

Засновник журналу: **Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників**
Реєстраційне свідоцтво ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018
Журнал видається з березня 1995 року щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", кандидат педагогічних наук,
 Заслужений працівник освіти України,
 доцент (головний редактор)

Г. А. Назаренко, проректор з наукової-методичної роботи інституту, доктор педагогічних наук,
 професор (науковий редактор)

К. М. Криворот (заступник головного редактора)

Н. І. Лісова, проректор з питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти інституту,
 доктор педагогічних наук

Ю. І. Завалевський, заступник директора Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»,
 доктор педагогічних наук, професор

Т. В. Черкашина, доктор педагогічних наук

Т. К. Андрущенко, доктор педагогічних наук, професор

С. А. Гаряча, кандидат педагогічних наук

О. В. Крутенко, кандидат педагогічних наук

Ю. М. Зоря, кандидат педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка **В. М. Шемшура**
 Відповідальний за друк **В. М. Шемшура**

Думка редакції не завжди збігається з думкою автора

Редакція рукописів не рецензує і авторам не повертає

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікацій

Рекомендовано до друку вченою радою ОІПОПІ

Протокол №1 від 16.02.2024

Підписано до друку 22.04.2024

Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк. 16

Зам. № 1687

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції: 18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1, КНЗ "ОІПОПІ ЧОР",

т. +380-472-64-21-78, e-mail: redaktor6@ukr.net

Зміст

ОСВІТА XXI СТОЛІТТЯ

Крутенко О.В. Педагогіка Олександра Захаренка в закладах освіти області: креативно, актуально, продуктивно.....2

Дзюбак Р.М. Формування професійних компетентностей учителя в системі післядипломної педагогічної освіти.....8

ШЕВЧЕНКО ПОЗА ЧАСОМ. До 210-ої річниці від дня народження Кобзаря

Бардіна А.А. «Тарасе! Іменем твоїм земля моя святиться!». Конкурсу-гра між учнями 9 класу.....11

Бондаренко Н.Л. Художня інтерпретація проблеми української еліти в поемі Тараса Шевченка «І мертвим, і живим».....14

Янкова Л.І. У вінок Кобзареві. Розробка літературної вікторини для учнів 9-10 класів.....18

Кравець В.М. Відверто про особисте життя Тараса Шевченка. Розробка уроку з української літератури. Позакласне читання. 9 клас.....20

Артеменко В.М. «Ми Шевченка славить будем і ніколи не забудем». Розробка уроку з українського читання. 3 клас.....25

НАУКА-ШКОЛИ

Черкашина Т.В. Формування ментальної культури суб'єкта педагогічної діяльності у вимірі сучасних запитів.....30

Піковець Н.В. Психологічний та соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти в умовах війни.....34

Теслюк П.В. Проблема професійного стресу у педагогічній діяльності.....37

МЕТОДИКА. ДОСВІД

Січкач С.І., Архипова В.П. Методологічні засади роботи сучасного вчителя словесності з обдарованими дітьми.....39

Лобенко Н.М. Основні чинники розвитку читацької компетентності здобувачів освіти.....44

Шевчук Ю.В. Виховання патріота – головне завдання закладу освіти.....46

Ванько К.І. Формування основ соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку.....48

Голінько Ю.А., Стецюк А. С. Міжгалузевий проєкт – ефективний освітній інструмент компетентнісного навчання.....51

Форостян Н.Л. Педагогічні умови формування в учнів природничо-наукової компетентності в процесі вивчення фізики.....55

Богданець Л.М. Розвиток ключових компетентностей учнів шляхом використання інтерактивних технологій навчання. Із досвіду роботи учителя фізики.....57

Грицай О.Д. Формування загальнокультурної компетентності учнів засобами колективного музикування. З досвіду роботи з ансамблем бандуристів в загальноосвітній школі-інтернаті.....61

Луцик О.М. Історія становлення української автокефальної православної церкви.....63

Нікітченко Я.А. Загальна характеристика представників типу моллюски. Розробка уроку із біології. 8 клас.....65

Калашник Н.П. «Світи навколо мене і я у цих світах». Розробка заняття для учнів 3, 4 класів.....68

Носова В. Ю., Бережна Н.Г. «Економічний калейдоскоп». Розробка заняття-гри для учнів 2 класу.....70

Гончарова Л. В., Лесечко Н. В. Ознайомлення учнів початкової школи з особливостями цілей сталого розвитку особистості.....73

Василенко М.В. «Я досліджую світ». Розробка інтерактивного уроку – тренінгу 3 клас.....76

Бабіченко Н.Ю. Нетрадиційні способи малювання весняних квітів. Розробка уроку з образотворчого мистецтва. 1 клас.....77

Мерінова І.С. Сучасні підходи до формування основ екологічної культури у дітей дошкільного віку. Із досвіду роботи.....79

Семенуха І.В. Ігровий дайджест для батьків.....82

ГОДИНИ СПІЛКУВАННЯ З УЧНЯМИ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Дон А.П. Хай буде мир у нашій рідній Україні! Розробка виховної години для дітей середнього шкільного віку.....85

Следь І.І. Жінки в історії України. Розробка виховної години для учнів середнього та старшого шкільного віку.....87

Борзяк І.М. Бережіть ліс від пожеж і знищення. Розробка виховного заходу для учнів 5-6 класів.....90

Шкляренко В.В. Земля – твій дім, і ти – господар в нім! Розробка виховного заходу для учнів середньої школи.....92

О.В. Крутенко,

доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук

ПЕДАГОГІКА ОЛЕКСАНДРА ЗАХАРЕНКА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ОБЛАСТІ: КРЕАТИВНО, АКТУАЛЬНО, ПРОДУКТИВНО

У лютому 2024 року освітянська громада Черкащини відзначала **87 річницю** з дня народження нашого видатного земляка – **Олександра Антоновича Захаренка**. Його педагогічні ідеї та поради розпоршені по чисельних газетних і журнальних публікаціях, а практична діяльність втілювалась у рукотворних об'єктах, які стали свідченням новаторської геніальності директора Сахнівської школи, що отримала статус Авторської. Саме тому під час проведення обласних педагогічних читань з теми «Концепти продуктивної педагогіки Олександра Захаренка в контексті сучасних державних стандартів освіти» освітянська громада Черкащини з великою шаную згадала непересічну особистість Олександра Антоновича і ті справи на освітянській ниві, якими він прославив рідну Черкащину.

Те, що О.А.Захаренко зробив протягом свого життя, є прикладом для сучасної педагогіки. Його педагогічні ідеї багато в чому випередили свій час. Ми самі можемо пересвідчитися в тому, що його напрацювання дивовижним чином збігаються з тим, що закладено у сучасних нормативних документах про освіту. Як педагог-новатор, він висунув, обґрунтував і впроваджував у практику ідеї творчої взаємодії вчителя й учня, навчання без примусу, ідею досягнення поставленої мети, індивідуального та колективного підходу до діяльності учня, творчого самоврядування, особистісного підходу до виховання, співпраці вчителів з батьками і громадськістю.

Численні новації, які на даний час пропонуються до впровадження у сфері освіти, мають свій виток у педагогіці минулого, в тому числі – у спадщині Олександра Антоновича Захаренка.

Які ж «уроки» може почерпнути для себе сучасний вчитель або директор школи? Таких уроків може бути надзвичайно багато, і всі вони залишаються актуальними.

Зокрема, у Концепції Нової української школи поставлено принципове питання: **«Чому треба змінювати школу?»**. У документі є й відповідь: навчальна програма переважана предметами, а велика кількість випускників не вміє застосовувати на практиці знання, що вони здобули протягом навчання в загальноосвітньому закладі. У педагогічній спадщині Олександра Захаренка сучасний педагог може знайти конкретні поради: школярів необхідно навчати, не примушуючи їх; бажано використовувати природну дитячу допитливість, щоб зацікавити змістом навчальних предметів; залучати учнів до позакласної діяльності; запровадити систему трьохрівневого оцінювання знань, щоб кожен міг сам обрати ту вершину, якої він прагне досягти за допомогою учителя.

Принципове питання для кожного педагога і керівника закладу освіти: **яким ми хочемо**

бачити випускника сучасної школи? Сучасні документи про освіту дають таку відповідь: це має бути цілісна особистість, патріот з активною позицією, людина з морально-етичними принципами. Завдання Сахнівської школи було співзвучним: виховати громадянина-патріота, здатного приймати відповідальні рішення й втілювати їх в життя на благо Батьківщини.

Знаходимо паралелі і в інших аспектах: Олександр Антонович Захаренко вчив школярів розв'язувати математичні рівняння, створювати електронно-обчислювальні машини, споруджувати незвичайні фонтани й зводити стіни нової школи, де колись зможуть навчатися нові покоління сахнівських дітей. Сам Захаренко був інноватором по своїй суті, закладаючи цю рису і в своїх вихованців.

Нормативні документи також окреслюють задачу сучасної освіти у такому вигляді: формування людини-інноватора, тобто випускника школи, який зможе змінити навколишній світ, розвивати економіку та бути конкурентоспроможним на ринку праці.

Геніальність Олександра Захаренка полягає в тому, що він ще в середині 20-го століття впроваджував продуктивні ідеї, начебто передбачаючи, які проблеми будуть актуальними **на початку наступного сторіччя:**

- він залучав до спільної діяльності учнів, батьків і вчителів, що сприяло налагодженню партнерських стосунків між усіма суб'єктами освітнього процесу;
- принцип дитиноцентризму, на важливості якого наголошує Концепція, був визначальним в Сахнівській школі. Навчально-виховний процес був зорієнтований на потреби учня;
- здійснювався наскрізний процес виховання, який був спрямований на формування в школярів загальнолюдських цінностей.

Окремого аналізу потребує діяльність Олександра Антоновича як **керівника закладу освіти**. Він очолював педагогічний колектив, перед яким ставив конкретну мету: створити таку школу, щоб діти зростали в ній мислячими, працьовитими, вдячними, закоханими у свій край, чутливими до добра і краси.

Захаренко-менеджер спрямовував своїх колег-одномудців до втілення конкретних завдань, які призводили до підвищення ефективності освітнього процесу:

- була налагоджена змістовна гурткова робота в школі;
- здійснювався постійний зв'язок із батьками через місцеві ЗМІ;
- цілеспрямовано запроваджувалася система самооцінювання;
- приділялася увага розвитку учнівського самоврядування;

- урізноманітнювалися форми роботи, спрямовані на розвиток інтересу дітей до знань.

Усе, що ми перерахували вище, проходить червоною ниткою у сучасних нормативних документах в галузі освіти як першочергові завдання. Йдеться про такі задачі, які висвітлені в Концепції НУШ та Законі України «Про освіту»:

- забезпечення рівного доступу до освіти, в тому числі для дітей, які навчаються в сільській місцевості;

- необхідність дотримуватися принципу дитиноцентризму як основоположного у діяльності кожного навчального закладу;

- збереження здоров'я дітей – головна задача освітнього закладу;

- формування ключових компетентностей здобувачів освіти;

- залучення батьківської громади до справ освітнього закладу задля налагодження партнерських стосунків;

- та інше.

Ідеї О.Захаренка наполегливо і творчо продовжує педагогічний колектив Авторської ліцею О.А.Захаренка, який на даний час очолює **Ніна Віталіївна Мартиненко**. Педагоги закладу освіти постійно працюють над створенням рівних можливостей для розвитку кожної дитини. Послідовники Олександра Антоновича розуміють, що потрібно докласти максимум зусиль, щоб продовжити його вчення, щоб зберегти не тільки в своїй душі, а й у душах учнів ту доброту, благородність, гуманність, безкорисливість, про які говорив Учитель, ту віру, без якої неможливе щасливе життя, ту любов, без якої неможливо виплекати справжню особистість.

Визначальною при цьому є орієнтація роботи колективу на використання форм і методів, які успішно зарекомендували себе в попередні роки і давали певний результат. Разом з тим, вчителами апробуються нові форми роботи, які переважно зорієнтовані на використання інтерактивних методів навчання.

У рамках проєкту «Інноваційні школи Черкащини» заклад освіти отримав три лабораторії «Енштейн», інтерактивні дошки для кабінетів фізики, хімії та біології, математики. Придбано сучасне обладнання для кабінету іноземної мови, до якого належить інтерактивна дошка, ноутбук, 15 планшетів, лінгафонне обладнання.

Відповідно до програми Нової української школи нинішні першокласники, як і минулорічні, забезпечені новими меблями, плазмовим телевізором, ноутбуком та сучасним принтером і ламінатором. Також оновлено дидактичну базу згідно з програмою НУШ.

Авторський ліцей бере участь у написанні різноманітних грантових проєктів. Так, у 2021-2022 н.р. було подано заявку та підготовлено проєкт «Музика, розум душі». Дякуючи цьому, шкільний духовий оркестр, який бере свій початок саме за часів керівництва Олександра Антоновича, поповнився новими музичними інструментами.

Нещодавно, дякуючи сільському голові І.В. Величко та виконавчому комітету Набутівської сільської ради ще на 100 тис. гривень було закуплено духових інструментів для шкільного оркестру. У минулому році, завдячуючи участі у грантовому проєкті, оголошеному Благодійним фондом «МХП-Громаді» спільно з виконавчим комітетом Набутівської сільської ради було закуплено обладнання для «Класу безпеки» (інтерактивна дошка, відеопроектор, меблі, стенди, муляжі, костюм протирадіаційного захисту, форма пожежника, медичного працівника).

Конкретною метою життя Олександра Антоновича було створити школу, де панує атмосфера творчості, радості, довір'я, духовного, морального

та фізичного здоров'я. У такому середовищі діти виростають здоровими, з міцним психологічним імунітетом на все життя. При цьому ніколи у Олександра Антоновича Захаренка не йшлося про ізоляцію від випробовувань, брехні, лиха, бруду, якого так багато у сучасному світі. Тому педколектив, керуючись порадами великого гуманіста, намагається дати своїм учням не лише заряд морального здоров'я, а й фізичного. Дякуючи участі у державній програмі «Гідність дитини», в основному корпусі ліцею побудовано сучасні внутрішні вбиральні, що мають кімнату для людей з обмеженими можливостями та в повній мірі відповідають вимогам нового Санітарного регламенту.

Педагогічний колектив намагається виховати в дітей впевненість у своїх силах, яка допоможе протистояти їм життєвим випробовуванням. Велика увага приділяється формуванню в школярів основ здорового способу життя, необхідності постійного догляду за власним здоров'ям, ціннісного ставлення до себе як носія фізичних, духовних та соціальних сил. У ліцеї створена певна система організації спортивно-масової роботи. Проводяться рухливі ігри, змагання, веселі старты, дні здоров'я. На даний час навчальний заклад долучився до програми «Пліч-опліч. Всеукраїнські шкільні ліги». Згідно з розробленим графіком проводяться щоденно заняття в шкільному басейні.

Однією з визначальних ідей у педагогічній спадщині **О.А.Захаренка є ідея не втрачати надбання історії, вивчати традиції та звичаї народу**, що прийшли до нас із сивої давнини. Ідея емоційного виховання, пробудження пам'яті впроваджувалася у роботу Олександром Антоновичем. Конкретним результатом було створення музею історії села. Це сприяло вихованню ціннісного ставлення до суспільства та держави, історичних, культурних та духовних надбань рідного краю. У 2008 році, дякуючи зусиллям колективу, в дошкільній установі було відкрито кімнату-музей «Бабусяна світлиця», в 2009 році відбулося відкриття музею О.А.Захаренка.

Школа не стоїть на місці, вона постійно розвивається. Цього року в музейному комплексі була відкрита ще одна музейна кімната, яка розповідає про події сучасної російсько-української війни, подвиги наших мужніх захисників.

Відновлено **ще одну традицію**, започатковану Олександром Антоновичем Захаренком. Коли в родині народжувалася дитина, то на знак її народження в шкільному дендропарку батьки садили деревце. Минулого року в шкільному дендропарку з'явилося три берізки та два дубочки.

Одним з важливих принципів, що гарантували успіх у роботі Олександра Антоновича, було те, що основою для своєї виховної системи він **обрав вічні людські цінності**: родину, красу природи, милосердя, працюватість.

Колектив ліцею постійно залучає батьків до усіх ліцейних заходів. Так минулого року, Звіт перед громадськістю було проведено у формі квестів, учасниками яких стали батьки, учні, вчителі.

Педагогіка партнерства, яка була притаманна Сахнівській школі, впроваджується також в **Хутірській ЗОШ**, директором якої є Алла Михайлівна Сербіна. Базові цінності та принципи цієї методології зорієнтовані на суттєве оновлення спілкування, взаємодії та співпраці між учителем, учнями і батьками.

Згідно з концептуальними положеннями НУШ учні, батьки і вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, мають бути добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за його результат. Саме тому педагогіка партнерства є

одним із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу в Хутірському ЗЗСО I-III ступенів, кредо якого: «Школа й родина - криниця єдина, з неї черпаєм життя». Педагогічний колектив постійно працює над створенням позитивних родинно-педагогічних умов для підвищення якості освіти.

За кілька років діяльності закладу склалася дієва система роботи з батьківською громадськістю. З'явилася можливість вдало розв'язувати поставлені завдання освітнього процесу завдяки особистісно зорієнтованій моделі. Із батьками та майбутніми першокласниками знайомство розпочинається заздалегідь: досліджується соціальний статус родини; проводиться комплексне медичне обстеження дітей; вивчаються їхні інтереси, рівень розумового розвитку, уміння спілкуватися. Тому фахівцями психологічної служби проводиться ряд заходів з цього питання, а саме:

- виступи на батьківських зборах щодо особливостей адаптаційного періоду першокласників, причин дезадаптації та методів підтримки дитини в цей період;
- проводяться індивідуальні та групові консультавання батьків;
- виготовляються та розповсюджуються серед учасників навчально-виховного процесу буклети, пам'ятки з рекомендаціями;
- на сайті закладу періодично оновлюється інформація та надаються поради батькам.

Одним з напрямків роботи фахівців психологічної служби є соціально-психологічний супровід сімей, батьки яких є учасниками бойових дій; надається постійна психологічна допомога дітям та батькам, які вимушено були переміщені з інших областей; проводиться робота з сім'ями, які потрапили в складні життєві обставини. Надаються консультації, рекомендації, проводяться заняття з батьками та учнями.

З метою запобігання негативних явищ в освітньому середовищі (булінгу, кібербулінгу, насильства, суїцидальних проявів і т.д.) розроблено та запроваджується ряд просвітницько-профілактичних заходів. На сайті закладу постійно оновлюється інформація про ці явища, надаються рекомендації батькам щодо успішної взаємодії з дитиною.

Педагогічний колектив створює атмосферу, в якій діти почуваються спокійно і затишно. Це одне з важливих завдань педагогів закладу, перший поступ на стежині до налагодження партнерських стосунків з родинами.

Пріоритетне завдання діяльності Хутірської ЗЗСО I-III ступенів – вмотивувати батьків до бажання спільно нести відповідальність за освіту дітей. Робиться все можливе, щоб батьки не боялися школи, не почувалися гостями або підсобними працівниками, а відчували себе господарями поряд з нами.

Педагогічний колектив постійно тримає тісний зв'язок із батьківською громадськістю через діяльність Ради школи, Піклувальної ради, через співпрацю з органами учнівського самоврядування, творчі звіти закладу перед громадою. Головне завдання шкільного самоврядування полягає в тому, що через розвиток соціальної активності учнів виховує в них почуття власної гідності та надає їм можливість виявляти себе далі.

Учнівське самоврядування, колектив учителів та батьківська громада складають разом так званий "трикутник". Всі сторони цього трикутника, – вчителі, батьки, у зацікавлені в тому, щоб діти успішно закінчили освітній заклад.

У співтоваристві з учнівським самоврядуванням, педагоги й батьки беруть участь у роботі з планування, організації та аналізу життєдіяльності у освітньому закладі. Вони активно долучаються до різноманітних

заходів, акцій, а саме: профорієнтаційних заходів, благодійних акцій по збору коштів, речей на підтримку ЗСУ, благодійних ярмарках, кошти від яких також використовуються на закупівлю ліків, теплих речей, солодоців для бійців, разом з дітьми малюють малюнки та плакати, виготовляють обереги для воїнів. Також батьки допомагають в реалізації акцій «Квітуче подвір'я», «Посади дерево», організації екскурсій, літнього відпочинку у пришкольному таборі, та туристичних, спортивних змаганнях.

Окрему нішу в цьому закладі займає діяльність дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), яка є системною формою позакласної роботи з військово-патріотичного та морально-етичного виховання учнівської молоді, важливим засобом формування патріотичної свідомості, спортивно-оздоровчої роботи. На заняттях гуртка «Джура» реалізується завдання щодо виховання молодих патріотів. У тісній співпраці з батьками засобами козацько-лицарського виховання формуються у юних джур ключові компетентності особистості. Опановуючи освітній матеріал, діти ознайомлюються з визначними подіями з історії рідного краю, запорозького козацтва, вивчають основи домедичної допомоги, займаються туристсько-краєзнавчою роботою, військово-прикладними видами спорту, відродженням народних мистецьких традицій, готують себе до служби в лавах Збройних сил України. Переважна кількість занять носить практичний характер з елементами змагань та інтелектуальних ігор.

Ідеї Олександра Захаренка знайшли своє відображення в системі роботи **ЗЗСО I-III ступенів с. Драбове-Барятинське**, який очолює Людмила Іванівна Чернова.

Педагогічний колектив вважає, що особливо важливою і актуальною сьогодні є втілення в освітній процес моделі громадсько-активної школи, методики виховання філософії серця, де формується цілісний системний підхід до виховання, до ставлення особистості дітей. Саме тому ідея О.А. Захаренка громадсько-активної школи впроваджують в цьому закладі ще з 2011 року.

Пильна увага надається особливості процесу трудового виховання в сучасній школі та сім'ї, а саме: необхідність і обов'язковість участі учнів у посильній фізичній праці як вдома, так і в школі. Результатом спільної праці вчителів-батьків-учнів є створення комфортного освітнього середовища закладу освіти. Безперечно, при цьому забезпечується безпека, посиленість та тісний зв'язок з духовним життям учнів.

Модель громадсько-активної школи передбачає дотримання норм елементарної моральної культури й насамперед культури людських взаємин.

У закладі освіти створено умови для душевної рівноваги, що характеризується багатогранністю і вимагає постійних зусиль колективу.

Технологією освітнього процесу, як і в школі О.Захаренка, передбачено, щоб кожного разу, кожного року перед учнівським і педагогічним колективами, перед батьками, громадськістю була поставлена мета, до якої треба спільно йти. Ця мета повинна захопити дітей, вчителів, батьків.

Щоб успішно виконувати місію громадсько-активної школи у відповідності до досвіду педагогіки О.А. Захаренка, школа у своєму освітньому процесі повинна мати події, що запам'ятовуються на все життя. З цією метою у закладі освіти створено музейну кімнату, Світлицю. Оглядаючи історію створення Музею, світлиці можна переконатись, що громадська зрілість педагогічного колективу ЗЗСО I-III ступенів с. Драбове-Барятинське, як і кожного його члена, в процесі виконання тривалих завдань зростає значно швидше, ніж у звичайні дні і навіть роки.

Актуальність і перспективність впровадження ідеї О.А.Захаренка в освітній процес цього закладу освіти полягає в тому, щоб:

- створити для кожного учня особистісний освітній простір, який базується на міцних знаннях;
- розвивати індивідуальні здібності та задатки, творчість та самостійність школярів у пізнавальному процесі, формувати стійку мотивацію до самоосвітньої діяльності;
- забезпечити формування системного мислення на основі конвергенції знань з природничих наук, вихід учнів у пізнавальному процесі за рамки шкільної програми та знань з шкільних предметів;
- адаптувати освітній процес до індивідуальних здібностей дітей та забезпечувати перехід учнів на вищий рівень розумових операцій (систематизація, узагальнення, критичне переосмислення) тощо;
- забезпечити інтеграцію предметного, комунікативного і рефлексивного досвіду учнів;
- формувати ключові компетентності особистості;
- Змінити роль і місце вчителя у навчальному процесі (від носія знань до наставника школяра в освітньому та самоосвітньому процесі).

Саме ці завдання і є пріоритетом моделі громадсько-активної школи **Закладу загальної середньої освіти I-III ступенів с. Драбове-Барятинське Драбівської селищної ради Черкаської області.**

Заслуговеє на увагу досвід Закладу загальної середньої освіти I – III ступенів с.Золотоношка Драбівської селищної ради, який очолює Ольга Іванівна Канаї, заслужений вчитель України. Під час виступу на обласних педагогічних читаннях вона зазначила: «Спадщина Олександра Антоновича Захаренка різноманітна, як і життя самого вчителя. Торкаючись ідей великого педагога, відкриваємо для себе щось нове.. Сьогодні хочеться говорити афоризмами Великого вчителя, адже людина живе не тільки «тут» і «зараз», але скрізь і завжди. Ми нібито із завтра, з того, що йде в далеку перспективу, дивимося в сьогодні, і тут, зараз все і робимо. Ось тут і виникає поняття «вічність» — ти бачиш рух у вічності і, виходячи з цього, працюєш тут. Ми не починаємо з вами життя, ми є дійовими особами процесу, який вже створений для нас».

У ЗЗСО I – III ступенів с. Золотоношка Драбівської селищної ради зібрано найкращі ідеї, які були втілені в життя О.А.Захаренком, і впроваджено те, що найбільше відповідає потребам педагогічного та учнівського колективу. Саме тому здійснено зусилля щодо створення такого середовища, де формується нова людина як творча особистість.

О.Захаренко говорив, що справжнє виховання не любить багатослів'я. Воно вимагає не настанов, а дії, роботи – і від педагога, і від вихованця. Пам'ятаючи ці слова, колектив школи створив свою неповторну ауру, а найголовніша ідея в цьому закладі – повага до здобувача освіти, учителя, батьків, до всіх, хто знаходиться поруч.

Тому девізом діяльності школи є слова О.А.Захаренка: «Школа – це маленька держава, вона не може існувати без ідеї, задуму, що захоплює дітей, учителів та батьків. Якщо така ідея зникає її не народжується нова, горе тій установі, школі, бо вона деградує, зупиняється в своєму розвитку. В ній безцільно жити, в ній нудьга і нема прогресу».

Усі працівники закладу дотримуються думки, що школа красива не зовнішністю, а внутрішнім змістом. Про це дбають педагоги школи. Кожен із них має свій педагогічний почерк, від якого

залежить успіх. А учні школи впевнено крокують у світ стежинами людяності і добра.

Як зазначила Ольга Іванівна, «Людина, велика чи мала, завжди схожа на струмок, що має два найперших джерела. Ці джерела – сім'я і школа. І якщо в них вода чиста, прозора, освячена вічними ідеалами, ріка буде повноводна і дужа. Саме тому часто проводяться родинні свята, що дозволяють зберегти родовідну пам'ять».

Ще одна ідея О.Захаренка постійно знаходиться у полі зору адміністрації цього закладу і педагогічного колективу: «Без творчого вчителя не може бути ні нової школи, ні нового суспільства». Педагоги своїми справами доводять цю думку: заклад став учасником 7 міжнародних виставок «Сучасні заклади освіти» та «Інноватика в освіті».

За інноваційну діяльність заклад двічі нагороджено почесним знаком «Імідж освіти Черкащини». **Т.В. Кохно** – переможець обласного етапу конкурсу «Учитель року». На Всеукраїнському етапі здобула звання «Кращий учитель сільської школи».

Заступник директора школи з навчально – виховної роботи став чемпіоном України зі спортивного орієнтування. А вчитель фізичної культури **Володимир Пшеченко** виборов титул «Кращий керівник гуртка» у районі.

Учні школи наслідують своїх наставників. Вони – учасники обласних, всеукраїнських та міжнародних конкурсів. У закладі створено Республіку імені Івана Богуна. А це вся робота, спрямована на виховання патріотів рідної України. Гра «Сокіл»(Джюра) об'єднує дітей різних вікових категорій.

А змагання – це фінал великої спільної, колективної роботи. І саме ця робота - головне для виховання і формування особистості. Змагання «Cool Games» - цікава гра. Школа є учасником проекту «Пліч– о – пліч». Результати роботи друкуються в періодичній педагогічній пресі: газеті «Директор школи», журналі «Рідна школа», газетах «Черкаський край», «Профспілковий вісник», «Драбівщина».

Надзвичайно цікавим є досвід **Великобурімської загальноосвітньої школи I-III ступенів** по впровадженню ідей О.Захаренка. Як зазначає директор цього закладу **Лариса Михайлівна Упир**, школа має стати місцем старту активностей у громаді. Самоврядування – дуже важливий інструмент розвитку закладу освіти, але лише за однієї умови — коли учасники освітнього процесу (батьки, здобувачі освіти, вчителі) є громадсько-активними, коли свою активність проявляють не тільки у день проведення батьківських зборів чи голосування на місцевих виборах, а й живуть активним життям громади та школи; коли беруть участь у громадських обговореннях місцевих проблем, пропонують пріоритетні рішення, дотримуються встановлених правил і спонукають до цього інших.

Тому можна з упевненістю стверджувати, що безпечно та комфортно освітнє середовище можливе лише за умови активної участі в житті школи усіх жителів громади, а не лише учасників освітнього процесу. Повчальним з цього приводу є досвід Сахнівської школи. Її директор О.А.Захаренко — справжній лідер, який володіє стратегічним баченням майбутнього громади. Олександр Антонович писав, що успіх стратегічного планування «великою мірою залежить від зрілості керівників вищих рангів, у чиїх руках матеріальні ресурси і влада, щоб ними розпоряджатися. А там, де зрілості нема, де вважають що енергія і кошти, вкладені в школу, є марнотратством,— там відсутні будь-які

перспективи». Далекоглядний педагог випереджав час, наголошуючи на державно-громадській моделі управління освітою.

Втілюючи ці думки О.Захаренка, у Великобуримській школі почали залучати до спільної діяльності членів громади. Прикладів можна навести чимало, адже сфер для використання потенціалу громади у школі дуже багато. Головне, як навчав Олександр Антонович, — ідентифікувати потреби, віднайти способи їх вирішення на основі власних ресурсів. Тим паче у воєнний період. Десь роблять капітальні ремонти і для цього наймають підрядників, десь це поточні ремонти, які може здійснювати місцеве комунальне підприємство. А десь — можна здійснити такий ремонт силами учасників освітнього процесу та жителів громади.

Педагогічний колектив Великобуримської школи вчився у О.А.Захаренка перетворювати ідеї на соціально-важливі проекти, шукати ефективні рішення проблем. Зокрема, вдалося методом «толоки» реалізувати такі проекти як «Шкільна їдальня», «Спортивний зал», «Твердопаливна котельня», «Україна моя вишивана», «Найпростіше укріття». Коли втілюється певна ідея, вкладається своя філософія, а не просто багаторічна традиція. Під час обговорення з'являються досить цікаві ідеї. Під час реалізації цих ідей на практиці із залученням школярів відбувається не тільки отримання ними нових навичок, але й формується гордість за себе, свою школу, свою громаду.

Між Великобуримською загальноосвітньою школою I-III ступенів і Лабораторією фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України укладено угоду про творчу співпрацю з розроблення теми науково-дослідження **«Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах пост воєнної реальності»**.

Як зазначає директорка школи, важлива річ, про яку варто пам'ятати в юності: успіху в майбутньому дорослому житті досягають лише ті, хто був активним у юності, хто не тільки добре вчився у школі, а й брав участь в органах учнівського самоврядування, спортивних змаганнях, творчих конкурсах, намагався зробити щось вагомим і прибутковим. Так формуються навички комунікації, так відбувається соціалізація особистості.

Великобуримський ЗЗСО є місцем старту активностей у громаді. Повноваження старостату дозволяють здобувачам освіти отримати корисні для майбутнього життя навички, реалізуючи себе у спільних проектах «Очистимо своє село самі», «Нове життя джерел». У цій школі вирішуються питання з органами місцевого самоврядування щодо придбання контейнерів для сортування сміття. Екологи школи проводять просвітницьку роботу серед жителів громади щодо недопустимості підпалювання сухих очеретів на території Національного Нижньосупільського парку. За підсумками обласного етапу Всеукраїнського конкурсу колективів екологічної просвіти «Земля – наш спільний дім» за теми «Земля моя, Україно! Ти вічно будеш жити» команда «Екос» Великобуримської загальноосвітньої школи I-III ступенів удостоєна гран-прі конкурсу.

Зрозуміло, що така спільна активність є вигідною для всіх учасників освітнього процесу, бо і вчителі, і вихованці, і їхні батьки можуть впливати на формування та реалізацію місцевої політики в громаді, а також у такий спосіб самореалізовуватися.

З таких, на перший погляд простих кроків із упорядкування простору життя, формується візуальний образ території, на якій хочеться жити. Адже кожен з членів громади — це додатковий ресурс для її існування та розвитку в майбутньому.

Ідеї Олександра Захаренка знайшли своє відображення і продовження в **Чорнявському ліцеї з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією Леськівської сільської ради**, який очолює Ганна Іванівна Селецька. Цей заклад освіти має свої традиції, одна з них – виготовлення та збереження рушників. Їх можна побачити майже в кожному куточку школи. Вишивають діти, працівники, вчителі, випускники. Сягає ця традиція у 1988 рік. Рушники випускних класів із прізвищами та іменами учнів, класних керівників, куточок Духовності, в якому вишиті образи святих, рушник – оберег із словами О.А.Захаренка: Поспішайте творити добро... Є Галерея славетних українців, портрет і рушник Т.Г.Шевченка, вишиті до 200- річчя з дня народження поета, куточок символів села (рушник, пісня про село, яку написав колишній учитель музики Джиквас Анатолій Олександрович). А ще прапор села і герб, які були обрані із конкурсних робіт учнів, вчителів, односельчан. Кожна вишивка дитини заведена в рамку і прикрашає приміщення школи.

Музейні куточки, музей «Світлиця» – це згусток патріотизму і традицій. Музей «Світлиця» має сертифікат, в ньому зібрано більше 300-сот рушників, предмети побуту, меблі... Музей «живий». Перші уроки, свята Наума, Андрія, фестиваль щедривок і колядок, виготовлення писанок і крашанок, показові виступи драмгуртківців – все це проходить у музеї.

Шевченкова світлиця, яку у 2005 році урочисто відкрили письменники Микола Негода та Григорій Білоус, – центр літературної освіти. Матеріали у світлицю збирали і систематизували учні з учителями. Тут проводяться уроки з вивчення творчості Шевченка, читацькі марафони, конкурси читців.

Музей історії села – центр роботи історико – краєзнавчого клубу «Заграва». Назву клуб взяв собі після знайомства із книгою Григорія Гончара «Заграви над Тясмином». У ній розповідається про звільнення села Чорнявка від фашистів.

Гордістю ліцею є Галерея слави: від подій II світової до сьогоднішніх днів війни – портрети, імена загиблих у II світовій вишиті на величезному полотнищі. Панораму із книги Г. Гончара «Заграви над Тясмином» створила випускниця Вікторія Бичок. Далі розміщені світлини із подій Революції гідності, АТО, ООС. Сьогоднішні герої також записані у галереї. Діти мають знати, чії батьки, брати, чоловіки, дядьки, родичі, сусіди воюють за нашу Україну проти російських нелюдей. У Галереї є 9 прапорів військових частин, яким допомагали і допомагають педагоги, учні та їхні батьки.

Без патріотизму до маленьких святинь, свого села, хати, школи не буде патріота, у великому розумінні. Треба навчити дітей цінувати найближче, тоді вони вмітимуть цінувати і любити Україну. А відчуття любові, поваги, збереження з'являється тоді, коли люди діють разом.

Діти мають жити в оточенні краси, тому працівники школи намагаються створити красу і в приміщенні, і на подвір'ї, де висаджено туї, ялівці, ялини, дуби, берези, спіреї, форзиції. Паркова зона школи відкрита для всіх жителів села. Там відпочивають мами з дітками, проводять час учні, випускники. Також обладнані місця відпочинку, зелені класи.

У 2023 році випускники заклали клумбу із троянд, які символізують шану ЗСУ. Такі толоки виховують у дітей почуття відповідальності, причетності до спільної справи.

Цілеспрямовано впроваджується ідеї О.Захаренка у **Коврайському НВК «ЗОШ I-III ст. – ДНЗ» ім. Г.С. Сковороди Гельмязівської сільської**

ради, яким керує Людмила Леонідівна Різник. У цьому закладі освіти ведеться цілеспрямована краєзнавча робота. Саме краєзнавство стало одним із джерел виховання школярів – підростаючих громадян України. Воно допомагає дітям усвідомити нерозривний зв'язок, єдність історії свого села чи міста з історією та сьогоденням країни; відчутти причетність до них кожної людини, кожної родини; визнати своїм головним обов'язком, честю стати гідним послідовником кращих традицій рідного краю. Через призму дослідження подій краєзнавство сприяє глибокому і всебічному вивченню яскравої, але непростой історії нашої Батьківщини, осмисленню її ролі на тлі європейської і світової культури, прилученню підростаючого покоління до духовної та історичної скарбниці свого народу.

В умовах здійснення адміністративно-територіальної реформи робота щодо популяризації історико-культурної спадщини села, створення власного бренду є надзвичайно актуальною. Територіальна громада с. Коврай має значний потенціал стати відомим туристичним об'єктом. Робота шкільних музеїв – Літературного музею Г.Сковороди, музею «Пам'ять» щодо розробки цікавих та привабливих туристичних пропозицій триває. Рада музеїв має практичний досвід роботи з місцевою історико-культурною спадщиною, вдосконалює стратегію розвитку місцевої громади як туристичного об'єкту, поліпшує місцеве культурне середовище. Працює над реалізацією проєктів, спрямованих на розвиток сільської громади, сільського мікропідприємництва, яке зможе сприяти розвитку туризму в селі і створенню туристичної інфраструктури.

До роботи музеїв залучена учнівська молодь. Керівник музею започатковує нові музейні традиції, заходи із залученням сіл-сусідів, шкіл-сусідів. Такі починання сприяють духовному та економічному розвитку членів місцевої громади, а головне – молоді, яка буде подавати ідеї, шукати можливості реалізації проєктів. Мета залучення молоді: усвідомлення особистістю цінності історико-культурної спадщини місцевої громади, необхідності її збереження чи відновлення; стимулювання інтересу та дбайливого ставлення до її зберігання; розвиток партнерства молоді та громадськості у справі охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

Краєзнавство належить до нового типу міждисциплінарного знання, що складається у сучасній науці, і включає в себе географічні, історичні, економічні, демографічні, біографічні, фольклорні, літературознавчі, соціологічні, екологічні, музеєзнавчі, бібліографічні аспекти. Об'єднуючим компонентом є те, що вся ця інформація стосується однієї місцевості.

Взаємодія у краєзнавчій роботі різноманітних видів людського знання і діяльності сприяє поступовому формуванню науково-теоретичного ядра краєзнавства у тісному зв'язку із загальнокультурною просвітницькою роботою. До напрямків такої роботи можна віднести збереження матеріальних пам'яток, збір аудіо – та відео – спогадів, складання родоводів тощо. Активним учасником цієї роботи повинна бути учнівська молодь.

Актуальними в цьому відношенні є Всеукраїнська експедиція учнівської та студентської молоді «Моя Батьківщина – Україна». Щороку здобувачі освіти Коврайського НВК «ЗОШ I-III ст. –ДНЗ» ім. Г.С. Сковороди долучаються до проведення експедиції. Тематика досліджень охоплює всі напрями експедиції. Впродовж 2015 - 2023 рр. краєзнавцями закладу освіти презентовано такі дослідження з різних напрямків:

1) «ДУХОВНА СПАДЩИНА МОГО КРАЮ»:

- «Коврайські вершини творчості Григорія Сковороди».
- «Концепція «сродної праці» у філософській спадщині Григорія Савича Сковороди».
- «Педагогічні ідеї Григорія Сковороди в епістолярній спадщині».
- «Село Коврай у XVIII столітті – портрет епохи Григорія Сковороди»;
- «Історія створення Літературного музею Григорія Сковороди»;

2) «КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ»:

- «Золотоніщина козацька».

- «Геральдика козацтва Черкащини»;

3) «ІЗ ПОПЕЛУ ЗАБУТТЯ»:

- «Голод 1946-1947 рр. на Золотоніщині».
- «Діти – жертви Голодомору 1932-1933 рр.».
- «Форми опору селянства Черкащини політиці колективізації».
- «Протистояння партійних активістів і селянства в роки суцільної колективізації».
- «Повстання Гренадерів на Драбівщині в 30-хх рр. 20 ст.».
- «Українське національне відродження в роки Української революції».
- «Діяльність громадських організацій в роки Української революції».

Перелічені заходи – лише невелика частина тієї титанічної роботи, яку ведуть педагогічні працівники Коврайського НВК «ЗОШ I-III ст. –ДНЗ» ім. Г.С. Сковороди Гельмязівської сільської ради. Проєкти, засновані на особливостях місцевої історії, урізноманітнюють способи популяризації минувшини рідного краю, сприяють розвитку бренду історичної спадщини як можливості капіталізації місцевого культурного середовища.

Ідеї Олександра Антоновича Захаренка знайшли своє відображення і продовження в діяльності Михайлівської спеціальної школи-інтернату, який очолює Василь Степанович Могилей. Педагогічний колектив цього закладу визначив такі завдання:

- здійснення педагогічної корекції в освітньому процесі в умовах диференційованого підходу до навчання здобувачів освіти;
- удосконалення форм і методів виховання в умовах індивідуального підходу до учнів з метою їх адаптації в соціальному середовищі.

Головний принцип діяльності – дитиноцентризм. Невипадково в «Кодексі честі працівників школи-інтернату зазначено: «Найцікавіше в школі – це діти, це наша шкільна родина». А одним із педагогічних кредо є таке: «Підтримати, допомогти, вдихнути надію».

У школі діють гуртки, спортивні секції, тому кожна дитина може знайти собі заняття у відповідності до власних інтересів. Будь-який дитячий талант помічається, підтримується та розвивається. Крім того, в школі діти вивчають основи корисних професій: швея, квітникар-декоратор, огорожник, столяр. З найменших років вони вчать працювати, обслуговувати своє майбутнє житло, робити його затишним, готувати їжу, ремонтувати одяг, розподіляти бюджет.

На завершення хочеться згадати слова О.Захаренка, який писав: «Чи бачили ви різнотрав'я на узліссі влітку? Яке розмаїття барв і форм! А разом – чудова гармонія природи. Так і кожна людина, кожна школа – неповторна квіточка. І не треба нічого придумувати. Закон природи щодо єдності різноманітностей справедливий і на нашій освітянській ниві». Наш видатний земляк говорив правду: кожен заклад освіти Черкаської області має своє обличчя, свою «родзинку». І всіх об'єднує бажання виховати успішну особистість – **Людину, яка віддана Україні.**

Р.М. Дзюбак,

проректор з навчально-методичної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В умовах розвитку і становлення Нової української школи для впровадження нових освітніх стандартів, формування по-справжньому нової генерації учителів надзвичайно ефективним є компетентнісний підхід до підготовки педагога.

Концептуальні основи щодо реалізації компетентнісного підходу в умовах формування глобального інноваційного суспільства із збереженням досягнень та традицій національної освіти, врахуванням державного стандарту і складових галузевої компоненти державних стандартів вищої освіти, регіональних особливостей при підготовці фахівців із впровадженням ступеневої структури освіти закладені в положеннях Сорбонської і Болонської декларацій, вітчизняних нормативних документах у галузі розвитку національної вищої освіти, зокрема: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, рішеннях підсумкових колегій Міністерства освіти і науки України.

В сучасних умовах реформування освіти радикально змінюється статус учителя, його освітні функції, відповідно зростають і вимоги до його професійної компетентності, рівня його професіоналізму.

У більшості наукових досліджень професіоналізм педагога описується саме через **професійну компетентність**. Під професійною компетентністю розуміємо інтегральну характеристику ділових та особистісних якостей фахівців, що відображає рівень їхніх знань, умінь та навичок, досвіду, достатніх для здійснення певної діяльності, яка пов'язана з прийняттям рішень.

На думку учених (Л. Васильченко, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, М. Дяченко, П. Зеєра, І. Зимньої, О. Пометун, Н. Ничкало, О. Савченко, А. Семиченко, А. Смирнова, С. Шишова, Р. Шаповал, Г.М. Груць та інших) під професійною компетентністю слід розуміти гармонійне поєднання елементів діяльносної та комунікативної (культура спілкування, навички соціальної поведінки) підструктур. Зокрема, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Г.М. Груць зазначає, що педагогічна компетентність педагога – це «єдність його теоретичної і практичної

готовності до здійснення своєї професійної діяльності. Професійна компетентність – це «інтегративна якість фахівця, що включає рівень оволодіння знаннями, вміннями, навичками і такими компонентами професійної майстерності, як професійні здібності і професійно важливі якості особистості» [2]

У зв'язку з постійним оновленням та розвитком загальних та педагогічних знань та поступовими змінами, що відбуваються в педагогічних системах, формування професійної компетентності педагогів має розглядатися у процесі неперервної педагогічної освіти. У світі у даний час сучасна концепція безперервної педагогічної освіти виглядає так:

- фундаментальна педагогічна освіта, яка забезпечується у стінах педагогічних коледжів, інститутів чи університетів, причому у всіх країнах яскраво виражена тенденція переходу до університетської педагогічної освіти;
- період адаптації та становлення професійної діяльності молодого вчителя під керівництвом більш досвідчених вчителів школи (в Україні цей процес отримав назву «наставництво», в Англії – пробний рік (тьюторинг) та у США – менторинг, який займає за тривалістю від одного до трьох років;
- підвищення кваліфікації працюючих учителів (а також учителів, які перервали на час свою професійну діяльність і знову приступають до роботи в школі) відбувається на довгострокових та короткострокових курсах, що здійснюються в інститутах післядипломної освіти (Україна), учительських центрах та школах (Англії та США);
- самоосвіта вчителів (робота в бібліотеках, консультації у більш досвідчених вчителів, обмін думками на різних вчительських нарадах, семінарах, конференціях з обміну досвідом та новітніми методиками та досягненнями у педагогічній науці).

Сприяння подальшому соціально-економічному розвитку України, забезпеченні потреб держави у кваліфікованих кадрах високого рівня, їх особистісного та професійного зростання, постійного впровадження в освітній процес інноваційних освітніх технологій – це мета, яку покликана реалізовувати система післядипломної педагогічної освіти України. У закладах післядипломної педагогічної освіти впроваджуються нові навчальні курси підвищення кваліфікації, інтерактивне навчання в малих групах слухачів, створено пункти (лабораторії, центри) дистанційної освіти. Сприяє підвищенню

фахового рівня педагогів упровадження в закладах післядипломної педагогічної освіти різноманітних форм навчання дорослих, зокрема таких, як рольові та ділові ігри, тренінги, діалого-дискусійні методи, проектна діяльність, метод кейсів тощо. Працівники закладів ППО працюють над розробкою авторських методик, інноваційних моделей і технологій навчання дорослих, спрямованих на професійний розвиток педагогічних кадрів; здійснюють низку діагностичних досліджень, які дають можливість виявити потреби і запити освітян щодо науково-методичного забезпечення й організаційно-педагогічних умов їхньої професійної діяльності, соціально-економічних умов функціонування системи освіти області, району (міста), загальноосвітнього закладу; з'ясовують рівень задоволення педагогічних працівників змістом професійного навчання, виокремлюють чинники професійного зростання. Це, в свою чергу, допомагає у доборі форм і змісту безперервного навчання, що пропонується педагогу під час курсів підвищення кваліфікації та в міжкурсовий період.

Однією з ефективних форм неперервного підвищення кваліфікації педагогічних працівників є **очно-дистанційна форма навчання**. Впровадження такого навчання є доволі кропітким та складним напрямом діяльності закладів ППО, оскільки його успішна реалізація залежить від наявності сучасних комп'ютерів, високошвидкісного Інтернету, відповідного програмного забезпечення для проведення занять в ON-LINE TA OFF-LINE режимах.

Науково-педагогічний колектив комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», враховуючи пріоритетні завдання реалізації державної політики у галузі освіти, протягом багатьох років спрямовував свої зусилля на підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, формування професійної компетентності. Викладачами кафедр, методистами інституту розроблено та удосконалено матеріали для проведення лекцій та практичних занять, створено ряд презентацій з різних тем для дистанційної і очної форми навчання. Тематика лекцій та практичних занять передбачає, насамперед, шляхи удосконалення освітнього процесу в умовах здійснення модернізації української освіти, усвідомлення нової ролі вчителя як агента змін, культуру взаємин та створення позитивної взаємодії учасників освітнього процесу, впровадження принципів педагогіки партнерства, систему моніторингових досліджень освітнього процесу, гендерні підходи в освіті, впровадження принципів гуманної педагогіки, використання теорії множинного інтелекту в особистісно-орієнтованому навчанні, громадське управління закладами освіти, професійне самовдосконалення педагогічного працівника як суб'єкта педагогічної діяльності на засадах самопізнання.

Зокрема для педагогічних працівників області за останній період проведено **124 різних методичних заходів**, зокрема:

- Майстер-класи з таких тем як «Методика організації Всеукраїнського фізкультурно-оздоровчого заходу серед учнів «Cool Games», «Розвиток регіональних освітніх вимірювань у контексті компетентної освіти», «Google-сайт як

засіб візуалізації STEM-проєкту», «Організаційна робота керівника ЗЗСО в умовах воєнного стану», «Алгоритм виконання учнівського проєкту в дистанційній формі» і т.і.

- Освітня майстерня «Гейміфікація як освітній тренд».

- Вебінари з тем «Новий зміст мистецької освіти у 6 класах НУШ», «Як елементарно формувати hard skills та розвивати soft skills», «Психологічні основи попередження конфліктів у педагогічній взаємодії».

- Творча майстерня «Інноваційні підходи до вивчення державних символів України з курсу історії».

- Воркшоп «Педагогічний супровід дошкільника у соціальному світі взаємин».

- Семінар-практикум «Педагог-ритор: секрети ораторського успіху».

- Майстер-майнд «Психологічні хвилинки на уроках в умовах воєнного стану: техніки та вправи емоційної стабілізації учнів» (рекомендації МОНУ на 2022-2023 роки).

- Методична студія «Сервіси BookCreator, FlipBook, Ourboox як засіб розвитку творчого потенціалу педагогів».

- Методичний полілог «Формування читацької компетентності молодших школярів».

- Онлайн-тренінги з тем «Практичні інструменти формування соціальної ініціативності», «Діяльнісний підхід у навчанні. Розвиток критичного мислення здобувачів математичної освітньої галузі».

- Методична студія «Соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми».

- Психолого-педагогічна студія «Як допомогти дитині з особливими освітніми потребами впоратися зі стресом».

Такі форми роботи значно підвищують рівень професійної компетентності педагогічних працівників, активізують творче мислення, сприяють розповсюдженню і інтеграції педагогічного інноваційного досвіду в освітні заклади області.

Працівниками інституту підготовлено 110 різних видів друкованої продукції: 4 підручники, 46 навчально-методичних посібників, 20 різних видів продукції (матеріалів конференцій, альбоми, у тому числі електронних), 27 статей до фахових наукових видань та педагогічних засобах масової інформації, 13 методичних рекомендацій.

У 2024 році заклад працює над науково-дослідною темою «Інноваційні підходи до організації післядипломної освіти педагогічних працівників та науково-методичного забезпечення регіонального освітнього простору». Свої зусилля колектив закладу спрямовує на:

- сприяння реалізації Концепції «Нова українська школа» в закладах освіти області, упровадження Державного стандарту початкової освіти та Державного стандарту базової середньої освіти;

- спеціалізовану підготовку педагогічних працівників початкових класів, вчителів-предметників середньої і старшої школи до роботи в умовах Нової української школи;

- підвищення кваліфікації працівників інклюзивно-ресурсних центрів з питань створення безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього середовища;

- створення умов для якісної післядипломної освіти спеціалістів системи освіти Черкаської області, зокрема педагогічних працівників, керівних та методичних кадрів галузі освіти та фахівців інших соціальних галузей Черкаської області;

- науково-методичний супровід розвитку дошкільної, початкової, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти;

- науково-методичне забезпечення інклюзивної освіти;

- надання педагогічним працівникам Нової української школи адресної допомоги в організації освітнього процесу відповідно до вимог освітньої галузі;

- здійснення на базі закладів загальної середньої освіти фундаментальних і прикладних досліджень, удосконалення досягнень психолого-педагогічної науки в освітню практику Нової української школи;

- надання додаткових освітніх послуг, консультацій за замовленням закладів та установ соціальної сфери різних типів і форм власності, місцевих органів управління;

- міжнародну діяльність у сфері освіти, зокрема поширення здобутків освітньої галузі Черкаської області на міжнародному рівні.

Запланована реалізація таких державних та **регіональних освітніх програм:**

1. Стратегії гендерної рівності в закладі освіти: виклики і перспективи.

2. Стратегія розвитку освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року.

3. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки.

4. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі на 2020-2024 роки (схвалено Указом Президента України від 25.05.2020 року ¹ 195/2020).

5. Загальнонаціональна програма «Здорова Україна»

6. Комплексна програма розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя Черкаської області на 2021-2025 роки.

7. Обласна цільова програма «Інноваційні школи Черкащини» на період до 2029 року.

8. Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання в Черкаській області на 2020-2025 роки.

9. Наказ МОН ¹1042 від 28.08.2023 року «Про збір відомчої адміністративної звітності дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти у 2023/2024 н.р.».

10. Про затвердження заходів Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація».

11. Обласна програма підвищення якості природничо-математичної освіти на період до 2029 року.

12. Обласна програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 31.12.2029 (рішення обласної ради від 17.11.2023 ¹ 21-36/VIII).

13. Обласна комплексна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб на період 2023-2025 роки.

14. Обласна комплексна програма щодо медичного, соціального забезпечення, адаптації, психологічної реабілітації, професійної підготовки (перепідготовки) осіб, які здійснювали заходи з оборони та захисту територіальної цілісності, незалежності та суверенітету України, починаючи з 2014 року, та членів їх сімей на 2023-2027 роки.

У плані проведення освітянських заходів міжнародного, всеукраїнського та обласного рівнів, колективних сертифікованих форм методичної роботи з педагогічними працівниками (обласні семінари, майстер-класи, тренінги тощо). Сподіваємось зацікавить слухачів курсів Освітня мозаїка «Мистецтво створення освітнього відеоконтенту», вебінар «Природничі науки, STEM і професії майбутнього» чи «Калейдоскоп сучасних педагогічних технологій на уроках словесності». Перелік усіх запланованих форм роботи можна подивитися на сайті КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» у Плані роботи на 2024 рік.

Запрошуємо усіх бажаючих підвищити рівень професійної компетентності у стінах нашого освітнього закладу вищого рангу. Наш інститут це і творча майстерня, і колектив великої кількості різновікових, різноспрямованих, але, безумовно, амбіційних людей з високим рівнем освіти і великим рівнем відповідальності та вимог. Керує закладом ректор, кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти і науки, - людина великої управлінської майстерності та самовіддачі Наталія Миколаївна Чепурна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України від 25.06.2013 р. ¹ 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». 2013. ¹ 8–9. С. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2013_8-9_6.

2. Діяльність закладів післядипломної педагогічної освіти в умовах модернізації освітньої галузі в Україні. URL: <https://www.airo.com.ua/diyalnist-zakladiv-pislyadiplomnoyi-pedagogichnoyi-osviti-v-umovah-modernizatsiyi-osvitnoyi-galuzi-v-ukrayini/>

3. Груць Г.М. Особистість і професійна компетентність педагога в сучасній освіті: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Професійна компетентність учителя Нової української школи: формування, розвиток та удосконалення». Тернопіль: ТНПУ, 2020. 165 с.

4. Борисов В. В. Провайдинг інновацій в системі післядипломної педагогічної освіти / В. В. Борисов // Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів І-ї Міжнародної науково-практичної конференції [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Баку-Ужгород-Дрогобич: Посвіт, 2016. – С. 199–202

5. Горбатюк Р. Система професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю: монографія. Тернопіль, 2009. 400 с.

6. Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». URL: <http://oaji.net/articles/2014/1054-1415092336.pdf>

7. Гузій Н. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.

А.А. Бардіна,

учитель української мови та літератури Балаклеївської філії №2 опорного закладу освіти «Балаклеївський ліцей імені Євгенії Гуглі» Балаклеївської сільської ради Черкаської області

«ТАРАСЕ! ІМЕНЕМ ТВОЇМ ЗЕМЛЯ МОЯ СВЯТИТЬСЯ!»

КОНКУРС-ГРА МІЖ УЧНЯМИ 9 КЛАСУ

Мета: повторити, узагальнити, систематизувати вивчений матеріал про життєвий і творчий шлях Кобзаря на уроках української літератури; сприяти формуванню систематизованих знань про життя і творчість Т. Шевченка.

Розвивати творчі здібності школярів, уміння самостійно працювати з додатковою літературою.

Виховувати повагу до постаті Кобзаря за його внесок у скарбницю української поезії, у світовий мистецький поступ; повагу до поетичної та мистецької творчості генія.

Обладнання: портрет Т. Шевченка у вишитому рушнику; тематична виставка художньої літератури книжок Кобзаря і науково-дослідної про Т. Шевченка; дитячі ілюстрації до творів Т. Шевченка; роздавальний матеріал; сигнальні картки; аудіозапис; ребуси; комп'ютерне забезпечення (слайди, презентація); проектор; телевізор;

Вид заходу: конкурс-гра

Епіграф до уроку:

Ми чуємо тебе, Кобзарю, кризь століття,

І голос твій нам душі окриля,

Встає в новій красі, забувши лихоліття,

Твоя, Тарасе, звільнена земля!

В. Симоненко

У конкурсній-грі беруть участь дві команди учнів 9-х класів: «Юні шевченківці» та «Земляки Тараса».

Хід конкурсу-гри

Вступне слово вчителя. Робота з епіграфом.

Розминка (у вигляді вікторини). За кожну правильну відповідь команді зараховується 1 бал. Якщо учасники команди відповіді не знають, то відповідають противники. Їм зараховується 0,5б.

Вікторина

1. Хто з родини Шевченків мав ім'я Катерина? (старша сестра, мати)
2. Псевдоніми Т. Шевченка. (Кобзар, Дармограй).
3. Сучасна назва села, у якому проходили дитячі роки Тараса. (Шевченкове).
4. Назва Київського братства, учасником якого в 1846 році був Т. Шевченко. (Кирило-Мефодіївське).
5. Художник, який написав портрет В. Жуковського. (Карл Брюллов).
6. Твори, за які Шевченка було заарештовано. («Сон», «Кавказ»).
7. Місто, де відбував покарання Т. Шевченко. (Оренбург).
8. Заклад, у якому навчався Тарас Григорович. (Петербурзька Академія мистецтв).
9. Фортеця, де Тарас Шевченко відбував солдатську службу. (Орська)
10. Де побував Шевченко разом із науковою експедицією як художник? (на Аральському морі)
11. Назва саду в Петербурзі, де Шевченко перемальовував статуї. (Літній)
12. Яка поезія митця є неофіційним гімном України? («Заповіт»)
13. Предмет, який викладав Т. Шевченко після закінчення Академії мистецтв у Київському університеті. (Малювання).

14. Яке наукове звання мав Тарас Шевченко? (академік-гравер).

15. Назва альбому офортів Т. Шевченка («Живописная Украина»).

16. Автор твору «Тарасові шляхи». (Оксана Іваненко).

17. П'єса Т. Шевченка («Назар Стодоля»).

18. Хто ілюстрував книги «История Суворова» та «Русские полководцы»? (Т. Шевченко)

19. Які мови знав Шевченко? (українську, російську, польську, французьку, латинь).

20. Які чотири кари було покладено на Шевченка? (заслання без терміну, рядовий солдат, заборона писати й малювати).

21. Про кого згадує Т. Шевченко в поезії «Ми вкупочці колись росли». (Оксану Коваленко).

22. Яким псевдонімом підписував російські повісті Тарас Шевченко? (Дармограй).

Цифровий диктант. Командам по черзі ведучий зачитує подію. Учасники відповідають сигнальними картками, на яких написаний рік або інше число. Дати прикріплюють на магнітній дошці:

- Скільки Тарасикові було років, коли померла його мати? **(9)**
- У скільки років Тарас залишився круглою сиротою? **(11)**
- Рік виходу «Кобзаря» **(1840)**
- Сума викупу Тараса з кріпацтва. **(2500)**
- Дата викупу Тараса з кріпацтва. **(22 квітня 1838 року)**

• Скільки було років Тарасу, коли він виїхав з України? **(17)**

• Рік повернення Тараса Шевченка на Україну після довгої розлуки з нею. **(1843)**

• Скільки і які нагороди отримав Т. Шевченко за свої художні роботи? **(3 срібні медалі)**

• Скільки творів уміщувало перше видання «Кобзаря»? **(8)**

• Рік закінчення Академії мистецтв. **(1845)**

• Скільки років прожив Т. Шевченко? **(47)**

• Скільки років провів у кріпацтві? **(24)**

• Скільки років провів на засланні? **(10)**

• Скільки творів Т. Шевченка М. Лисенко поклав на музику? **(83)**

• Скільки сучасний «Кобзар» містить творів? **(248)**

• Скільки вміщує малярських робіт мистецька спадщина Т. Шевченка? **(830)**

• Скільки Шевченко-художник створив портретів? **(150)**

• Скількома мовами перекладений «Заповіт»? (понад 100)

• Рік написання «Катерини» **(1839)**

• Роки ранньої творчості поета. **(1837-1843)**

• Період останніх років життя. **(1857-1861)**

• У якому році вийшло перше повне видання «Кобзаря»? **(1907 р.)**

• В якому році Шевченкові було присвоєно звання академіка-гравера **(1860)**

• Рік закінчення заслання. **(1857)**

Поетична творчість митця. Вказати, з якого твору наведені подані рядки. Звучить аудіозапис. Після відповіді вчитель демонструє дитячу ілюстрацію, яка прикріплена на дошці, до цього твору.

- А) "Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла-червоніла..." ("Гайдамаки")
- Б) "Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля". ("Кавказ")
- В) "Так малий льох в Суботові
Москва розкопала!
Великого ж того льоху
ще й не дошукалась". ("Великий льох")
- Г) "У всякого своя доля
І свій шлях широкий". ("Сон")
- Ґ) "... світає, край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Меж ярами над ставами
Вербі зеленіють". ("Сон")
- Д) "На панщині пшеницю жала,
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать..." ("Сон")
- Е) "Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє... лани, гаї, сади!...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води". ("Мені тринадцятий минало")
- Є) "Отак тая чорнобрива
Плакала, співала..
І на диво серед поля
Тополею стала". ("Тополя")
- Ж) "Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте" ("Заповіт")
- З) "Було колись в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І слау, і волю;
Минулося – осталися
Могили на полі". ("Іван Підкова")
- Й) "Реве та стогне Дніпр широкий
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма". ("Причинна")
- К) "Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!" ("На вічну пам'ять
Котляревському")
- Л) "За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають
Очей не спускають
З мого цвіту". ("Лілея")
- М) "Учітеся, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають". ("І мертвим, і живим, і
ненародженим землякам моїм...")

Мистецька спадщина. Назвати картини Т. Шевченка, додаючи невеличкий коментар до них. (показ слайдів через проектор)

«Знайди спільне» (за творами Т. Шевченка). Капітани команд по черзі беруть листки, зачитують. Відповіді дають командою. **Що спільного між творами:**

- «Катерина», «Наймичка», «Марія»? (тема);
 - «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм», «Кавказ», «Великий льох»? (рік написання – 1845);
 - «Причинна», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Думи мої, думи мої...»? (увійшли до «Кобзаря» 1840 р.)
 - «Тече вода в синє море», «Вітре буйний, вітре буйний», «Тяжко-важко в світі жити», «Нащо мені чорні брови»? (назва – «Думка»)
 - «На вічну пам'ять Котляревському», «До Основ'яненка», «Причинна»? (рання творчість)
 - «Причинна», «Тополя», «Русалка»? (жанр - балади)
 - «Заповіт», «Кавказ», «Чигрине, Чигрине», «Наймичка», «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм», «Великий льох»? (поетична творчість «Трьох літ»)
 - «Марія», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», «Наймичка», «Іван Підкова»? (жанр - поеми)
 - «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Іван Підкова»? (історична тематика)
 - «Сон» («У всякого своя доля...») і «Кавказ»? (поема-інвектива)
 - «У всякого своя доля...», «На панщині пшеницю жала...», «Гори мої високі...»? (назва «Сон»)
 - «Садок вишневий коло хати...», «Мені однаково, чи буду...», «Нема гірше, як в неволі», «І досі сниться: під горою...», «Мені тринадцятий минало...», «І виріс я на чужині...»? (Цикл «В казематі»)
 - Що спільного між матір'ю, сестрою Тараса Шевченка; матір'ю Марка з поеми «Наймичка», однією з картин Т. Шевченка та реалістичною соціально-побутовою поемою, темою якої є зображення трагедії селянки-покритки. (ім'я Катерина)
 - Що спільного між героями Назар, Галя, Гнат, Кичатий, Стеха? (герої п'єси «Назар Стодоля»)
- «Знайди зайве та обґрунтуй вибір»** (за творами Т. Шевченка). *Команда працює разом. Пояснюють свій вибір по черзі або капітан чи інший учасник. Поки команди працюють, вчитель для вболівальників проводить гру «Хто швидше?» :*
- «Катерина», «Наймичка», «Марія» (соціально-побутові поеми, а «Марія» - філософська);
 - «Три душі», «Три ворони», «Три льохи», «Три лірники» (назви частин «Великий льох»);
 - Ганна, Катерина, Марко, Трохим, Настя. (герої поеми «Наймичка»)
 - «Причинна», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Мені тринадцятий минало...» «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Думи мої, думи мої...». (твори (8), які увійшли до першого видання «Кобзаря») 1837-1843; 1847-1857; 1840-1845; 1843-1847; 1857-1861 (роки творчості);
 - Карл Брюллов, Іван Сошенко, Г. Квітка-Основ'яненко, Василь Жуковський, Олексій Венеціанов, Євген Гребінка (постаті, які брали участь у викупі Шевченка з кріпацтва);
 - Наливайко, Ярема Галайда, Оксана, Іван Гонта, Максим Залізняк (персонажі поеми «Гайдамаки»);
 - Йосип, Івась, Катерина, Іван (головні герої поеми «Катерина»);
 - «Мені однаково, чи буду...», «В неволі тяжко, хоча й волі...», «Садок вишневий коло хати», «Заповіт», «Мені тринадцятий минало...», «І виріс я на чужині...», «І золоті й дорогої...» ... (цикл віршів «У казематі»);

• «Варнак», «Княгиня», «Наймичка», «Катерина», «Художник», «Музикант», «Нещасний», «Капітанша» (повісті);

• «Лілея», «Причинна», «Тополя», «Наймичка» (Балади);

• «Доля», «Ісаія. Глава 35», «Давидові псалми» (біблійні мотиви у творчості Шевченка).

Запитання від глядачів. Учні 8-11 класів ставлять по черзі питання обом командам.

1. Що ви знаєте про альбом «Живописна Україна»?

Відповідь: Повернувшись з першої подорожі з України в Петербург, Шевченко в 1844 р. приділяє головну увагу підготовці збірника-альбому «Живописна Україна», куди мали увійти малюнки на історичні теми і краєвиди, побутові картини. Шевченко задумав видати альбом у трьох книгах. Перший випуск датований 1844 р. Сюди увійшло шість офортів: «Судна в селі рада», «Дари в Чигирині 1649 року», «Старости», «Казка», «Видубецький монастир» і «У Києві».

2. Хто з композиторів написав музику до віршів Шевченка?

Відповідь: Музику написали композитори: Лисенко, Крижанівський, Стеценко, Козак, Гладкий, Лятошинський, Ревуцький, Леонтович, Степовий, Людкевич та інші.

3. Назвіть твори поета (не менше семи), які покладені на музику і стали відомими піснями.

Відповідь: «Реве та стогне Дніпр широкий», «Така її доля», «Думи мої, думи мої», «Садок вишневий коло хати», «Заповіт», «Тече вода в синє море», «Зоре моя вечірняя», «Утоптала стежечку», «Закувала зозуленька», «Хустина», «Гей літа орел», «Бандуристе, орле сизий!»

4. Шевченка називають основоположником нової української літературної мови. Чому?

Відповідь: Т.Г. Шевченко виступав як народний поет. Він писав свої твори живою народною, розмовною мовою. На його творах училися письменники: Марко Вовчок, Леся Українка, Іван Франко, Михайло Коцюбинський. І в наш час письменники вчаться у Шевченка служити народові своєю творчістю.

5. Які художні твори про життя Шевченка ви знаєте?

Відповідь: С. Васильченко «В бур'янах», О. Іванченко «Тарасові шляхи», Д. Красицький «Тарасова земля», Д. Косарик «Син-колос», О. Ільченко «Петербурзька осінь», Л. Смілянський «Поетова молодість», В. Костенка «Стежки до Кобзаря», З. Тулуб «В степу безкраїм за Уралом», В. Шевчук «Син волі» та інші.

6. З якого походження прізвище Шевченко?

Відповідь: Заселення Кирилівки почалося дуже давно. Це село було запорозьким зимівником, де стояв кошем отаман Кирилко. З архівних джерел відомо, що в 1600-х роках в селі проживав Іван Швець (шив чоботи). В Івана Швеця була одна донька Єфросинія. Січовик Андрій (прадід поета) пристав у прийми до Єфросинії і став прозиватися Шевченком (бо в ті часи приймак брав жінчине прізвище).

Установіть відповідність між жанрами і назвами творів поета. Робота біля дошки. Завдання для капітанів. За потреби капітан може звернутися за допомогою до команди.

Подражаніє	а) «Музикант»
Балада	б) «Доля»
Посланіє	в) «Гайдамаки»
Поема	г) «Ісаія. Глава 35»
Містерія	д) «Садок вишневий коло хати»
Поезія	е) «І мертвим, і живим...»
Повість	ж) «Великий льох»
Медитація	

Відповідь: 1 – г; 2 – є; 3 – е; 4 – в; 5 – ж; 6 – д; 7 – а; 8 – б

Музичний конкурс. Звучить аудіозапис пісні на слова Шевченка. Назвати пісню (або твір) та композитора.

Твори Шевченка читаємо і знаємо. (Учасники кожної команди по черзі читають напам'ять по п'ять афоризмів Кобзаря)

Підсумки журі.

Нагородження команд та активних учасників. Заключне слово вчителя.

Додаток №1

Додаткові запитання для глядачів-вболівальників **Гра «Хто швидше?»**

• Як звали матір поета? (Катерина Яківна Бойко)

• Назвати ім'я сліпенької сестри Тараса. (Марія)

• Художник, який першим помітив у Шевченка справжній талант живописця і став йому допомагати. (І. Сошенко)

• Яка картина Шевченка є ілюстрацією до однієї з його поем? («Катерина»)

• Назва книжки, яку уклав Т.Шевченко для українських дітей і простого люду. («Буквар»)

• Назва саду у Петербурзі, куди Тарас приходив перемальовувати скульптури. (Літній)

• Скільки було дітей у родині Григорія Шевченка? (6: 1- Микита; 2-Катерина; 3-Тарас; 4-Йосип; 5-Ярина; 6-Марія.)

• Український письменник, що один із перших підтримав Шевченка як поета і допоміг йому в самоосвіті. (Є. Гребінка)

• Назвіть країни, в яких є пам'ятники Т.Г. Шевченку (Канада, Бразилія, Польща, Казахстан, Росія, Аргентина, США, Франція та ін.)

• Що таке сепія? (1) фарба для малювання сіро-брунатного кольору; 2) назва малюнка, виконаного цією фарбою)

• Назвіть техніку (фарби), яку використовував Т. Шевченко у своїх малярських роботах. (акварель, олівець, олія, сепія, туш)

• Що таке офорт? (від фр. – азотна кислота; 1) вид гравірування, при якому лінії малюнка роблять різцем або голкою на смоляному покритті металевої гравюрної дошки і протравлюють кислотою; 2) відбиток з дошки, гравірованої таким способом.)

• Назвіть картину Т. Шевченка, за яку він був нагороджений третьою срібною медаллю II ступеня. («Циганка-ворожка»)

• Певний час гімном України вважався один із віршів Шевченка. Що це за вірш? («Заповіт»)

• Вкажіть дату перепоховання тіла Тараса Шевченка (22 травня 1861 р)

• Які жанри використовував у своїй творчості Тарас Шевченко? (лірика, ліро – епос, епос, драматургія, проза).

• Хто допомагав Шевченкові вивчати польську мову. (у Вільно Шевченко познайомився з молодою швачкою Дусею Гусаковською.)

• Де мріяв оселитися Шевченко на Україні? (над Дніпром у Києві)

• Коли і ким на могилі Шевченка встановлено перший пам'ятник? (в 1925 р. робітники городищенських заводів)

• Коли Шевченко почав писати вірші? (ще до звільнення з кріпацтва прибіл. 1837 р.)

• Кому присвячені і в пам'ять якої події поеми «Катерина», «Гайдамаки»? (Жукоовському, Григоровичу напам'ять 22 квітня 1838 р, з нагоди викупу з кріпацтва)

• В якій поемі найбільш гостро висміяно царя й царицю? («Сон»)

• Кому присвячена поема «Кавказ»? (Якову де Бальмену)

- До кого звертається поет словами: «Квіти мої, діти! Нащо вас кохав я, нащо доглядав? («Думи мої, думи мої»)
- Визначте жанр твору Т. Шевченка «Назар Стодоля»? (п'єса)
- Що таке медитація? (жанр поезії, у якому автор висловлює свої роздуми над проблемами життя і смерті, сенсу людського буття тощо)
- Які твори Шевченка названі ім'ям головних героїв? («Катерина», «Іван Підкова», «Мар'яна-черниця», «Лілея», «Марина», «Марія», «Швачка»...)
- Які картини малював Шевченко з історії України? («Смерть Богдана Хмельницького», «Козацький бенкет», «Дари в Чигирині 1649 року»)
- На яких малюнках Шевченко відобразив побут і життя казахського народу? («Казаки в юрті», «Казашка Катя», «Байгуші», «Казах на коні», «Казахи біля вогнища», «Казашка над ступою»...)
- В якому році Т. Шевченку було присвоєно звання академіка-гравера? (1860)

Додаток №2

Гра «Чи знаєте ви твори Кобзаря?» Закінчіть рядок.

Всі ви вчили і читали твори Кобзаря.
Як ви їх запам'ятали перевірю я.

- 1) Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє... лани, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали...
(Чужі ягнята до води).
- 2) Дивлюсь, аж світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї ...
(Сонце зустрічає).
- 3) Не називаю її раєм ...
(Тії хатиночки у гаї).
- 4) Тече вода з-під явора
Яром на долину...
(Пишається над водою
Червона калина).

- 5) На панщині пшеницю жала,
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи ... (пошкандибала
Івана-сина годувать).
- 6) Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть ...
(Співають, ідучи, дівчата).
- 7) В лиху годину
Якось недавно довелось
(Мені заїхать в Україну).
- 8) А журавлі летять собі
Додому ключами.
Плаче козак – ... (шляхи бити
Заросли тернами).
- 9) Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чупринін О. О. Українська література. Усі плани-конспекти уроків, 9 клас. Харків: Вид. група «Основа», 2012
2. Ткачук М.П., Сулима М.М., Смілянська В.Л., Сулима В.І. Українська література. Підручник для 9 класу. Київ: 2009.
3. Необхідний словник-довідник літературознавчих термінів для зовнішнього незалежного оцінювання / Автор-упоряд.: Яковлєва А.М., Терещенко В.М. Харків: ТОВ «Українська книжкова мережа», 2010.
4. Шевченко Т. Кобзар. Київ: Дніпро, 1982. 606с
5. Нестандартні уроки з української мови та літератури. Випуск 3. / уклад. Маленко О.О. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 97с.
6. Лазаревський В. В.. Літературні ігри. Київ: Рад. Школа, 1969. 27с.
7. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. Укр. рад. енциклопедія. Київ, 1977
8. Красицький Д.Ф. Шевченківська вікторина. Київ: Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1964.

Н.Л. Бондаренко,

учитель української мови і літератури Канівської гімназії імені Івана Франка
Канівської міської ради Черкаської області

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ В ПОЕМІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ...»

Мета: дослідити на матеріалі поеми «І мертвим, і живим...» художнє трактування Шевченком проблеми української еліти; розвивати інтерес дев'ятикласників до образного слова, виробляти вміння зіставляти літературний процес з історичними фактами; виховувати повагу до національних цінностей, здобутків українського народу, шану до історичного минулого рідного краю.

Обладнання: портрет Т.Г. Шевченка, збірка поетичних творів «Кобзар», картки із завданням, відеофільм, словники, ілюстрації до твору.

Тип уроку: засвоєння нових знань і розвитку на основі умінь та навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Вступ. (Уривок документального фільму « Тарас Шевченко « Заповіт») – 5хв.

Учитель

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.
Замість пива праведную

Кров із ребер точать.
Просвітити, кажуть, хочуть
Материні очі.
Современними огнями,
повести за віком,
За німцями, недоріку,
Сліпую каліку.
Т.Г.Шевченко «І мертвим, і живим...»
Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не мучив? Якби розказати
Про якого- небудь одного магната
Історію-правду, то перелякати
Саме б пекло можна.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж йому любо людей мордувати?
А надто сердешну мою Україну,
Що ж вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?
Т.Г.Шевченко «Марія»

Біль за долю України ятрить душу, розриває
серце. Страшний і розпачливий докір лунає з
Шевченкових вуст. Та народжений він великою
любов юдо неї і великою відповідальністю за її
долю.

Де вихід?

Хто врятує «мою сердешну Україну» ?

II. Актуалізація опорних знань. Перевірка домашнього завдання. – 12хв.

Учитель. Сьогодні на уроці ми спробуємо
знайти відповідь на це питання, а також, аналізуючи
послання, поміркуємо над значенням національної
еліти для розвитку держави та над основними
мотивами поеми Тараса Шевченка « І мертвим,
і живим...»

1. Як ви вже звернули увагу, це найдовша назва твору в «Кобзарі». До кого звертається Тарас Шевченко?

Тарас Шевченко звертається до «земляків». В образі «земляків» він вбачає сучасну йому національну еліту (українську інтелігенцію, українське поміщицтво - провідну верству нації). Серед старої еліти, дворян були нащадки козацької старшини. Але не всі вони залишилися патріотами. Більшість серед них зрікалися Батьківщини, тікали за кордон або лицемірно ховалися за маскою патріота. Отже, образ «земляків» тут розкрито всебічно: з соціального боку - це кріпосники, які пригноблюють простолюду, а з морального боку лицеміри, які чваняться своїм неправедним родом і визнають чужоземну освіту.

- Діти, як ви зрозуміли, хто такі «мертві, живі, ненародженні»?

Українська нація - це минулі, нинішні та майбутні покоління, які відчували, відчувають і будуть відчувати зрідненість, духовний зв'язок із землею, що зветься Україна.

Презентація учнівських ілюстрацій до твору. Захист робіт.

Учитель. А ось Іван Франко пояснює, що це різні категорії людей. Мертві – ті, які занепали духовно і морально, живі – ті, які живуть і діють за законами правди і добра, ненародженні – це ще не пробуджений народ до соціально та національно вільного життя.

2. Розкрийте питання жанру та композиції твору Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...»

За жанром - це лірична поема - послання. Послання - біблійний жанр. Отже, можемо ствердити, що і поема Шевченка виростає з Біблійної традиції.

Доказом цього є епіграф до твору, взятий з Нового Заповіту з Першого соборного послання святого апостола Івана Богослова: «Аще хто речет, яко люблю Бога, а брата свого ненавидить, лож єсть». Як «Бог є світло...», так і любов повинна пронизувати усе наше єство до всіх і до кожного: до покійних, до живих і до ненароджених. Така єдність і є символом нації для Тараса Шевченка. Це Послання вміщене наприкінці Нового Заповіту і звучить як останнє застереження братам. Особливу увагу на це рятівне для нас Послання звертає і сам автор. Я вважаю, що епіграф розкриває ідею поеми. Композиційно твір можна поділити на 5 частин.

Епіграф.

Вступ (1-32 р.): критика української еліти і заклик до соціального примирення.

Портрет сучасної поетової еліти (33-193р.)

Узагальнення попередніх мотивів та підсумок (194-245р.)

Завершення (246-261р.)- сутність твору.

Учитель. Пригадайте, що називається поемою?

великий, здебільшого ліро-епічний віршований твір, у якому зображуються важливі події, яскраві, сильні людські характери, зображення подій супроводжується авторськими відступами.

3. Проаналізуйте образ автора. Яку роль у побудові твору відіграє цей образ? Знайдіть і зачитайте фрагменти твору, де він обертається до читачів обличчям то юродивого, то пророка, то сатирика-полеміста.

Довгі роки шукань, вагань і мук попередили появу поеми «І мертвим, і живим. Перша подорож на Україну 1843-1844 р.р. викликала глибоке співчуття до співвітчизників. Про це пише Тарас Шевченко у творах. Поема «І мертвим, і живим...» стала центральним твором збірки «Три літа», до якої ввійшли ще 32 поезії. У посланні поет виступає то як юродивий - «Тільки я, мов окаянний, //1 день, і ніч плачу /7 На розпуттях велелюдних»; то як пророк - «Схаменіться! будьте люди, бо лихо вам буде»; то як сатирик-полеміст - «Якби ви вчилися так, як треба»; і як поет-громадянин, який дбає про долю своєї держави.

4. В який період творилася поема?

Цей період називається періодом «трьох літ» (1843-1845р.р.) Він не виник несподівано. Після відвідин рідної землі Тарасу Григоровичу відкривається гірка правда про тогочасний стан України, а саме про занепад української інтелігенції та про нашу історію. Т. Шевченко - наш національний поет. Він зміг відшукати й показати дорогу «братом незрячим, гречкосіям».

Учитель. Пригадайте, як назвав 1845 рік творчості Т.Шевченка Євген Сверстюк? А твори цього періоду?

1845 рік - це «рік високого сонця», а твори цього періоду - «національні скрижалі».

III. Оголошення теми і мети уроку. – 3хв.

Учитель. Т. Шевченко болісно переживав трагедію свого поневоленого народу. Йому

немовби відкрилася страшна загроза загибелі України як самостійної і незалежної держави. Головною метою свого життя поет вважав зміцнення душі української нації як запоруки її визволення у майбутньому. Отже, питання художньої інтерпретації проблеми української еліти є важливим і актуальним на всі віки. Темою сьогоденного уроку буде «Художня інтерпретація проблеми української еліти в поемі Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...»

Мета уроку.

IV. Вивчення нового матеріалу. – 20хв.

Учитель. Діти, давайте звернемося до тлумачного словника і дізнаємося, що означає слово «інтерпретація»? Інтерпретація - розкриття змісту чого-небудь; пояснення, витлумачення.

Учитель. Т.Шевченко інтуїтивно відчуває, що основна біда України - відсутність національної еліти. Як ви вважаєте, кого можна назвати представниками еліти і яка роль еліти в житті суспільства?

За тлумачним словником читаємо, що «еліта» від лат.- обираю. Це кращі люди нації, її мозок, її воля. Роль національної еліти в становленні та розвитку нації і держави величезна. Еліта оцінює сучасне, накреслює перспективи на майбутнє, виробляє суспільні ідеали.

На попередньому уроці ми прийшли до думки, що Т.Шевченко змодельював образ національної еліти у посланні і показав, якою вона повинна бути. Спробуємо розібратися у поставлених для кожної експертної групи учнів проблемних завданнях та ситуаціях і, як підсумок, змодельюємо образ ідеалу провідної верстви нації.

Запрошую до активної участі усіх учнів класу.

Учень 1 групи. Проблемне питання нашої групи «Художня характеристика української еліти».

І перше завдання - це змалювати образ «земляків» через систему художніх засобів.

Образ «земляків» автор змальовує через систему художніх засобів:

Епітети: «неситі очі»

Засоби комічного: іронія - «орли», «смердючий гній»;

Сарказм: «куций німець узлуватий»;

Сатирична гіпербола: «славних прадідів великих правнуки погані»;

Гіпербола: «раби, подножки, грязь Москви, // Варшавське сміття - ваші пани»;

Афоризми: «І на Січі мудрий німець // Картопельку садить», «Доборолась Україна // До самого краю. // Гірше ляха свої діти її розпинають».

Отже, опис «земляків» містить у собі негативно - комічне забарвлення.

Учитель. Які ви знаєте засоби комічного? Чим відрізняється сатира від сарказму?

Учень. Сатира – це гостре висміювання, а сарказм – це злісне глузування. Наступне завдання: розкрити прийоми зображення «образу світу» Тарасом Шевченком у посланні.

Тарас Шевченко використовує знаки - символи: «воля», «правда», «кров», а також образи світової літератури: Коллар, Ганка; біблійної - Господь; історії: Тамерлан, Брут, Коклес. У творі є чимало афористичних висловлювань.

Учитель. Зачитайте, які афористичні вислови написали?

Учень. «І на Січі мудрий німець картопельку садить», «Доборолась Україна до самого краю», «Великих слів велику силу - і більш нічого», «Бо хто матір забуває, того Бог карає», «Що ми? Чий батьків?», «Якби ви вчилися так, як треба...»

Учень. Кожен учень нашої групи підготував питання, згідно визначеної проблеми «Художня характеристика української еліти». Пропонуємо іншій групі учнів взяти активну участь в обговоренні.

(Гра на актуалізацію навчального змісту «Писана тайстра». Із скриньки учні 2 команди по черзі дістають картки із запитаннями й усно відповідають).

1. Що оскаржує Тарас Шевченко у «земляках»?

Оглухли, не чують,
Кайданами міняються,
Правдою торгують.

(Т.Шевченко оскаржує злочинаючу сутність «земляків»)

2. Як змальовані «земляки» у даних рядках:

І Господа зневажають,
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають.

(Українські кріпосники байдужі до людських бід).

3. Який засіб комічного використав автор, змальовуючи «земляків»?

А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра, Добра святого...

(Синонімічні варіації).

Учитель. Зверніть увагу, якестилістичне значення має дієслово «претесь»? (Негативно - зневажливий відтінок. Тут ідеться про людей, які зрікаються свого і втручаються в сім'ї чужих народів).

Поясніть «і всі мови слав'янського люду - всі знаєте... А свої // Дастьбі»

Як називають людей, що «правдою торгують»? (Запроданці).

6. Як говорять про таких людей, що «і все те бачив, і все знаю»? (Надмірна самовпевненість).

7. Від чого застерігає Т.Шевченко?» «... а ви претесь на чужину шукати доброго добра» (Автор застерігає від слабодухості).

8. Який це художній засіб?

«... а то залізете на небо...»

Немає й Бога, тільки я»

(Сатирична гіпербола).

9. Про яку трагічну сторінку історії згадує Тарас Шевченко у цих словах: «Славних прадідів великих Правнуки погані»?

10. Наведіть приклади сарказму в творі.

(«Польща впала, // Та й вас роздавила!», «У нас воля виростала... // Кров»ю вона умивалась, // А пала на купах, // На козацьких вольних трупах, // Окрадених трупах!», « Моголи! Моголи!» // Золотого Тамерлана // Онучата голі».

11. Який засіб комічного передають дані рядки у творі «...Що ж ти таке?» // «Нехай скаже // Німець. Ми не знаєм?» (Синекдоха, риторичне запитання).

Учитель. Кого називає Т.Шевченко німцями?(У примітках до «Кобзаря» читаємо: «І на Січі мудрий німець картопельку садить... - йдеться про заселення півдня України німцями - колоністами наприкінці 18 - на початку 19 століття)

Учитель. За словами М.Гоголя, німцями називали кожного іноземця. Звернемо увагу на епітети «куций» і «узловатий», «куций» - значить, має «бездушний розум, з відсіченою душею», а «узловатий» - заплутаний, якого дуже важко зрозуміти.

- Подумайте, з якою метою автор використовує дані художні засоби?

Щоб отямити необачних дітей України, застергти їх від національного самозабуття, попередити про трагічні наслідки, повернути на добру дорогу.

Слово надається учням 2 групи.

Учень. Проблемне питання нашої групи - «Ідеал провідної верстви нації за поемою Т.Шевченка «І мертвим, і живим...»

На основі поеми ми створили калейдоскоп виразів - тверджень, якою повинна бути національна еліта. Пропонуємо учням 1 групи скласти власну інтерпретацію до авторської фрази.

(Метод «Перифрази». На дошці прикріплюються різнокольорові у вигляді сонечка стрічки з надписами).

- «будьте люди» - дорівнятися до себе.
- «умийтеся» - моліться.
- «Обніміте ж, брати мої, // Найменшого брата» - мати страх Божий і щире жертвну любов.
- «Розкуйтеся!» - припинити знуцання з народу.

• «братуйтеся!» - заклик до боротьби і єдності всіх патріотичних сил України.

• «В своїй хаті своя й правда, //1 сила, і воля» - служіння своєму народові.

• «Учітеся, читайте, //1 чужому научайтесь, // Й свого не цурайтесь» - інтелектуальний рівень повинен формуватися на національному ґрунті.

Отже, ми прийшли до висновку, що основними духовними складовими внутрішнього світу істинної еліти є ВІРА - ПРАВДА - НАДІЯ - ДОБРО - ЛЮБОВ – СВОБОДА

Учитель. Увага! Ви назвали серед духовних цінностей внутрішнього світу національної еліти ЛЮБОВ

А як же тоді розуміти слова Т.Шевченка:

Гірше ляха свої діти

її розпинають?

Значить, поет зневажав національну еліту? Чи є породженням зла така нелюбов Шевченка?

Так, але це не є зневагою чи презирством до ближнього, це є протестом проти байдужості, лицемірства, рабства, відчаю, жорстокості.

Учень. Яким повинен бути ідеал провідної верстви нації, ми намагалися це відтворити через систему знаків - символів у презентації. (Показ презентації з коментарем учня).

V. Підсумок – 4хв.

Учитель. Таким чином, виділіть основні мотиви поеми Т.Г. Шевченка «І мертвим, і живим...» і запишіть їх у зошити.

Служіння Україні;

« Якби ви вчилися так, як треба...»;

Єднання всіх патріотичних сил України.

Учитель. Отже, проблема української еліти дуже гостро постає на сьогоднішній час, особливо на тлі загрозливих процесів наростання проявів бездуховності, наступу «масової культури». І дуже важливо не втратити найбільшу цінність - духовну та національну свідомість. Тарас Шевченко на це неодноразово наголошував.

- Пригадайте, які твори Т.Шевченка мають спільні мотиви з «Посланням»? («Сон», «Розрита могила», «Єретик», «Кавказ»)

Учитель. Запишемо висновок уроку у зошити: Основними духовними складовими внутрішнього світу істинної еліти є ВІРА - ПРАВДА - НАДІЯ - ДОБРО - ЛЮБОВ – СВОБОДА

Проте, якщо у вказаних вами творах поет висміює українське панство, то у посланні « І мертвим, і живим...» він вперше виступає із закликком схаменутися і змінити себе в ім'я щасливої долі рідного народу та процвітання України!

Як писав Леонід Білецький: «... від проводу України, від її інтелігенції Шевченко вимагає на віки вічні отого духовного, себто повного переродження, повної відданості і любови до народу, абсолютного служення своїй Нації. І це - єдиний шлях України до визволення й єдиний шлях шукання Бога».

Справу Тараса Шевченка продовжує Іван Франко. У «Пролозі» до поеми «Мойсей» він виступає за незалежність України та підкреслює роль духовних цінностей для майбутніх поколінь.

*Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозжжю,
Людським презирством, ніби струпом,
вкритий!*

*Твоїм будучим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.*

Іван Франко

*Свою Україну любіть,
Любіть її. Во время люте,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть...*

Тарас Шевченко

VI. Домашнє завдання. – 1хв.

Написати твір - роздум на одну з тем: «Нема на світі України, немає другого Дніпра», «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001. Т.1: Поезія 1837-1847. 784с.
2. Ключок Г. Енергія художнього слова. Київ: Дніпро, 2007. 155с.
3. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики. Черкаси: Брама-Україна, 2007. 207с.
4. Пахаренко В. Незбагнений апостол. Черкаси: Брама, 1999. 296с.
5. Пахаренко В. Шкільне шевченкознавство. Черкаси: Брама-Україна, 2007. 254с.
6. Полюга Л. Збірний образ української еліти в посланні «І мертвим, і живим...». Дивослово. 2006. №11. С.16-18.
7. Сверстюк Є. Шевченко і час. Київ-Париж: Воскресіння, 1996. 157с.

Л.І. ЯНКОВА,

заступник директора з виховної роботи Малосеvastянівського ліцею Христинівської міської ради Черкаської області

У ВІНОК КОБЗАРЕВІ

РОЗРОБКА ЛІТЕРАТУРНОЇ ВІКТОРИНИ ДЛЯ УЧНІВ 9-10 КЛАСІВ

Мета: розширити знання учнів про життя і творчість Т.Г.Шевченка; сприяти вихованню національної самосвідомості учнів; формувати у дітей уміння працювати в команді; розвивати здатність до взаємодії; формувати громадянську і загальнокультурну компетентності, бажання читати твори Т.Шевченка; збагачувати словниковий запас учнів; розвивати творчі здібності дітей, музичний слух, почуття ритму; виховувати любов до національної культури, прагнення бути справжніми українцями; виховувати почуття гордості за Україну, за її національного генія – Тараса Григоровича Шевченка

Обладнання: портрет Кобзаря, вишитий рушник, «Кобзар» і вислів “Учітесь, читайте... і чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь...”. На столі квіти, свічка. Вишиванки на дітях.

Перебіг заходу

Ведучий 1. Шановні гості! Запрошуємо вас у царство мудрого й красивого, правдивого й цінного, сильного й ласкавого, доброго й мужнього слова. Поезія – це вогник, схожий на полум'я свічки, що запалює душу людини. Запалює свічку.

Ведучий 2. Хай палає свічка. Хай палає, Поедіає нас вона в цей час. Друзів голоси нехай лунають, Слово й музика нехай єднають нас. (Звучить мелодійна музика)

Ведучий 1. Рідна мова! У тобі щедрість віків і пам'ять тисячоліть, неосяжна душа народу і безсмертя його.

Ведучий 2. Духовним батьком, творцем і рятівником української мови й всієї нації став Великий Кобзар – Тарас Шевченко.

Учитель. Нині, як і щороку, ми проводимо скільконе Шевченківське свято, аби не просто вшанувати пам'ять поета, але й відчути, як через його твори проходить любов до України, народу, рідної мови. Присвячуємо пам'яті Тараса Шевченка і літературну вікторину «У вінок Кобзареві», де учні позмагаються на кращого знавця життя і творчості поета.

ПРЕДСТАВЛЕННЯ КОМАНД

Звучить мелодія «Думи мої, думи мої»

1. Конкурс «Розминка». (Командам по черзі ставляться запитання. Кожна правильна відповідь – 1 бал).

1 КОМАНДА

1. Найвідоміша збірка поета. («Кобзар»)
2. Коли був написаний «Заповіт»? (1845 р.)
3. Де навчався Т. Шевченко? (Петербурзька академія мистецтв)
4. Народився Тарас Шевченко у селі... (Моринці)
5. Як звати батька Тараса? (Григорій)
6. Скільки дітей було у родині Шевченків? (шестеро)

7. Коли вперше було видано «Кобзар»? (1840 р.)
8. Що означає ім'я «Тарас»? (бунтар)
9. Серія картин, видана на кошти Тараса Шевченка. («Живописна Україна»)
10. Художник, який познайомив Т. Шевченка з Брюлловим. (Іван Сошенко).
11. Як звали Тарасових братів? (Йосип і Микита)
12. Скільки років було Тарасові, коли його викупили з кріпацтва? (24 р.)
13. Як називається гора, де похований Т. Шевченко? (Чернеча гора)
14. Де відбулася зустріч Шевченка та І. Сошенка? (у Літньому саду)
15. Яким твором починається «Кобзар»? («Причинна»).

2 КОМАНДА

1. Хазяїном Т. Шевченка був пан... (Енгельгардт)
2. Хто був найстаршим із дітей Шевченків? (сестра Катерина)
3. Рік викупу Т. Шевченка з кріпацтва. (1838 р.)
4. Жанр «Тополи», (балада)
5. Як звали Тарасового діда? (Іван)
6. Яким було дівоче прізвище матері Тараса? (Бойко)
7. Рік народження поета. (1814 р.)
8. За фахом Тарас Шевченко був... (художник)
9. Як звали матір Тараса? (Катерина)
10. Батько Тараса був... (стельмахом, чумаком)
11. Як звали подругу дитячих літ Тараса? (Оксана)
12. Чий портрет був намальований, щоб викупити Шевченка з кріпацтва? (Василя Жуковського)
13. Продовжити: «Поховайте та вставайте...» (Кайдани порвіте...)
14. Прізвище майстра малярних справ, у якого вчився Шевченко. (Ширяев)
15. Імена Тарасових сестер. (Катерина, Марія, Ярина)

2. Конкурс «Домашнє завдання». Інсценізація командами уривків з творів Т. Шевченка

3. Конкурс «Переплутанка» (Із складів скласти рядки поезій Т. Шевченка).

1 команда

І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

2 команда

По діброві вітер віє,
Гуляє по полю.

Звучить мелодія «Зоре моя вечірняя»

Виступи читців - декламаторів поезій Тараса Шевченка

4. Конкурс «Ланцюжок» (Кожна команда отримує картки з датами, які треба розставити у хронологічній послідовності і пояснити).

1 команда

- 1814 р. (народився Т. Шевченко)
- 1838 р. (викуп з кріпацтва) 1845 р. (написав «Заповіт»)

- 1857 р. (повернувся із заслання)
- 1860р. (присвоєно звання академіка-гравера, друге видання «Кобзаря»)
- 1861р. (помер)

2 команда

- 1822 р. (віддали в науку до дядя)
- 1831 р. (приїзд до Петербурга)
- 1840 р. (перше видання «Кобзаря»)
- 1847 р. (арешт)
- 22 травня 1861 р. (перепоховання біля Канева)

5 конкурс «Крилате слово Кобзаря»
(Відновити пропущені слова в рядках).

1 команда

- 1.«Малого сліду... На нашій славній Україні»
- 2.«Як у Дніпра... - Воду позичає».
- 3.«Цвітуть сади, біліють хати,А на горі...
4. «Наша дума, наша... - Не вмере, не загине».

2 команда

- 1.«Уже прокликали ... - А я собі в буряні».
2. «Нема на світі... - Немає другого... ».
- 3.«Весело сонечко ховалось в веселих... - «
4. «Ну що б, здавалося, слова,Слова та голос - ...»

6 конкурс «Бліц»

(Для обох команд :хто швидше дасть правильну відповідь. Правильна відповідь –1бал)

1. Зображення якого героя античної міфології викарбовано на стелі біля пам'ятника Т.Шевченка у Вашингтоні?
2. Хто з художників, товаришів Т. Шевченка, проілюстрував перше видання «Кобзаря» (1840)?
3. Хто з відомих українських письменників переклав твори Т.Шевченка німецькою мовою?
4. Чому Кобзар свій щоденник назвав «Журнал»?
5. Який твір Т.Шевченко написав у жанрі байки?
6. Скільки дітей було в родині Шевченків?
7. З якого Шевченкового твору взято рядки:
Мов на небі висить
Святий Київ наш великий,
Храми Божі, ніби з самим
Богом розмовляють
8. Який із Шевченкових творів починається рядками:
Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
9. На які роки припадає такий період творчості Шевченка, як «три літа»?
10. Скільки років провів Шевченко в солдатській неволі?
11. Хто з українських літераторів помер, як і Шевченко, у віці 47 років?
12. Чиї твори переписував малий Тарас у саморобні книжечки?
13. До кого Шевченко звертався такими рядками:
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Відповіді:

1. Прометей.
2. Василь Штернберг.

3. Іван Франко.
4. Журнал у перекладі з французької мови означає « щоденник».
5. «Сичі».
6. Шестеро: Катерина, Микита, Тарас, Ярина, Марія, Йосип.
7. Поема «Варнак».
8. Балада «Причинна».1843-1845 рр.
9. З 1847 до 1857 року,
10. 10 років.
11. Григорія Сковороди.
12. До Івана Котляревського
13. «На вічну пам'ять Котляревському».

7 конкурс «Як багато значить слово».

(Доповни речення і скажи, з якого твору, хто автор):

1. «Неначе човен в синім морі...»

Відповідь. Вірш «Реве та стогне Дніпр широкий» (балада «Причинна») написав Т. Шевченко.

2. «Ой піду я боса полем...»

Відповідь. Вірш «Як би мені черевички» написав Т. Шевченко.

3. «І мене в сім'ї великій...»

Відповідь. Вірш «Заповіт» Т. Шевченка,

4. «...Та недовго сонце гріло, Недовго молилось...»

Відповідь. Вірш «Мені ринадцятий минало» Т. Шевченка.

5. «На розпутті кобзар сидить, Та на кобзі грає...»

Відповідь. Вірш «Тарасова ніч» Т. Шевченка.

6. «Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате...»

Відповідь. Вірш «Н. Маркевичу» Т. Шевченка.

8. Конкурс капітанів команд. За одну хвилину написати якнайбільше назв творів Т. Шевченка.

Розповідь вчителя. На сьогоднішній день налічується 1384 пам'ятники Тарасу Шевченку у світі: 1256 в Україні та 128 за кордоном – у 35-ти державах.

В Україні найбільше пам'ятників встановлено на Івано-Франківщині – 201, за нею йдуть Львівська (193), Тернопільська (165) та Черкаська (102) області.

За кордоном найбільше пам'ятників встановлено у Росії – 30 (10 пам'ятників та 20 меморіальних дошок), Казахстані – 16, США – 9 та Канаді – 9, а також у Білорусії (6), Польщі (5), Молдові (4), Бразилії (3), Аргентині (3), Франції (3) та ін.

Декламування «Заповіту» Шевченка

Підсумок вікторини. Визначення переможців.

Прослуховування музичного запису з піснею «Реве та стогне Дніпр широкий». Діти й гості урочисто стоять протягом співу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Касіян В. Пророк: літ.- мистец. кн. Київ: Веселка, 2006. 430 с.
2. Старицька-Черняхівська Л. Думи мої... Інценізована поезія Шевченка на одну дію. Українська мова та література в школі. 1998. №1. С.70-75.
3. Хоміч М. Наш пророк: Літературно-музична композиція. Дивослово. 2004. №3. С.51-54.
4. Шевченко Т. Вікіпедія. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81_%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

В.М. Кравець,

учитель української мови і літератури Уманського ліцею №3 Уманської міської ради Черкаської області

ВІДВЕРТО ПРО ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

РОЗРОБКА УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. 9 КЛАС

Тема: Жінки в долі Тараса Шевченка

Мета: ознайомити учнів з маловідомим сторінками особистого життя Кобзаря – драматичними моментами кохання, розкрити життєву трагедію визначної особистості, самою долею приреченої на самотність; розкрити силу таланту та неперевершену цінність творів, виховувати повагу до геніального поета України.

Тип уроку: комбінований

Обладнання: дидактичний матеріал, презентація, «Кобзар», виставка книжок

Форма проведення: конференція

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Вікторина «Образ жінки у творчості Тараса Шевченка»:

1. Назва поеми, у якій героїню залоскотали русалки. («Причинна»)
2. До кого із героїнь звернені ці слова?
«Що весілля, доню моя?
А де ж твоя пара?
Де світилки з дружечками,
Старости, бояре?» (Катерині).
3. Ім'я дівчини, нареченої Яреми Галайди із поеми «Гайдамаки». (Оксана).
4. У якому творі головна героїня є квіткою? («Лілея»)
5. Який твір Шевченко присвятив Марку Вовчку? («Сон» («На панщині пшеницю жала»)).
6. У якому творі поет зобразив дві типові долі матері-кріпачки: матері-покритки та матері, що народила дитину у шлюбі? («У нашім раї на землі»)
7. Ім'я головної героїні поеми «Наймичка»? (Ганна).
8. Із якого твору ці рядки: «Все упованіє моє на тебе, мій пресвітлий раю»? («Марія»).
9. Ім'я та прізвище подруги дитинства Тараса Шевченка? (Оксана Коваленко).
10. Як звали сестер Тараса Шевченка? (Катерина, Марія, Ярина)

III. Повідомлення теми, мети, завдань уроку

Епіграф: В долю Тараса вплетися жінки,
Наче із книжок його сторінки.
Тінь переслідує світлу зорю,
В долю поправки внесла Кобзарю.

Тамара Яковенко

Завдання уроку:

1. Дізнатися про сторінки особистого життя Т. Шевченка.
2. Познайомитися із інтимними ліричними творами поета.
3. Прослідкувати вплив особистої драми поета на образи жінок у творчості.

IV. Основний зміст уроку

Слово вчителя. Більшість біографів-шевченкознавців основну увагу приділяють творчості поета, акцентуючи на роках кріпацтва, заслання. І мало написано про його почуття, зокрема про його любов. Адже

він, крім всього, що стосується його геніальності, був ще і хлопчиком, юнаком і, нарешті, чоловіком.

Дослідження теми любові в житті Тараса Григоровича допоможе нам відкрити двері, що ведуть до складної і своєрідної душі поета. Відкриваючи в Шевченку все більше земного, людського, ми глибше осягаємо його геніальність, наближаємося до пізнання філософії його впливу на долю України.

Будучи емоційною і чутливою натурою, Т.Шевченко, як і кожен поет, захоувався часто. Але зла доля переслідувала його усе життя, лишаючи його щастя жити в шлюбі, в любові з дружиною, про яку мріяв, особливо в останні роки свого життя.

Так хто ж вони були – музи, що надихали поета, дарували йому радість і що навівали смутку, любили його і були кохані ним?

2. Мати

Мамо, матусю, матусю Тараса,
Зірка яскрава на небі знялася,
В темряві світлу прокреслила трасу,
Це мамина доля малого Тараса.

Мама – Катерина Яківна Шевченко (Бойко), кріпачка пана Енгельгарда. Мала шестеро дітей: Катерину, Микиту, Тараса, Ярину, Марію, Йосипа. Мати любила всіх своїх дітей. Вона мріяла, щоб вони стали вільними та заможними господарями на власній землі. Катерина Яківна дуже любила Тарасика, пестила його і прощала пустощі і всілякі витівки. Тарасик, в свою чергу, відповідав матері на її прихильність до нього. І, хоч як не було важко матері працювати на панщині, вона знаходила розраду і радість в своїх дітях.

Тяжке життя і праця підірвали здоров'я Катерини Яківни. Вона померла у 1823 році, на сороковому році життя... Помираючи, вона благословила і поцілувала кожного із дітей. Мати заповіла поховати її в їх садибі, що було виконано. Діти залишилися без материнського тепла, материнської опіки.

Читець

*І досі сниться: під горою
Меж вербами та над водою
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошеє та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі сниться, вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спить несе. А дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: — Де ж те лихо?
Печалі тії, вороги?
І нищечком старий читає,
Перехрестившись, Отче наш.
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне. День погас
І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.*

3. Сестри

Тарас Шевченко мав три сестри.

Катерина, старша на десять років за Тараса, була хорошою помічницею матері, нянчила всіх молодших братів та сестер. Дівчина була дуже працювитою і любила Тарасика. Після смерті матері, коли у сім'ю прийшла зла мачуха, Катерина була вже заміжня і проживала у Зеленій Діброві. Тарасик часто пішки приходив до неї, шукаючи собі притулок. Сестра обмивала, обчищала, пестила його.

Ярина – на два роки молодша за Тараса. Була його і товаришем, і другом. Коли Тарасик ховався від гніву мачухи, або від різок вчителів, вона разом з Марійкою носили йому їсти у схованку, яку він зробив у заростях калини. Разом з сестрами ходив на прощу до Мотронинського монастиря.

Коли Ярина вийшла заміж і потерпала від побоїв та знущань свого чоловіка-п'яниці, Тарас, будучи тоді в Петербурзі, писав у листі до двоюрідного брата Варфоломія і просив вплинути на злого чоловіка і захистити сестру.

Марійка була молодшою за Тараса на п'ять років. У три роки захворіла і втратила зір. Вона найбільше потерпала від мачухи, бо не могла за себе постояти. Тарас завжди захищав її, а проживаючи в Петербурзі, висилав їй гроші.

Під час своїх подорожей на Україну, Тарас Шевченко відвідував своїх сестер, спілкувався з ними, співчував їхній важкій кріпацькій долі, але нічого не міг вдіяти. Щоб викупити їх із кріпацтва, пан зажадав дві тисячі карбованців, а таких грошей у Шевченка не було.

Читець

*Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думаю: — Де ж я прихилиюсь?
І де подінуся на світі? —
І сниться сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувся!
Сіяє батько та горить!
Дивлюсь, у темному садочку,
Під вишнею у холодочку,
Моя єдина сестра!
Многострадалиця святая!
Неначе в раї, спочиває
Та з-за широкого Дніпра
Мене, небога, виглядає.
І їй здається — виринає
З-за хвилі човен, доплива...
І в хвилі човен порина. —
Мій братику! моя ти доле! —
І ми прокинулись. Ти...
На панщині, а я в неволі!..
Отак нам довелося йти
Ще змалечку колючу ниву!
Молися, сестро! будем живі,
То Бог pomoже перейти.*

Читець

*За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм.
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози. Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!
Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом край села.
Мене там мати повила
І, повиваючи, співала,
Свою нудьгу переливала*

*В свою дитину... В тім гаю,
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую — у могилу
Нужда та праця положила.
Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині!.. А ми
Розпізлися межі людьми,
Мов мишенята. Я до школи —
Носити воду школярам.
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили!
А сестри! Сестри! Горе вам,
Мої голубки молодії,
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!*

4. Оксана Коваленко

Оксанка – дитяча подружка Тараса. Це була чиста дитяча прив'язаність. Вони кохали одне одного, дружили, грали в різні ігри та разом пасли худобу. Кучерява, красива дівчинка подобалась не тільки Тарасику, а й його батькам. Та і Оксанчині батьки були не проти цієї дружби. І таємно їхні батьки надіялися, що ця дитяча дружба переросте в справжнє кохання, і вони поєднуються, породичаються сім'ями. Та не так сталося, як гадалося. Рано померли Тарасові батьки, пішли з життя і Оксанині. І діти розійшлися хто куди. Тараса забрали у двір пана Енгельгарда, а потім пан разом з челяддю переїхав до Вільно, а Оксаночка залишилася у Кирилівці. Пізніше вона вийшла заміж.

Своє почуття до Оксани поет проніс крізь все своє життя, про це свідчать декілька його віршів, де він тепло згадує свою Оксаночку. Шевченко присвятив їй поему «Мар'яна-черниця», саме про неї, по-дитячому світлу, казково-незабутню, згадував у поезіях «Три літа», «NN» («Мені тринадцятий минало»), «Ми вкупочці колись росли». Дорогим ім'ям першого кохання Шевченко називав героїнь своїх творів. І ми побачимо, як пізніше цей жіночий тип фатально буде подобатись Шевченкові в жінках, змушуючи його шукати в них ту, «справжню» - подругу, дружину, порадилицю, якою в дитинстві вживалась йому Оксана.

Читець

*Ми вкупочці колись росли,
Маленькими собі любились,
А матері на нас дивились
Та говорили, що колись
Одружимо їх. Не вгадали.
Старі зарані повмиралі,
А ми малими розійшлись
Та вже й не сходились ніколи.
Мене по волі і неволі
Носило всюди. Принесло
На старість ледве і додому.
«Чи жива
Ота Оксаночка?» — питаю
У брата тихо я. «Яка?»
«Ота маленька, кучерява,
Що з нами гралася колись.
Чого ж ти, брате, зажуриєсь?»
«Я не журюсь. Помандрувала
Ота Оксаночка в поход
За москалями та й пропала.
Вернулась, правда, через год,
Та що з того. З байстрам вернулась.
Острижена.*

Читець.

А я так мало, небагато
 Благає у бога. Тільки хату,
 Одну хатиночку в гаю,
 Та дві тополі коло неї,
 Та безталанну мою,
 Мою Оксаночку; щоб з нею
 Удвох дивитися з гори
 На Дніпр широкий, на яри,
 Та на лани золотополі ...

Читець.

Чи правда, Оксано? Чужа чорноброва!
 І ти не згадаєш того сироту,
 Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
 Як побачить диво – твою красоту.
 Кого ти без мови, без слова навчила
 Очима, душею, серцем розмовлять.
 З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
 Кому ти любила Петруся співать.
 І ти не згадаєш. Оксано! Оксано!
 А я й досі плачу, і досі журюсь,
 Виливаю сльози на мою Мар'яну,
 На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
 Згадай же, Оксано, чужа чорноброва,
 І сестру Мар'яну рястом уквітчай,
 Часом на Петруся усміхнись, щаслива,
 І, хоч так, як жарту, колишнє згадай.

5. Дзюня Гусиковська

Дзюня – Ядвіга – дівчина
 Чорнобрива і вродлива,
 І хороша кравчиня
 Щиро хлопця полюбила.

У 1829-му році, приїхавши з Тарасом до Варшави, поміщик Енгельгардт, віддає свого 16-річного козачка Тараса до відомого там маляра Франца Лямпі, щоб мати свого власного маляра. Його одягли, як панича, бо туди ходили більше вчитися панські діти. Отже, у Варшаві відчув Тарас себе людиною. Тут він і закохався в гарненьку прачку польку Дуню Гусаківську, яка прала йому білизну, прасувала краватки та манишки. Але за цю любов чи прихильність Дуні Тарас теж мав платити данину: він мусив, на її вимогу, розмовляти з нею ТІЛЬКИ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ. Тарас швидко опанував її. Зрозуміло, що це кохання не могло не блиснути ясным промінням у його чутливому серці. Ця приязнь, як він признавався пізніше своєму приятелеві маляреві Сошенкові, облагородила його душу, піднісши його самого у власних очах. «Я вперше тоді подумав, — казав Тарас, — чому і нам, кріпакам, не бути такими ж людьми, як інші вільні люди».

Та це захоплення Дунею тривало недовго: 20-го листопада 1830 року у Варшаві вибухнуло повстання проти російського окупанта, і пан швидко виїхав до Петербургу, а через якийсь час і вся челядь разом з Тарасом помандрувала туди ж. Так перервалися його стосунки з Дзюнею.

6. Ганна Іванівна Закревська

Ганна Закревська - дружина поміщика села Березова Рудка на Полтавщині. Познайомився поет з нею влітку 1843 року й наприкінці того ж року намалював портрет.

Красива, розумна, високоосвічена. Його зачарувала ця жінка. У листах до друзів він називав її «Ганною вродливою». Шевченко часто навідувався у Березову Рудку. У Ганні його приваблювала чарівна жіночність, м'яка українська врода. Вона вміла промовляти одним лише поглядом. Жінка не була щасливою, а розмови з Тарасом виводили її зі звичного плину життя, настроювали душу на вищий лад.

Перебуваючи на засланні, він пише вірша:

Оце нагадую. Ніколи
 Ти не здавалася мені
 Такою свіжо-молодою
 І прехорошою такою
 Так, як тепер на чужині,
 Та ще й в неволі...

Інсценізація**Шевченко.**

Якби зустрілися ми знову,
 Чи ти злякалася б, чи ні?
 Якєє тихєє ти слово
 Тоді б промовила мені?

Ганна.

Ніякого. І не пізнала б.
 А може б, потім нагадала,
 Сказавши: — Снилось дурній. -
 Шевченко.
 А я зрадів би, моє диво!
 Моя ти доле чорнобрива!
 Якби побачив, нагадав
 Веселеє та молодеє
 Колишнє лишенько лихєє.
 Я зарідав би, зарідав!
 І помолиєсь, що не правдивим,
 А сном лукавим розійшлось,
 Слізьми-водою розплилось
 Колишнєє святеє диво!

7. Варвара Миколаївна Рєпніна

Різні були у них долі,
 Спільною стала самотність,
 Бо панувала сваволя,
 І лютувала жорстокість.

К. Піка

Влітку 1843 року Шевченко у Яготині знайомиться із княжною Варварою Рєпніною. Вона була на шість років старшою за Тараса. З цього часу ім'я Тараса Шевченка супроводжуватиме її до останніх днів життя.

Їх стосунки укладаються у слово «кохання», вона — чи не одна з перших — назвала його генієм.

Вона зробила його ідеальним у своїх думках, у своїй уяві. А він був живий, схильний захоплюватися, любив жартувати і залицятися до дівчат, гульнути у веселій парубоцькій компанії.

Княжна вважала своїм святим обов'язком нагадувати поетові про його високе покликання. Шевченко був зворушений, розчулений, він сприймав княжну як друга, називав її своїм янголом-хоронителем.

Не судилося Т. Шевченку і княжні бути разом. Рідня, особливо мати, доклали зусиль, щоб розлучити їх. Княгині здавалося, що Шевченко, колишній кріпак, не рівня її доньці Варварі.

Хоча варто відмітити, що Тарас не відчував до Варвари палкої пристрасті. Вона з усіх жінок, яких він знав, була найближчою йому по духу. Із Варварою він міг говорити про речі, які іншим на огляд не виносив. Але кохання до цієї жінки у своєму серці він запалити не зміг.

Так княжна Рєпніна на все життя залишилася самотньою. Вона написала повість, у якій змалювала образ Т. Шевченка в герої під прізвищем Березовський.

Шевченко присвятив Варварі свій твір «Тризна» та подарував дві своїх картини.

Усе життя вони листувалися, підтримували один одного, дружили.

Читець

Душі з небес благословенній
 Дано любить, терпіть, страждать.
 І дар приречений, натхнення,
 Дано сльозами поливать.
 Ви розумієте це слово!
 Для вас я радо відложив

*Життя буденного окови.
Священнодіяв я і знову,
І сльози в звуки перелив.
Ваш добрий ангел надлетів,
Обвіяв крилами і снами.
І тихозграйними річами
З душею чудо сотворив.*

8. Катерина Піунова

*Полонила Катерина
Серце нашого поета.
Це кохання однобоке,
Не дало серйозних злетів.*

Вирвавшись із осоружної фортеці, поет мріє якомога швидше потрапити до Петербурга. Та доля на цілих п'ять місяців міцно пов'язує його з Нижнім Новгородом. Там Шевченко освідчується в коханні 15-річній актрисі Катерині Піуновій, незважаючи на 28 років різниці між ними. Що це було? Мана, сп'яніння від волі, політ у прірву юності і краси? Ні, Боже наслання, яке спізнають лише генії - сини Всесвіту, обранці вічності. Так уже судилося, що невеличка, гінка, кучерява Катерина (яке символічне для поета ім'я!) була фатально схожа на першу, свячену, осяяну дитинством, кохану Оксану.

Шевченко познайомився із батьками дівчини, попросив її руки. Шевченку не відмовили прямо. Але його більше не запрошували в дім, і сама дівчина уникала його.

Наслання несподівано налинуло та зовсім уже несподівано розвіялося, як світанковий серпанок під дощем. Шевченко виїжджає до Петербурга.

Читець

*Якби з ким сісти хліба з'їсти,
Промовить слово, то воно б,
Хоч і як-небудь на сім світі,
А все б таки якось жилося.
Та ба! Нема з ким. Світ широкий,
Людей чимало на землі...
А доведеться самотнім
В холодній хаті кривобокій
Або під тином простягаться.
Або... Ні. Треба одружитись,
Хоча б на чортовій сестрі!
Бо доведеться одурити
В самотині. Пшениця, жито
На добрім сіялись лану,
А люде так собі пожнуть
І скажуть: — Десь його убито,
Сердешного, на чужині... —
О горе, горенько мені!*

9. Ликерія Полусмак

*І в малий
В райочок мій спідтиха-тиха
Вкрадешся, наробиш лиха...
Запалиш рай мій самотній...*

Т. Шевченко

Сум і відчай минають, з'являється нова надія одружитися зі своєю, з кріпачкою. Він зустрічає в домі поміщиць Карташевських дівчину-кріпачку Ликеру Полусмакову — і знову довірливо закохується. В Ликері він побачив свою Оксану, і з новою силою захотілося поету тихого сімейного щастя.

Ликеру Тарас Григорович сприймає спочатку як селянську просту дівчину, життєво мудру й кмітливу. Ледарство, неохайність, корисливість Шевченкової обраниці Тарас Григорович сприйме за селянську простоту, жвавість і дотепність. Він впевнений, що провиню всьому оте прокляте кріпацтво. Воля і достаток змінять Ликеру на краще! Починається останній самообман у житті поета. Та не судилося...

Тургенєв, який бачив Ликеру у Карташевських, так описує дівчину: «Істота молода, свіжа, не дуже красива, але з чудовим білявим волоссям і тією чи то гордовитою, чи то спокійною поставою...».

Ця постава і обдурила поета. Насправді ж Ликера мріяла про гроші, багатство, панське життя. А ще їй хотілося «досадити панночкам Карташевським».

Багато разів друзі відмовляли Тараса від одруження з Ликерою, та він і слухати не хотів. Він зробив їй багато подарунків, винайняв квартиру, найняв учителя. Одного разу він і застав її в обіймах того ж учителя. Зради пробачити Шевченко не міг.

Так закінчилася епопея з одруженням.

Через 44 роки по смерті Шевченка, у Канів на Чернечу гору, до могили поета прибуде Ликера (вже Ликера Іванівна, 65 років) і в книзі записів, що лежатиме в хаті біля могили її колишнього нареченого, тремтячою рукою, плачучи, ковтаючи сльози, напише: «13 травня 1905 року приїхала твоя Ликера, твоя любя, мій друже. Сьогодні мій день ангела. Подивись на мене, як я каюсь».

Читець

*Барвінок цвіє і зеленів,
Слався, розстилався;
Та недосвіт передсвітом
В садочок украсяв.
Потоптав веселі квіти,
Побив... Поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!*

Читець

*Поставлю хату і кімнату;
Садок-райочок насаджу.
Посиджу я і походжу
В своїй маленькій благодаті
Та в одині-самотині
В садочку буду спочивати.
Присняться діточки мені,
Веселая присниться мати,
Давне-колишній та ясний
Присниться сон мені!.. і ти!..
Ні, я не буду спочивати,
Бо й ти приснишся. І в малий
Райочок мій спідтиха-тиха
Підкрадешся, наробиш лиха...
Запалиш рай мій самотній.*

Читець

*Минули літа молодії,
Холодним вітром од надії
Уже повіяло. Зима!
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись. Нема,
Анікогісінько нема!
Сиди ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє...
Морозом очі окує,
А думи гордії розвіє,
Як ту сніжину по степу!
Сиди ж один собі в кутку.
Не жди весни — святої доли!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить!
І думу вольную на волю
Не прийде випустить...
Сиди І нікогісінько не жди!..*

10. Образ жінки у творчості Шевченка

Учитель. Через усю творчість Тараса Григоровича червоною ниткою пролягла любов

до України та її багатостраждального народу. Та однією з центральних тем його поетичних і художніх творів є тема трагічної долі жінки - сестри, матері - у тогочасному суспільстві.

Жіноча доля для Шевченка - не просто одна з тем його творчості. Це справді незагоєна рана поетової душі. Образ жінки-кріпачки нерозривно поєднаний у нього з образом власної матері, яку «ще молодюю - у могилу нужда та праця положила», та рідних сестер - Катрі, Ярини, Марії, які «у наймах виростили», та в яких «у наймах коси побіліли». Доля жінки у кріпосницькому суспільстві була просто нестерпною, і Шевченко був одним із перших, хто зібрав воедино всі страждання закріпачених жінок і вголос заговорив про них, виступив на захист жіночих прав. Навіть назви творів, присвячених жінкам, - «Сова», «Наймичка», «Відьма», «Слепа» - свідчать про невеселе, трагічне їх життя.

Самопожертва - це риса, яка притаманна багатьом жінкам-матерям у творчості Кобзаря. Вони важко працюють, піклуються про своїх дітей і навіть у снах мріють про їх щасливе та заможне майбутнє. (поема «Сон» («На панщині пшеницю жала»))

Долі дівчат, які потерпали від нещасного кохання, болем відгукувалися в серці Кобзаря й знайшли відображення у віршах і баладах «Причинна», «Тополя», «Лілея», «Утоплена», «Русалка»...

Звертався Шевченко і до теми долі жінки-покритки у тогочасному суспільстві. Але, на відміну від суспільства, він не критикує їх, а співчуває, тому що до трагедії призвели не дівоча розпуста, а надмірна довірливість, щирість у коханні. У своїх творах поет вказує дівчатам шлях виходу із подібної ситуації («Катерина», «Наймичка», «Мар'яна-черниця»).

Образи жінок і дівчат у творчості поета не тільки трагічні, їм притаманні найкращі риси людського характеру: чуйність, щирість, самопожертва, доброта. І заслуга Шевченка в тому, що він підняв образ жінки-матері, жінки-кріпачки на п'єдестал чистоти почуттів, моральної краси й материнської величі. Жінка з дитиною на руках завжди була для Шевченка уособленням Мадонни, світлим і щирим образом, символом чистоти й святості:

Нічого кращого немає
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.

Невмирущі Шевченкові рядки: «І на оновленій землі Врага не буде супостата, А буде син, і буде мати, І будуть люде на землі» стали своєрідним символом віри для багатьох поколінь справжніх, щирих українців.

Читець

На сторінках «Кобзаря»
Є найкращі перлинки:
То слова про тяжку долю,
Долю жінки-українки.
Ти убрає її квітками,
Ти умив її сльозами,
І уславив всьому світу
Щонайкращими думками.
Чарівний дівочий образ:
Карі очі, стан тоненький,
Чорні брови, ясний погляд,
Сміх веселий, молоденький.
Образ матері святої,
Що дочку її єдину
Пан покриткою пускає,
Оддає в солдати сина.
І дівчину-сиротину -
Не словами, а сльозами,
Батьку славний, незабутній,
Змалював ти перед нами.
І за те, аж поки буде
Україна існувати,

Не забудуть українки
Тебе, батьку, шанувати.

- Прочитайте вислови Шевченка про сім'ю і зробіть висновки, як же ставився поет до сім'ї.

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердечний рай!
І більш нічого не давай!
«Молитва»; 24.V 1860, С.-Петербург.

Тяжко, тяжко в світі жить
І нікого не любить [...]
«І багата я ...»; V-XII 1848, Косарал

Добро, у кого є господа, а в тій господі є сестра
чи матір добрая. *Добра, добра такого таки зроду у мене, правда, не було [...]*

«Добро, у кого є господа...»; IX-XII 1848, Косарал

Благо тобі, друже-брате, як є в тебе хата.
Благо тобі, як у хаті є з ким розмовляти. Хоч дитина немовляца, і воно вгадає твої думи веселії...

«Ми восени так и похожі...»; IX-X 1849, Раїм

Благо тобі, друже-брате, як є в тебе хата.
Благо тобі, як у хаті є з ким розмовляти. Хоч дитина немовляца, і воно вгадає твої думи веселії...

«Ми восени так и похожі...»; IX-X 1849, Раїм

Інтерактивна вправа «Займи позицію»:
Чому, на вашу думку, Тарас Шевченко так і не став щасливим в особистому житті?

Творче завдання «Створи ідеал». Скласти опис дівчини (зовнішність, соціальний стан, риси характеру), яка могла б стати ідеальною дружиною Тараса Шевченку.

V. Підсумки

Слово вчителя. У повісті-феєрії В. Чемериса «Я любила Шевченка» є такі рядки, якими хочеться закінчити цей урок: «Життя - це полювання за щастям... Хтось із французів сказав. Чи не Стендаль, бува? А втім... То може, хоч пощастить? Спробуйте, якщо вполюєте його, - буду рада за вас. Бо з щастям все ж таки краще, як без нього... Бо щастя - це світло. Без нього - пітьма».

VI. Домашнє завдання

1) Підготуватися до підсумкового уроку за творчістю Т. Шевченка.
2) Скласти тестові завдання, вікторину за вивченими творами Т. Шевченка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О.М., Дмитренко Г.К. Українська література: Підручн. для 9 кл. загальноосвітн. навч. закл. Київ.: Грамота, 2009. 304 с.
2. Жінки в житті Тараса Шевченка. URL: <https://taras-shevchenko.com.ua/ua/content/kohani-zhinki-shevchenka.htm>
3. Мулявко Л.Д. Паросток батьківського саду: Зацвіт Шевченкової долі. Черкаси: Брама-Україна, 2006. 160 с.
4. Пономаренко М. І., Шихова Г. Шевченківські свята в школі. Київ: Шк. світ, 2013. 128 с.
5. Шевченко Т.Г. Кобзар. Вступна стаття О. Гончара. Київ: Дніпро, 1980. 613 с.
6. Яковенко Т. Жінки в долі Шевченка. Черкаси: ІнтролігаTOP, 2012. 116 с.

В. М. Артеменко,

учитель початкових класів опорного закладу «Лисянський ліцей №1»
Лисянської селищної ради Черкаської області

«МИ ШЕВЧЕНКА СЛАВИТЬ БУДЕМ І НІКОЛИ НЕ ЗАБУДЕМ»

РОЗРОБКА УРОКУ З УКРАЇНСЬКОГО ЧИТАННЯ. 3 КЛАС

Мета: формування **ключових компетентностей:** вміння вчитися –самоорганізовуватися до навчальної діяльності у взаємодії; загальнокультурної – дотримуватися норм мовленнєвої культури, зв'язно висловлювати свої думки; соціальної – співпрацювати в парі, групі;

• **предметних компетентностей:** ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Т.Г. Шевченка; розширити знання дітей про особливості жанру поезії; розвивати пам'ять, мислення, увагу, образність мовлення, вміння робити самостійні висновки; збагачувати словниковий запас школярів; розвивати вміння співпрацювати в групах, парах; формувати навички критичного мислення; виховувати повагу до творчої спадщини великого поета – земляка Т.Г.Шевченка.

Тип уроку: урок позакласного читання.

Особливості проведення уроку: урок розроблений з використанням інтерактивних технологій, мультимедійної презентації, диференційованих завдань.

Обладнання: мультимедійний проектор, мікрофон, різнокольорові бейджики для групової роботи, портрет Т.Г. Шевченка, виставка книжок, репродукції картин Кобзаря, ілюстрації до творів поета, кросворд, збірник творів «Позакласне читання», опорні картки, малюнки дітей до творів Шевченка, нові слова на картках, аудіозапис пісні «Зоре моя вечірняя».

Конкретизовані навчальні цілі уроку

Когнітивні рівні	Конкретизовані навчальні цілі	Перелік завдань – запитань, які забезпечують досягнення конкретизованих цілей	Навчально- методичне забезпечення
Знання	Знає, що таке вірш, кого можна назвати поетом; називає факти біографії Т.Г.Шевченка; визначає автора епіграфа	Робота з деформованим текстом. Об'єднати у творчі групи за кольорами. Інтерактивна вправа «Ажурна пилка». Мовна розминка	Презентація Різнокольорові бейджики Презентація
Розуміння	Розрізняє свої знання, уміння, цінності; впізнає правильні і неправильні твердження; тлумачить значення слів	Саморефлексія Технологія «Дзеркало» Робота довідкового бюро	Мультимедійний проектор Роздатковий матеріал Опорна схема Тлумачний словник
Застосування	Передає голосом настрій вірша; будує діалог; підбирає пропущені слова	Декламування вірша. Робота в парах. Бліц – турнір «Доповни речення»	
Аналіз	Аналізує строфу вірша; співвідносить поезію з художніми образами; знаходить головну думку твору	Робота з епіграфом Образне малювання. Що уявили слухаючи вірші? Робота з книгою	Презентація Збірник «Позакласне читання»
Синтез	Стисло характеризує книгу; складає «асоціативний куц»; з'єднує прислів'я із запропонованих частин	Анотація книги. Інтерактивна вправа «Асоціативний куц» З'єднати частини прислів'я	Дитяча книжка з віршами Т.Шевченка Класна дошка Презентація
Оцінювання	Висловлює власні очікування від уроку. Оцінюють свою роботу на уроці; висловлюють судження відносно почутого на уроці	Інтерактивна вправа «Очікування» Технологія «Мікрофон» Рефлексія уроку.	Роздатковий матеріал

Хід уроку

I. Організація класу

Девіз уроку:

Не просто слухати, а чути.
Не просто дивитись, а бачити.
Не просто відповідати, а міркувати.
Дружно й плідно працювати.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Мовно - логічна розминка.

Учитель. Давайте виразно прочитаємо епіграф до уроку:

«І мене в сім'ї великій,

В сім'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.»

Учитель. Про кого йтиме мова на сьогоднішньому уроці? Чиї це слова? Як ви розумієте вислови « в сім'ї вольній, новій», «не забудьте пом'янути» ?

Робота з деформованим текстом

РШВІ - ВЕНЕЛИКИЙ ПОЕЧИТНИЙ ВТР, НАЙТІШЕЧАС З РИВАМУННЯМ КІВРЯД.

(Вірш – невеликий поетичний твір, найчастіше з римуванням рядків). Як називають авторів віршів? (Поетами)

III. Мотивація навчальної діяльності

Саморефлексія

Учитель. Прочитайте опорну схему. Над цим ми працюватимемо сьогодні на уроці. Що ви вмієте, знаєте і цінуєте, позначте (+), а якщо ні – позначкою (-).

ЗНАЮ
Про творчий і життєвий шлях Т. Шевченка ...Що таке вірш, його особливості
ВМІЮ
Визначати головну думку твору Виразно читати Працювати у групах
ЦІНЮЮ
Думки товаришів Корисні поради Правдиве ставлення до всього

У кого 8 плюсіків? Чудово! В кого 7, 6, менше 6?

У кого один мінус, два, жодного?

Повідомлення теми та завдань уроку

Учитель. Сьогоднішній урок у нас незвичайний. Ми ознайомимось з життям і творчістю видатної людини, поета, письменника, художника Тараса Григоровича Шевченка, 2010 річницю від дня народження якого ми недавно відзначили; ознайомимось з його віршами, будемо вчитися інтонацією передавати характер віршів, працювати дружно, самостійно здобувати знання.

Учитель. Діти, а що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку?

Інтерактивна вправа «Очікування». Діти утворюють гроно калини, прикріплюючи відповідно ягідки на дошці, промовляючи вслух кожен своє очікування.

III. Сприймання та засвоєння матеріалу

1. Ознайомлення з життєвим і творчим шляхом Кобзаря

Інтерактивний метод «Ажурна пилка»

Підготовчий етап. Учні об'єднуються у домашні групи по 4-5 осіб, обирають лідера. Всі учасники домашніх груп мають позначки різних кольорів (синій, жовтий, зелений, червоний, оранжевий). У кожній «експертній»-однакові.

Завдання «домашнім» групам. Опрацювати інформацію про життєвий і творчий шлях Т.Г.Шевченка:

- дитинство Т. Шевченка;
- Шевченко і Лисянка;
- талант художника;
- Шевченко – поет;
- у неволі.

Учитель надає інформацію для роботи «домашніх» груп, т.т. кожна група отримує по 5 підготовлених заздалегідь карток з текстами. Кожен учень «домашньої» групи повинен за визначений час опанувати частину інформації так, щоб якісно донести її до членів «експертної» групи.

Спочатку діти читають текст, потім по черзі переказують частинку тексту. Лідер слідує за тим, щоб кожен учень мав змогу висловитись.

I група. Родина та дитинство Тараса Шевченка

Народився майбутній поет 9 березня 1814 року у селі Моринцях Звенигородського повіту в сім'ї селянина – *кріпака*. Через два роки родина переїхала до села Кирилівка.

Ріс Тарас розумною, допитливою дитиною. Наслухавшись розповідей про залізні стовпи, які нібито підпирають небо, він загорівся бажанням подивитися на них і пішов їх шукати.

У дев'ять років малий Тарас залишився без матері. В одинадцять років Тарас став круглим сиротою. Після батькової смерті почалося поневіряння хлопця по чужих людях.

II група. Як пов'язане ім'я Т.Шевченка з нашим селищем?

Якось кирилівський дяк послав хлопця в Лисянку до дяка-маляра. Шевченко застав лисянського дяка за роботою: він на дошці починав малювати якогось святого.

Шевченко не йшов додому, став дивитись. Маляр видався йому за чарівника. Хлопець почав прохати дяка, щоб той прийняв його за учня. Маляр погодився.

Але замість того щоб, привчати учня до малярства, дяк зразу повернув хлопця на наймита: велів йому дрова рубати, носити воду, дітей глядіти.

Через три дні Шевченко залишив дяка Єфрема, а згадки про своє перебування у Лисянці та про саме містечко відобразив у праці «Прогулка с удовольствием и без морали».

III група. Талант художника

Змалку в обдарованій від природи дитині прокинувся талант художника. *Вугіллям, крейдою чи олівцем* він малював скрізь, де тільки міг: на стінах, на дверях, на папері.

Прагнення навчитися малювати водило хлопчика від села до села у пошуках вчителя. Згодом він стає слугою пана Енгельгарда, який робить його козачком.

Одного разу пан з панєю поїхали на бал. Хлопець засвітив свічку і став перемальовувати портрет козака, на чому був спійманий і жорстко побитий.

Але дана подія не пройшла безплідно: пан захотів мати власного художника і віддав свого «козачка» на навчання до Петербурга.

Тарас знайомиться з талановитими художниками. Друзі вирішили визволити його з кріпацтва. Для цього вони розіграли в лотерею портрет

В. Жуковського, намальований К. Брюлловим, і за 2500 крб. викупили Тараса у поміщика.

IV група. Шевченко – поет

Рано залишившись сиротою, Тарас Григорович на все життя зберіг любов до дітей. За спогадами сучасників, він частував малят гостинцями, віддаючи іноді за це останні гроші, дарував їм іграшки, книжечки.

Своє сердечне ставлення до дітей висловив у багатьох поетичних творах. Це «Садок вишневий коло хати», «Зоре моя вечірняя», «Тече вода з – під явора» та інші.

Своєю простотою поезії Шевченка привернули увагу багатьох композиторів. Лише Микола Лисенко присвятив творчості поета понад 80 композицій, а пісні на слова Тараса Григоровича стали народними.

У 1840 році побачила світ перша збірка поезій Шевченка «Кобзар», за яку прозвали поета в народі незламним Кобзарем. До цієї збірки входило всього 8 поезій.

V група. Нескорений Тарас

За участь у таємній політичній організації Т.Шевченка було заарештовано і на 10 років заслано рядовим солдатом в далекі оренбурзькі степи з забороною писати і малювати. Однак поет не скорився долі. Краськома він писав вірші і малював.

На півострові Мангишлак, знаходиться сад, закладений поетом, який згодом оголошено «Заповідником Т.Г. Шевченка». У безводному казахському степу Тарас Григорович сім років трудився, щоб серед пісків виплекати оазис, який би дарував людям радість.

Помер поет у своїй кімнаті – майстерні в Академії мистецтв 10 березня 1861 року. Похований він був спочатку на Смоленському кладовищі у Санкт–Петербурзі. У травні того ж року прах Шевченка перевезено на Україну і поховано на Чернечій (нині Тарасовій) горі біля Канева, як і заповідав нам поет.

2) Робота експертних груп (У кожній новоутвореній групі повинен бути представник кожної домашньої групи. Кожна експертна група має вислухати представників домашніх груп.)

- Поверніться до первинних груп. Кожен експерт поділиться інформацією, яку він отримав в експертній групі з членами домашньої групи.

3) Презентація груп. Учні слухають представлення кожної групи і при потребі доповнюють відповіді.

Презентація I групи «Родина та дитинство Тараса Шевченка». Виступ доповідача

Учитель. Діти при опрацюванні матеріалу вам зустрічалися нові слова .

Як ви розумієте слово «кріпак»? (Відповіді дітей.)

Довідкове бюро (Готували «всезнайки».) (*Кріпак – це людина, закріплена за паном, яка працює на нього. Пан міг кріпака продати, купити, виміняти як річ.*) (*Нові слова на картках прикріплюються до дошки.*)

Чи є в когось доповнення?

Хвилинка поезії

Слухання вірша Грицька Бойка (Розповідають «чомустики».)

У старій хатині

Кріпака колись

В тихий день весінній

Хлопчик народивсь.

У тяжкій неволі

Ріс малий Тарас.

Він не вчився в школі –

Він ягнята пас.

Вмерли мама й тато...

Сирота - в дяка.

Тут була є хлоп'яти

Грамота гірка.

Презентація II групи «Як пов'язане ім'я Т.Шевченка з нашим селищем?». Виступ доповідача.

Бесіда про вшанування поета жителями Лисянки.

Учитель. Діти, ми гордимось тим, що Т.Шевченко наш земляк. Як же шанують пам'ять народного поета громадяни Лисянщини? (*Відповіді дітей.*)

На вулиці, де проживав дяк Єфрем, в якого брав уроки малювання малий Тарас, створено історико-меморіальний комплекс.

І понині тут є дбайливо збережена криниця, що звалася Хомчиною, з якої малий Тарас носив воду.

Біля колодязя є пам'ятник юному Тарасу виготовлений з бронзи, де він стоїть у довгій свитці, без шапки і одягає на коромисло цебра з водою. Багато людей приходять подивитись на криницю з журавлем і на кузню. До пам'ятника Тарасу завжди кладуть живі квіти.

Біля районного будинку культури відвідувачів зустрічає бронзова паркова скульптура Т. Шевченка. Ім'я Тараса Шевченка носить одна з вулиць і провулок в смт Лисянці та вулиці всіх сіл району.

Презентація III групи «Талант художника». Виступ доповідача.

Розгляд репродукцій картин Шевченка. Бесіда за картиною Т.Шевченка «Автопортрет», 1840 р.

Учитель. Тарас Григорович Шевченко був надзвичайно талановитим художником. Його роботи різноманітні за жанром: автопортрети, портрети, пейзажі. Чи впізнали ви людину, яка дивиться на нас із глибини віків?

Що означає слово «автопортрет»? (*Відповіді дітей.*)

Довідкове бюро. «Автопортрет – це портрет художника, скульптора, виконаний ним самим.»

- Яким ви бачите Тараса? (*Молодим.*)

Що виражають очі? (*Допитливість.*)

- а високе чоло? (*Розум.*)

Про що думає поет?
 Думи мої, думи мої
 Лихо мені з вами!
 Нащо стали на папері
 Сумними рядками....
 Презентація IV групи «Шевченко – поет»._Виступ доповідача.
 Слухання запису пісні «Зоре моя вечірняя».

Учитель. Що ви уявили, слухаючи пісню? (*Вечір. На небі світить зоря. Сонце вже заховалося за гору і посилає свої останні промені на землю. Під горою річка, над якою похилились верби.*)

- Чому Шевченка називають Кобзарем? Хто такі кобзарі? (*Відповіді дітей*)

Довідкове бюро.

(Колись у сиву давнину ходили по Україні старі люди (часто вони були сліпі), співали про тяжке життя, про героїчні подвиги козаків. Співаючи, вони грали на музичному інструменті – кобзі. Назва інструменту і дала назву– кобзарі.)

Шевченко не грав на кобзі, але мав приємний голос. Коли читаєш його твори, то ніби чуєш ніжну, сумну пісню про тяжке життя народу.

Складання сенкану до слова «кобзар». Відповідають «ерудити».

Розгляд книжкової виставки.

Подивіться на книжкову виставку.

Зверніть увагу на збірки «Кобзаря», видані в різні роки.

Анотація на дитячу книгу віршів Т.Г.Шевченка

Декламування віршів. (Відповідь «розумників»)

Учні читають напам'ять твори Т.Г. Шевченка: «Зоре моя вечірняя», «Зацвіла в долині червона калина», «Тече вода із – під явора», «Встала весна», «Світає, край неба палає», «Сонце заходить» та інші, підготовлені дітьми.

Учитель. Які художні образи ви уявляєте, слухаючи ці поезії? (Відповіді дітей.)

Презентація V групи «Нескорений Тарас». Виступ доповідача.

Словникова робота.

- Що означає слово «оазис»?

Довідкове бюро. (*Оазис –це родюче місце в пустелі.*)

4) Перевірка засвоєння учнями інформації «Дзеркало»

Учні сигналізують відповіді табличками: «Так» або «Ні».

Так	Ні
Я думаю, що твердження правильне	Я думаю, що твердження неправильне

Учитель пропонує підтвердити або спростувати твердження:

1. Т. Шевченко народився в 1814 році. (Так)
2. Він народився в селі Кирилівка. (Ні) (Коментує 1-ша група: «У селі Моринцях Звенигородського повіту».)
3. Батько Тараса був заможним селянином. (Ні) (Кріпаком)
4. В 11 років Тарас став круглим сиротою. (Так)
5. Змалку в хлопчика прокинувся талант до поезії. (Ні) (До малювання)
6. Пан Енгельгардт зробив Тараса своїм козачком. (Так)
7. Шевченко пише вірші тільки для дорослих. (Ні) (І для дітей також)
8. Його заарештували і відправили в оренбурзькі степи за вірші. (Так) (А також за участь в політичній організації.)
9. Т.Шевченку дозволялося писати і малювати в засланні. (Ні)
10. Помер Кобзар 10 березня 1961 року. (Ні) (10 березня 1861 року.)

6) Фізкультхвилинка.

Діти виконують рухи, повторюючи слова з вірша Т. Шевченка «По діброві вітер віє».

7) Робота з книгою.

а) Читання оповідання «Маленьким про великого Тараса» Оксани Іваненко (с.62) Бесіда.

- Хто головні герої тексту? (Юний Тарас та художник Іван Сошенко.)

- Про яку важливу подію в житті Шевченка ідеться в творі? (*Викуп з кріпацтва.*)

- Які почуття виникли у вас, коли ви читали це оповідання? (*Радість, хвилювання.*)

б) Вибіркове читання.

- Знайдіть у тексті, як познайомились головні герої.

- Ким був Іван Сошенко? Кому він розповів про зустріч з Шевченком?

- Яким чином друзі вирішили допомогти талановитому хлопцеві?

в) Робота в парах. (Складання діалогу Тараса з Іваном Сошенко. Визначення інтонації кожного з осіб, що беруть участь у розмові.)

г) Інсценізація розмови Тараса з І.Сошенко.

Учитель. Ось так судилося колишньому кріпакові стати людиною відомою на весь світ.

8) Розповідь учителя про Тарасове невмируще слово.

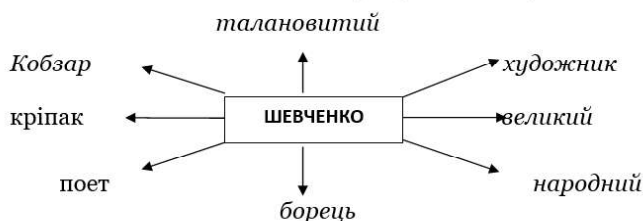
Слово Тараса й зараз кличе нас берегти незалежність нашої держави, підіймає дух українських патріотів, допомагає вистояти в нелегкій боротьбі з російським агресором.

А чи знаєте ви, діти, як Т. Шевченка шанують у світі? (*Відповіді дітей.*) Його іменем названі міста і села, вулиці, а пам'ятники побудовані не лише в Україні, а й далеко за її межами: в Аргентині, Молдові, Казахстані, Франції, Канаді, Америці, Польщі та багатьох інших країнах.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Інтерактивна вправа. Створення асоціативного куща.

Які слова спадають вам на думку, коли ви чуєте ім'я Тараса?

2. Скласти і прочитати прислів'я:

Хто Шевченка прочитав, наша зброя і окраса.
Слово Тараса - не забудем.
Ми Шевченка славить будем і ніколи... той багатший
серцем став.
Шевченків «Кобзар» не знає літ... жити віки.
Тарасові думки будуть... його читає увесь світ.
Шевченко дужий був не силою, а... тисячі літ.
Тарасів «Заповіт» буде звучати... словом мудрим.

3. Бліц-турнір «Доповни речення»

По діброві вітер ...
(віє)
Світає, край неба ...
(палає)
Хлюпочуться качаточка поміж ...
(осокою)
За сонцем хмаронька ...
(пливе)
Зоре моя ...
(вечірняя)
Поховайте та вставайте, кайдани ...
(порвіте)
Хрущі над вишнями ...
(гудуть).

V. Підсумок уроку. Оцінювання.

Технологія «Мікрофон»

Чи збулися ваші очікування?
Чого навчив вас цей урок?
Про що більше ви хотіли б дізнатися?
Що нового дізналися?

VI. Домашнє завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильченко С. В. В бур'янах. Київ: Веселка, 1990.
2. Кодлюк Я. П., Одинцова Г.С. Розповіді про письменників. Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. 123с.
3. Позакласне читання. 3 кл. / Упоряд. Н.Ф.Копитіна. Київ:СПД- ФО Тернов І.Є., 2006. 104 с
4. Прищепка К.С. Тематичний словник школяра. Київ:Гала, 1997.
5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2011.
6. Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ: Дніпро, 1994. 606с.
7. Шевченко Тарас. Садок вишневий коло хати. Вірші для молодшого шкільного віку. Київ: Веселка, 1985.
8. Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка. URL: <http://www.t-shevchenko.name>. <http://taras-shevchenko.in.ua>.
9. Тарас Григорович Шевченко. URL: <http://taras.ucoz.ua>.
10. Тарас Шевченко. Інформаційно-довідкові матеріали. URL: <http://kobzar.univ.kiev.ua>.

Т.В. Черкашина,

професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», доктор педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СУБ'ЄКТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИМІРІ СУЧАСНИХ ЗАПИТІВ

Свідоме застосування в сучасній педагогічній практиці технологій формування **ментальної культури** сприяє зміцненню ментального здоров'я, вольового, емоційного, ментального імунітету розумно мислячого педагога, підвищенню рівня комунікативної педагогічної культури, удосконаленню професійної педагогічної майстерності.

Вмотивоване цілепокладання до подальшого духовного, професійного, соціального зростання за викликами часу спрямовує розумно мислячого суб'єкта педагогічної діяльності до глибинного пізнання та розуміння себе, неперервного самовдосконалення, набуття додаткових «акме» компетенцій, власного педагогічного стилю, педагогічної інтуїції, професіоналізму, майстерності, комунікативної культури у вимірі ефективної педагогічної праці.

Духовність, як здатність до позитивних перетворень, утверджує концептуальні засади морального розвитку особистості і педагога, і вихованця, забезпечує реалізацію доцільних форм і методів виховання та самовиховання, сприяє всебічному аналізу причин, що призводять до послаблення виховного впливу в повсякденній педагогічній практиці.

Виразною педагогічною проблемою сьогодення постає диспропорція (несумірність), впроваджуваних у освітньому середовищі виховних та навчальних технологій, вирішення якої розцінюється як актуальне завдання на рівні значущого соціокультурного запиту, що передбачає, передусім формування ментальної культури, реалізації ідей педагогіки партнерства у поліфункціональних педагогічних комунікаціях.

Досягнення такої мети, на наш погляд, стає можливим внаслідок упровадження у педагогічну практику, зокрема технологій самопізнавальної діяльності, адаптованих до сучасних освітніх вимог. Носієм ідеї самопізнання за професійним обов'язком та усвідомленим переконанням, може і повинен стати педагог, спрямований до подальшого особистісно-професійного самовдосконалення, підвищення рівня професійної компетентності, комунікативної педагогічної культури.

Багатівіковий науковий пошук спонукає розумно мислячу частину людства замислитися над втіленням ідеї самопізнання та самовдосконалення у практику повсякденних дій. Показовим та дієвим і в наш час є Сократівський метод виховання, що ґрунтувався на самопізнанні та передбачав глибинний самоаналіз людської природи, вчинків за цілепокладанням до позитивних самозмін, формуванні культури взаємин із собою та іншими.

У контексті розгляду, вагомими залишаються аргументи вчених, що підкреслюють значущість

ролі самовиховання особистості у встановленні особистої межі між «добром» і «злом» в умовах сучасних соціокультурних перетворень: «В теорії самовиховання заслуговує на увагу взаємозв'язок та взаємодоповнення таких прийомів як самоутримання від проявів негативного та самопримушування себе до позитивного у поведінці, чітке означення того, що є добрим і що є злим» [2, с. 137-138].

Усвідомити свою справжню сутність, оголити її перед самим собою та іншими – це особливий вид мистецтва, ім'я якому самопізнання та самовдосконалення. Такі рішучі дії потребують від суб'єкта педагогічної діяльності, насамперед, системного самоаналізу, об'єктивації самооцінки індивідуального ресурсу сил (бажань, емоцій, прагнень, поривань, думок), трансформування активізованих до перетворення негативних якостей, примноження ресурсу чеснот, визнання досягнень інших на рівні із собою.

Взаємообумовленість самопізнання та самовдосконалення як змістових складових неперервного процесу особистісно-професійного збагачення розумно мислячого суб'єкта педагогічної діяльності, створюють синергію рушійних сил розуму, волі, духу, сприяють утворенню духовних засад суспільства, загальнолюдських норм моралі, принципів комунікативної культури. Ефективність такого процесу забезпечується виконанням окремих педагогічних умов, передусім свідомим прагненням до досконалості, терпінням в подоланні самого себе, перешкод, спокус, виваженим ставленням до будь-яких подій, ситуацій, контактів, шанобливим ставленням до всіх, із ким у повсякденні налагоджуються взаємозв'язки. «Скинувши ланцюги страху, люті, духовних лінощів, загальної агресії – ми очистимо себе, свою свідомість. Ми станемо здатними прийняти нове світорозуміння прийдешньої доби» [4].

Сприйняття самопізнавальної діяльності як усвідомленої потреби сьогодення, насамперед, передбачає сформованість персональної відповідальності педагога за генеровані думки, слова, дії у цілеспрямованому прагненні до пізнання та ефективного використання індивідуального ресурсу сил у поступово-поступальному самовдосконаленні [3].

Акцентуємо на тому, що самопізнавальна діяльність потребує тривалих вольових зусиль, уміння керувати своїми бажаннями, емоціями, почуттями, досягати поставленої мети, не втрачати оптимізму через невдачі, проявляти самодисципліну, самоорганізацію, відповідальність, вдячність, долати труднощі, загартовувати волю, набувати здатність доводити розпочату справу до логічного завершення.

Одним з головних показників динамічного зростання особистісно-професійного самовдосконалення є сформованість ментальної культури, що передбачає уміння аналізувати особисті думки та дії, вимогливість до себе як стійкої риси характеру, розумне ставлення до помилок, прорахунків, невдач інших, визнання своєї частини провини у напружених, конфліктних ситуаціях. Зазначимо, що системна ментальна праця сприяє зміцненню вольового, емоційного, ментального імунітету, подальшому розвитку позитивного, логічного, конструктивного, проєктного мислення, набуттю умінь розрізняти головні та другорядні справи із сукупності комунікативних подій повсякдення, спонукає до творчих досягнень.

Підвищення рівня ментальної культури досягається відповідністю ознак, закладених в інтегративних рівневих характеристиках ідеального образу розумно мислячого суб'єкта педагогічної діяльності, а саме: ознакою низького рівня сформованості ментальної культури є ментальна працездатність; середнього рівня – ментальна працелюбність; високого рівня – ментальна самостійність.

Аналіз моніторингових досліджень, тестових оцінювань, узагальнених висновків, базованих на спостереженнях засвідчує, що до цієї надзвичайно корисної праці байдужі переважно ті, у кого немає чіткої життєвої мети, усвідомленого цілепокладання, ідеалу вищих цінностей.

Отже рух до ідеалу, сформованого на моральних засадах миру, порядку, творчості, віри, мудрості, любові є необхідною і достатньою умовою особистісно-професійного зростання, підвищення рівня ментальної культури розумно мислячого педагога, який спрямовує свій погляд до неминучих еволюційних перетворень. «Самовиховання, – писав В. О. Сухомлинський, – потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду. Не може бути й мови про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на «сильне» слово, окрик, примус. За самою суттю своєю, самовиховання передбачає віру людини в людину, звертання до честі й гідності особистості» [5, с. 602]. Акцентуючи зміст педагогічного впливу на цей процес, В. О. Сухомлинський стверджує, що педагогічне керівництво самовихованням – це насамперед відносини між педагогом і вихованцем, пройняті глибокою взаємною вірою в добрі наміри

Узагальнений досвід, засвідчує, що самовиховання як складова самопізнавальної діяльності є трудомісткою, кропіткою, тривалою справою, але водночас цікавою, корисною, ефективною, оскільки рішуче поринання у свій внутрішній світ, дає змогу побачити власні недоліки та невідкладно трансформувати їх, збільшити ресурс позитивних накопичень, чеснот, отримати незрівнянне задоволення від набуття умінь з самокерування бажаннями, емоціями, почуттями, думками, посилити віру у власні сили, поглибити прагнення до свідомого самовдосконалення.

Аналіз психолого-педагогічних напрацювань дає змогу умовно диференціювати самопізнавальну діяльність на декілька послідовних етапів, ґрунтованих на вмотивованому цілепокладанні до неперервного самовдосконалення засобами самопізнання.

Перший етап передбачає формування свідомого ставлення до самопізнання,

вмотивованого цілепокладання до особистісно-професійного самовдосконалення. Насамперед формується розуміння, що якість набутих знань, особистісно-професійних досягнень, рівень комунікативної культури, більшою мірою, залежать від системної роботи над собою. На цьому етапі перешкодою в досягненні свідомої мети може стати сумнів стосовно прийнятого рішення зануритися у свій внутрішній світ та страх побачити себе недосконалим, не таким, яким створив свій образ у думках.

Другий етап передбачає сформовану готовність до позитивних самозмін, стійке прагнення до подальшого самовдосконалення. Цей етап передбачає здатність до формування ідеалу, за свідомим прагненням наслідувати його, але, як засвідчує досвід, не сліпо гнатися за примарами чужих досягнень, а відповідно до своїх можливостей і здібностей формувати в собі кращі риси гуманіста, фахівця, громадянина. На цьому етапі бажано не залюбуватися своїми досягненнями, не втратити їх внаслідок проявлених задрощів до здобутків інших, натомість вміти долати труднощі та перешкоди, пізнавати та розуміти себе як суттєвих ознак підвищення рівня ментальної працездатності.

Третій етап характеризується системною роботою над собою, впровадження опрацьованих технологій педагогічної системи самопізнання і особистісно-професійного самовдосконалення у повсякденну педагогічну практику. Така діяльність реалізується в різновекторних форматах у поліфункціональних комунікаціях, зумовлених причинно-наслідковими зв'язками в соціальній, професійній, сімейній тощо сферах життя. Досвід засвідчує, що ефективно опанування третього етапу потребує дотримання цілеспрямованого контролю за результатами самостійно прийнятих і втілених рішень, як ознак сформованості ментальної працелюбності, доцільної ініціативи, відповідальності за наслідки діяльності та вдячності іншим за допомогу в реалізації освітніх цілей і завдань.

Четвертий етап передбачає розуміння та усвідомлення природи «добра у злі» і «зла у добрі», свого ставлення до цих глибинних категорій. Досвід переконує, що свідоме розмежування «добра у злі» і «зла у добрі» внаслідок особистісно-професійної діяльності сприяє запобіганню конфліктів, прийняттю необґрунтованих рішень, формує вміння знаходити частину своєї провини у вирішенні напружених міжособистісних комунікаціях, самостійно виходити із стану страждання засобами фізичної, споглядальної, ментальної праці.

П'ятий етап сприяє подальшому розвитку позитивного, логічного, конструктивного, проєктного мислення як головних ознак сформованості критичного мислення, передбачає уміння обирати головне із сукупності другорядних фактів та аргументів, спрямовувати особисті зусилля на ефективне виконання спланованих завдань, персональної відповідальності за їх виконання, свідомого впровадження набутих знань про себе у повсякденну педагогічну практику, об'єктивувати самооцінку бажань, емоцій, думок, спонукає та діє у повсякденних комунікаціях, отже цілеспрямованого формування ментальної самостійності.

Організація самопізнавальної діяльності репрезентується у вигляді спеціальних прийомів роботи над собою, їх можна умовно диференціювати за двома напрямками: самопізнання та самовдосконалення. Зазначимо, що застосування специфічних прийомів з самопізнання сприяє об'єктивній самооцінці сформованості ментальної

культури суб'єкта педагогічної діяльності, серед яких:

- *прийом подолання сумніву*, передбачає набуття умінь з проведення самоаналізу проявів «добра у злі» та «зла у добрі» внаслідок генерованих думок та дій. Ґрунтований на переконливих аргументах і фактах системний самоаналіз дає змогу здолати невпевненість у своїх силах, вагання у прийнятті важливих рішень й необхідності їх реалізації, трансформувати підозріле ставлення до інших, натомість рішуче набувати рис впевненої, мужньої людини, здатної розпочати знову невдалу справу, відстояти свою життєву позицію та поважати думку інших, накопичувати особистий досвід поразок та перемог.

- *прийом подолання страху* дозволяє підвищити рівень правдивості у взаємодіях із собою та іншими, насамперед у визнанні своєї недосконалості, формуванні здатності до подолання труднощів. Завдяки особистим зусиллям страх, як невід'ємність людської природи, може бути трансформований з одного виду в інший: страх паралізуючий волю і дії у страх мобілізуючий сили до нових звершень. Самоаналіз причин проявів страху засобами відвертого діалогу із собою, на кшталт: «Чого саме я боюся? Втратити життя чи здоров'я; бути позбавленим матеріального достатку чи улюбленої справи, загубити свою самотність чи честь?», – сприяє трансформуванню їх у протилежні почуття, такі як обережність, сміливість, героїзм. Системне повторення подумки певних суджень, що заспокоюють і допомагають подолати страх, дисциплінують і дають змогу суб'єкту педагогічної діяльності самостійно розв'язувати складні комунікативні ситуації.

- *прийом подолання самомилування*, передусім передбачає уникнення лицемірства та хитрощів для запобігання самовиправдання та самопрощення, формування щирості та відвертості у взаємодії із собою, що сприяє підвищенню рівня об'єктивності самооцінки у будь-яких комунікаціях (зниження залежності від зовнішніх позитивних і негативних оцінок), наданню дієвої підтримки тому, хто її потребує і звертається за допомогою. Таким прийомом послуговуються у випадках, коли долають труднощі при вирішенні напружених комунікативних ситуацій, конфліктів, педагогічних проблем, значущих професійних завдань. До нього також вдаються при виникненні необхідності трансформування активізованих до перетворення негативних рис, як марнославство, гордовитість, зверхність в скромність, повагу, визнання здобутків іншого.

- *прийом подолання саможаління* є результативним у разі виникнення розгубленості, зневіри у власних силах, докорів сумління та розчарування від невміння вирішувати проблеми. Ефективним виходом із стану страждання послуговує свідомою праця (ментальна, споглядальна, фізична), така на що вистачає сил та умінь тут і зараз. За відоною настановою «І це пройде» відкриваються нові можливості, зокрема повернутися до улюбленої справи, зацікавитися іншим напрямком діяльності, докласти зусиль до набуття нових знань, перейти на більш високий професійний та комунікативний рівень.

- *прийом подолання лінощів*, який допомагає в боротьбі із внутрішньою неорганізованістю, з відсутністю бажання вчитися і працювати. Дієвим засобом послуговує самоконтроль за прийнятими зобов'язаннями та самодисципліна з виконання особистісно-професійних обов'язків. Набутий особистий досвід з подолання себе, уміння встояти перед спокусами повсякдення сприятиме

досягненню стану бадьорості, активності, радості у докладанні особистих зусиль у будь-яких взаємодіях.

- *прийом самооцінки*, якому належить вирішальна роль у самопізнанні, передбачає вміння аналізувати свої вчинки, слова, бажання, емоції, думки та об'єктивно надавати оцінки за універсальною формулою: «швидше погано, ніж добре» чи «швидше добре, ніж погано» вчинив у конкретній ситуації з наступним висновком як саме слід було сказати, зробити, подумати, щоб не створити комунікативної напруги. Неупередженим суддею в об'єктивності самооцінки є совість: спокійне і радісне відчуття є свідченням доцільних та корисних дій; неспокій у душі, хвилювання, докори сумління послуговують ознаками помилкових дій, неефективних думок, слів та вчинків. Системний самоаналіз дисциплінує і сприяє запобіганню складних ситуацій, конфліктів тощо, формує довіру та повагу до іншого.

Отже, поступово-поступальний процес самопізнання, Ґрунтований на доцільних правилах й прийомах, відкриває можливість для подальшого підвищення рівня ментальної культури, розбудови індивідуальної траєкторії особистісно-професійного самовдосконалення, створення накопичувального ресурсу чеснот в параметрах неперервності та ефективності.

Логічним продовженням етапу самопізнання є самовдосконалення за формулою «Краще – ворог гарного», що уміщує такі прийоми:

- *прийом «ідеал моральності»*, полягає у розробці та застосуванні індивідуального морального кодексу, неухильне дотримання якого сприяє формуванню відповідального ставлення до педагогічної праці, сумлінному виконанні своїх обов'язків відповідно до моральних, громадянських, соціальних вимог сучасності, ідентифікує розумно мислячого педагога як моральною особистість, спрямовану до невпинного особистісно-професійного зростання.

- *прийом «планування»*, який передбачає складання плану самозобов'язань за певний проміжок часу в залежності від свідомо обраної мети та сформульованих завдань з зазначенням обсягу роботи, сил, засобів, термінів виконання, послідовним аналізом умов та можливостей ефективного реалізації спланованого. Практика обдуманих за планом дій сприяє посиленню відповідальності, дисциплінованості, працездатності, створенню сумірного за силами індивідуального ритму самопізнання та самовдосконалення, набуттю ознак сформованості високого рівня ментальної культури.

- *прийом «дзеркального відображення»*, зміст якого полягає у здатності системного самопостереження та самоаналізу прихованих від самого себе позитивних і негативних особистих проявів у словах і діях інших у повсякденних комунікаціях. За законом «Дзеркального відображення» внаслідок неадекватної особистої реакції (збудження, обурення, роздратування, гніву, розчарування тощо) на дії комунікатора, в них як в дзеркалі відображаються глибоко приховані від самого себе особисті негативні якості (зазвичай у думках, почуттях, прагненнях), які потребують усвідомлення та невідкладного трансформування в напрямку накопичення чеснот.

Отже, уміння бачити в комунікаторах (у міжособистісних, родинних, сімейних, соціальних взаємодіях), як у дзеркалі, те, що розвинене у собі, допомагає позбутися вад, примножити чесноти, зрозуміти і пробачити недосконалість інших,

проявити самовладання, запобігти напруженню у стосунках.

- *прийоми «сумірності особистих сил і можливостей»* передбачає щоденне планування особистісно-професійної діяльності за свідомим цілепокладанням з урахуванням своїх сил і можливостей для самостійного ефективного виконання спланованого. Такий підхід дає змогу запобігти стану страждання, насамперед розчарування внаслідок нереалізованих бажань, докорів сумління через несвідомо обрану мету, самобичування через невміння зіставляти свої сили та можливості для втілення омріяного у практику дій. За таких умов щоденні труднощі трансформуються у додаткові сили та нові знання про себе, набувають ознак приємного обов'язку з формування додаткових компетенцій, умінь об'єктивно оцінити особистий вклад у спільну справу, генерувати повагу та визнання досягнень інших.

- *прийом «магнітного тяжіння»* сприяє формуванню неупередженого ставлення комунікаторів один до одного, ширість і відвертість у взаєминах та особливу вимогливість в об'єктивації самооцінки. Передбачає, передусім визнання рівних прав кожного у загальнолюдському вимірі ціннісних надбань, взаєморозуміння, взаємоповагу, взаємовідповідальність, вміння виявити до іншого спостережливості та співпереживання, об'єктивно оцінювати не тільки особисті думки та дії, але й за аналогією надавати адекватної оцінки іншому, запобігати образ та осуду, діяти за законом причинно-наслідкового зв'язку, за формулою «випадкових зустріч не буває», тому кожна комунікація є повчальною та корисною для подальшого самовдосконалення.

- *прийом «відповідність створеному ідеалу»* передбачає розвинене вміння долати образу як руйнівну силу у взаєминах за довічним правилом «наскільки людина може образитися, настільки вона здатна образити іншого».

Підкреслимо, що чим частіше виникає образа, тим більше негативних якостей така особа містить у собі. Саме тому на певні критичні зауваження виникає реакція обурення, роздратування, непримиренності. Серед причин виникнення образ найбільш небезпечними є: невміння слухати один одного, небажання поважати думку іншого, припущення, що сам не здатен на помилку, а також генерація задрощів, ревнощів, впертості. Подолання образ, насамперед, полягає в розумінні природної людської недосконалості (передусім особистої), сформованості почуття міри в бажаннях емоціях, думках, діях, здатності бачити одну й ту ж проблему під різним кутом зору, із різних позицій у пошуку «добра у злі», впливати на причину, коректуючи наслідки певних комунікативних дій.

Наголосимо, що формування ментальної культури засобами самопізнання розглядається як актуальна виховна технологія в сучасній педагогічній практиці, провідний напрямок особистісно-професійного самовдосконалення.

Культура мислення як складова ментальної культури відображає рівень усвідомлення суб'єктом педагогічної діяльності комунікативних правил, моральних норм, обізнаності щодо законів духовності, уміння пробачати, співчувати та безкорисливо надавати допомоги тим, хто її потребує. «Стан душі – це стан внутрішнього світу, світу думок, мрій, бажань. Від того, які думки, залежать дії, від якості думок залежить прожитий день, рік, життя кожного» [4].

Досвід засвідчує, що здатність пробачати збільшується в міру трансформування якостей,

властивих егоїзму, зокрема марнославства, зверхності, самовиправдання внаслідок невмінням об'єктивно оцінювати себе, свої незначні досягнення.

Перехід мислення з егоїстичного «я» на безкорисливе «вони», надає педагогу змогу побачити й реально оцінити досягнення учасників освітнього процесу, динаміку їхнього зростання й відверто визнати ті найкращі риси, які хотів би розвинути у собі. Вихованці, в свою чергу, здобувають позитивний досвід терпіння, розуміння, всепрощення – якостей, які генерує у своїй діяльності досвідчений педагог, і як наслідок уможлиблюється підвищення рівня комунікативної культури [3]. Усталеність таких комунікацій залежить від наявності спільних якостей: рішучості, доброзичливості, правдивості, відповідальності, вдячності, які формують активну життєву позицію, спрямовану до безкорисливості. Накопичення таких позитивних якостей відбувається поступово і виявляється в умінні віддавати на благо спільної справи свій час, кошти, сили, сумірні з почуттям професійного обов'язку та реальними можливостями, знання, здобуті наполегливою працею.

Досвід засвідчує, що лише справжній педагог відчуває гордість від того, що його вихованець у динаміці розвитку досягає більш високого професійного, морального, духовного рівня, ніж він; усвідомлюючи еволюційну доцільність своєї педагогічної праці [1].

Формування культури мислення є багатогранною працею, що потребує сил, знань і наполегливості в досягненні свідомої мети, у подоланні сумнівів рішучістю, страху – сміливістю, гордині – смиренням, страждання – розумінням себе, своєї ролі у тому, що відбувається, набуттям нових знань та умінь про себе, як наслідок – зміцненням вольового, емоційного, ментального імунітету.

Самопізнання як невід'ємність особистісно-професійного самовдосконалення, ґрунтоване на мирі та порядку, честі та справедливості, спрямовує розумно мислячого суб'єкта педагогічної діяльності до подальшого розвитку ментальної культури, збереження і примноження культурних цінностей нації, народу, людства, створення нової норми міжособистісних, професійних, соціальних комунікацій на кращих досягненнях людського розуму та волі відповідно до викликів сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.
2. Галузинський В. М., Євтух М.Б. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні. Київ : ІНТЕЛ, 1995. 168 с.
3. Євтух М. Б., Черкашина Т. В. Культура взаємин : підручник. 3-тє вид., переробл. і доп. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2012. 340 с.
4. Пінковська Е. А. Серія книг «Спаси і збережи». Том 1. «Хто ти?». Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А. 2011. 814 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 томах. Т. 2. Київ : Рад. школа. 1976. 670 с.
6. Черкашина Т. В. Ціннісно-смыслова сфера суб'єкта педагогічної діяльності у вимірі особистісно-професійного самовдосконалення : навчально-методичний посібник для післядипломної освіти педагогічних працівників. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2022. 254 с.

Н. В. Піковець,

завідувач кафедри психології комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Життя сучасної людини наповнене різними стресогенними ситуаціями. Проте ціла низка стресових ситуацій (внутрішньо-сімейні та шкільні стреси, різновиди насильства, техногенні та екологічні катастрофи, перебування в зоні бойових дій та/або під обстрілами, проживання на окупованих територіях, втрата близьких, житла тощо) здатні спричинити складні, посттравматичні стресові стани та реакції різної ґенези, що можуть мати як актуальні, так і відстрочені наслідки, і з якими людина з певними особистісними властивостями не може впоратися самостійно.

В умовах соціогуманітарної кризи питання психологічного і соціально-педагогічного супроводу населення постає одним із пріоритетних у розробці плану реагування, і закладам освіти у вирішенні цього питання відводиться одне з ключових місць.

Акцентуючи увагу на необхідності формування стресостійкості дітей і родин та допомогу їм у подоланні викликів війни, здійснення освітнього процесу у розпал кризи має супроводжуватися створенням для здобувачів освіти безпечного і стабільного середовища, наданням допомоги з відновлення відчуття нормальності, гідності та надії, забезпечуючи як безперервність навчання, так і соціально-емоційну підтримку.

Безпечний простір у закладі освіти, на думку учасників експертної групи освітян і психологів, – це **освітній простір, в якому:**

- усі учасники освітнього процесу відчувають повагу та захист;
- налагоджена система взаємопідтримки, взаємини будуються на основі турботи, чуйності, рівності;
- відсутня дискримінація за будь якою ознакою (стать, вік, національність, віросповідання, соціальне становище);
- унеможливлені будь-які прояви насильства;
- дотримуються правила і норми соціальної, психологічної, інформаційної та фізичної безпеки [2].

В умовах надзвичайних ситуацій зростає актуальність супроводу дітей і родин: набувають поширення питання захисту дітей від всіх форм насильства та жорстокого поводження. Постають проблеми різних форм узалежнень, як з боку дітей, так і батьків/оточення, погіршення криміногенної ситуації тощо. В нашому сьогоденні діти стають активними свідками суспільних процесів, що відбуваються. Охоплена кризою країна має безпосередній вплив на батьків, зокрема на виконання ними батьківських функцій, що, зі свого боку, позначається на дітях – їхньому психоемоційному стані, поведінці тощо. У такий період помітно знижуються/порушуються спроможності особи любити, працювати та отримувати задоволення від життя. Криза настає, коли звичайні механізми ефективного протистояння відмовляють під тиском життєвих обставин [4; 5].

Сьогодні, зазначено у Листі МОН «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2023/2024 навчальному році», спрямоване на «перезавантаження української освіти з оновленням наявного алгоритму професійної діяльності та переглядом методології роботи зі здобувачами освіти, батьками, вчителями; на зміну акцентів та пріоритетів з процесу на результат з використанням ефективних методів практичної психології та соціальної педагогіки» [7].

У Положенні про психологічну службу у системі освіти України визначено загальне спрямування діяльності психологічної служби в закладах освіти щодо проблеми профілактики стресів, яким передбачено «розв'язання освітніх та виховних завдань, що сприятиме збереженню психічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу, формуванню моделі бажаної поведінки, усвідомленню основних рис відповідальної поведінки, повноцінному розвитку особистості, створенню умов для формування мотивації до самовиховання й саморозвитку» [6].

Саме в кризових ситуаціях розвитку особистості, зазначає Л. Турчина, а тим більше усього суспільства, актуалізується потреба в організації і забезпеченні систем психологічного супроводу населення [9].

Проблематика організації соціально-педагогічного і психологічного супроводу родин, дітей, які опинилися у складних життєвій ситуації внаслідок війни в нашій країні, «набуває нового вектору: від реагування у форматі пропрацювання кризових емоційних станів, стабілізації стану до психоемоційного відновлення» [8].

Психологічний та соціально-педагогічний супровід – це «система послідовної, комплексної, психологічної та соціально-педагогічної діяльності команди фахівців, що забезпечує процеси індивідуалізації особистості здобувача освіти, створює умови його самовизначення за рахунок власних можливостей та здібностей, надає допомогу в подоланні проблем та труднощів його соціалізації, захищає права дитини» [9].

Змістом психологічного та соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти є, передусім, надання психосоціальної допомоги. Її основною метою є заходи першої психологічної допомоги і соціальної підтримки дітей та родин, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, та забезпечення низки заходів, спрямованих на конструктивну адаптацію особи в мінливих умовах життєдіяльності. Надання психологічної допомоги передбачає діяльність фахівця чи команди фахівців, спрямовану на допомогу особі у відновленні порушеної/втраченої психосоціальної рівноваги, пошук ресурсів – особистісних та ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у життєвій ситуації.

В сучасному освітньому просторі психологічну допомогу доцільно розглядати в єдності з педагогічною і соціальною, адже система психологічного супроводу закладу освіти є невід'ємною від інших напрямів допомоги особі, відтак, йдеться про психолого-педагогічний чи соціально-психологічний супровід [9].

Серед основних завдань психосоціальної допомоги виокремлюють такі:

➤ розширення діапазону соціальних і особистісних ресурсів особи для самостійного вирішення проблем, що виникають, подолання труднощів;
➤ актуалізацію творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних можливостей людини, необхідних для виходу з кризового стану;
➤ стимулювання в особі самоповаги і впевненості в собі.

У зміст психосоціальної допомоги входить:

- допомога дітям, родинам, які пережили кризову ситуацію, в ідентифікації і формулюванні актуальних базових та інших потреб;
- встановлення взаємозв'язків між потребами дитини та послугами, які надає освітній заклад;
- ідентифікація дитини з особливими потребами, задоволення яких за межами сфери компетенцій освітнього закладу (це може бути психіатрична, медична або правова допомога);
- розроблення індивідуального плану підтримки/змін для дитини, яка пережила психотравматичну ситуацію;
- координація дій батьків дитини, працівників освітнього закладу з питання реалізації заходів індивідуального плану підтримки;
- підтримка, усвідомлення специфічних потреб дитини;
- підтримка самостійних дій дитини, членів родини з метою формування стресостійкості як окремих осіб, так і сімейної системи в цілому;
- інформаційна підтримка працівників закладу освіти для забезпечення кращого розуміння ними потреб дитини та усвідомленого використання цих знань у роботі.

Ідея школи як безпечного місця впроваджується, передусім, через взаємодію педагога з дітьми за принципом «не нашкодь»: працівники закладу освіти мають власним прикладом показувати, як ставитися до себе; завдяки конструктивним стратегіям педагогічної взаємодії можна сприяти підвищенню самооцінки дитини, її впевненості у власних здібностях і спроможностях, самоповазі та повазі до оточуючих, діти стають здатними підтримувати конструктивні взаємини з іншими. Отже, «школа як безпечне місце має виконувати функцію **прийняття, розуміння та підтримки**» [8].

Важливою метою діяльності фахівців у процесі здійснення супроводу є навчити здобувачів освіти самостійно вирішувати складні завдання та ситуації, а не надавати їм готового рішення. Допомога має спрямовуватися саме на пізнання дитиною себе як особистості, взаємодії з іншими однолітками, становленні конструктивної соціальної поведінки тощо. Здобувач освіти має навчитися самостійно вирішувати власні проблеми, що виникають з спілкуванням та навчанням, мати навички самостійного долавання труднощів для успішної соціалізації та особистісного самовизначення [3].

Дії працівників психологічної служби закладу освіти з надання психосоціальної допомоги спрямовуються на **вирішення наступних завдань**:

- стабілізацію психоемоційного та психофізичного стану дітей, які потрапили у складну життєву ситуацію;

- зменшення проявів складних психоемоційних станів (тривожності, ворожості, замкнутості тощо), подолання наслідків травматичного досвіду, ознак віктимності та/чи антисоціальних ознак поведінки;

- психолого-педагогічну оптимізацію самооцінки;
- зменшення конфліктності, відч та подолання можливих бар'єрів у взаємодії;
- формування навичок адаптивної та успішної поведінки;
- підвищення рівня правової, психологічної та соціальної захищеності;
- соціальну інтеграцію та професійне самовизначення.

Отже, можемо підсумувати, що діяльність працівників психологічної служби в закладі освіти має бути спрямована на:

- подолання травматичного досвіду, віктимності і соціопатичних тенденцій розвитку (зокрема, девіантних і делінквентних форм поведінки) у дітей, які пережили складну життєву ситуацію, і внаслідок впливу військових дій також;
- забезпечення умов і можливостей конструктивної соціальної адаптації за допомогою пролонгованої психологічної, соціальної та правової допомоги, організації системи психокорекційних та інших заходів [5].

У контексті реалій та викликів воєнного часу актуальності набула необхідність підготувати також педагогів до роботи з наслідками травматичного досвіду. Так, доречно, коли вчителі вмітимуть розпізнавати симптоми травми, надаватимуть здобувачам освіти підтримку через консультації (на які діти можуть бути запрошені разом з батьками) та групові просвітницько-профілактичні заходи у класі. Це дасть змогу здобувачам освіти засвоїти практики саморегуляції та застосувати їх за потреби для опанування власними емоціями, такими як гнів, злість, страх, смуток тощо. Цьому сприятиме організація комфортної міжособистісної взаємодії між учителем та учнем, що допоможе дитині ідентифікувати власний психічний стан, ознаки емоційного або психологічного стресу, а також забезпечить для неї відчуття особистої безпеки [2].

Сучасні психологічні дослідження засвідчують, що кількість людей, які можуть переживати травматичний стрес, є доволі значною. Це можуть бути як безпосередні учасники подій, так і члени їхніх родин, а також ті, хто був поряд з подією, чи спостерігав за нею через засоби масової інформації, або ж тільки чув розмови про подію. Особливо це стосується дітей, оскільки вони мають ще незначний життєвий досвід, їхня психіка характеризується вразливістю та неформованістю. Діти, які не були безпосередніми учасниками подій, можуть побачити їх в ЗМІ, спостерігати страх і розгубленість батьків, чути тривожні чи агресивні висловлювання. На психоемоційний стан дітей можуть вплинути зміни у щоденній рутині сімейних справ, вимушеність термінового переїзду або присутність «сторонніх» осіб у домі. Дитині, чим вона молодша, складно зрозуміти, що відбувається в сім'ї, місці проживання, країні, і це може спричинити у неї станів занепокоєння і тривоги. Важливо пам'ятати, що дитині властиво переживати такі ж сильні почуття з приводу травматичних подій, як і дорослим. У деяких дітей ці переживання можуть виникнути відразу ж після події, у інших – через деякий час. Діти можуть зреагувати по-різному, навіть якщо вони з однієї родини. Реакції дітей на травматичні події залежатимуть від «близькості» до події та її тяжкості, емоційного стану, чутливості та індивідуально-психологічних характеристик дитини тощо.

Надання психологічної допомоги в кризових умовах відбувається через зменшення впливу та повного виключення дітей із ситуації, що здатна завдати травматичного впливу на особистість. Важливого значення набуває: створення безпечного простору,

розширення уявлень про природні етапи фізіологічного подолання наслідків стресу, укріплення позитивних взаємин у сім'ї, налаштування режиму зайнятості і відпочинку, отримання психологічної підтримки та психокорекційної допомоги через вироблення нових моделей поведінки в екстремальних умовах, осмислення прожитих переживань [8].

Провідною умовою супроводу є дотримання принципів психосоціальної допомоги дітям. Втручання має бути:

- **всебічним**: фахівець має бути здатним працювати з широким спектром проблемної поведінки: у роботі з дітьми, які пережили психологічну травму, психолог/фахівець може бути вимушений втручатися в умови середовища і оточення, щоб надати дитині всебічну допомогу; дитину не можна розглядати поза сім'єю – не ігнорувати соціальну ситуацію, в якій на даний момент перебуває дитина;

- **орієнтованим** на розвиток дитини, тобто необхідно враховувати актуальний та прогнозувати найближчий розвиток дитини та **враховувати рівень її розвитку** – стратегія кризового втручання має відповідати стадії розвитку дитини;

- **спрямованим** на наслідки, що виявляються у розвитку, оскільки пережита ситуація може порушити здатність дитини справлятися із завданнями розвитку певного вікового етапу та ускладнювати досягнення і освоєння наступних етапів;

- **відповідати** етапу розвитку дитини: залежно від стадії розвитку, психологічні наслідки впливу травмуючої ситуації можуть різними: так, дитина, отримавши допомогу психолога відразу після пережитого, може через деякий час відчувати потребу у відновленні психотерапії, вже у більш пізньому віці [1].

Розглядаючи складові супроводу, бачимо, що з одного боку, важливо забезпечити опору на індивідуально-психологічні особливості особистості й розвиток її здібностей; з іншого, – розуміти процес навчання та виховання особистості як зовнішньої соціальної складової.

Людина не просто засвоює соціальний досвід, але й екстраполює його на власні цінності, настанови, орієнтації.

Важливим аспектом є питання ефективності супроводу. Тобто, необхідно визначити критерії ефективності супроводу, що сприяють розвитку особистості та її успішній соціалізації:

Когнітивний	Мотиваційно-ціннісний	Особистісно-діяльнісний
самостійне визначення та ідентифікація особистості, пізнання особистістю самої себе, власних схильностей, потреб та здібностей, використання їх для самоактуалізації та зростання, для того, щоб знайти своє місце у житті, професійно самовизначитися	створення особистістю власних духовних та моральних цінностей, мотивів провідної діяльності на кожному віковому етапі та на їх основі формування власного життєвого та професійного шляху	можливість особистості реалізуватися у сфері спілкування та предметної діяльності. Цей критерій передбачає створення в закладі освіти соціокультурного та психологічного середовища, яке дає можливість особистості задовольнити її різноманітні інтереси та потреби в діяльності

Важливо пам'ятати, що будь-яка криза має в собі як приховані можливості, так і небезпечні аспекти. З одного боку, криза може стимулювати оволодіння

новими стратегіями вирішення конфліктних моментів, розвивати впевненість завдяки формуванню нових установок, оволодінню оновленими моделями поведінки і стратегіями вирішення проблем, таким чином сприяти особистісному зростанню, та посиленню власної ідентичності та Я-концепції. Проте, з іншого боку, реальну небезпеку в умовах кризи становлять агресивні, неконструктивні дії, психічні захворювання, соматизація, хроніфікація через заперечення, відчай, замкнутість та інші деструктивні поведінкові прояви. **Завдання психолога і педагогів** – сприяти зменшенню деструктивного впливу кризи, зокрема через здійснення психологічного супроводу і підтримки розвитку особистісних ресурсів дитини, психологічного консультування з подолання негативних наслідків травмувальних ситуацій, розширення арсеналу способів поведінки. Ці завдання практичний психолог вирішує через консультування, психоедукаційні заходи, психокорекційну роботу [8].

Особливість професійної діяльності педагогів закладу освіти в умовах війни полягає в тому, що вони щоденно можуть спостерігати вияв сильних емоційних проявів, іноді досить складних і неприємних почуттів. Здійснюючи навчання, виховання та розвиток здобувачів освіти, постає необхідність приділяти увагу їхнім потребам, інколи досягаючи меж своїх емоційних можливостей та професійної компетентності. Таким чином, психологічний та соціально-педагогічний супровід освітнього процесу є важливим і необхідним в умовах сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горай А. Психосоціальна допомога дітям, які пережили насильство в сім'ї. URL: <https://www.annadomina.com/biblioteka/psixosocialna-dopomoga/nasilstvo-v-sim%D1%97/>
2. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни : посібник для вчителів / Арцимєєва Д. та ін., Київ. 2022. 52 с. URL: <https://cutt.ly/77gKExx>.
3. Колодна Н.А. Соціально-психологічний супровід дітей з глибокими порушеннями зору в умовах навчально-реабілітаційного центру : дис. ... канд. пед. наук 13.00.03. Київ, 2020. 241 с.
4. Науково-методичні основи психологічного супроводу діяльності вчителя в умовах реформування освіти (діагностика і корекція). Практичний посібник. / В. Г. Панок та ін.; за наук. ред. В. Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України, 2022. 192 с.
5. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / Герило Г. М та ін; за заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
6. Про затвердження *Положення про психологічну службу у системі освіти України*: Наказ МОН від 22.05.2018 № 509. Дата оновлення: 23.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>.
7. Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2023/2024 навчальному році : лист МОН від 21.08.2023 №1/12492-23. : Дата оновлення : 24.01.2023. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-diyalnosti-psihologichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-v-20222023-navchalnomu-roci>.
8. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
9. Турчина Л. І. Особливості психологічного супроводу освітнього процесу в кризових умовах. С.33-38. URL : file:///C:/Users/OI/Downloads/PP_2_2023-35-40.pdf

П.В.Теслюк,

доцент кафедри психології комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат психологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасній літературі термін стрес вживається практично в усіх випадках, коли мова йде навіть про незначні відхилення в діяльності, активності особистості, що пов'язані з будь-якими змінами внутрішнього та зовнішнього середовища. У психологічному словнику зазначається, що поняття «стрес» використовується для позначення великого кола станів людини, які виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи. Про стрес найчастіше говорять у контексті екстремальних ситуацій. Стрес тлумачиться як емоційний стан особистості, психічна перенапруга в гострій, загрозливій ситуації, що може сприяти шоківому стану; захисна реакція організму на будь-який збуджувальний фактор [1].

У 1972 році Всесвітня організація охорони здоров'я запропонувала наступне визначення: стрес – це неспецифічна (тобто одна і та сама на різні подразники) реакція організму на будь-яку висунуту до нього вимогу. Стрес – це відповідь на загрозу, реальну чи уявну.

За оцінками численних експертів, на сьогодні значна частина населення страждає психічними розладами, викликаними гострим або хронічним стресом. Не випадково Всесвітня організація охорони здоров'я назвала професійний стрес, що зустрічається в будь-якій професії, хворобою XXI століття. Він набуває масштабів епідемії і являє собою одну з основних соціальних проблем сучасного суспільства. Так, за даними американських вчених, 75% людей щодня переживають стрес, причому 78% із них скаржаться на стрес, що виникає внаслідок роботи [2].

Вивчення різноманітних способів і механізмів адаптації людини до вимог професійної діяльності спершу відбувалося як цілком природне «проростання» класичних постулатів теорії стресу Г. Сельє у сферу аналізу найважливіших форм людської активності. Водночас можливості прямого переносу концептуального апарату, розробленого школою Г. Сельє, на аналіз конкретних ситуацій і феноменів явно обмежені розмаїтістю і складністю реалій професійного життя. У зв'язку з цим, у прикладних роботах поняття «стрес» і «адаптаційне регулювання» стали трактуватися дуже вільно, лише як загальні орієнтири, що дали поштовх розвитку досліджень професійного стресу, які розпочалися в США та країнах Європи наприкінці 1960-х років. Ця галузь прикладних досліджень, що розробляється сьогодні дуже інтенсивно, виникла на межі психології праці, фізіології і медицини. На сьогодні вивчення розвитку стресу на робочому місці виділено як найважливішу наукову проблему у зв'язку з його впливом на працездатність, продуктивність і якість праці, стан здоров'я працівників.

Коло досліджень професійного стресу надзвичайно широке: сюди входять і масштабні демографічні і популяційні обстеження, які проведені в рамках так званої «професійної епідеміології», і аналіз конкретних виробничих ситуацій, і лабораторні експерименти моделюючого типу. Більшість робіт має суто емпіричну спрямованість і в цілому представляє велику колекцію різноманітних фактів, описів конкретних ситуацій, діагностичних методик і оптимізаційних процедур.

В оглядах літератури за даною проблемою показано, що ряд робочих стресорів, таких як часткова непевність, конфлікти, недостатній контроль, робоче перевантаження, звичайно бувають тісно пов'язані з психічною напругою, психосоматичними розладами, а також із несприятливими поведінковими наслідками.

Формування концепції професійного стресу знаходить своє відображення у цілій низці його теорій і моделей, які істотно різняться між собою, хоча у той же час чимось одна одну доповнюють і розвивають. При цьому можна виділити три основних підходи щодо аналізу професійного стресу.

Представники першого підходу стверджують, що професійний стрес виникає в результаті невідповідності (або несумісності) вимог робочого середовища й індивідуальних ресурсів працюючої людини. А це, у свою чергу, створює потенційну загрозу для успішності трудової поведінки, здоров'я і самопочуття [2].

У рамках даного підходу об'єктом емпіричних досліджень є характеристики стресогенних ситуацій на «вході» (причини або джерела виникнення стресу) і «виході» (наслідки стресу для праці, фізичного і психічного здоров'я професіоналів). Сам факт наявності стресу встановлюється на підставі виявлення закономірностей зв'язку між чинниками напруженості праці та їх негативними наслідками.

Реалізація дослідницьких установок даного підходу дозволяє в кожному конкретному випадку визначити:

- чи має місце й у чому виявляється дисбаланс у системі «особистість – професійне середовище»;
- якою є «ціна» існуючих невідповідностей;
- на що в першу чергу повинна бути спрямована оптимізаційна робота.

Перевагою даного підходу щодо вивчення професійного стресу став розгляд сукупності негативних наслідків стресу як багатопараметричного об'єкта, аналізованого у трьох основних площинах: 1) вплив на працю; 2) вплив на фізичне здоров'я; 3) вплив на психічне здоров'я.

Другий підхід вивчення професійного стресу сформувався як прямий наслідок розвитку когнітивних концепцій стресу.

Засновником нового погляду на природу професійного стресу став Р. Лазарус, який вперше змістив фокус інтересів із традиційного вивчення механізмів гомеостатичного регулювання і стадій адаптаційного пристосування на аналіз індивідуально-психологічних чинників, що обумовлюють розвиток стресу. Центральне місце в цьому аналізі зайняли суб'єктивна значущість ситуації, в якій діє людина, і ті засоби (або стратегії поведінки), за допомогою яких ця людина намагається перебороти труднощі. Логіка розвитку подій – від виникнення об'єктивної проблеми до її успішного або неуспішного вирішення – стала основним аналізованим питанням у ряді когнітивних моделей стресу.

Таким чином, для моделей другого підходу характерним є співвіднесення основних етапів розвитку стресу з блоками психологічних операцій, що забезпечують суб'єктивну репрезентацію наявної ситуації, її когнітивну оцінку з позицій мотиваційно-

потребніших установок суб'єкта і формування стратегії подолання або «виходу» зі сформованих обставин.

Характерною особливістю досліджень в рамках **третього підходу** стала деталізація уявлень про зміну механізмів регуляції професійної діяльності під впливом різних стрес-чинників. Цей підхід дозволяє простежити «долю» розвитку негативних наслідків стресу: від виникнення актуального (гострого) стресового стану через акумуляцію хронічних ефектів до формування стійких патологічних зрушень.

Таким чином, якщо два перших підходи дозволяють вирішувати питання, пов'язані з оптимізацією праці й усуненням об'єктивних джерел стресу, то третій підхід у дослідженні професійного стресу дозволяє індивідуалізувати засоби надання психологічної допомоги, спираючись на знання станів, що підлягають корекції і профілактиці.

Саме третій підхід дозволяє виявити дефіцит індивідуальних способів і навичок подолання стресових ситуацій, що може бути надолужений у ході спеціального навчання і тренування [2].

Таким чином, аналіз основних підходів до вивчення професійного стресу дозволяє визначити даний феномен як специфічний вид стресу, що виражається у фізіологічних і психологічних реакціях індивіда на складну трудову ситуацію, і виділити основні джерела професійного стресу у педагогів:

- професійне навантаження педагогічних працівників;
- соціальне оточення педагогічних працівників;
- особистісні характеристики педагогічних працівників.

Алгоритм вивчення професійного стресу у педагогів повинен ґрунтуватися на таких позиціях:

- аналіз факторів і умов, що призводять до стресу у педагогічній роботі;
- урахування інтенсивності впливів, що призводять до стресу;
- аналіз поведінки педагогів у стані стресу;
- оцінка відповідних реакцій педагогічних працівників при стресі;
- аналіз ролі емоційних факторів у виникненні станів напруженості.

Стресогенні ситуації, що виникають у діяльності педагогів в умовах воєнного стану, можуть бути класифіковані наступним чином.

Швидкоплинна. У даній ситуації діяльність протікає при дефіциті часу зі значним психічним навантаженням, у готовності до негайних дій у швидкому темпі. Цьому типу ситуації властиві несподіванка, новизна окремих її елементів, швидкість виникнення, нестача і суперечливість інформації, інтенсивне функціонування мислення, швидкоплинність психічних процесів. Основний фактор даної ситуації – раптовість, тому тут велике значення має наявність у педагогів відповідного досвіду і навичок.

Тривала. Для ефективної діяльності в тривалій ситуації необхідні стійкі мотиви діяльності, психічна витривалість, висока мобілізованість, відповідальність, самостійність педагогів.

Ситуація з елементом невизначеності. У цій ситуації перед педагогами постає проблема вибору єдино правильного рішення з декількох можливих і однаково значущих. Ситуації з елементом невизначеності властиві відсутність або суперечливість інформації. У вирішенні різноманітних задач у рамках цієї ситуації визначальне значення набувають адекватна мотивація, емоційна усталеність, висока професійна підготовка й інтелектуальна працездатність.

Ситуація, яка сполучає несподіванку і дефіцит часу. Характеризується необхідністю негайного прийняття правильного рішення, персональною відповідальністю за прийняті рішення і дії, негайним проявом результатів.

Ситуація «домінантного стану». Обумовлена можливістю повного поглинання уваги яким-небудь одним видом діяльності. Виражається в тому, що педагоги, знаходячись у такому «домінантному стані», слабо реагують на інші впливи, що може призвести до негативних наслідків.

Критична ситуація. Пред'являє альтернативний вибір можливих результатів діяльності: перемога або психологічна поразка. У критичній ситуації розкриваються індивідуальні особливості особистості, виявляються основні соціально-психологічні якості, адаптаційні можливості педагогів.

У процесі професійної діяльності в умовах воєнного стану на психіку і поведінку педагогічних працівників впливають певні стрес-фактори, причини розвитку яких можна умовно розділити на дві групи: зовнішні і внутрішні.

Зовнішні:

- психологічний вплив різних надзвичайних ситуацій;
- темп ведення професійної діяльності;
- інтенсивність і новизна застосування ІКТ у навчальній роботі;
- безперервність, тривалість і динаміка виконання професійних завдань;

Внутрішні:

- раптовість, несподіванка у професійній діяльності;
- очікування можливих негативних наслідків неуспіху в роботі;
- новизна, незвичайність завдань, що розв'язуються в умовах воєнного стану;
- невизначеність (включає повну відсутність, нестача або суперечливість інформації про сформовану обстановку, наприклад, про наявність чи відсутність електроенергії в конкретний час);
- надлишок інформації (обсяг інформації перевищує можливості аналізу й узагальнення);
- дефіцит часу (на аналіз, оцінку обстановки і ухвалення рішення);
- відповідальність (за самостійні дії при виконанні професійних завдань);

Кожний із цих чинників окремо може викликати розвиток різноманітних тензійних станів (психічне напруження). Однак, у процесі професійної діяльності в умовах воєнного стану на психіку педагогів діє, як правило, не один, а одночасно декілька стрес-факторів.

Розвитку стресового стану сприяють також особливості індивідуально-особистісної сфери педагогів:

- відсутність, недостатня сформованість або наявність суперечливих мотивів професійної діяльності;
- наявність негативних для професійної діяльності емоційних особливостей особистості (надмірна вразливість, емоційна нестійкість, підвищена емоційна збуджуваність, неврівноваженість);
- тривожність, агресивність;
- слабка спроможність до адаптації в обстановці, що змінюється, обумовлена нестачею досвіду (знань, умінь і навичок фахового і психологічного рівнів);
- невідповідність рівнів домагань і самооцінки особистості;
- низькі можливості адаптації, що обумовлені станом здоров'я.

Психічними реакціями, що позитивно позначаються на професійній діяльності педагогів в умовах воєнного стану, є:

- активізація почуття обов'язку й відповідальності – тобто реакція добре морально підготовленого педагога, якій усвідомлює свій професійний та громадянський обов'язок і відповідальність;
- активізація ділових мотивів, прояв усіх можливостей особистості для усунення труднощів, що виникають, концентрація всіх сил для успішного вирішення професійних завдань;

- захопленість, тобто переживання емоційного підйому, інтересу до труднощів, що виникають, палкого бажання випробувати себе та вийти з них із честю;

- До негативних психічних реакцій, що знижують ефективність розв'язання педагогом професійних завдань, можна віднести:

- безтурботність – недооцінку існуючих труднощів, недостатню готовність до зустрічі з труднощами;

- занепокоєння, невпевненість, тривожність;

- страх невдачі, страх перед відповідальністю, домінування мотиву відходу від невдачі над мотивом досягнення максимально можливого успіху;

- розгубленість, нерішучість, загальмованість, сповільненість реакцій на події, що відбуваються;

- зниження творчих можливостей, кмітливості;

- зниження активності, наполегливості, завзятості при досягненні мети;

- почуття слабкості, втоми, виснаження сил;

- психічну перенапругу, що дезорганізує психічну діяльність.

Отже, психічні реакції, які викликані різними факторами професійної діяльності, можуть носити оптимізуючий чи дезорганізуючий характер, тобто можуть або поліпшувати психологічну діяльність та мобілізувати резерви педагога, або руйнувати та

ускладнювати прояв сформованих професійних якостей, навичок і умінь.

Характер психічних реакцій на вплив стресогенних факторів професійної діяльності залежить не тільки від особливостей самих факторів, але і від низки психологічних особливостей педагога, які визначають його стресостійкість. Зовнішні причини, що проходять крізь внутрішні «умови» педагога (цілі, мотиви, установки, погляди, переконання, очікування та інші психологічні особливості), завжди відбиваються на результативності його професійної діяльності [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник психологічних термінів. URL: <https://nuph.edu.ua/slovník-psihologichnih-terminiv/>

2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Ніка-Центр, 2006. 580 с.

3. Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедев Д.В. Екстремальна психологія/за ред. О.В. Тімченка. Київ: ТОВ «Август трейд», 2007. 502 с.

4. Чебікіна Т.М., Жогно Ю.П. До питання емоційної компетентності вчителя в контексті особистісно-орієнтованих технологій перепідготовки // Наша школа. № 2. 2008. С. 39-42.

С.І.Січкарь,

завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

В.П.Архипова,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ СЛОВЕСНОСТІ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до змін, до генерування і втілення нових ідей, задумів, стратегій та рішень. Така особистість володіє рішучістю, сміливістю мислення, умінням не зупинятися на досягнутому. В умовах онлайн-навчання та воєнного стану в Україні спосіб життєдіяльності учнівства значно змінився, але підтримка їхнього усебічного розвитку, упровадження в освітній процес цікавих форм і методів, створення відповідного освітнього середовища для розвитку природних здібностей учнів має бути одним із важливих напрямів роботи педагога сьогодні, бо, як зазначається у Концепції Нової української школи, місією освіти в умовах реформування є допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини.

Україна нині, як ніколи, зацікавлена в інноваційному розвитку суспільства, а тому особливого значення набуває виявлення та підтримка обдарованої учнівської молоді, оскільки саме вона у майбутньому формує

імідж країни на міжнародній арені, її людський капітал, відкриваючи свої досягнення світовій спільноті.

Педагоги сьогодні послуговуються державними нормативно-правовими документами, які акцентують увагу на тому, що навчання й виховання обдарованих дітей є надзвичайно важливими для створення підґрунтя розвитку інтелектуальних і творчих ресурсів України, а саме:

- Закон України «Про загальну середню освіту».
- Закон України «Про освіту».
- Закон України «Про позашкільну освіту».
- Національна доктрина розвитку освіти.
- Концепція «Нова українська школа».
- Указ Президента України «Про гранти Президента України для обдарованої молоді».

- Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді».

- Положення про стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського

конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України .

• Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про утворення Інституту обдарованої дитини».

Отже, інтелектуальний розвиток особистості необхідно здійснювати на основі прийнятих законодавчих актів, державних програм та нормативних документів МОН України, які актуалізують потреби підготовки обдарованих учнів та вимагають створення ефективного освітнього середовища задля розвитку їх розумових здібностей, здатності до креативного мислення та можливості вивчати навчальні предмети як на рівні стандарту, так і на профільному рівні.

Водночас однією з умов модернізації всієї системи освіти є оновлення змісту і форм методичної роботи з обдарованими та здібними учнями. Тож на часі проблема обдарованості стає все більш актуальною. Це пов'язано також із потребою суспільства в неординарних, творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально, творчо і духовно розвинених особистостях.

Недостатній рівень фахової та психологічної підготовки вчителів до роботи з дітьми, що виявляють нестандартність у поведінці і мисленні, призводить до неадекватної оцінки їхніх особистісних якостей і всієї їхньої діяльності. Тому для закладу освіти загалом та вчителів-словесників зокрема особливо важливим є створення комфортного освітнього середовища для виявлення й підтримки потенціалу обдарованої особистості. З огляду на це необхідно врахувати провідні напрями освітньої діяльності в школі:

- своєчасна діагностика інтелектуальних особливостей і здібностей школяра;
- гуманне співробітництво учителя та учня;
- взаємодія педагогів і батьків;
- створення для дитини ситуації упевненості в собі;
- створення ситуації успіху;
- забезпечення дитині права на пошук і помилку, надання можливості виправлення помилки і підвищення оцінки;
- підтримка ініціативи дитини у всіх видах діяльності;
- гуманізація сфери спілкування з однолітками та дорослими;
- надання можливості реалізації фізичної та пізнавальної активності;
- навчання прийомів самостійної роботи, способів самоконтролю, дослідницької діяльності.

Безперечно, провідну роль у цьому відіграють педагоги, які визначають для обдарованих особистостей шляхи самореалізації, створюють сприятливі умови для розвитку креативності, критичного мислення, дослідницьких навичок і надають учням простір для прояву ініціативи та прийняття інноваційних рішень. Саме професійна компетенція вчителя є важливим фактором у роботі з обдарованими дітьми, адже він створює атмосферу, яка може надихати учня або руйнувати його впевненість у собі, заохочувати чи пригнічувати інтереси. Тому для роботи з обдарованими дітьми учитель має розвинути такі якості: високий рівень інтелектуального розвитку, доброзичливість та чуйність, почуття власної гідності, обізнаність в особливостях психології обдарованості, високий рівень інтелектуального розвитку, вміння адаптувати свою діяльність до особистості кожної дитини, вміння розробляти авторські програми, володіння інноваційними методами та технологіями навчання й розвитку дітей, вміння створювати ситуацію успіху, відповідні умови для самореалізації особистості учня, стимулювання творчості дитини, гнучкість та готовність до змін, комунікативність, активність та креативність.

Усім відомо, що лише особистість може виховати особистість і тільки талант може виростити новий талант.

Надзвичайно важливою у цьому напрямку є робота вчителя української мови і літератури,

зарубіжної літератури, який розвиває комунікативні вміння, літературні обдарування та словесну творчість. Необхідною умовою є якісна організація освітньої діяльності із використанням сучасних стратегій навчання, які дадуть можливість розкрити обдарованість дитини, забезпечать здатність учня ефективно діяти за межами навчальних ситуацій, продуктивно розв'язувати в повсякденному житті реальні проблеми. Безумовно, для ефективного розвитку обдарованості учнів необхідно створювати умови для пізнавальної активності і внутрішньої мотивації, в яких кожна особистість може повною мірою реалізувати свій інтелектуально-творчий потенціал.

Робота з обдарованими дітьми повинна передбачати використання таких форм і методів навчальної діяльності, які б спонукали учнів до активної самостійної діяльності та пошуково-дослідницької діяльності. Серед них можна виділити методи творчого характеру – проблемні, пошукові, евристичні, дослідницькі, проєктні – в поєднанні з методами фронтальної, індивідуальної та групової роботи, індуктивні та дедуктивні методи, самостійну роботу з використанням дослідницьких, експериментальних та пошукових методів, застосування різноманітних розвиваючих і творчих вправ та завдань, методів і прийомів інтерактивного навчання. Це вимагає спеціальної підготовки, особливої майстерності учителя, вільного доступу до різноманітних джерел інформації і технічних засобів.

Розпочинати учителю української мови і літератури варто з визначення таких характерних особливостей обдарованої дитини:

- багатий словниковий запас, лідерство у спілкуванні із однолітками, володіння великим обсягом інформації;
- різносторонність інтересів, надзвичайна допитливість;
- високий рівень запам'ятовування, вміння коротко, чітко й зрозуміло викласти відому інформацію;
- наполегливість і постійність, рішучість і впевненість;
- впевненість у своїх силах і здібностях;
- здатність до самоаналізу, незалежність у висловленні думки;
- творчі здібності до малювання, складання віршів, прози тощо.

Учитель уже з перших занять з обдарованими дітьми має дбати про вироблення в них навичок творчого мислення, а для цього може залучати їх до проведення нестандартних уроків (диспутів, конференцій, подорожей, занять КВК), інтерактивних уроків (робота в парах, робота в малих групах, гіпотези, дискусії). За таких умов діти мають активно включатися в роботу, готувати повідомлення, робити висновки щодо окремих питань і вчитися висловлювати свої думки у письмовій формі.

Формування літературної та словесної творчості невід'ємно пов'язане з розвитком писемного мовлення. І тут педагогові-словесникові слід бути не тільки психологічно підготовленим до такої діяльності, а й мати високий фаховий рівень. Насамперед варто сформувати в учня відповідну мотивацію, оскільки в нього має бути внутрішнє прагнення до написання творчої роботи, яка хвилює, спонукає до вираження в слові власного внутрішнього світу, має емоційне забарвлення, цікава, і головне – демонструє індивідуальність та особистість дитини.

Найбільший вплив на розвиток мовних та мовленнєвих умінь обдарованих дітей творчі роботи матимуть тоді, коли вони набудуть комунікативного характеру, коли вибір засобів буде зумовлений прагненням досягти намічених цілей, які поставив перед ними вчитель. Тому в процесі роботи над твором особливо важливим є усвідомлення того, в якій ситуації спілкування може бути використаний текст. При цьому зміст, композицію, мовне оформлення учень має вибирати самостійно.

Глибоке осмислення теми твору дозволить окреслити обсяг змісту, зібрати і систематизувати необхідний матеріал, визначити підтеми, обрати тип мовлення, скласти чіткий план викладу. Тому правильно підібрана, цікава й різноманітна тематика заохочує дітей, надає право вибору. Наприклад, це можуть бути твори на суспільно-політичні теми («Спілкуймося українською», «Україна – мій рідний дім», «На тернистих шляхах нації»), на морально-етичні теми («Свобода і відповідальність», «У чому полягає сенс життя людини?», «Справжнє щастя поруч», «Цінності в моєму житті»); про вибір професії, життєві принципи («Моя майбутня професія», «Мої життєві принципи», «Людина, якою я хочу стати»); статті чи дописи в соцмережах різної тематики («Тарас Шевченко і сучасність», «Наш спільний дім – Земля», «Природа не вибачає байдужості»).

Оскільки кожен тип мовлення характеризується певною послідовністю у викладі змісту, учень обирає для себе той, що надасть можливість розкрити увесь творчий потенціал. Далі здійснюється відбір мовних засобів, необхідних для висвітлення будь-якої теми. А щоб письмовий чи усний твір був щирою сповіддю дитини, треба спілкуватися з нею на важливі актуальні теми сьогодення, створювати проблемні ситуації, які спонукатимуть висловлювати власні думки й почуття з приводу почутого, побаченого чи прочитаного.

Навички писати будь-які твори виробляються в учнів і під час вивчення та аналізу художніх текстів, обговорення різних проблемних питань на уроках літератури. Для цього учитель має складати завдання аналітичного, евристичного, творчого характеру, передбачати самостійну роботу з художнім текстом чи мовним матеріалом, словниками, довідковою літературою чи енциклопедичними виданнями. Завдання мають складати певну систему, повинні чергуватися і постійно ускладнюватися. Наприклад:

- запитання на увагу до художніх деталей;
- запитання узагальнювального змісту про особливості кількох прочитаних творів;
- перекази (усно чи письмово) від імені дійових осіб;
- заповнення дослідницько-аналітичних аркушів;
- порівняння образів, сюжетів (одного чи кількох прочитаних творів);
- тлумачення підтексту художнього твору;
- інсценізація твору;
- створення власних художніх текстів (казок, байок, віршів);
- самостійна розробка завдань за окремими творами;
- характеристика внутрішнього світу персонажа через асоціації;
- написання листа героєві, автору твору.

На уроках зарубіжної та української літератури, працюючи над художнім твором, учні також можуть брати участь у створенні проектів різноманітної тематики: «Я – художник», «Я – мистецтвознавець», «Я – літературознавець», «Я – головний герой», «Я – дослідник», «Я – науковець».

Розвитку творчих здібностей на уроках словесності сприяють такі інтерактивні методи навчання: робота в парах; робота в групах; «Банк ідей»; «Незакінчене речення»; «Мікрофон»; «Коло ідей», «Мовна скарбничка» тощо.

Цікавими й ефективними є завдання на розвиток уяви, фантазії: складання казки, вірша, байки; асоціативні творчі роботи; твори-мініатюри на основі поетичних рядків; твори-описи за картиною; творчі п'ятихвилинки; подорожі в часі; інсценізації творів; створення заочних подорожей; рольові ігри.

Важливу роль відіграють різноманітні види самостійної роботи, зокрема відгуки на прочитаний/прослуханий твір, рецензії, дослідження тощо.

Контрольні роботи також мають сприяти активній творчій діяльності дітей, тому мають бути багаторівневими, коли учень має поступово підніматися від простого репродуктивного відтворення інформації до невідомого, оригінального й абсолютно самостійного результату. Зазвичай, обдаровані діти знають, що мають право зупинитися на будь-якому етапі такої роботи, але працюють доти, доки є час, досягаючи певних висот.

Така логічно продумана система завдань як на уроці, так і під час виконання самостійних чи контрольних робіт сприяє тому, що учні вчаться самостійно осмислювати зміст твору чи усвідомлювати особливості мовних явищ. А все це – запорука вдалого проведення майбутніх семінарських занять, диспутів, конференцій, на яких обдаровані діти можуть сповна виявити свою індивідуальність.

Отож завдання педагога – керувати процесами творчого пошуку, ідучи від простого до складного, створювати ситуації, що сприяють пізнавальній активності та спрямованості учнівства, розвивати уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші компетентні завдання.

Варто зосередити увагу й на тому, що знає кожен учитель: на якому б високому рівні не проводилися на уроці робота з обдарованими учнями, вона не буде мати високих результатів, якщо її не продовжити після уроків, тому необхідно систематично залучати обдарованих дітей до різноманітних форм позакласної роботи. Найбільш поширеними в шкільній практиці є літературні гуртки (драматичний, поетичний, виразного читання, бібліотечний), очні, заочні чи віртуальні мовні або літературні екскурсії, що здатні підсилювати естетичні враження учнів, поглиблювати та закріплювати їхні знання, літературні вечори, різноманітні ігри та конкурси.

Розвитку обдарованості в позаурочній діяльності з української мови і літератури, зарубіжної літератури сприяє впровадження інноваційних технологій. Найповніше відповідають вимогам часу такі:

- Технологія групових дискусій.
- Групова проблемна робота.
- Технологія колективних творчих справ (КТС).
- Ігрові педагогічні технології, інтелектуальні ігри.
- Музейні й театральні технології.
- Тренінги спілкування.
- Соціальні проекти.
- Клубні технології.

Варто зауважити й те, що наше сьогодення та майбутнє – це життя та праця в новому медійному суспільстві, де запорукою успіху є також володіння цифровими інструментами. І хоч дистанційна та змішана форма навчання є звичною для наших школярів, учитель-словесник повинен організувати освітню діяльність на такому рівні, щоб обдаровані не тільки демонстрували свої вміння у цій царині, а й застосовували їх під час розв'язання важливих життєвих завдань. Крім того, педагог створює максимально сприятливі умови для перетворення учнів на активних суб'єктів освітнього процесу, адже спілкування між учасниками, безпосередня участь в освітньому процесі необхідна для успіху як під час очного, так і дистанційного чи змішаного навчання.

Зважаючи на сказане вище, маємо усвідомити, що єдиних рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує й не може існувати, адже кожна дитина – унікальна особистість зі своїми перевагами й недоліками. Тому головне – знайти індивідуальний підхід до кожної обдарованої дитини з яскравою індивідуальністю та незалежністю. Із такими дітьми, з одного боку, працювати легше, бо вони мають високі розумові здібності, а з іншого, – важче, оскільки ці діти «знають собі ціну», потребують багато уваги й особливого ставлення.

Удосконалити роботу з обдарованими дітьми, дати їм ґрунтовні, міцні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук і, безумовно, розвинути творчі

здібності – це початковий етап у розвитку креативності, що є запорукою подальшої успішної соціалізації, здатності до розв'язання непростих життєвих питань.

Наступним важливим етапом є участь обдарованих дітей у мовно-літературних змаганнях. Не втрачають своєї вартісності олімпіада з української мови та літератури, Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, оскільки вони сприяють реалізації вищезазначених завдань.

Основними завданнями конкурсів та олімпіад з української мови та літератури є:

- стимулювання творчого самовдосконалення учнівства;
- розвиток обдарованих учнів та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення української мови та літератури;
- прищеплення навичок дослідницької роботи.

Очевидним є й те, що мовно-літературні змагання також дають можливість проаналізувати ефективність системи роботи вчителя з обдарованими учнями та визначити шляхи її вдосконалення, зробити висновки про творчий характер та вміння розвивати інтелектуальні й творчі здібності дітей. Кожному педагогу-словеснику варто пам'ятати про те, що конкурсні чи олімпіадні завдання потребують не тільки досконалого володіння програмовим матеріалом з предмета, а й практичного опанування учнями мовленнєвих умінь та навичок, творчого пошуку, критичного та аналітичного мислення.

Готуючи дітей до конкурсних випробувань, учитель має зважати на складність завдань, які забезпечують можливість якнайповнішого розкриття інтелектуальних можливостей, мовно-літературної підготовки учасників та загальномовної культури.

Укладачі завдань з української мови добирають матеріал відповідно до програми, органічно поєднують мовознавчий аналіз із теорією та практикою мови. Зазвичай ідеться про висвітлення знань фонетичних законів, орфоепічних норм, теорії синтаксису, практичної стилістики, правил українського правопису, умінь добирати стилістично-забарвлені мовні засоби, варіанти граматичних форм, розрізняти морфологічні та синтаксичні синоніми, визначати їхню стилістичну функцію, правильно розставляти розділові знаки, умінь виконувати мовні розбори тощо.

Завдання з української літератури також добираються з урахуванням змістового й ціннісного компонента програми і вимагають від учасників змагання розуміти літературний процес, роль і місце письменника в ньому, визначати індивідуальні риси авторського стилю, уміння аналізувати художні твори, осмислювати їхнє значення та місце серед інших видів мистецтва та в історико-літературному процесі епохи чи у творчості митця. Олімпіадні завдання з української літератури чітко структуровані, як правило, це твір, бліц-запитання або тести, що передбачають чіткі й лаконічні відповіді. Також цікавим є цілісний літературознавчий аналіз поетичного твору або ж заповнення «паспорта» твору на основі особливостей художнього стилю уривка тощо.

Завжди цікавими й оригінальними є завдання творчого рівня. Написання твору потребує особливої уваги учнів, оскільки вони повинні виявити глибоку обізнаність у сфері мистецтва слова, уміння робити висновки й узагальнення, використовувати цитати, передавати своє ставлення до певної мовної чи літературознавчої проблеми, висловити своє ставлення до морально-етичних проблем тощо. Завдання творчого рівня дають змогу виявити багатство словникового запасу, оригінальність суджень кожного з учасників

олімпіади чи конкурсу, їхню креативність, загальну культуру, кругозір, обізнаність з історією, культурною спадщиною, традиціями нашого народу, мовною політикою та євроінтеграцією України.

Багато талановитих учнів Черкащини пишуть твори цікаві, оригінальні щодо змісту й композиції, зокрема – у формі оповідання, нарису чи есе. Безперечно, такі роботи слід всіляко підтримувати й популяризувати, аби продемонструвати високий рівень творчої обдарованості конкурсантів. Із цією метою пропонуємо ознайомитись із цікавими роботами Баранікової Аріни, учениці 9 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області, яка цьогоріч стала переможницею III етапу олімпіади з української мови та літератури, Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка та Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика.

ГЕРОЇЧНЕ У ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Есе

*Любов к Отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там груди сильніша од гармат.
І.Котляревський*

Де ж притаїлося те ненастанне, споконвічне Шевченкове «героїчне»? Чи ж не в мудрих оповідях свечолого бувалого діда Івана про Коліївщину та славу козаччину, що так і нуртували гарячу, спраглу до святої волі кров онука? Чи ж не в незбагнено прекрасних народних піснях, захопливих легендах та переказах колишніх гайдамаків, нетлінні враження про яких малий Тарасик зберіг у вразливій і ясній дитячій уяві навіки?

Причайлося те «героїчне» в золотому пері правди, з-під якого з усією кульмінаційною внутрішньою силою, шаленою самовідданістю, геніальною поетикою й гострою та різкою зброєю іронії постала історико-героїчна романтична поема «Гайдамаки». Вона не лише стала абсолютним апогеєм ранньої творчості митця, а й утілила нову національну концепцію: Шевченко наново осмислив славу минувшину пращурів, те «героїчне» як запоруку майбутнього відродження України.

Цілісну могутню силу повстанців – Яреми Галайди, Івана Гонти, Максима Залізняка – Кобзар наділив винятково гіперболізованими й романтичними рисами: немислимим трагізмом, відчайдушною незламністю, незборимою силою духовного запалу. Шевченко втілює те «героїчне» саме в цих багатостраждальних образах, палко закликаючи своїх сучасників урешті-решт пробудитися після того страшного летаргійного сну.

Де ж зародилося те героїчне? Чи ж не в могутньо-пророчому голосі сліпих Гомерів сповивали його, чи не золотострунна кобза колисала його, увібравши у вічність дум і пісень, пронесла від хати до хати, від серця до серця? Саме від сліпих співців пізнаємо ми, як козацьке військо на чолі з Тарасом Трясилою відчайдушно розбило ворожих пляхів. Митець протиставляє славу минувшину наших пращурів осоружній неволі сучасників.

Де ж витає те «героїчне»? Чи ж не серед безкрайніх просторів, широкополіх степів, серед коліски славного козацтва – Січі – стародавнього свідка могутньої сили українського духу? Тарас Григорович крізь призму художнього слова осмислює золоту й водночас трагічну сторінку історії нашого народу – козаччину. У посланні «До Основ'яненка» Шевченко сформував і зафіксував власне бачення «героїчного», висловив свою пророчу національну ідею:

*Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!*

Де ж горить, палає – не тліє – полум'яне Кобзареве «героїчне»? Чи ж не у вічному, невмирущому образі Прометей? Не давньогрецького титана, героя далеких

міфів, а народу. Прометееве безсмертя – це народна незламність, незборимість його вічного поривання до святої волі, нетлінність у криваво-полум'яній боротьбі проти ката-орла, царського самодержавства. Саме в цій гарячій боротьбі – невідступній, нещадній, екзистенційній – палає Шевченкове «героїчне»:

Борітеся – поборете!

Вам Бог помагає!

За вас правда, за вас слава

І воля святая!

Де ж спочиває Шевченкове «героїчне»? Чи не в могилі – поетовій візі України? Могила – ніби декорація героїчної драми, що її розігрує на нашій землі сама історія, ніби вічний свідок слави й безслав'я, волі й неволі, духу українського народу. Розрита могила для Шевченка – уособлення багатостраждальної України-неньки, пограбованої та сплюндрованої царським самодержавством. Це перша відверто антиімперська поезія Кобзаря.

Та ні, не загинуло те славне «героїчне»! Воно лише на якусь невовиму мить незримо причаїлося в бездонних людських серцях, у неосяжних глибинах підсвідомості, у приспаному дусі нації, серед золотих сторінок «Кобзаря», чекаючи тієї обітованої часини, коли жевріюча іскра бунтарства й непокори спалахне кривавим полум'ям. І знову те «героїчне» воскресло, піднеслося з-під нищих ідеологічних нашарувань і вбогих кривотлумачень, граней усляких цензур. Тепер «героїчне» горить у кожному з нас.

Вогненне слово Кобзаря набуло священної подоби зброї – іскристо-дугої, харалужної, у змозі спростувати всіляку нищу облуду й фальш, пробити сталевий щит байдужості, напоїти спрагли великі серця незборимою відвагою, шаленою самовідданістю, жертвовною силою. Так під час Революції Гідності Сергій Нігоян, герой Небесної Сотні, долучився до проекту Сергія Проскурні «Наш Шевченко», зачитавши уривок з поеми «Кавказ».

Пророче Кобзареве слово стало живим всеукраїнським фронтом боротьби проти клятого супостата, що «неситим оком за край світу зазирає»; сповнює наші серця нестримний запал, живить душу незгасний вогонь. Відкидаючи всі страхи, вагання, зневіру, зі словом-зброєю в руках, зі словом-ангелом за плечима, зі словом-іскрою в грудях ми єднаємося на своїх позиціях єдиного українського фронту – того «героїчного» XXI сторіччя.

ЛІНГВІСТИЧНІ ЛІНОЦІ

Есе

Земля шалено здригалася від важких смертоносних куль, кривавий небокрай горів рознесеним вітром вогнем. Челурненькі й охайні досі будинки нині спалахували гарячим полум'ям, пошрамовані й розтриті, вони не знайшли сили й змоги стати міцною фортецею для своїх дбайливих господарів. Тож вони з незгасимою надією на порятунок вирушили в пошуках спокійного й мирного життя, бажачучи тиші без в'дливого страху, усепоглинаючої паніки, божевілля й тривоги. Люди прагнули втекти від війни.

І хто знає, де ж ті 8 мільйонів, що розбіглися всією земною кулею? Уже, певно, не зосталося й куточка, де б не шукали своєї долі, шансу на умиротворення травмовані жорстокими звірствами українські біженці. Не залишилися й жодної держави – прихильниці світлих сил нашого незламного народу в цьому кривавому протистоянні, яка б не прийняла на своїх землях звістку про війну – її свідків.

Тільки ж мало хто з іноземців справді зможе впізнати українця в бідолоашному й знедоленому перехожому, з чийх уст плеться брудними потоками ворожа мова – російська.

Мова для іноземців – це глибинний нерозривний зв'язок із власною країною, у якій ти живеш, якою ти живеш, яка зродила, зростила й окрипила тебе. Це те незриме втілення твого духу, невидима

оселя підсвідомості, найпотаємніших думок, форма перетворення матеріального на вищий рівень духовного. Це базовий простір найбажанішого спокою та безпеки, відчуття лінгвістичного умиротворення.

Мова для іноземців – це найважливіший та найвизначальніший національний орієнтир, ореол народу, чіткий етнічний кордон. Це ніби лакмусовий папір, що визначає «своїх» серед «чужих».

Іноземці вже досить довго плакають щире зацікавлення всім українським: самобутніми звичаями, традиціями, унікальною культурою, неповторною мовою. Вони вболівають за долю нашої нації, її сили в цій кровопролитній війні, усіляко намагаються зарадити всенародному горю, надсилаючи гуманітарну допомогу й довгоочікувану зброю, збираючи кошти для благодійних фондів, піклуючись про наших біженців, плакаючи автентичну культурну спадщину українців і за кордоном.

Тому зовсім і не дивно, коли вони відчувають презирство, зневагу чи нерозуміння, занепокоєння до тих «українців», що все ще послуговуються мовою окупанта, який позбавив їх мирного існування, знищив мрії та сподівання разом з їхніми домівками й містами, ледве не забравши найціннішого – життя.

Це лінгвістична лінь. Це те, що виступає внутрішнім противом у вивченні солов'їної для зросійщених і травмованих «українців», які шалено бояться легалізувати українське всередині себе, які ховаються під зухвалими масками невміння, нерозуміння, небажання.

Іронічно-сумним видається й те, коли, тікаючи від жахів війни, вони ладні опанувати інший алфавіт, мовну групу, граматику й лексику, лише прагнучи вижити в жорстокій дійсності. І емить тоді зникають лінгвістичні ліноці, бо вони зробили те, що вважали неймовірним, мов змінили групу крові...

Безумовно, такі твори наших талановитих учнів демонструють високий рівень здібностей та творчий потенціал особистості.

Обдаровані діти – це скарб нації, а щоб плекати його, сучасний педагог-словесник має бути професіоналом у своїй ділі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Л. Діагностика обдарованих дітей і підлітків – важливе завдання педагогічного колективу навчального закладу. Нова педагогічна думка. 2018, № 1. С. 140-146.
2. Веліканова А. Обдаровані діти – хто вони? Психолог. 2006, №42. С. 18-21.
3. Єфімова І. Педагогічна технологія «Створення ситуації успіху» та інтерактивні методи перевірки знань. Українська мова та література в школі. 2009, №20. С. 22.
4. Заболотний О.В. Таїна обдарованості: практико-орієнтований збірник на допомогу тим, хто працює із обдарованими дітьми. Біла Церква: КОІПОПК, 2005. 160с.
5. Заболотний О.В. Як знаходити знання. Організація науково-пошукової дослідницької діяльності учнівської молоді. Українська мова й література в середніх школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах. 2003, №2. С.94-106.
6. Моляко В. О., Музика О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: монографія. Державний фонд фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
7. Остапчук В. Обдаровані діти. Які вони? Шкільний світ. 2009, №19. С.9-10.
8. Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192с.
9. Система роботи з обдарованими дітьми. Завуч. 2008, № 26. С. 2-12.
10. Сорич І. Організація роботи із обдарованими дітьми у навчальних закладах. Психолог. 2006, №25-28.

Н.М. Лобенко,

методист лабораторії-центру зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСНОВНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У світі, насиченому інформаційним потоком, читацька компетентність є вкрай важливою навичкою, адже вона не лише формує освічену особистість, але й готує її до викликів сучасності. Нині здатність ефективно читати й розуміти інформацію стає необхідною в умовах постійних змін та розвитку. Вона сприяє розвитку критичного мислення, є інструментом саморозвитку, який дозволяє людям постійно вдосконалювати свої інтелектуальні й творчі здібності.

Читання вже не вважають умінням, яке набувається тільки в дитячому віці під час перших років навчання в закладі освіти. Навпаки, нині його розглядають як складник навчання протягом життя, а отже, як постійно оновлювану систему знань, умінь, навичок, стратегій діяльності, які формуються тоді, коли особа взаємодіє з іншими людьми й суспільством загалом.

Зауважимо, що період навчання в школі є фундаментальним для формування освіченої особистості. Учні вивчають основи різних предметів, а здатність ефективно читати та розуміти текст допомагає їм засвоювати цю інформацію. Крім того, важливо відмітити, що вміння читати з розумінням зафіксовано в чинному Законі України «Про освіту» та Державних стандартах початкової і базової освіти як наскрізне вміння, що вкотре підтверджує його важливість у формуванні особистості.

Розуміння рівня сформованості читацької компетентності в учнів є одним із ключових для визначення ефективності системи освіти. Ці дані допомагають виявляти проблемні аспекти, удосконалювати стратегії для покращення читацьких навичок учнів. З огляду на це в Україні проведено декілька моніторингов, зокрема:

- загальнодержавний зовнішній моніторинг якості початкової освіти (досліджувався стан сформованості читацької компетентності випускників початкової школи);

- міжнародне оцінювання PISA (здійснювалося вимірювання читацької компетентності 15-річних учнів);

- загальнодержавне моніторингове дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану (учасники – учні 6 і 8 класів; найскладнішими для шестикласників були завдання, які передбачали застосування вміння читати з розумінням).

За підсумками цих досліджень, учні, які здобувають освіту на різних ланках: початковій, базовій – мають певні проблеми з формування читацької компетентності. Такі результати спрямовують до дослідження зв'язку між розвитком читацької компетентності та зацікавленістю учнівства в читанні. Важливо зрозуміти, наскільки ефективно здобувачі освіти розуміють, оцінюють та використовують текст у процесі читання. Що для них є найскладнішим під час роботи з текстом? Чи потребують вони допомоги

батьків? Чи сприймають читання як звичку та корисну дозвілєву практику протягом життя, а також інструмент кар'єрного зростання та саморозвитку? Щоб з'ясувати відповіді на ці та інші питання, працівники лабораторії-центру ЗНО та моніторингу якості освіти КНЗ «Черкаський ОІПОПП Черкаської обласної ради» провели опитування учнівства закладів загальної середньої освіти.

Дослідження здійснювалося в режимі онлайн. В опитуванні взяли участь **5 874** учні 8–11 класів закладів загальної середньої освіти області.

За результатами анкетування, у вільний від навчання час учні по-різному відпочивають, що свідчить про багатство індивідуальних уподобань та захоплень. Так, абсолютна більшість здобувачів освіти (84%) указали, що на дозвіллі вони переглядають соцмережі, як-от: тік-ток, інстаграм, фейсбук. Надають перевагу спілкуванню з друзями й прогулянкам з ними майже 68% респондентів, а третина відвідує різноманітні гуртки чи спортивні секції. Найменша ж частка здобувачів освіти у вільний час читає книги – 31,5%. Такі показники свідчать про те, що учні переважно надають перевагу будь-якому іншому виду відпочинку, але не читанню.

38% опитаних здобувачів освіти читають матеріали підручників менше 30 хв на день, 40% – від 30 хв до години. Решта респондентів – більше години. Такі показники здебільшого вказують на те, що абсолютній більшості учнів нецікаво читати стандартні підручники, адже є більш захопливі форми навчання. Разом з тим 72% відмітили, що основна мета їхнього читання – вивчити уроки, майже 28% – розвинути ерудицію. Отримує задоволення від процесу читання більш як третина здобувачів освіти (34%).

Читання відкриває перед учнями можливості здобувати інформацію та опановувати новий матеріал з різних навчальних предметів: уміння аналізувати та розуміти будь-який текст, оцінювати інформацію, визначати ключові ідеї, робити висновки тощо. Проте чи розуміють учні, наскільки багатоганне це вміння? Результати дослідження продемонстрували, що словосполучення «уміти читати» учні тлумачать по-різному. Так, кожен другий учасник опитування переконаний, що насамперед це означає розуміти прочитане, 15% – бути чутливим до змісту й краси слова в тексті. Чверть учасників указує, що «уміти читати» – це мати хорошу техніку читання. Дійсно, техніка читання є важливим інструментом для розвитку критичного мислення, адже здатність швидко знаходити ключову інформацію серед великого обсягу матеріалу є невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу. Водночас варто пам'ятати також, що швидке читання часто зводиться до механічного засвоєння слів. Перегортання сторінок без необхідного запам'ятовування може ускладнити здатність учня аналізувати текст, висловлювати свої думки та ставити запитання до прочитаного.

За підсумками опитування виявлено, що більш ніж половині учнів (55%) під час роботи з текстом найважче зрозуміти його. Це може бути пов'язано із багатьма чинниками, наприклад, недостатнім словниковим запасом здобувачів освіти, низьким рівнем концентрації під час прочитання, специфікою тексту, низькою грамотністю учня тощо. Для третини опитаних школярів також складно відтворити інформацію з тексту. Причинами цього є вищезазначені фактори й недостатня здатність встановлювати зв'язки між елементами тексту, відсутність контексту чи знань про тему. У сукупності або ж поодинокі це може призводити до труднощів у відтворенні інформації.

Майже однаковій кількості здобувачів освіти (від 41% до 42,5%) найважче сформулювати висновки й головну думку тексту. Передусім це пов'язано з відсутністю навичок визначення ключових ідей або нездатністю виділити головне в масиві інформації (діаграма 1). Для полегшення цього завдання важливо розвивати відповідні навички та надавати учням підтримку, спрямовану на формування їхньої здатності виділяти головні ідеї в тексті.

Діаграма 1

Попри те, що учні відчувають певні труднощі, працюючи з текстом, 45% респондентів ніколи / майже ніколи не звертаються по допомогу до батьків чи інших дорослих, щоб зрозуміти інформацію або пояснити незнайомі слова. 29% – іноді звертаються, 22% – рідко. Причиною цього, на нашу думку, може бути насамперед бажання дітей самостійно опанувати нові знання. Вони можуть сприймати це як виклик, де кожен успішний крок у розумінні тексту — власна перемога, спроба розвинути самостійність і навички самоосвіти.

Половина учнів-учасників опитування не сприймає думку про те, що читання безпосередньо пов'язане із досягненням успіху в житті (діаграма 2). Це вказує на те, що значна частина здобувачів освіти не бачить зв'язку між цими двома процесами або ж надає перевагу відео- та аудіоматеріалам як більш ефективним способам засвоєння знань. Варто зауважити, що бажання учнів відразу отримати результати чи конкретну користь може призвести до несприйняття читання, оскільки цей процес вимагає часу й терпіння.

57,6% респондентів вважають, що вчити навчальні предмети й читати однаково важливо, оскільки ці два складники є важливими для академічного розвитку, успіху в навчанні й реалізації в житті.

Діаграма 2

Наскільки ти погоджуєшся з наведеними твердженнями?

Дані опитування свідчать про доволі високий відсоток учнів (від 17% до 23%), які ніколи / майже ніколи не читають за власним бажанням, щоб дізнатися про щось корисне, для задоволення або розваги. Понад 30% здобувачів освіти у вільний від навчання час читають

лише декілька разів на місяць. Це можна пояснити перевагою інших форм діяльності, наприклад відеоігор, соціальних мереж чи телебачення. Вони забирають багато часу й уваги, залишаючи обмежений простір для читання. Утім не варто уникати й найбільшої проблеми – небажання учнів читати.

Більшість опитаних здобувачів освіти (71%) зазначила, що батьки (інші дорослі) ніколи / майже ніколи не змушують їх читати у вільний час. З одного боку, примус не є ефективним засобом досягнення мети, адже заохочення та сприяння позитивному ставленню до читання виявляються ефективнішими. З іншого боку, змушуючи дітей читати, батьки готують їх до викликів та розвивають навички, які можуть бути корисними в різних сферах їхнього життя.

Лише половина батьків (49%) заохочує дітей читати. Така ситуація пов'язана насамперед з тим, що деякі батьки можуть не мати досвіду читання як приємної діяльності і, отже, не розуміти важливості його переваг для розвитку дитини. У такому випадку, необхідно спрямовувати дорослих на зміну їхнього ставлення до читання та взаємодіяти з дитиною, демонструючи розвиток літературної культури в сім'ї.

У більшості українських сімей (70,6%) батьки не обговорюють із дітьми прочитані книги. Передусім це пов'язано з відсутністю читацької культури в родині, тому що батьки можуть не враховувати це як важливий елемент виховання. Крім того, в сім'ї не сформовано саму звичку обговорювати книги, оскільки члени родини можуть не знати, як ефективно про це розмовляти з дітьми. Зауважимо, що обговорення прочитаних книг може бути важливим для розвитку читацької культури та розуміння світу. Сприяння цьому процесу потребує активної участі та свідомого підходу батьків до цього аспекту виховання дітей.

Цікавим є той факт, що більш ніж половина опитаних учнів (56%) указали, що в них немає домашньої бібліотеки. Зазвичай наявність різноманітних книг може свідчити про зацікавленість у читанні як дитини, так і родини. Домашня бібліотека може визначати культурний, освітній та соціальний контекст сім'ї, а також відобразити її цінності та інтереси. Водночас зауважимо, що відсутність художньої / нехудожньої літератури вдома не означає браку зацікавленості дорослих у читанні або небажання купувати книги, іноді причинами цього є більш значні проблеми.

Важливість читати твори художньої літератури не можна переоцінити, адже вони не лише розширюють кругозір учня, але й сприяють його загальному розвитку, допомагають формувати цінності та розвивати важливі навички. Це розуміє абсолютна більшість анкетованих учнів – 80,4%, оскільки вони читають твори з української та зарубіжної літератури. Водночас із цієї кількості лише 44% читають усі твори, решта – лише ті, що подобаються. Водночас викликає занепокоєння той факт, що майже кожен п'ятий здобувач освіти (19,6%) не читає програмові твори з навчальних предметів, оскільки вважає, що можна цікавіше проводити час. Таке ігнорування художніх текстів може мати декілька причин:

- неактуальність матеріалу: твори віддалені від сучасності (якщо учні не можуть побудувати зв'язок між творами та своїм сучасним життям, вони можуть втратити інтерес);
- специфіка мови чи стилю: твори можуть мати складну мову, стиль чи форму, що робить їх важкими для розуміння або нудними для читання;
- відсутність можливості обговорення та взаємодії: якщо учні не мають можливості обговорювати твори,

висловлювати свої думки та чути, що їхні думки важливі, це може впливати на їхній інтерес.

- надмірний обсяг читання: завдання з надто великим обсягом читання можуть викликати відчуття втоми й нудьги тощо.

Проведене дослідження показало, що лише третина учнів зацікавлена в читанні як процесі. На наш погляд, це значно більше, ніж цифра в статистичному звіті, і це пов'язане з освітнім процесом і соціокультурним середовищем, у якому перебуває учнівство. Уважаємо, що це зумовлено певними чинниками.

Впливом сучасних технологій: використання різноманітних гаджетів і соціальних мереж відволікає увагу учнів від читання.

Відсутністю читацької традиції в сім'ї: якщо вдома не практикують читання, не варто очікувати, що це стане природною частиною життя учнів у школі; у таких обставинах у них здебільшого розвивається відчуття байдужості до читання. Дорослим необхідно заохочувати дітей до процесу читання та підтримувати їх у цьому прагненні.

Нецікавими методами викладання: використання застарілих або нецікавих методів викладання робить процес читання менш захопливим для учнів. Це може стати визначальним фактором для формування негативного ставлення до літератури.

Браком стимулів і мотивації: учні відчувають відсутність мотивації до читання, особливо якщо найближче оточення не зацікавлене в процесі читання.

Браком цікавих літературних творів, що негативно впливає на учнівство. У світі, де текстова інформація може здаватися занадто абстрактною чи віддаленою, важливо надавати твори, які доступні та відповідають сучасному життю.

Недостатньою інтерактивністю: методи, що не передбачають взаємодію та обмін ідеями, роблять процес читання одноманітним та віддаленим від особистого досвіду учнів.

Зважаючи на вищесказане, робимо висновок, що розвиток читацької компетентності учнів безпосередньо пов'язаний із зацікавленістю їх у читанні. Уважаємо, що вирішення цих проблем є комплексним завданням, тому рекомендуємо:

- проводити систематичну оцінку читацьких навичок учнів, що допоможе виявити конкретні проблеми та визначити рівень читацької компетентності;
- застосовувати інтерактивні методи навчання, адже вони позитивно впливають на процес читання, роблять його цікавішим та залучають учнів до активної

участі (групова робота, обговорення та проекти можуть стимулювати інтерес до читання); від ініціативного підходу вчителя залежить, наскільки успішно розвиватимуться читацькі навички учнів, які в подальшому впливають на їхній освітній та особистісний розвиток;

- закладу освіти створити сприятливе середовище для читання, наприклад, організувати читацькі заходи, оформлювати читацькі куточки в класах і бібліотеках тощо;

- закладу освіти співпрацювати із батьківською громадськістю щодо розвитку зацікавленості учнів у читанні, адже вона є ключовим складником успішного формування літературних навичок у молодого покоління (наприклад, батьки можуть брати участь в організованих заходах або читацьких клубах);

- батькам бути прикладом для наслідування. Якщо вони виявляють активний інтерес до читання – це спонукає й дітей активно взаємодіяти з книгою. Окрім того, зацікавленість батьків може зростати під час спільного читання з дітьми. Це створює можливість для якісного спілкування та спільного досвіду.

- використовувати сучасні технології та інтерактивні платформи, що зроблять читання більш привабливим для учнівської молоді. Електронні книги, аудіокниги та інші ресурси можуть розширити можливості доступу до літературних творів.

Тож існує багато чинників, які впливають на зацікавленість учнів у читанні та розвиток їх читацької компетентності. Утім не менш важливими є спільні зусилля закладу освіти та батьківства в заохоченні учнів. Така взаємодія сприятиме створенню сприятливого середовища для розвитку читацьких навичок та формування читацької культури молодого покоління. Також дуже важливим є усвідомлення самим учнем, що читання є необхідним, оскільки воно комплексно впливає на формування освіченої, креативної особистості, яка критично мислить. Зрештою читання має стати для здобувачів освіти звичкою, корисною практикою протягом життя, а також інструментом саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.20 п. № 463-IX: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення 22.11.2023).
2. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України. №898 від 30.09.20 п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.11.2023).

Ю. В. Шевчук,

заступник директора з виховної роботи Жашківського опорного ліцею №5 Жашківської міської ради Черкаської області

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТА – ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Патріотичне виховання - це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується.

В. О. Сухомлинський

Наша держава з давніх - давен славиться вільними і мужніми, працюючими і добрими, сильними і самостійними українцями, які шанують традиції, звичаї та обряди. А найголовніше - люблять свою Батьківщину понад усе.

Сьогодні, виховуючи дітей та молодь в умовах, коли вони пережили Революцію Гідності, вшанували героїв Небесної Сотні, стали свідками війни росії проти України, відчули глибину втрат, особливо зосереджується увага щодо національно - патріотичного виховання дітей. Саме зараз ми повертаємося до споконвічних цінностей: утвердження любові до Батьківщини і людей, відродження духовності, моральності, бережного ставлення до природних скарбів і національних надбань нашого народу.

Патріотизм та національна свідомість, любов до Батьківщини закладені на генетичному рівні в наших пращурів і передаються з покоління в покоління. Теперішня ситуація сколихнула націю, підняла на надзвичайно високий щабель національно-патріотичну свідомість. Патріотизм у сучасному розумінні – це відчуття, що набуває особливого, піднесеного значення.

Патріотичне виховання в школах спрямовується на залучення учнів до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури. Воно здійснюється на всіх етапах навчання в школі, забезпечується всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарованість, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності і культури, виховання громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України. Саме виховання національних почуттів за допомогою відповідних заходів, святкування визначних дат, популяризації національних акцій та символів; участі в різноманітних громадських акціях патріотичного змісту є одним із основних засобів згуртування української нації.

Педагогічна громада повинна чітко зрозуміти, що національно-патріотичне виховання молоді повинно починатися з маленьких українців. Головним фактором процвітання нашої держави є свідомо, патріотично налаштована молодь, частина якої щороку поповнює лави науково-педагогічних працівників, державних службовців, юристів, політтехнологів та ін. І саме нова українська генерація змінюватиме закони, вдосконалюватиме суспільне життя та етико-моральні засади і розбудовуватиме соборну Україну.

Для педагогічного колективу нашого ліцею патріотичний напрямок роботи був і залишається пріоритетним.

Формування громадянина - патріота України, підготовленого до життя, з високою національною свідомістю, виховання громадян, які здатні побудувати громадянське суспільство, в основу якого були б закладені та постійно втілювалися демократія, толерантність та повага до прав людини, набуває сьогодні особливого значення. Патріотизм у сучасному розумінні – це відчуття того, що в моєму класі, ліцеї, місті, країні все мене стосується, все залежить від мене.

Патріотичне виховання здійснюється насамперед у процесі навчання, де в учнів закладається фундамент глибоких знань, формуються світогляд, національна самосвідомість.

Процес такого виховання здійснюється й у позакласній і позашкільній діяльності.

Цей напрямок виховання в ліцеї починають з першого класу. Важливе місце у виховній роботі з молодшими школярами посідає тема Батьківщини. Вчителі розширюють та поглиблюють знання учнів про символи України, про звичаї та традиції нашої держави. Учням надаються початкові знання про історію державотворення та про сучасні історичні події на годинах спілкування. Уже в молодших класах учні усвідомлюють такі поняття, як «Батьківщина», «подвиг», «патріот», вчать шанувати землю батьків, вивчають свій родовід.

У старших класах патріотичне виховання спрямовується на пізнавально-інтелектуальну діяльність учнів. І здійснюється воно під час вивчення навчальних предметів, зокрема «Правознавства», «Історії України», «Української мови та літератури», «Захисту України» та під час позакласних виховних заходів.

Патріотичне виховання наскрізно пронизує весь освітній процес, органічно поєднує національне, громадянське, моральне, родинно-сімейне, естетичне, правове, екологічне, фізичне, трудове виховання.

Традиційно в переддень Дня українського козацтва учні нашого ліцею поповнюють лави маленьких козачат. Ця подія надзвичайно важлива не тільки для школярів, а й для всієї шкільної родини, адже виховання у дітей любові до своєї землі, гордість за своїх предків спонукає творити добро та любити свою Батьківщину під мирним небом, морально і духовно бути готовим захищати її в лиху годину, а також бути справжніми патріотами своєї держави.

З метою формування почуття любові до Батьківщини та її національних цінностей, національної свідомості розробляємо і проводимо заходи щодо відзначення національних свят, знаменних та пам'ятних дат, а саме: День Соборності України, День Єднання, День пам'яті жертв голодомору, День Гідності та Свободи України, День Героїв Небесної сотні, День пам'яті жертв Бабиного Яру... Тиждень історії та тиждень «Україна – єдина країна».

З метою активізації пізнавальних інтересів дітей, виховування поваги до культурних надбань людства, почуття національної свідомості відзначаємо:

17 січня – Всесвітній день снігу. День дітей-винахідників;

18 січня – День сніговика і проводимо Конкурс на кращого сніговика «Мій сніговик – відображення мого Я» (1-9 класи);

21 січня – Міжнародний день обіймів і проводимо акцію «Почни свій день з обіймів!»

22 січня – День Соборності України проведенням флешмобу у соціальних мережах «Маленькі українці за єдину країну»; відеолекторій «Шлях до Соборності» (1-11 класи).

Наш заклад долучився до Всеукраїнської акції - флешмобу «Україна назавжди», присвячений 30-ій річниці Незалежності України, та отримав грамоту Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді. Взят участь в обласному фотоконкурсі «Ми - єдина Україна». Флешмоб та фотоконкурс мав на меті формування у підростаючого покоління національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, активної громадянської, державницької позиції та почуття власної гідності у сфері національно-патріотичного виховання.

Учні нашого ліцею є активними учасниками творчих конкурсів, флешмобів, челенджів та акцій. Брала участь у флешмобах: до Дня Української писемності та мови, до Дня Рідної мови, «Вишиванка - мого народу», на підтримку Збройних сил України «Хай Великдень з кожної домівки в Україні долине до сердець наших захисників», «Черкащина підтримує захисників України», долучилися до благодійного збору «Діти Жашківщини на підтримку ЗСУ».

Відповідно до Указу президента України від 18.05.2019 «Про стратегію національно – патріотичного виховання, з метою виховання в учнівської молоді патріотизму, любові до України, національної гідності та вшанування героїв – захисників незалежної та суверенної держави, підтримки юних патріотів, джур, які вивчають історію та традиції свого краю, рій нашого закладу «Серця патріотів» є активними учасниками Всеукраїнської дитячої – юнацької військово – патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Даний захід привернув увагу учнівської молоді до таких фундаментальних цінностей, як любов до України, оптимістичне бачення її майбутнього, віра в нашу перемогу, гордість за наших героїв як минулих визвольних змагань так і героїв сьогодення.

Уже 7 років поспіль учні нашого ліцею традиційно проводять акцію «Діти – дітям» до Дня Святого Миколая по наданню допомоги (іграшки, одяг) дітям, які проживають в інтернатах і дитячих будинках на території Донецької та Луганської областей.

Наразі наша країна і кожен українець переживають важкі часи. В Україні йде війна, яка змінила долю чи

не кожного з нас. У нашому ліцеї діє волонтерський загін «Чуйні серця»: добрі справи роблять всі учні, а також їх батьки та вчителі. Всі ми зараз прагнемо одного, перемоги і миру, тому намагаємось наблизити її хорощими та добрими справами.

Однією з ланок волонтерської роботи є надання підтримки захисникам України. У такий нелегкий та скрутний час нашим героям дуже потрібно знати, що про них турбуються, у них вірять, ними пишаються ті, кого вони захищають.

Тому учні нашого ліцею багаторазово приймають активну участь у зборі теплих речей, продуктів харчування, засобів особистої гігієни, солодоців, виготовлення оберегів для воїнів, які захищають нас на передовій.

Ми можемо з гордістю говорити про те, що виховали дійсно патріотів своєї Батьківщини, адже зі стін нашого ліцею вийшли десятки учнів, які закінчили військові вузи і боронять наш край від лютого ворога. Це Жмуд Валентин, Нехоца Руслан, Осаволук Андрій, та інші. Не відстають від них і юнаки, які ще нещодавно «бешкетували» у стінах школи: Починок Артем, Приймак Володимир, Грабовський Максим, Конверський Віталій і цей список можна продовжувати і продовжувати. Ці хлопці відзначаються мужністю та відвагою на полі бою.

Смерч війни забрав життя не одного воїна. Так, нещодавно обірвалося життя колишнього випускника нашого ліцею Панасюка Максима, який в 2016 році вперше призваний на проходження військової служби за контрактом у ЗСУ, неодноразово брав участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення і захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України на території Донецької та Луганської областей. Максим Панасюк працював у Жашківському районному військовому комісаріаті. 29 жовтня 2021

року солдат, гранатометник 2 механізованої роти 1 механізованого батальйону Максим Панасюк знову прийнятий за контрактом на військову службу, яку продовжував нести й після повномасштабного російського вторгнення на українські землі. Та, на жаль, 01.06.2022 р., вірний військовій присязі Максим Панасюк загинув у результаті бойового зіткнення з противником у районі населеного пункту Миколаївка. Подвиг молодого воїна заради миру, заради нас усіх назавжди залишиться в пам'яті українців.

У 2023 році учні 7 класу Жашківського опорного ліцею 5 провели благодійну акцію «Таємний Санта для ЗСУ», що дозволило передати військовим краплю тепла, дрібку любові та корисні й дуже необхідні подарунки. До Дня Гідності і Свободи вихованці гуртка «Політ фантазії» виготовляли обереги у вигляді жовто-блакитних ангеликів. Діти подбали про свій внутрішній дім, виготовивши патріотичні обереги для наших захисників. Вони вклали у свої роботи найкращі думки, найсвітліші мрії і найпотаємніші бажання про мир, перемогу, повернення додому наших воїнів. Усі молитви українців звернені до неба з єдиним проханням, щоб закінчилася війна. Віримо в Збройні Сили України!

Жашківський ліцей № 5 - це заклад із сталими традиціями, в якому створено умови для інтелектуального та творчого розвитку учнів. Тут плекають духовне й інтелектуальне майбутнє України. Ми працюємо для того щоб дитина, навчаючись змогла набути всі життєві компетенції, в тому обсязі, в якому вони їй потрібні для успішного становлення, розвитку; і це не «загальний розвиток», а розвиток творчого потенціалу, і не спеціально відібраних дітей, а усіх, тому що ми віримо, що кожна дитина обдарована і талановита.

К.І. Ванько,

методист відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ СОЦІАЛЬНО – ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це основа почуття людської гідності. Той, у кому ви сформували ці якості душі, ніколи не виявить себе в чомусь поганому, навпаки – він прагнучиме виявити себе тільки в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства.

Василь Сухомлинський

У даний час, коли Україна знаходиться у стані війни, як ніколи перед вітчизняною системою освіти постає надважливе завдання – *формування соціально-громадянської компетентності дітей і молоді*. Соціально-громадянська компетентність може бути розкрита через ряд ключових компетентностей, кожна з яких утримується певним набором здібностей, що становлять цю компетентність:

- **компетентність соціального вибору** – здібності, пов'язані з умінням здійснити вибір та прийняти рішення у конкретній соціальній ситуації, при зіткненні з конкретними соціальними проблемами;

- **дослідницька компетентність** – здібності, пов'язані з аналізом та оцінкою поточної соціальної ситуації;

- **комунікативна компетентність** – здатності взаємодії з іншими людьми (включаючи толерантність), насамперед при вирішенні соціальних проблем;

- **навчальна компетентність** – здібності, пов'язані з необхідністю подальшої освіти в соціальних умовах, що постійно змінюються.

Вітчизняний та зарубіжний досвід показує, що **формування соціально-громадянської має початися вже в дошкільному віці**, і цей процес повинен здійснюватися насамперед у стінах освітніх закладів і у домашніх умовах. У Конвенції ООН про права дитини зазначено, що для повного гармонійного розвитку дитини необхідно, щоб вона зростала у сімейному оточенні, де панує атмосфера щастя, любові і розуміння. А освіта дитини має бути «...спрямована на розвиток особистості, талантів, здібностей дитини, виховання поваги до прав людини та основних свобод, на підготовку дитини до

свідомого життя у вільному суспільстві в душі миру, дружби, розуміння, толерантності і рівноправності.....» [1, ст. 29].

Значущість проблеми формування в дошкільників соціально-громадянської компетентності задекларовано в низці державних документів, а саме: у Законах України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (нова редакція 2021).

Демократизація суспільного життя вимагає від закладів освіти нового змісту, форм та методів соціально-громадянського виховання, адекватних сучасним соціально-педагогічним реаліям. У зв'язку з цим особливою актуальністю набувають дослідження в галузі теорії та практики соціально-громадянської освіти, які б дозволили визначити ефективні засоби формування громадянина України, починаючи з дошкільного віку.

Проблему розвитку громадянської позиції дітей і молоді вивчали вітчизняні класики (В. Сухомлинський, Г. Сковорода, Б. Грінченко) та сучасні науковці (Бех І.Д., О. Горбань, О. Стаєнна, С. Курінна, Л. Козак та інші).

У працях В. Сухомлинського висвітлено гуманістичні засади громадянського виховання. Він вважав першочерговою умовою формування громадянина організацію емоційно насиченого діяльного трудового життя дитячого колективу, яка ефективно впливає на становлення громадянської позиції кожного індивіда.

Педагогічні основи морального та правового виховання, принципи, методи, шляхи й засоби формування громадянських якостей особистості в сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Бега, який розглядає громадянське виховання як таке, що поєднує в собі кілька різновидів виховання й «спрямоване перш за все на патріотичне...», хоча при цьому не виключає моральне та правове.

Доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка Людмила Василівна Козак акцентує увагу фахівців на тому, що «... розвиток дитини відбувається не шляхом одностороннього впливу середовища на особистість, а є результатом її постійної взаємодії...». Така думка червоною ниткою проходить у Базовому компоненті дошкільної освіти, де *соціально-громадянська компетентність* визначена як здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини, готовності до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя. Це одна із тих компетентцій, які закладаються в період дошкільного віку в процесі активної діяльності дитини та її *взаємодії з іншими людьми* через повторення та обробку різноманітних моделей поведінки. У ході цього процесу дитина набуває певних здібностей, навичок і способів діяльності, що дозволяє їй стати предметом соціальної культури.

Наголошуючи, що компетентнісний підхід нині є одним із основних для громадянської освіти, ми вважаємо за необхідне відзначити два важливі моменти.

По-перше, реалізація компетентнісного підходу не може здійснюватися у відриві від набуття соціальних та громадянських цінностей, у тому числі певних ідеалів, переконань та правильної моральної позиції, які є необхідною умовою для встановлення реальної соціальної та громадянської компетентності. Громадянська компетентність, на відміну від інших повноважень, може бути сформована без підтримки громадянських цінностей і може бути використана поза системою цінностей. **По-друге**, слід розуміти, що процес розвитку компетентності як «доведеної готовності до діяльності» може здійснюватися і здійснюється лише у *спільній діяльності тих, хто навчає та навчається*. Саме тому соціально-громадянська компетентність передбачає як наявність певної позиції у житті, і внутрішньої готовності до її здійсненню, і може у повною мірою проявитися лише у реальних життєвих ситуаціях.

Оскільки соціально-громадянські компетентності виступають як свого роду синтез компетентності на основі низки ключових компетентцій, то завдання створення умов для його формування не може бути вирішене тільки за допомогою традиційної соціальної та громадянської освіти та дисциплін освітнього циклу. Величезну роль грають інші освітні компоненти у цьому процесі.

На початковому дошкільному етапі передбачається формування уявлень про основні соціально-громадянські цінності та норми поведінки. Має значення формування ідентичності, усвідомлення себе частиною суспільства та громадянином своєї Батьківщини; розвиток комунікативних здібностей дитини, що дозволяє їй інтегруватися у суспільство. Це є основою формування здатності до вирішення конфлікту шляхом діалогу. А вирішення одного з основних завдань дошкільної освіти – розвиток творчого потенціалу дошкільника – допомагає сформувати особистість, здатну зробити свій внесок у життя країни.

Тому організацію освітнього процесу у закладі дошкільної освіти потрібно проводити відповідно до освітньої лінії «Дитина в соціумі» і дотримуватися таких принципів:

- поєднувати **формування** у дошкільнят уявлень про соціальну дійсність як частину довкілля, що відображає діяльність і взаємини людей, **із вихованням** усвідомленого бажання брати участь у житті людей, що їх оточують;

- створення сприятливого **емоціогенного** середовища як основної умови засвоєння дітьми соціального досвіду;

- **достовірність даних** у доборі знань про людину, суспільство, мораль та їх **педагогічна доцільність**;

- формування гуманного ставлення до людей через різні види діяльності.

Для успішної соціалізації особистості дошкільника важливо будувати освітній процес у вигляді створення виховного розвивального середовища, у якому дитина може активно діяти, пізнавати світ, спілкуватися з дорослими й однолітками.

Саме у віці 5-6 років відбувається інтенсивний розвиток та збагачення різних видів діяльності, що проявляється у вмінні отримувати опосередковані знання, що виходять за межі досвіду дитини, а також віддалені у часі. Цей період також характеризується подальшим активним засвоєнням дитиною соціального досвіду старшого покоління, тому дитина може засвоювати історію рідного краю, її громадян, особливості культури та мови, символи.

У п'ятирічному-шестирічному віці дошкільник уже починає цікавитися не лише сучасною історією країни, міста, але й історичними даними. Діти із задоволенням розглядають архітектуру свого краю (українську хату), побут предків, старовинні іграшки. Дитина усвідомлено готова слухати українські народні казки, розуміє їх зміст, моральну направленість (допомога слабшим, добро-зло), прагне зрозуміти незрозумілі, застарілі слова. Тому саме для цієї вікової категорії дітей дошкільного віку можна сформулювати такі основні освітні завдання **формування соціально-громадянської компетентності**, а саме:

1. Створити умови для розвитку пізнавальної активності дітей.

2. Формувати знання про державні та народні символи України і виховувати повагу до них та до захисників та захисниць України.

3. Розвивати інтерес до своєї Батьківщини і свого роду.

4. Вчити поважати український народ і формувати позитивне ставлення до народів, які населяють Україну.

5. Заохочувати дітей спілкуватися державною мовою.

6. Розвивати самостійність, творчі здібності та ініціативу, здатність розуміти когнітивні і емоційні почуття іншої людини.

7. Розширювати кругозір дітей з допомогою навчальної і екскурсійної діяльності.

8. Формувати знання про окремі традиції і звичаї попередніх поколінь.

9. Ознайомлювати дошкільників з основними цінностями українського народу, особливостями українського побуту, традиційною кухнею, народним одягом, народними іграшками.

З цією метою, спільно з дітьми та батьками, у закладах дошкільної освіти розробляються та активно впроваджуються проекти, орієнтовані на виховання громадянської позиції. Це можуть бути проекти з елементами творчих ігор, інформаційно-практико-орієнтовані проекти.

Яскравим прикладом інтеграційної взаємодії всіх учасників освітнього процесу (дітей, батьків, педагогів) можуть стати такі тематичні заходи як «Захисники і захисниця України», «Моя Батьківщина - Україна», «Слава Україні! Героям слава!», «Україна понад усе!», «Слава ЗСУ!», «Ми - діти козацького роду», «Ми - діти твої, Україно!», «Діти України - за мир!», «Ми хочемо миру», «Україна - єдина країна», «Історія центральної вулиці м. Черкаси», «Традиції дитячого садка», «З днем народження, Рідне місто!» і т.д. Метод проектів актуальний та дуже ефективний. Він дає дитині можливість експериментувати, синтезувати отримані знання, розвивати творчі здібності та комунікативні навички. Використовувані нетрадиційні форми роботи, спрямовані на соціально-громадянське виховання, дозволяють поєднувати різні засоби та методи, активізувати пізнавальну та емоційну сферу дітей, спрямовують їх самостійність, поважне ставлення до близьких людей, однолітків, вихователів та інших співробітників дитячої освітньої установи. У дітей з'являється бажання дбайливого та творчого ставлення до рідного міста та рідної країни. Діти починають розуміти красу в людині, у житті, у суспільстві.

Основним засобом формування соціально-громадянських компетенцій на користь дитини є *сюжетно-рольові ігри*. Такі ігри завдяки імітації та ролей перетворення можуть створити ситуації, в яких діти зустрінуться з нормами та моделями поведінки, а також особливостями відносин дітей та дорослих, які є моделями для її власної поведінки. У грі дитина набуває основних навичок соціальної компетентності, необхідних для встановлення контактів та розвитку взаємодії із зовнішнім світом. Слід зазначити, що ігрова діяльність, чим більше вона різноманітніша, тим краще відбувається особистісний розвиток дітей. Використання ігрової технології, продумування моделі спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення освітнього процесу забезпечує швидке формування громадянської компетентності. Технологія гри будується як цілісна освіта і включає серію ігор та вправ на підвищення рівня самоконтролю, швидкість словесної реакції, розвитку фонематичного слуху. Це можуть бути:

- ігри та вправи, які формують основну здатність виділити специфічні особливості об'єктів, порівнювати, зіставляти їх;
- групові ігри на узагальнення об'єктів за певними ознаками;
- групові ігри, у яких діти дошкільного віку розвивають здатність відрізнити реальне від нереального;
- ігри на формування соціальної взаємодії.

До прикладу, напередодні будь-якого свята можна провести гру «**Приємні подарунки у колі сім'ї**»

Мета: засвоїти поняття «родинні взаємини», сформувати навички соціальної взаємодії; розвивати емоційно-ціннісне ставлення до близького оточення дитини; виховувати повагу до членів родини.

Обладнання: картки із зображенням членів родини, розрізні картинки із зображеннями різних предметів.

Перебіг гри

На початку гри вихователь проводить з дітьми бесіду, у ході якої з'ясовує, хто із членів родини зображений

на кожній картці, яка лежить перед кожною дитиною. Після того, як кожна дитина представила своїх членів родини, вихователь звертає увагу дітей на картинки із зображеннями предметів-подарунків. На картинках можуть бути зображені парфуми, ювелірні прикраси чи біжутерія, косметика, книги, настільні ігри, іграшки, одяг.

Вихователь пропонує дітям напроти зображення члена родини розмістити відповідну картинку і пояснити свій вибір:

- Чому саме такий подарунок сподобається мамі чи бабусі?
- Як ти думаєш, чи захоче братик отримати в подарунок, до прикладу, – книгу?
- Що скаже дідусь, отримавши в дарунок шахмат?
- А який подарунок ти обрала (обрав) собі?

Чому?»

Очікувані результати:

- емоційно-ціннісне ставлення — розвиток чуйності, спостережливості, людяності, ініціативності, здатності розуміти емоції та виражати почуття любові до рідних;
- знання — збагачення уявлень дитини про себе, свою сім'ю та взаємини у родині;
- усвідомлення необхідності дарувати позитивні емоції та виявляти повагу й любов;
- навички — уміння робити власний вибір і аргументувати його; сформованість уважного ставлення до членів родини; засвоєні системи соціальних взаємин з оточенням.

Підсумовуючи зазначимо, що регулярна спільна гра з дітьми дошкільного віку сприяє збагаченню новим досвідом, сприятиме формуванню навичок соціально-громадянської компетентності, дає дітям новий соціальний досвід, який так важливий для розвитку їхньої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про права дитини (неофіційний стислий виклад) URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child>
2. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти, нова редакція 2020). URL: [uri:https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/pro_novu_redaktsiyu%20](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/pro_novu_redaktsiyu%20)
3. Особливості формування громадянськості у дітей старшого дошкільного віку в сім'ї / С. Курінна, А. Удовіченко / наукові студії : зб. наук. пр. за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. «Спадщина Івана Франка у світлі сьогодення» (у межах реалізації наук.-дослід. проблеми «Перспективні напрями сучасної науки і освіти», 19–20 трав. 2016 р.) ; [за заг. ред. Е. А. Панасенко]. Краматорськ, 2016. Вип. 1. С. 147.
4. Козак Л. В. Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в
5. сучасному соціокультурному середовищі. Перспективи та інновації науки (серія «Педагогіка», серія «Психологія», серія «Медицина». № 2(7) 2022. С.3-12.
6. Олійник Д.С. Формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи*: зб. наукових праць: в 2-х ч. / за заг. ред.: О.О. Максимової, М.А. Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2022. Ч.1. С.73-76
7. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо впровадження оновленого базового компонента дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

Ю. А. Голінько,

учитель української мови та літератури Черкаської гімназії №9 імені О. М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області;

А. С. Стецюк,

учитель історії Черкаської гімназії №9 імені О. М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області

МІЖГАЛУЗЕВИЙ ПРОЄКТ – ЕФЕКТИВНИЙ ОСВІТНІЙ ІНСТРУМЕНТ КОМПЕТЕНТІСНОГО НАВЧАННЯ

Упровадження сучасних освітніх практик в навчальний процес відповідно до концепції НУШ та викликів сьогодення є пріоритетом у трансформації української освіти, тому Міністерство освіти і науки окреслило його стратегічною ціллю Візії майбутнього освіти і науки України. Відкриті до змін і нових ідей учителі, реалізуючи освітній процес на засадах Державного стандарту базової середньої освіти, розробляють інструментарій для успішного забезпечення компетентнісного навчання як запоруки сталого безперервного розвитку нової парадигми освіти.

Завдяки діяльнісному підходу НУШ розширює для педагогів обрій міжгалузевої інтеграції. Особливо доцільним і перспективним у цьому аспекті є формування ключових компетентностей на основі міжгалузевих зв'язків із використанням проектною технології, тобто, коли впродовж певного періоду під час уроків учителі різних освітніх галузей співпрацюють зі здобувачами освіти над єдиним міжгалузевим проектом.

Міжгалузевий проект “Загадки Черкаського замку”, реалізований учителями громадянської та історичної, мовно-літературної, математичної, технологічної освітніх галузей та учнями 5 класу Черкаської гімназії № 9 імені О.М.Луценка Черкаської міської ради Черкаської області, став, на нашу думку, переконливим доказом необхідності та ефективності впровадження таких інновацій в освітній процес.

МІЖГАЛУЗЕВИЙ ПРОЄКТ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСУ “ЗАГАДКИ ЧЕРКАСЬКОГО ЗАМКУ”

Освітні галузі: громадянська та історична, мовно-літературна, математична, технологічна.

Тривалість проєкту: 14 днів, 11.05.2023 – 25.05.2023.

Досвід показав, що задля забезпечення сталого безперервного розвитку освіти такі міжгалузеві проекти доцільно робити для п'ятикласників у кінці семестру чи року на етапі систематизації та узагальнення здобутих знань. Важливо, щоб учні побачили практичне застосування нещодавно здобутих знань та умінь. Для організації роботи під час уроків пропонуємо використати резервні години з навчальної програми.

Учасники проєкту: учителі історії (Андрій Стецюк), української мови і літератури (Юлія Голінько), математики (Катерина Волкова), учителі технологій (Микола Цимбал та Леся Кононенко), учні 5 класу та їхні батьки.

Публічність, комунікація: усі етапи проєкту активно висвітлювалися в спеціально створеній групі в соціальній мережі Facebook. Учасники спільноти – учні, батьки, учителі гімназії, усі охочі.

URL: (<https://www.facebook.com/groups/1398285537407532>).

Головна сторінка спільноти учасників проєкту в соціальній мережі

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОЄКТУ

I етап. Підготовка. Створення ініціативної групи вчителів, визначення теми, мети, завдань, чітких термінів тривалості проєкту, розробка первинного плану роботи.

Засідання ініціативної групи: Андрій Стецюк, Юлія Голінько, Катерина Волкова та Микола Цимбал

II етап. Планування. Зустріч усіх учасників проєкту. Обговорення очікуваних результатів. Учителі ознайомлюють учнів із завданнями проєкту, пропонують варіанти практичного результату (“кінцевого продукту”). Гімназисти об'єднуються в групи, визначають ролі та функції, планують свою діяльність на кожному уроці відповідно до освітньої галузі з допомогою вчителя, який виконує роль консультанта й фасилітатора. Відтепер план роботи над проєктом упродовж усього періоду знаходитиметься на чільному місці в кабінеті, щоб учасники могли коригувати свою діяльність, максимально

дотримуючись його.

Зустріч усіх учасників проєкту. **Ми починаємо!**
III етап. Дослідження проблеми під час відповідних уроків, реалізація завдань, коригування проміжних результатів.

Громадянська та історична освітня галузь

Завдання: дослідження історії Черкаського замку, історії виникнення, його значення, місця розташування, ролі постатей; вивчення історичних документів; історичний квест: відвідай місце розташування замку, зроби світлина, завантаж на сторінку групи у Facebook Загадки Черкаського замку. Проєкт 5А. Зроби хештег #ЗагадкиЧеркаськогозамку_5А

Реалізація проєкту на уроках історії: робота в групах.

Група 1. Вивчає місцезнаходження замку (дослідження Дмитра Куштана та Валерія Ластовського) та за допомогою Google maps визначає його локацію.

Група 2. Вивчає опис замку за описом 1765 року. Готує довідку про останнього черкаського старосту князя Ієроніма Януша Сангушка та його родовий герб.

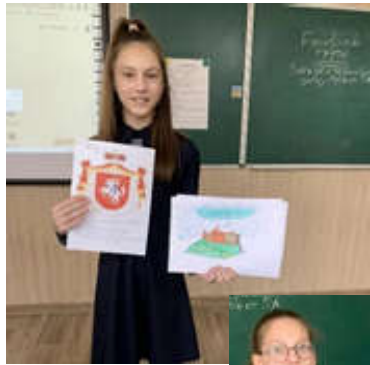
Група 3. Досліджує, хто такі драбанти та який вигляд вони мали.

Група 4. Вивчає опис замку за описом 1552 року. Готує історичну довідку про Федора Баку (Федір Бака).

Група 5. Досліджує Дзельньогору – серце історичних Черкас. За допомогою Google maps визначає її місцезнаходження.

Група 6. Вивчає арсенал замку за описом 1552 року.

Група 7. Вивчає, хто такі старости Черкаського замку. Готує історичну довідку про Остафія Дашковича та його родовий герб.

У ч н і презентують свою роботу в групах.

М о в н о - лі т е р а т у р н а освітня галузь

Завдання: написати фанфік за повістю Зірки Мензатюк "Таємниця козацької шаблі" про пригоди головних героїв під час розшуків реліквії на території

Черкаського замку; використати сюжетні й позасюжетні елементи у творчій роботі, прислів'я, легенди й перекази; увести у створене оповідання тексти різних типів мовлення (розповідь, опис, роздум) та діалог.

Реалізація проєкту на уроках української літератури: робота в групах.

Інтерпретуючи здобуті знання з історії, математики, технологій, діти (група кадетів і група панянок) складають пригодницьке оповідання – фанфік "Загадки Черкаського замку". Персонажі (орієнтовно): родина Руснаків, козак-патріот, черкасець, злодій, черкаський староста. Події відбуваються паралельно в 2023 та в козацькі часи на місці Черкаського замку. Сюжет твору має будуватися навколо пошуків реліквії або розгадки якоїсь таємниці. В оповіданні потрібно використати два козацьких прислів'я, математичну загадку (із уроку математики в рамках проєкту).

Презентація учнями своїх фанфіків

Уставити у фанфік різні види описів як позасюжетні елементи: опис місцевості – сучасного місця, де колись розташовувався замок; опис пам'ятки історії – Черкаського замку; опис предмета – герба черкаського старости Ієроніма Януша Сангушка, Остафія Дашковича чи знайденої персонажами оповідання реліквії; опис зовнішності – козака чи черкаського старости тощо. Інтегрувати у творчу роботу діалоги між головними персонажами фанфіку та роздум "Навіщо потрібно знати історію рідного краю?" (див.Додаток 1)

Математична освітня галузь

Завдання: дослідження геометричних форм Черкаського замку; розрахунки його розмірів і розмірів споруд, розташованих на ньому; визначення віку фортеці й побудова хронологічного ланцюжка подій

різних періодів в історії замку.

Реалізація проєкту на уроках математики

Технологічна галузь

Завдання: використовуючи набутий досвід з історії та математики під час роботи над міжгалузевим

проєктом, створити моделі Черкаського замку в онлайн-програмі 3D-моделювання tinkercad.com, що є прикладом застосування технології 3D-моделювання та 3D-друку в реальних проєктах; виготовити родові герби черкаських старост із використанням технології "аплікація".

Реалізація проекту на уроках технологій
IV етап. Презентація результатів проекту.

Кульмінацією проекту є представлення його результатів, тому п'ятикласникам потрібна допомога вчителів і присутність усіх учасників проекту для вдалого завершення роботи. Успішна презентація результатів проекту може стати мотивацією для подальшої роботи над проблемою. А результати вагомі: 3D-моделі Черкаських замків; герби черкаських старост, виконані в техніці "аплікація"; два пригодницькі оповідання про Черкаські замки; відеоролик-дослідження учениці про фейки в історії розташування замків у Черкасах.

3D-моделі Черкаських замків, виготовлені учнями на уроці технологій

V етап. Рефлексія.

Обов'язковим етапом проекту є завершальний: учасники мають поділитися один із одним враженнями (feedback), обговорити результати роботи, оцінити як проектну діяльність в цілому, так і власний внесок у роботу команди, особистісне зростання. Для самооцінювання доцільно обрати форму опитувальника (див. Додаток 4).

"Коло друзів". Ділимося враженнями від проекту.

Цілісне уявлення про світ, усебічне дослідження проблеми, інтеграція знань з кількох предметів, розвиток умінь і навичок пошукової діяльності, розробка й проектування конкретного кінцевого результату, інноваційні технології та STEAM-освіта – міжгалузеві проекти мають вагому педагогічну цінність, оскільки практично всі ключові компетентності й наскрізні вміння, окреслені в Державному стандарті базової освіти, формуються під час роботи над ними. Ефективність й широкі можливості цього інструмента компетентнісного навчання підкреслюють і "м'які навички" (soft skills), які розвиваються в процесі проектної діяльності, адже від умінь працювати в команді, комунікативних здібностей, лідерських якостей, критичного мислення, емоційного інтелекту та самоорганізації залежить соціальне життя

здобувачів освіти й позитивна міжособистісна взаємодія учнів у класі. Варто зазначити, що в процесі роботи над такими проектами якнайкраще проявляється зростання учнів в особистісному вимірі, їхня творча самореалізація, тобто, дотримується принцип особистісно орієнтованої освіти. Сьогодні, коли гостро стоїть проблема подолання освітніх втрат, міжгалузеві проекти мають великий потенціал і в цій царині.

Міжгалузеві проекти – це вимога сучасності, "навчання з допомогою діяльності", у якому цінний не тільки результат, а й сам процес діяльності. Зрозуміло, що успішні результати таких проектів можливі лише за умови співпраці всіх учасників освітнього процесу й професійності педагогів зокрема, оскільки саме вчителі мають обрати актуальні, цікаві для дітей теми, скоординувати з колегами-учасниками проекту оптимальний час і план проведення міжгалузевої проектної діяльності. Та найголовніше – мати свідому високу мотивацію до істотних змін в українській системі освіти й у глобальному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Візія майбутнього освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya>
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
3. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrayinska-shkola>
4. Ассаул В. Метод проектів у виховній роботі // Проектна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: Науково-методичний посібник / За редакцією С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова, О. В. Батечко, В. О. Жадька. Київ, Департамент, 2008. 520 с.
5. Василевська Л. С. Проектна діяльність методиста як засіб удосконалення професійної майстерності педагогів. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzsp_2012_6_32.pdf
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
7. Лук'янова Л. Технологія організації проектної діяльності. Імідж сучасного педагога. 2009. № 10. С. 16-21.
8. Хоружа Л. Проектна культура вчителя: етичний компонент. Шлях освіти. 2006. № 4. С.11–15.
9. Сучасні педагогічні технології. Навчально-методичний посібник / Автор-укладач Е.І. Федорчук. Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2006. 57с.

ДОДАТОК 1

Фрагменти учнівських робіт
(мовно-літературна галузь)
Група 1

Після вистави в київській опері сім'я Руснаків повернулася додому. Коли вони приїхали, то побачили лист від дядька Богдана. Усі були в захваті від того, що прочитали таке повідомлення: "Привіт, друзі! Чи можете ви знайти ще одну реліквію, яка знаходиться на Черкащині? Цей артефакт – сережки. Історія, пов'язана з ними, дивовижна..."

Машина Машка стояла у дворі, тож сім'я відразу вирушила в подорож до Черкас – міста козацької слави. Коли вони приїхали в це тихе, зелене місто на березі Дніпра, то зателефонували панові Богдану. Той їм порадив знайти археолога, який займається розкопками Замкової гори.

Антип, перетворившись на людину, указав Руснакам неправильний шлях: "Ідіть до ресторану "Чайка", потім ідіть до річки. Там усе й побачите". Наталочка, тато й мама пішки спустилися до Дніпра. Тут від краси природи перехоплювало подих! Вітер тихесенько шепоче, сонце відбивається на хвилях річки... Так де ж той Черкаський замок? Наталочка зрозуміла, що знайти його – це справа непроста. "Терпи, козаче, отаманом будеш", – підбадьорила себе дівчина й вирушила на пошуки знавця історії Черкас.

Гімназист Андрій, син черкаського археолога, розповів Руснакам цікаві факти про черкаські замки та старовинні бронзові сережки. Ці прикраси належали Меланії – доньці черкаського старости Остафія Дашковича. Збереглися відомості, що це була висока струнка дівчина, яка завжди носила бронзові сережки – пам'ятку про матір, яка померла, коли дівчина була ще малою. Батько її, Остафій Іванович, був шанованою й розумною людиною.

– Стривай, а ти будову замку знаєш? – запитала Наталочка в Андрія.

– Звісно, знаю. Слухайте. Спочатку – ворота, потім трохи вбік – хатинка. Ліворуч розміщувалася земляна будівля, а з правого боку, біля брами, – стайня та ще одна хатина з кухнею. Посередині двору знаходилася резиденція старости, покрита соломою. За сьомим будинком було зведено башту з дуба. Навколо замку був викопаний рів, укріплений деревом. З обох боків замку добудували дві маленькі башточки. Від замку вів підземний хід до міста...

На допомогу, як і в пошуках козацької шаблі, прийшов привид козака. Він повідомив, що сережки знаходяться в місці, де колись розташовувався "литовський" черкаський замок. Тепер там є плити довжиною 1 метр. Реліквія знаходиться на відстані семи плит від Дзеленьгори (нині Будинок природи).

Наталка й Андрій досліджували й Старособорний узвіз, і Долину троянд, і Пагорб Слави. Нарешті бронзову сережку було знайдено й повернено до Черкаського обласного краєзнавчого музею!

Задоволений щасливим закінченням пошуків, Андрій міркував:

– Ось для чого потрібно знати історію! Я й своїм однокласникам кажу, що історія нашого народу – славна. І що ми як нащадки козаків усе здолаємо, бо козацькому роду нема переводу.

– А й справді, якби не загадки Черкаського замку, то й не було б цієї цікавої пригоди! – завершила Наталочка.

Група 2

Після вистави сім'я Руснаків поверталася додому іншим шляхом – через Черкаси. Їдучи в машині, Наталочка дивилася новини й випадково натрапила на допис в інтернеті про Черкаський замок. У ньому писалося про те, замок насправді знаходився не на місці Пагорба Слави (це був фейк!), а на місці теперішнього Будинку природи.

Він мав трикутну форму. Одного погляду було достатньо, щоб зрозуміти, що замок непрохідний для ворогів, хоч і зроблений із деревини. У середині замку розміщувалися будівлі, Миколаївська церква,

криниця з коловоротом глибиною 18 сажнів (39 метрів).

Руснаки поспішили в Черкаси... Прийшовши до Будинку природи, Наталочка побачила руїни, а біля них – козацькі могили. Тут дівчина звернула увагу на загадковий герб. Він був червоного кольору, зверху зображений золотий латинський хрест, а під ним – лицар в обладунках на коні. Привид козака допоміг дізнатися, що це родовий герб Ієроніма Януша Сангушка.

І раптом перед входом з'явився літній високий чоловік з дивною зачіскою. Це був воїн-драбант, загартований у боях. Також з ним була його вірна шабля з викарбуваними на ній візерунками. Воїн суворо обіззався до родини Руснаків:

– Гей, ви куди прямуєте?

– Ми прямуємо до Черкаського замку, – відповів тато Наталки.

– Що ви там забули?

– Неподалік від замку закопане намисто, – сміливо сказала дівчина.

– А навіщо воно вам?

– Ми хочемо врятувати його від злих рук. За ним полюють злочинці. Якщо скарб потрапить до них, буде лихо, – нарешті озвалася мама Наталки.

– Якщо так, то я вам допоможу. Ходімо зі мною в замок. Я тут кожен куточок знаю.

Наталочка з цікавістю слухала лицаря, розпитувала про шаблю. "Береженого бог береже, а козака шабля стереже", – сказала дівчина...

Павло Петрович давно полював за стародавнім намистом, щоб продати цю реліквію й заробити багато грошей. Він вже викопав скарб і швидко поїхав, хоч Руснаки й намагалися його наздогнати. Побачивши машину Павла Петровича біля Пагорба Слави, сім'я вирішила тихенько простежити за ним. Але коли до Павла підійшов загадковий чоловік у чорному одязі, куди й поділася обережність. "Сміливого чорти бояться, і куля не бере", – сказав тато й вискочив із машини рятувати артефакт. Дівчинка з мамою – за ним.

Наталочка намагалися переконати Павла Петровича: якщо він продасть стародавнє намисто – це злочин. Потім долучилася мама, яка сказала, що якщо він віддасть скарб – про його знахідку й шляхетність знатиме вся країна, він буде справжнім героєм. А насамкінець тато не витримав та як гримне:

– Ану швидко віддайте реліквію! Он поліція їде!

– Добре-добре, – відповів Павло Петрович, а чоловік у чорному миттево зник.

Сім'я Руснаків поїхала в Черкаський обласний краєзнавчий музей і віддала намисто. І так знову довела, що рідні люди можуть подолати все на світі разом. На честь повернення реліквії тато, мама й Наталочка поїхали в ресторан "Чайка", щоб святково повечеряти.

Лягаючи спати, Наталочка задумалася: навіщо треба знати історію рідного краю?..

– Тільки завдяки тому, що ми знали історію, нам вдалося запобігти продажу артефакту "чорним археологам". Цікаво, скільки ще загадок у Черкаського замку?

Н. Л. Форостян,

учитель фізики та математики Золотоніської загальноосвітньої школи I-III ступенів №5 Золотоніської міської ради Черкаської області

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ

Лише зрозумівши природу, людина зрозуміє саму себе.

Р. Едберг

Сучасна людина повинна володіти не тільки набором знань, а й набором умінь і навичок, спрямованих на навчання впродовж життя. Основою для цього є формування компетентностей. Варто зазначити, що хоча компетентнісна освіта вперше виникла у США на початку 90-х років минулого століття, на вимогу бізнесу і підприємництва щодо невпевненості випускників вищих навчальних закладів при застосуванні знань у процесі прийняття рішень у конкретних ситуаціях, концепція компетентнісно орієнтованої освіти є актуальною і зараз в сучасній європейській педагогіці.

Природничо-наукова компетентність є однією із ключових, адже вона передбачає пізнання себе та навколишнього світу шляхом спостереження та дослідження [2], що, в свою чергу, є важливим аспектом розвитку особистості і здатністю до власного розвитку. Пізнання, розуміння світу - цей процес є унікальною рисою людського розуму і дозволяє розвивати науку, культуру, технології та багато інших аспектів нашого розвитку.

Природничі науки вивчають різні природні явища та процеси та закони їх еволюції, і тому це найважливіша частина людських знань, яка вивчає всю природу і є основною опорою для всіх видів життя - медицини, техніки, енергетики. Але універсальний зв'язок процесів і явищ Всесвіту вимагає комплексного вивчення, адекватного їх природі, глобального моделювання на основі методу системного аналізу. У відповідності до цього при вирішенні завдань в сучасному природознавстві все більшого застосування набувають методи системного підходу, а в шкільному просторі – **синтезі, пошуку та встановленні міжпредметних зв'язків**, як еквіваленту міжнаукових та формуванню міжпредметних компетентностей. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти вони визначаються як «здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей» [1]. Природничо-наукова компетентність тісно пов'язана математичною (виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі) та інноваційною (формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї) компетентностями.

Мета нашої статті – теоретично продемонструвати педагогічні умови формування в учнів природничо-наукової компетентності в процесі вивчення фізики через встановлення міжпредметних зв'язків.

Одне з головних завдань природничих наук — пізнання закономірностей взаємодії фундаментальних структур природи. Результати пізнання навколишнього світу закріплюються у свідомості учня як система

знань, умінь, навичок, моделей поведінки, ставлення, спілкування. Сукупність результатів пізнавальної діяльності учня створює певну модель або картину світу. Наукова картина світу дає найширший і всебічний світогляд — особливу форму систематизації знань, якісного узагальнення і перспективного синтезу різноманітних наукових теорій. У ньому зібрано найважливіші наукові досягнення, які створюють певне розуміння світу та місця людини в ньому.

Історія науки засвідчує, що більшу частину змісту природничого знання складають переважно знання з фізики, яка вивчає найпростіші та найбільш загальні закономірності природи, властивості і будову матерії та закони її руху. Вивчаючи те чи інше явище, фізика встановлює зв'язок цього явища з іншими явищами природи. Тому поняття і закони фізики є фундаментальними, тобто базовими для всього природознавства. Фізика є експериментальною наукою: її закони базуються на фактах, встановлених дослідними шляхом.

Але важливо визнати, що розуміння природи є недосяжним в межах однієї конкретної галузі, такої як фізика, хімія, біологія чи географія. Більше того, в контексті навчання та навчального процесу дослідження природи в рамках одного предмета однаково неможливо. Тому для вирішення поставленої проблеми вводиться в дію принцип міжпредметних зв'язків. Цей принцип передбачає, що навчальні дисципліни мають віддзеркалювати діалектичні зв'язки природного світу та знання, які дає сучасна наука. Взаємозв'язки між системами дозволяють представляти предмети та явища реального світу в єдності та протилежності, суперечності та багатогранності. Схема дає уявлення про характер міжпредметних зв'язків фізики та природничих дисциплін у формуванні науково-природничих здібностей учнів.

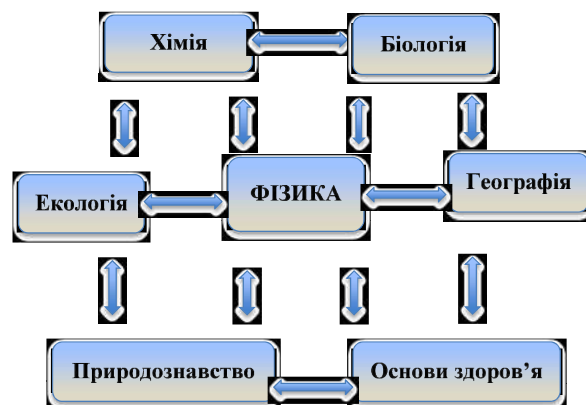

Схема. Міжпредметні зв'язки у курсі фізики основної школи

Використання міжпредметних зв'язків є одним із найскладніших методичних завдань учителя фізики. Це потребує розуміння змісту, методів навчання, форм і засобів курсів і підручників з інших дисциплін (біології, географії, хімії, природознавства, основ здоров'я тощо).

Наукові дисципліни фізика, хімія (наука про склад, внутрішню будову і перетворення речовини та механізми її перетворення) і біологія тісно пов'язані, оскільки вивчають структурно-функціональні властивості природи. Наприклад, з використанням знань з фізики пояснюється будова хімічних елементів, утворення зв'язків між атомами. Об'єднує ці теми ідея єдності світу, безперервного руху речовин і енергії. Або під час вивчення теми «Біополімери», необхідно використати зв'язок із фізикою: електромагнітні особливості ковалентних зв'язків.

Міжпредметна інтеграція сприяє розвитку критичного мислення, оскільки учні навчаються аналізувати та оцінювати інформацію з різних джерел, шукаючи комплексні рішення. Діти можуть працювати над інтердисциплінарними проектами, де вони використовують знання з різних предметів для вирішення реальних задач. Це стимулює творчий підхід до вивчення та заохочує співпрацю між учнями. Міжпредметна інтеграція може зробити навчальний процес більш цікавим та захоплюючим, оскільки вона дозволяє учням бачити більше глибоких зв'язків між різними аспектами навчання.

Міжпредметна інтеграція здійснюється різними способами: створення інтегрованих навчальних програм, які об'єднують знання з багатьох освітніх галузей; інтегровані курси, організація тематичних днів і тижнів та ін.

Так, у нашій школі діє гурток технічної творчості з елементами робототехніки, електроніки, програмування, конструювання для учнів 5-6 класів НУШ, що є захоплюючим та освітнім проектом для розвитку технічних навичок, творчого мислення учнів, їх співпраці та проблемного вирішення. Звичайно, заняття там сприяють розумінню природничих явищ, розвивають навички дослідження учнів за допомогою експериментів та досліджень, вивчення історії технічних винаходів та їх впливу на сучасний світ, тобто розвивають перш за все, природничо-наукову компетентність. Але без математичних навичок, основ цифрової грамотності, інноваційності реалізувати ні один технічний проект неможливо. І знову приходимо до міжпредметного підходу.

Але найбільш ефективними шляхами реалізації міжпредметних зв'язків на уроках фізики є створення міжпредметних проблемних ситуацій на уроці, що потребують застосування знань із суміжних предметів природничого циклу та проведення нестандартних уроків, застосування понятійного апарату іншого предмету. Цей підхід спрямований на вирішення реальних проблем та завдань, що може вимагати застосування знань з різних предметів. Учні навчаються розв'язувати проблеми, використовуючи комплексні підходи та інтегруючи різні аспекти знань.

Наприклад, дослідження з теми «Чому ми сприймаємо по-різному свій голос на запису і наживо? Як чують наш голос інші люди?». Для його проведення необхідні знання і з фізики (частота звуку, поглинання та відбивання звуку), і з біології (особливості будови слухового апарату, властивості кісток черепа). Ще одною темою варто уваги на уроці фізики чи біології є ноти, які видають ті чи інші комахи. Бджола - це символ працьовитості, але і вона втомлюється. Це, звичайно, позначається на звуку, який вона видає (повільніше махає крилами). Нота втомленої бджоли – нота «мі», хоча зазвичай

вона звучить на ноті «ля». Аналогічним чином можна визначити яку ноту «жужить» комар.

Дуже тісно переплітаються знання з хімії, фізики та біології під час вивчення тем, які пов'язані з будовою атома, де знання різних наук доповнюють одна одну. Такий підхід може розкривати глибше розуміння атомної структури та її вплив на різні аспекти науки та сучасні технології, такі як ядерна енергетика, електроніка, медичинські технології тощо. Вивчення суміжних тем на фізиці допомагає закріплювати матеріали, які були вивчені на хімії і навпаки.

У процесі дослідження теми у 9 класі «Око як оптична система» учні можуть не тільки опиратися на знання природознавства (рівень 5-6), але й згадати тему «Зорова сенсорна система» з курсу біології 9 класу. Що цікаво, що фізичні терміни вперше для учнів вводить учитель біології: лінза, фокус та фокусна відстань та пояснює хід променів, показує чому зображення, отримане з сітківки, є перевернуте та зменшене. Звичайно, для цього вчитель повинен мати відповідні знання з фізики.

Цінним тут є і очевидний зв'язок із мистецтвом. При вивченні теми «Побудова зображень у лінзах», необхідно згадати фотографічне мистецтво, використовуючи терміни «експозиція», «матриця», «об'єктив» та ін.

Вивчення теми «Енергія. Закон збереження енергії» на уроках фізики у 7 і 8 класах може супроводжуватись розв'язуванням задач на калорійність їжі. Інтерес у дітей може викликати застосування фізичних термінів «теплова енергія», «коефіцієнт корисної дії», «перетворення енергії» в контексті людської діяльності та використання знань із біології.

Пропонуємо декілька ідей для реалізації міжпредметного підходу при вивченні тем, **пов'язаних з енергією**:

- **Хімічний аспект:** аналіз хімічних процесів, пов'язаних із виробництвом, зберіганням та використанням енергії, такі як горіння палива та хімічні реакції у акумуляторах чи гальванічних елементах.

- **Біологія та енергія:** вивчення, як живі організми використовують енергію для забезпечення життєвих процесів, таких як фотосинтез, дихання та метаболізм.

- **Географія:** відновлювані джерела енергії (сонце, вітер, вода) та їх використання у різних сферах людської діяльності.

- **Математика:** математичні підходи для розв'язання проблем, пов'язаних із обчисленням енергії та ефективності систем.

- **Історія енергетики:** розвиток систем енергопостачання та вплив енергії на соціально-економічний розвиток.

- **Технології:** інженерні рішення та технології, спрямовані на підвищення енергоефективності та використання новітніх джерел енергії.

- **Етика:** етичні аспекти використання енергії та його соціальні впливи, такі як доступ до енергії та вплив на середовище.

Вивчення дифузії та осмосу може бути цікавим та пізнавальним завданням у міжпредметному підході, оскільки ці процеси пов'язані з різними предметами, такими як біологія, хімія та фізика. Ось кілька ідей, як можна поєднати ці теми на різних уроках:

1. Визначення понять:

Почавши з визначення основних понять, пов'язаних з дифузією та осмосом, необхідно дати визначення цих термінів з точки зору біології, хімії та фізики.

2. Дослідження дифузії:

Можна провести простий експеримент з дифузії. Наприклад, як розчинник розповсюджується в різних середовищах та як дифузія відбувається у різних умовах.

Важливо розглянути процес осмосу в рослинах та тваринах. Дослідження може включати вивчення того,

як клітини змінюють свій об'єм під впливом осмотичного тиску. Важливою є інформація, як дифузія та осмос пов'язані із життєвими процесами організмів та як ці процеси впливають на підтримку життя.

Також необхідно дослідити хімічні аспекти осмосу, зосереджуючись на властивостях розчинів та їх впливі на рослини та тварин. Вчитель може пояснити рівновагу розчинів та як осмотичний тиск впливає на різні системи організмів.

Вивчати фізичні аспекти осмотичного тиску краще, використовуючи прилади для вимірювання тиску в різних розчинах.

3. Моделювання дифузії у різних середовищах:

Вчитель разом з учнями може створити моделі дифузії в різних середовищах, використовуючи різні матеріали. Наприклад, можна використовувати гелеві кульки або кубики для моделювання руху частинок. Продуктивним є використання анімації або візуалізації дифузії. Наприклад, на phet.colorado.edu.

Досить практичним є домашнє завдання на визначення коефіцієнта корисної дії чайника чи обчислення вартості електроенергії, яку використовує домогосподарство за добу, завдання на пошук економії енергоресурсів в домашніх умовах. Маємо можливість на уроці фізики розвивати підприємливість та фінансову грамотність.

Формуванню міжпредметних компетентностей учнів сприяє виконання ними навчальних дослідницьких проектів. Як приклад такого проекту є дослідження стрибка з парашутом працівника компанії **Google** Роберт Алан Юстаса з висоти 38,6

км над Землею. Біологічний аспект цієї історії не менш цікавий за фізичні умови цього стрибка (швидкість падіння становила 1322 км/год).

Отже, наразі неможливо вивчати жодної з природничих наук, не знаючи фізики. Але тільки виявлені міжпредметні зв'язки створюють цілісний образ природи. Сучасна освіта має розвивально-продуктивний інтегративний підхід та спрямована на формування та розвиток міжпредметних компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти / Міністерство освіти і науки України: Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavniy-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

2. Концепція нової української школи / Міністерство освіти і науки України : Нова українська школа. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konceptziya.html>.

3. Непорожня Л. В. Формування природничо-наукової компетентності старшокласників у процесі навчання фізики: методичний посібник. Київ, 2018. 204 с.

4. «PISA: природничо-наукова грамотність»/ уклад. Т. С. Вакулєнко, С. В. Ломакович, В. М. Терещенко, С. А. Новікова; перекл. К. Є. Шумова. Київ: УЦОЯО, 2018. 119 с.

5. Шапран В. С. Формування основних компетентностей в природничих науках на основі міжпредметних зв'язків URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferenc-19-20/aktualni-problemy-pryrodnychoi-osvity-stratehii-tekhnologii-ta-innovatsii/sektsiia-3-stratehii-ta-tekhnologii-formuvannia-tsilisnogo-pryrodnycho-naukovoho-svitohliadu/10327-formuvannya-osnovnykh-kompetentnostey-v-pryrodnychikh-naukakh-na-osnovi-mizhpredmetnykh-zvyazkiv>

Л. М. Богданець,

учитель фізики Золотоніської спеціалізованої школи № 1 Золотоніської міської ради Черкаської області

РОЗВИТОК КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ УЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ

Сучасні тенденції навчання надають вчителю безпрецедентні можливості для сприяння особистісного зростання та академічного успіху учнів. Поєднання передових технологій з традиційними методами навчання дозволяє школярам отримати максимально корисний навчальний досвід та одночасно розвивати різні види мислення й цінні навички XXI століття.

Сучасна система навчання направлена на вміння школярів думати, розуміти та осмислювати ідеї, вміння шукати і застосовувати інформацію в конкретних умовах. Для цього потрібно виробити в школярів мотиви і цілі навчальної діяльності, навчити засобів щодо засвоєння і регулювання отриманих знань.

Ключовою компетентністю учнів є вміння вчитися. Дослідження психологів і педагогів, досвід вчителів показують, що для того, щоб навчити учнів самостійно і творчо вчитися, – потрібно включити їх у спеціальну організовану діяльність. Реалізація нових завдань освіти потребує нових підходів, враховує особистості учнів, його потреби та інтереси. Основне завдання школи полягає в тому, щоб надати можливості розвитку, саморозвитку особистості, сприяти пошуку індивідуальності, самореалізації.

Уміння вчитися передбачає індивідуальний досвід успішної навчальної праці учня, наявність у нього розвинених способів навчальної діяльності.

Сформоване уміння вчитися передбачає, що учень сам визначає собі мету навчання, виявляє зацікавленість навчання, докладає вольових зусиль для досягнення позитивного результату пізнавальної діяльності, раціонально організовує свою навчальну працю, знаходить джерела потрібної інформації, виконує практичні дії, усвідомлює свою діяльність і намагається її вдосконалити.

Головною дійовою особою в навчанні є учень. Зовсім іншу роль відіграє вчитель. Він допомагає учню вчитися, здобувати знання, уміння, навички, досвід, необхідні для свідомого і активного засвоєння учнями вивченого матеріалу, створює сприятливу атмосферу і значно збагачує мотивацію навчання, утверджує почуття гідності особистості,

Компетентнісний підхід у сучасній освіті

Національна система освіти у своєму розвитку не тільки спирається на внутрішні сили, а й значною мірою знає вплив факторів зовнішньо економічної та політичної ситуації. Тому освіта в Україні потребує модернізації. На розвиток вітчизняної науково-педагогічної освіти вплинули європейські освітні традиції. Введено поняття «компетентність». Проте дискусія щодо змісту цього поняття серед дослідників триває, а теоретики сперечаються.

Експерти Департаменту економічного, соціального та культурного розвитку ЮНЕСКО трактують це поняття як «здатність застосовувати знання та навички, щоб діяти ефективно та творчо в міжособистісних стосунках — ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті, а також у професійних ситуаціях.»

Сьогодні українські дослідники розширюють зміст поняття «компетентність» на здатність застосовувати знання та вміння в певній сфері, цінності, мотиви, установки. Компонентною структурою компетентності є інтегративна якість особистості, знання, уміння, ставлення.

Компетентність – це «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Компетентності побудовані на поєднанні взаємо-відповідних знань, умінь і практичних навичок, ставлень і цінностей, поведінкових компонентів, усього того, що особистість може мобілізувати для активної дії» («DeSeCe», програма «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» (Швейцарія, США, Канада).

Компетентнісний підхід, як зазначає О. Пометун, – це «спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу є сформованість загальної компетентності людини як сукупності ключових компетентностей, інтегрованої характеристики особистості».

Моделі формування ключових компетентностей учнів

Завдання реалізації компетентнісного підходу відображено у нормативних документах про освіту: Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (затверджені 14.01.2004 р., 23.11.2011 р.), «Концепції Нової української школи» (затверджена 27.10.2016 р.), Законі України «Про освіту» (затверджений 05.09.2017 р.), Державному стандарті початкової освіти (затверджений 21.02.2018 р.), Державному стандарті базової середньої освіти (затверджений 30.09.2020 р.). У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти пропонується таке визначення ключової компетентності – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого

змісту освітніх стандартів [1]. Компетентнісний підхід, ґрунтується на Рекомендаціях Ради ЄС від 22.05.2018 щодо ключових компетентностей для освіти протягом життя (освіта протягом життя). Державний стандарт базової і повної середньої освіти, затверджений 2011 року, передбачав перелік з 10 ключових компетентностей учнів, подібний перелік ключових компетентностей зазначено у Концепції Нової української школи. У 2020 році в новому Державному стандарті базової середньої освіти вже визначено 11 ключових компетентностей, що значною мірою корелюють з оновленим переліком, рекомендованим Європейським Союзом. До останнього списку додано нову компетентність – інноваційність, яка передбачає здатність учня реагувати на зміни і долати труднощі; відкритість до нових ідей; ініціювання змін у класі, навчальному закладі, громаді тощо; здатність визначати та ставити цілі, мотивувати себе, розвивати стійкість та впевненість, щоб навчатися та досягати успіхів.

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти **до ключових компетентностей належать:**

1. Вільне володіння державною мовою;
2. Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
3. Математична компетентність;
4. Компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій;
5. Інноваційність;
6. Екологічна компетентність;
7. Інформаційно-комунікаційна компетентність;
8. Навчання впродовж життя;
9. Громадянські та соціальні компетентності;
10. Культурна компетентність;
11. Підприємливість та фінансова грамотність [2].

Слід зазначити, що всі перераховані компетентності взаємопов'язані: елементи, притаманні одній компетентності, можуть формувати іншу. Кожен з них однаково важливий і може застосовуватися в різних ситуаціях і в різних комбінаціях. Ключові компетентності є універсальними за характером і ступенем застосування і формуються в межах кожного навчального предмета, тобто є надпредметними і розвиваються за допомогою предметних і міжпредметних засобів.

Відповідно до особистісно-діяльнісного підходу до організації освітнього процесу в його центрі стоїть учень. Формування особистості та її розвиток відбувається в процесі навчання за виконання **певних умов:**

1. Створення позитивного настрою на навчання;
2. Почуття рівного серед рівних;
3. Забезпечення позитивної атмосфери в колективі для досягнення спільних цілей;
4. Усвідомлення учнем цінності колективно зроблених висновків;
5. Можливість вільно висловлювати свою думку та вислухати товариша;
6. Вчитель не засіб «похвали і покарання», а друг, порадник, старший товариш.

Усім цим умовам відповідають інтерактивні технології навчання, які відносять до інноваційних.

Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської мови від слова «inter» означає взаємний і «act» означає діяти. Отже, інтерактив здатний до взаємодії.

Інтерактивне навчання – це особлива форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Інтерактивні підходи до навчання не є новиною для українських шкіл. Вони використовувалися в перші десятиліття минулого століття. У школі,

організованій А. Рівнім у 1918 р., учні різного віку навчалися парами змінного складу, за один рік опановуючи програму 3-4 років навчання. Але ці методи навчання впроваджувалися в навчальних закладах без належного методичного забезпечення. Застосування цих методів виявило певні проблеми зниження ролі вчителя в навчальному процесі, неекономного витрачання навчального часу. За часів Сталіна такі методи взагалі вважалися непотрібними.

Сучасні українські школи широко розвивають інтерактивні технології при викладанні різних предметів.

До завдань реалізації інтерактивних технологій з позицій **компетентного орієнтованого навчання відносяться такі:**

1. Урахування глибинних психологічних закономірностей розвитку творчої особистості;
2. Розвиток здатності дитини до відшукування нових знань, які допомагають здійснити інтелектуальний прорив, формують активну життєву позицію;
3. Формування навичок критичного мислення, ухвалення рішень, розв'язання проблеми;
4. Навчання продуктивному обговоренню, постановці запитів, представлення різної токи зору, уміння компетентно вести діалог;
5. Заохочення до співпраці;
6. Сприяння переосмисленню виявлення прообразу свого «я» та своєї емоції, осягненню та засвоєнню дітьми духовних цінностей;
7. Підвищенню самооцінки здобувачів освіти;
8. Виявлення стартових можливостей, відкриття шансів і перспектив на майбутнє;
9. Формування у молоді навичок соціальної взаємодії, здатності до конструктивного розв'язання проблеми, спілкування в умовах використання інтеграційних методів у полікультурному середовищі [3].

Інтерактивні методи сприяють розвитку здібностей особистості, дають можливість кожній дитині продемонструвати свої навчальні досягнення у конкретних ситуаціях, порівнювати рівень розвитку з іншими учасниками освітнього процесу. Найбільшими цінностями, з точки зору компетентного підходу, є індивідуальна навчальна діяльність, робота в парах, групах.

Позитивні сторони інтерактивних методів:

- розширюються пізнавальні можливості учня;
- якість засвоєння знань учнів;
- контроль рівня засвоєння знань учнів;
- освітнє партнерство між учителем та учнем.

Проблеми використання інтерактивних методів:

- на вивчення певної інформації потрібен значний час;
- пошук методів оцінювання знань учнів;
- відсутність методичних розробок з різних предметів.

За наявності певних недоліків модель досить ефективна. У ході використання інтерактивних технологій освітній процес відбувається за умов постійної, активної, позитивної взаємодії всіх учнів. Спостерігається колективне, групове, індивідуальне навчання, навчання у співпраці, коли вчитель та учні - рівноправні суб'єкти навчання. Організація інтерактивного управління передбачає використання дидактичних і ролюючих ігор, моделювання життєвих ситуацій, створення проблемних ситуацій.

Прикладом інтерактивних технологій є робота в парах, малих групах.

Виділяють чотири основні групи інтегрованого навчання:

- інтерактивні технології групового навчання;

- інтерактивні технології колективно-групового навчання;

- технології ситуативного моделювання;
- технології опрацювання дискусійних питань.

Групове навчання:

- робота в парах;
- змінюванні трійки: сприяє ґрунтовному, активному аналізу, осмисленню нового матеріалу, його закріпленню та засвоєнню;

- «два - чотири - всі разом»: ефективний для розвитку спілкування в групі, навичок переконувати, вести дискусію; прийняття спільного рішення;

- карусель: технологія застосовується для збирання інформації з теми; для перевірки знань, для розвитку вмінь аргументувати власну позицію;

- робота в малих групах: використовується в тих випадках, коли завдання вимагає спільної роботи.

Організація роботи в групах

Учитель повинен переконатися, що учні володіють знаннями та вміннями, необхідними для виконання завдання. Для цього:

1. Об'єднайте учнів у групи 3-5 учнів.

2. Усі члени групи повинні добре бачити один одного

3. Повідомте учням про ролі: спікер (керівник) - організовує порядок виконання; секретар - веде записи; медіатор - стежить за часом; доповідач — доповідає про результати роботи.

4. Дайте групам досить часу на виконання завдання. Подумайте, чим зайняти групи, які вже закінчили.

5. Забезпечте нагороди за групові зусилля.

6. Будьте готові до підвищеного шуму.

7. Запитайте учнів, чи була проведена робота корисною і чого вони навчилися.

8. Прокоментуйте роботу груп з точки зору її навчальних результатів.

9. Наприклад: на уроці фізики у 8 класі тема «Теплові явища».

10. Треба розподілити ролі в групі (головуючий, секретар, члени групи). На уроці учитель дав картки певного кольору, сформував 4 групи по 5 учнів у кожній.

Учитель оголошує тему та очікувані результати. Групи отримали певні завдання-картки. «Червоні» - сформулювати, довести та пояснити на прикладах властивості речовини. «Сині» - сформулювати, довести та пояснити питому теплоємність речовини. «Жовті» - сформулювати, довести та пояснити перетворення енергії в теплових процесах. «Зелені» - сформулювати, довести та пояснити властивості теплових двигунів.

Учасники груп формулюють і записують на дошці у класі формули, доведення, висновки.

У кінці уроку - рефлексія, учням ставляться **запитання:**

1. Що нового ви вивчили?

2. Які формули ви знаєте?

3. Сформулюйте?

Як ці теплові процеси відбуваються у навколишньому середовищі?

Чи сподобалась така форма вивчення теми?

Отже, процес засвоєння нових понять, умінь та навичок здійснюється учнями під час активної діяльності, зумовленої застосуванням учителем різноманітних методів, засобів навчання та технологій. А потім в центр кола сідає інша група.

Колективно-групове навчання - спільна робота класу, розкриття теми уроку у **загальному колі:**

- мозковий шторм (інтерактивна технологія колективного обговорення, приймаються різні рішення з однієї проблеми);

- «мікрофон» (кожен учень, по черзі, висловлює свою думку);

- навчаючи - учись (учні спочатку самі ознайомлюються з інформацією (підручник, інтернет, картки, додаткові джерела) потім ознайомлюють інших; використовується при повторенні вивченого);
- закінчи речення («сьогодні на уроці для мене найбільш вразило...», «я зробив висновок...», «таке рішення було прийнято ...»).

Технології ситуативного моделювання - навчання у грі:

- рольові ігри;
- імітація;
- драматизація.

За ігровою моделлю учасники освітнього процесу перебувають в умовах, відмінних від традиційного навчання. Надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності. Діти самі обирають собі роль у грі, створюють проблемні ситуації, шукають шляхи їх вирішення. Тут вчитель є ведучим, інструктором, суддею, тренером.

Технологія навчання з дискусії є важливим фактором пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, адже дискусія – це широке обговорення громадського питання.

Зміст твердзень здобувачів освіти може супроводжуватися аргументацією, обґрунтуванням. Учитель запитує: «Які факти свідчать про вірність ваших думок?» «Як ти міркував, чому зробив такі висновки?» Ця технологія сприяє розвитку критичного мислення, дозволяє визначити власну позицію, сформувати у новачків свої особливі думки, поглибити знання з цих проблем.

Метод «ПРЕС» може бути поширений до будь-якої проблеми, виконавши три або більше кроків:

- озвучити свої думки;
- пояснити причину виникнення думки (починаючи зі слів: «так, як ...»);
- наведіть приклади, додаткові аргументи на підтримку своєї позиції;
- узагальніть свою думку (зробіть висновок).

Можна використовувати такі методи «ПРЕС» як «Виберіть позицію», «Змініть позицію», «Безперервна шкала думок», «Дискусія», «Дебати».

Учні засвоюють усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування). Збільшується кількість учнів, які якісно засвоюють матеріал. Учні займають активну позицію щодо набутих знань, підвищуючи свій інтерес до тих пір, поки знання не будуть засвоєні. Важливо, що тут особлива роль вчителя – він виступає як лідер, організатор.

Розвитку мислення та предметних компетентностей дітей, набуттю ними навичок самостійної роботи значною мірою сприяють практичні та лабораторні роботи.

Лабораторні та практичні форми роботи при викладанні предметів природничої освітньої галузі спрямовані на використання, поглиблення та розвиток теоретичних знань у комплексі з формуванням необхідних для цього вмінь і навичок (самостійне використання підручника, статистичних матеріалів, наочних посібників, додаткових джерел інформації).

Особливо актуальним під час дистанційної форми навчання є використання віртуальних лабораторій, зокрема, інтерактивна симуляція PhET. Учитель записує відео-інструкцію, надсилає посилання учням. До прикладу, дивіть мої розробки розміщені на Youtube:

- <https://youtu.be/Tq1O7OMCpgE> лабораторна робота № 3 «Дослідження відбивання світла за допомогою плоского дзеркала або іншої поверхні відбивання».
- <https://youtu.be/2aD-CoXuYgc> лабораторна робота № 4 «Дослідження заломлення світла».
- https://youtu.be/05V_YtjSWvc лабораторна робота № 5 «Визначення фокусної відстані та оптичної сили тонкої лінзи».

Учні, використовуючи гаджети, виконують завдання самостійно, транлюють свій екран по черзі, коментують інтерактивну лабораторну (практичну) роботу.

Позакласна робота з фізики

Розвивати компетентні здібності дітей, виявляти обдарованість учнів, стимулювати їх творче самовдосконалення, творчу активність, дати їм ґрунтовні, міцні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук, підвищити їх інтерес до предмета, допомогти у виборі професії допомагає позакласна робота.

В умовах дистанційного навчання актуальними є інтерактивні форми роботи у мережі інтернет: веб-квести «Світлові явища», «Внесок українських учених у розвиток вітчизняної та світової науки», інтернет-конкурси «Левеня», «Жінки в науці», інтернет-олімпіади «На урок», «Всесовіта» та ін. Використання таких форм роботи допомагає під час актуалізації чи закріпленні знань, що забезпечує компетентнісний підхід, орієнтований на конкретного учня та формує уміння застосовувати знання в нестандартних ситуаціях. Зокрема, на уроках використовую такі матеріали(дивіться власні цифрові ресурси розміщені на сайті ЧОІПОПП):

- <https://vseosvita.ua/1e.86g> веб-квест «Світлові явища» .
- <https://vseosvita.ua/1e.86z> веб-квест «Внесок українських учених у розвиток вітчизняної та світової науки».

Отже, компетентісний потенціал природничої освітньої галузі реалізується завдяки формуванню комплексу предметних та ключових компетентностей. Ключові компетентності – це комплекс якостей особистості, які необхідні для її реалізації, розвитку, соціальної адаптації та працевлаштування. Основою розвитку життєвих компетентностей мають стати такі технології навчання, які б сприяли активізації розумової діяльності учнів, забезпечували їх пізнавальну активність і самостійність, сприяли формуванню навичок застосування опанованих знань на практиці. Саме впровадження інтерактивних технологій, як однієї із актуальних педагогічних технологій, дозволяє усвідомлювати процес управління власною діяльністю і сприяє набуттю здобувачами освіти компетентностей «для життя». Запропоновані приклади методів інтерактивного навчання є універсальними, активізують розумову діяльність учнів, стимулюють прагнення до самовдосконалення, пошуку та засвоєння нового, є дієвим засобом всебічного розвитку особистості та основою формування успішного і здатного до самореалізації здобувача освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 року № 1392. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p>.
2. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 року № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти». URL: <https://cutt.ly/UGS9H2J>.
3. Дмитренко К.А., Коновалова М.В., Семиволос О.П., Бекетова С.В. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності: метод. посіб. Харків: ВГ «Основа», 2018.119 с.
4. Компетентісний підхід до формування змісту середньої освіти: досвід зарубіжних країн. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004.111 с.
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>.
6. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № 8-9. С.4-8.

О. Д. Грицай,

учитель бандури та вокалу, керівник народного художнього колективу ансамблю бандуристів «Срібні струни» Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради, вища кваліфікаційна категорія, вчитель-методист

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ КОЛЕКТИВНОГО МУЗИКУВАННЯ З ДОСВІДУ РОБОТИ З АНСАМБЛЕМ БАНДУРИСТІВ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ

Головним завданням сучасного вчителя музичних дисциплін є розвиток загальнокультурної компетентності та творчого потенціалу юних музикантів, формування здатності до активної творчої діяльності.

Сучасна бандура – це скринька, в якій сховані фантастичні темброві барви, це цілий світ образів та емоцій. Бандура і справді фантастичний інструмент, який може співати не лише про глибоко національне, а й про загальнолюдське. Бандура – наше минуле, сучасне та майбутнє.

Шевченківська спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради – це той куточок Тарасової землі, де формуються дитячі долі, розвиваються їх таланти та здібності, бо тут, як у звичайній школі, діти навчаються математиці, технологіям, історії, біології, географії, вивчають українську та англійську мови, історію, хімію, фізику. Тут проходять цікаві виховні заходи, зустрічі з спеціалістами різних професій. Особливе місце тут відведено зустрічам з творчими, талановитими поетами, композиторами, виконавцями, хореографами. Діти із задоволенням ідуть на такі зустрічі, бо не в кожній школі можна побачити Володимира Гришка, Руслану Лижичко чи Руслану Лоцман, Ніну Матвієнко чи Василя Нечепу, Вадима Крищенко та багатьох інших відомих митців. А ще специфіка школи дозволяє дітям з першого класу розвиватись творчо, вони малюють, танцюють, співають, грають на музичних інструментах. Наші діти з великим задоволенням працюють у творчих колективах.

Навчання мистецтву проходить згідно з навчальним планом та програм, затвердженим МОН України. Маємо музичний профіль (вивчення музичних інструментів: бандура, баян, домра, фортепіано та постановка голосу). На мистецькому відділі також працюють художня та хореографічна студії.

Клас бандури створений ще в далекому 1994 році. Зараз в класі бандури та сольного співу працюють три вчителі: **Ірина Забожко**, учитель вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист, керівник ансамблю бандуристів «Веселі дзвіночки»; **Олена Бардадим**, учитель вищої кваліфікаційної категорії, керівник вокального ансамблю «Світанок» та **Оксана Грицай**, учитель вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист, керівник народного художнього колективу ансамблю бандуристів «Срібні струни».

Ще в 1995 році, прийшовши працювати в Шевченківську школу мистецтв (як називалась тоді ця школа), я спробувала створити творчий колектив бандуристів, дітей та педагогів. І мені це вдалось: колективу уже 30 років.

Всі ми розуміємо, що для того, щоб дитина працювала у творчому колективі (а це – гра і спів разом,

одночасно, слухаючи один одного), вона повинна мати елементарні технічні навички гри на інструменті, повинна навчитися правильно співати, поєднувати інструментальний супровід бандури з вокальним. Я ніколи не забуду перших важких місяців роботи над створенням цього колективу (тоді в 1995 році це був просто ансамбль бандуристів Шевченківської школи мистецтв). Нас було небагато: 6 учнів та вчитель. Я завжди грала і співала зі своїми учнями.

З кожним роком склад колективу поновлювався, приходили талановиті дівчатка, які так хотіли навчитися співати, тому і пропонувала їм опанувати музичний інструмент – бандуру. З часом в школі сформувався клас бандури, а ансамбль бандуристів розростався, мужнів та ставав відомим спочатку у рідному селі, потім – у Звенигородському районі. І вже в березні 1996 року колектив взяв участь у святкуванні Шевченківських днів у Львівському Національному університеті імені Івана Франка. Це була незабутня зустріч черкаських талантів і львівських поцінувачів!

А вже через декілька років, у 2003 році колектив (уже інші діти, які на той час навчались у школі) ще раз відвідали Львів, який гостинно зустрів нас під акапельний спів наших дівчат. Тоді ми дарували жителям міста пісні на слова нашого геніального Тараса Шевченка, твори наших земляків. Особливо запам'яталась львів'янам пісня вчителя нашої школи **Володимира Івановича Засідателя «Кобзарєва горлиця»** у виконанні ансамблю бандуристів Шевченківської школи мистецтв. Вона звучала скрізь: у школах, куди нас запрошували, на вулиці, на площі у центрі Львова.

І в тому ж 2003 році атестаційною комісією при Міністерстві освіти і науки України колективу «Срібні струни» було присвоєно звання **«Зразковий художній колектив»!** І це звання ми гідно несли протягом 18 років, тричі підтверджуючи його своїми перемогами та виступами. А у 2021 році Наказом МОН ми отримали звання **«Народний художній колектив».**

Не один раз ми були учасниками урочистостей на честь вшанування нашого земляка Тараса Шевченка під час річниці від дня перепоховання його праху у Каневі, на Чернечій горі. І завжди нас радо приймали учасники цих урочистостей, слухаючи і милуючись співом та грою нашого ансамблю.

А скільки творчих поїздок на конкурси, фестивалі, концертні програми в різних куточках нашої країни. І завжди колектив привозив до рідної школи перемоги: грамоти та дипломи, кубки та цінні подарунки за свої виступи. А які чудові звіти творчого колективу проходились у школі!

Народний художній колектив ансамбль бандуристів «Срібні струни» у цьому навчальному році налічує 12 учасників. Працюємо шість годин на тиждень відповідно

до навчального плану та програми для ансамблю бандуристів, затвердженої МОН України. Робота колективу на семестр (календарно-тематичний план роботи на семестр) згідно з освітньою програмою, затвердженою МОН України, передбачає: вдосконалення техніки гри на бандурі, роботу над штриховою технікою та різними прийомами гри (глісандо, тремоло, акорди, арпеджіато на чотири), вдосконалення вокального виконання (віртуозність, образність, спів трьохголосся та чотирьохголосся (при можливості), спів а capella), сприяння формуванню творчої індивідуальної манери виконавства та єдиної ансамблевої манери, активну участь в концертній та конкурсній діяльності ансамблю бандуристів, сприяння формуванню професійного і соціального партнерства та доброзичливого психологічного клімату в ансамблі.

Вищий рівень навчання передбачає вдосконалення техніки виконання. Робота над штриховою технікою та різними прийомами гри (глісандо, тремоло, акорди, арпеджіато на чотири), вдосконалення вокальної техніки (спів а capella).

Систематично працюю над розвитком вокальних здібностей учасників колективу. Ми розучуємо різнопланові розспівки, вчимося співати багатоголосся. Як керівник, я звертаю особливу увагу на інтонування, дикцію, відчуття фрази під час співу як розспівок так і творів у супроводі бандури. Особливу увагу приділяю співу акапелла, бо такий спів потребує елементарної хорової культури. Діти, які приходять до нас навчатись грати та співати, як правило, мають недоліки у вокальній техніці, а саме: нечиста інтонація, неправильно сформоване звукоутворення, мають носовий або потиличний привук під час співу, зовсім не мають дикції та артикуляції. Розучуємо та виконуємо твори українських композиторів, українські народні пісні, пісні на слова Т.Г. Шевченка, авторські твори, українську інструментальну музику та пісні акапелла.

На своїх уроках в класі бандури я навчаю дітей не тільки грі на цьому унікальному українському інструменті, а й заохочую їх вивчати наше минуле, знайомитись з відомими і невідомими українськими бандуристами та співаками, кобзарями. Юні бандуристи школи вивчають історію виникнення інструменту, знайомляться з сучасними бандуристами, творчими колективами Черкаського краю. Разом з учнями ми вивчили історію створення класів бандури на Шевченковій землі, дослідили, які творчі колективи існували на Черкащині. Учасники нашого колективу мали можливість і бажання висловити свої власні думки про бандурне мистецтво Шевченкового краю у своїх наукових роботах (членів МАН України, учасників Міжнародного конкурсу творчих робіт «Мій рідний край»), отримавши призові місця.

Щоб отримати хороші результати спільної праці вчителя, учнів та батьків необхідно продумати, спланувати роботу колективу. Коли є взаєморозуміння, повага, спілкування, то і відповідно буде результат. А систематична продумана робота допомагає учасникам колективу набути знання, розвинути творчість та здібності, опанувати гру на інструменті, отримати елементарну вокальну техніку, а також вміння працювати в колективі.

Досвід роботи підтвердив, що систематичні заняття колективу розвивають творчі здібності юних бандуристів. І ще з десяток років назад учителям бандури було простіше, бо вони мали змогу викладати такий предмет, як «постановка голосу (вокал)». Ці 0,5 години на тиждень забезпечували розвиток голосових здібностей кожної дитини, яка прийшла навчитись грати на бандурі. На жаль наразі цей предмет не викладається, а під час проведення індивідуальних уроків із спеціальності на розвиток голосу зовсім

немає часу. Тому я в роботі над формуванням загальнокультурної компетентності звертаю особливу увагу на розвиток вокальних здібностей наших учасників.

У 2020 році людство зіштовхнулось з пандемією COVID-19. Ми по півроку працювали в дистанційному режимі, до того навіть мови не було про таку форму роботи в освіті. Та життя вносить свої корективи. І для дітей, і для дорослих, особливо батьків, цей вид освітньої діяльності дійсно був складним. Та всі педагоги, а з нами – і батьки швидко активізували свою роботу в онлайн, що дало свої позитивні результати: удосконалилися знання нових інноваційних технологій, сформувалися навички. Звісно, музикантам, художникам, хореографам формувати загальнокультурні музичні компетентності дистанційно не так просто, адже існують проблеми з настрійкою музичних інструментів (особливо бандури, домри). Тому індивідуальні уроки з кожним учнем ми проводили у вайбері чи телеграмі, месенджері, потім з часом – на платформах GOOGLE MET, ZOOM, а групові заняття, стали проводити, працюючи з кожним учнем індивідуально. Діти записували відео виконання домашніх уроків і надсилали вчителю. Так вчитель зміг оцінити роботу учня на уроці. Технічні заліки та академічні концерти теж проводились в онлайн режимі.

У лютому 2022 року, коли розпочалась війна з російським агресором, вчитись мистецтву стало ще важче: часті повітряні тривоги змусили працювати в укриттях, де і наразі проводимо уроки, заняття колективів, виховні заходи, творчі зустрічі. Адже, не зважаючи ні на що шкільне життя продовжується, а віра у перемогу додає сил і учителям, і батькам, і дітям. Діти готують в укриттях домашні завдання, грають на музичних інструментах, співають під фонограму у телефоні. А коли відключали світло, ми теж намагались не пропустити жодного уроку: розучували пісні акапельно, прислухаючись один до одного, тихенько вчили вокальні партії на уроках ансамблю бандуристів. Дітям важко працювати в таких умовах, особливо тим, які проживають у гуртожитку. Але ми підтримуємо наших вихованців і сподіваємося, що все, що пов'язане з війною, закінчиться, а залишиться бажання навчитись грати на музичних інструментах, співати, танцювати, малювати.

За час існування мистецької школи в Кобзаревому селі не один десяток талановитих дівчат та хлопців, юних бандуристів, які розвивали свої обдарування, граючи в колективі, стали професіоналами своєї справи. Але до сих пір згадують цікаві шкільні роки і наш колектив, який продовжує працювати, дивуючи своїх слухачів чудовими піснями та срібним передзвonom струн бандури, які, переливаючись багатоголоссям та чудовими дитячими голосами, дарують прекрасні хвилини насолоди своїм слухачам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ансамблі бандуристів: [дуети, тріо, квартети, ансамблі] / Богдан Жеплинський, Дарія Ковальчук, Мирослав Ковальчук. Львів: Галиц. вид. спілка, 2016. 363 с.: іл., портр.
2. Болгарський А. Г. Деякі аспекти формування художньо-творчих вмінь у майбутнього вчителя музики. *Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики* : зб. наук. праць. Київ: УДПУ, 1997. С. 290-293.
3. Брояко Н.Б. Теорія і практика бандурного виконавства: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 196 с
4. Соболева О.Д. Формування вокально-виконавських якостей на заняттях вокалу. *Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті*. Випуск 1, 2015. С. 46-50.

О.М.Луцук,

учитель історії комунального закладу «Золотоніська спеціальна школа Черкаської обласної ради»

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Церква впродовж свого існування в Україні виконувала роль центру християнського життя, формувала духовне обличчя українського народу, його світогляд. Вона є органічною невід'ємною складовою історії суспільства. Її не можна відокремлювати від історичних доль людей, вона завжди присутня в історичних процесах. У всі часи церква на територіях, де проживали наші предки, не залишалася осторонь суспільних процесів, істотно впливала на їх перебіг. Розвиток життя Українського Православ'я безпосередньо впливає на формування суспільної думки, зміцнення держави, формування внутрішнього світу особистості, розвиток громадянського суспільства та духовну культуру України. Слушно зауважує А. Колодний: «Діючі на наших теренах релігійні спільноти мають працювати на вибудову незалежної Української держави, на наше національне відродження. Релігія не має тягнути людину у світ темного середньовіччя, до втечі зі світу: вона покликана сприяти духовному становленню особистості...

Але без врахування уроків минулого важко вирішувати релігійні проблеми і сьогодні, й завтра, а отже, і питання національно-духовного відродження.

Проблема історії української автокефальної православної церкви (УАПЦ) завжди викликала підвищений інтерес, проте в українській історіографії історія УАПЦ в Україні представлена здебільшого вузькоспеціальними працями.

Виходячи з цього, у даній статті ставлю за мету проаналізувати історію становлення УАПЦ.

На арену міжконфесійної боротьби, боротьби, здійснюваної на релігійному ґрунті, виходять нові (вірніше, відроджені) релігійні напрями, що є найбільш впливовими у релігійно-духовному житті в Україні, тобто, – Українська католицька, або греко-католицька (уніатська) церква та Українська автокефальна православна церква.

Автокефалія (з грец. «авто» – сам і «кефалі» – голова) – це самоуправління, адміністративна незалежність православних церков. Перші автокефальні церкви – Константинопольська, Александрійська, Антіохійська, Єрусалимська – виникають ще у IV ст. нашої ери в процесі відособлення патріархії та митрополій провінцій Візантії, що було викликано намаганнями стати незалежними від імператорської церковної влади, зосередженої в руках патріарха Константинопольського.

Після офіційного введення християнства на Русі в 988 році православна церква східного візантійського обряду підкорялась Константинопольському патріархові, який призначав її митрополитів. Київський митрополит був офіційним главою Київської митрополії і всіх православних церков на Русі. У 1051 році, за правління великого князя Ярослава Мудрого, собор єпископів у Києві обрав на митрополічу кафедру киянина Іларіона. Добиваючись розширення прав Київської митрополії і поступового звільнення її з-під опіки константинопольського патріарха, Ярослав зумів канонізувати своїх братів – Бориса і Гліба (1072 р.).

Повторна спроба проголосити автокефалію Київської митрополії проводилась при великому князі Ізяславі Мстиславичу в 1147 р., коли собор єпископів віддав митрополічу кафедру князівському ставленнику

Климентові Смолятичу. Проте, всі ці спроби добитися автокефалії були невдалими.

Після татаро-монгольської навали 1237-1240 рр., кафедра митрополитів київських формально продовжувала залишатись у розгромленому загарбниками Києві, але фактично їхнім місцеперебуванням спочатку став Володимир (1299 р.), а потім – Москва (з 1325 р.). На початку XIV ст. була створена Литовська митрополія. У 1354 році константинопольський патріарх висвячує двох ієрархів: Олексія з титулом «митрополит Київський і всієї Русі» (центр митрополії у Москві), Романа на митрополита Литовського, до чияї юрисдикції входили землі Білорусі та України.

У 1458 році відбувається фактичний поділ Київської митрополії на дві: Литовську (Київську) і Московську. Ще до цього поділу у 1448 році на Київську митрополію було вибрано, без згоди Константинополя, Іону. То був останній з ієрократів, які удостоювалися титулу «митрополита Київського і всієї Русі». Ця дата вважається початком автокефалії Руської православної церкви. Константинопольський патріарх у 1459 році висвячує митрополита Київського Григорія Болгарина. У 1587 році на Русі було встановлено патріаршество.

Коли ж більшість ієрархів православної церкви в Білорусі та Україні переходить на уніатство (1596 р.), польський уряд офіційно визнає Брестську унію, а православну церкву на українських та білоруських землях фактично ставить поза законом.

У 1620 році православна ієрархія в Україні була відновлена єрусалимським патріархом з допомогою братств і запорізького козацтва. Митрополитом було обрано Ігумена Києво-Михайлівського монастиря Іова Борецького. У 1685 році в Москві луцький єпископ Гедеон Святополк-Четвертинський був призначений митрополитом Київським і прийняв присягу на вірність Московському патріархові. У 1668 році Константинопольський патріарх дав згоду на перехід Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріарха. З цього періоду бере свій початок рух за автокефалію православної церкви в Україні. Немалу роль відіграло те, чим відрізнялась українська церква XVI–XVII ст. від церкви московської. Так, влада єпископа в Україні обмежувалась колегіальним управлінням.

Богослужбовою мовою була українська говірка мови церковнослов'янської. У церковному будівництві був свій архітектурний стиль.

Прибічники автокефалії писали про цей період (XVI–XVII ст.) як про зразковий, до відновлення якого вони і йдуть. У середині XIX ст. національно-демократична громадськість України знову починає ставити питання про автокефалію православної церкви в Україні. Сюди, насамперед, слід віднести діячів Кирило-Мефодіївського братства, у програмі яких було «знесення папської церкви», «домовини України» й утворення нової творчої живої братської церкви.

Цей рух проявився і в роки першої російської революції, коли Руська православна церква вже перебувала у стані внутрішньої кризи.

Проте, про рух за автокефалію православної церкви в Україні як про реальну силу можна говорити лише після Лютневої революції 1917 р. У листопаді 1917 року

створюється комітет по скликанню собору, який трохи пізніше реорганізується у тимчасову «Всеукраїнську православну церковну Раду» (ВПЦР).

Після встановлення радянської влади ВПЦР шукає шляхи для спільної роботи з єпископами РПЦ, але зустрічає з їхнього боку ворожість. Коли ж єпископи РПЦ заборонили вести богослужіння священникам автокефальних парафій, ВПР на своєму пленумі 5 травня 1920 р. проголосила автокефалію православної церкви в Україні.

У зв'язку із відсутністю свого єпископату ВПЦР скликає в Києві Всеукраїнський православний церковний собор, що відбувся у жовтні 1921 року. На зібранні було присутньо близько 500 представників духовенства і мирян.

Собор обрав протоієрея Василя Липківського – одного з фундаторів руху за автокефалію церкви в Україні першим єпископом УАПЦ і митрополитом Київським і всієї України.

Собор затвердив канони УАПЦ. У цьому документі було ухвалено, що непохитно тримати православну християнську віру, стверджену на семи Вселенських соборах, що її прийняли наші предки за святого Володимира. Історичний момент присутній в оцінці правил церковного ладу, встановлених Вселенським та помісними соборами. Визнавши їх доцільними і «єдино можливими» для свого часу, вказується на те, що «вимоги життя церкви можуть... виключати їх зо вжитку». Тому «єпископсько-самодержавний устрій церкви, що утворився під впливом... державно-монархічного ладу... повинен бути замінений устроєм церковно-соборноправним»; а собор з одних єпископів повинен бути замінений соборами з представників від усієї православної людності.

Була висунута ідея про утворення «Всесвітньої єдиної апостольської православної християнської церкви», у якій «ніякого підлягання церкви окремого народу церкві другого народу бути не повинно». Собор визнав акт 1686 року про залежність української церкви від керівництва Московського патріархату недійсним і аморальним. Також були визнані недійсними постанови Московського (1917 р.) і Київського (1918 р.) соборів, як таких, що дбали про здійснення панування над церквою єпископату, органу, що затримав частки папсько-царської влади. Було вирішено щорічно 14 жовтня святкувати урочистим молебнем по всіх парафіях відродження УАПЦ. Устрій церкви проголошувався всенародно-соборноправним. У церковній службі УАПЦ вживається жива українська мова, на яку слід перекласти богослужбні книги. Собор закликав парафії відновлювати всі органи життя церкви перших віків християнства.

Так, монастирі повинні бути перетворені в напрямку первісних релігійно-трудова громад, які будуть входити, як окремі братства, до складу тих парафій, в межах яких вони перебувають. Було запропоновано змінити старий статут, пристосовавши його ближче до життя «в напрямку освітньо-релігійного трудового удосконалення на користь і піднесення загально церковного життя».

Собор визнав необхідним ґрунтовний перегляд церковних служб та обрядів, а також можливим використання на церковних відправах нових творів.

Зазначено, що «походження і шлюбний стан не може бути перешкодою для набуття всіх ступенів духовного сану, до єпископського включно», що «у справі набуття єпископського сану ченці не повинні мати ніяких привілеїв». Священникам УАПЦ дозволялось носити цивільний одяг у позаслужбовий час, а також стригти волосся.

Собор вирішив утворити постійні організації допомоги голодуючим при церковних радах на місцях з терміном діяльності 7-8 місяців (до нового врожаю), а також заклики віруючих брати на своє утримання голодуючих дітей.

Було також засуджено політичні наклепи з боку єпископату РПЦ проти УАПЦ як такі, що мають за мету «обороняти позиції старих пануючих верств у визискуванні меншого брата в Україні».

Проголошення УАПЦ, з одного боку, викликало сильну протидію традиціоналістського напрямку в РПЦ, але з другого – дістало підтримку обновленського крила РПЦ, що розглядало УАПЦ як споріднену течію. На помісному соборі РПЦ 1923 року, який був підготовлений оновленнями в Москві, було визнано автокефалію православної церкви в Україні.

Після собору УАПЦ 1921 р. активно проходить процес утворення церковних структур, у першу чергу, на території сучасних Вінницької, Дніпропетровської, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Сумської, Черкаської, Чернігівської, Харківської, Хмельницької областей. Серед членів міських парафій були ремісники, дрібні торговці, представники інтелігенції, робітники. Так, Воскресенська громада УАПЦ м. Вінниці (1925 р.) мала у своєму складі 239 робітників, 23 службовці, трьох людей вільного фаху і 18 парафіян, які мали власність. Основну ж масу сільських парафіян складало трудове селянство. Наприклад, у Вознесенській громаді УАПЦ с. Тиврова Вінницького округу з 632 парафіян у 1929 р. 470 були незаможними селянами. Переважну більшість віруючих привело в автокефалію бажання «слухати службу божу та молитися рідною мовою».

У цей період організовуються богословські курси, гуртки і братства, видається часопис «Церква і життя», ведеться активна місіонерська діяльність у місцях розселення українців, як в СРСР, так і за кордоном. Було організовано єпархії УАПЦ в Казахстані й за кордоном (близько 150 парафій). Церква підтримувала зв'язки із зарубіжними церковними організаціями.

Загалом у 1924 році нараховувалося більше двох тисяч автокефальних парафій, які об'єднували понад 10 мільйонів віруючих. Для порівняння, в Україні РПЦ, яка перебувала тоді у кризовому стані, нараховувала ще 4921 релігійні парафії.

Враховуючи, що піднесення української культури, зростання престижності української мови, процес українізації в цілому були неможливі без участі в них церкви, значна частина інтелігенції підтримувала автокефалію, брала участь у діяльності соборів УАПЦ. Так, членами першого собору УАПЦ були академіки С. О. Єфремов, І. А. Кримський, композитори П. О. Козицький, І. К. Стеценко, письменники Г. М. Косинка, і Л. М. Старицька-Черняхівська. На Другий собор були запрошені академіки М. С. Грушевський, І. А. Кримський, інші діячі культури.

Різноманітність соціального складу прихильників автокефалії, їхніх політичних позицій, суперечки в ієрархії з питань канонічності, лідерства призвели до того, що серед автокефалістів з самого початку не було єдності. Тому, в Україні у 20-ті роки існувала не одна автокефальна церква, а щонайменше п'ять, і кілька незалежних від РПЦ груп (братств, течій) «Діяльно – Христова церква», «Вільна прогресивна автокефальна українська церква», «Українська православна автокефальна церква» (УПАЦ). Остання поступово злилася з Руською православною церквою. Доля Київської була складнішою. Спочатку органи радянської влади до неї ставились прихильно. Однак, уже у 1923 році починаються конфлікти між владою і УАПЦ. Її звинувачують у націоналізмі і контрреволюції.

Щоб більш повно уявити історію УАПЦ у 20-30-ті роки значу, що її невдачі не можна пов'язувати лише з репресіями. Справа в тому, що автокефалія розпочиналась, так би мовити, «з нуля», адже, не було ієрархії, парафії, культових приміщень, богослужбової літератури, навчальних закладів. Великі труднощі виникли з переведенням богослужіння з церковно-слов'янської на українську мову. Церковної літератури українською мовою майже не було. Не сприяло авторитету УАПЦ й

те, що вона претендувала на зверхність у відносинах з іншими церквами, не йшла на компроміси.

Сукупність усіх наведених причин призвела до того, що УАПЦ не змогла сформувати стійкої структури і, враховуючи, несприятливу для всіх релігійних організацій атмосферу в середині 30-х років, припинила свою діяльність. Почалися масові закриття парафій УАПЦ з наліпленням на них зловісних ярликів «контрреволюційних націоналістичних релігійних об'єднань». До кінця 1930 року їх залишилось близько 300, а до 1936 року – практично жодного об'єднання УАПЦ.

Слід зазначити й те, що на західноукраїнських землях, які відійшли до Польщі після Ризького мирного договору 1921 року, з 1924 року теж діяла автокефальна церква – ПАПЦ (Польська автокефальна православна церква). Керівництво цієї церкви стояло на антирадянських позиціях. Коли Константинопольський патріарх Григорій VII визнав цю церкву (13 листопада 1924 р.), це викликало протест керівництва УАПЦ. Митрополит УАПЦ Василь Липківський назвав керівника ПАПЦ митрополита Варшавського Діонісія і його брата «покірними пахолками польської влади», які «виконують все, що вона їм накаже». Під час Другої Світової війни ПАПЦ стала плацдармом для відновлення автокефалії в Україні.

Автокефалія в Україні, яку було відновлено за часів німецької окупації, у повоєнний час припинила існування. Єпископат і значна кількість священнослужителів УАПЦ емігрували на Захід. До кінця 80-х років прихильники автокефалізму про себе не заявляли. Однак у період демократизації у середовищі віруючої інтелігенції почали виникати думки щодо необхідності самостійної української церкви.

Відновлення автокефалії в Україні викликало специфічну реакцію з боку Руської православної та Греко-католицької церкви. Греко-католицьке церковне керівництво дуже швидко розглядело в особі УАПЦ реальну альтернативу своїм планам монополізації

впливу на духовно-релігійну сферу життя Галичини. Це поклато край недовгому мирному співіснуванню двох церков. Руська православна церква утворення УАПЦ кваліфікувала як церковний розкол. Щодо визнання УАПЦ іншими автокефальними православними церквами, тут з канонічних причин були і, напевно, ще будуть труднощі.

Настав час покласти край усобицям і піти шляхом позитивних зрушень. Таке починання необхідне і під силу лише людям, які здатні керуватися інтересами спільноти, переступити через особисті уподобання, відкинути неприязнь один до одного. Доречно згадати слова протестантського пастора-гуманіста Мартіна Лютера Кінга. На іншому кінці Землі, в інший час, і з іншого приводу він проголошував слова, до яких конче необхідно сьогодні прислухатися ворогуючим таборам віруючих українців: «Ми навчилися літати як птахи, і плавати як риби, але ми так і не навчилися жити в мирі один з одним».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронін О.О. Була, є і буде! Саут Баунд Брук: Укр. Автокеф. Правосл. Церква у США. Нью-Джерсі, 1989. 28 с.
2. Історія церкви / уклад. Свящ. Левицький Я. В. Львів, 1928. 163с.
3. Онищенко О. С. Історія християнської церкви на Україні. Київ: Наукова думка, 1992. 103с.
4. Сухоплюєв І. В. Українські автокефалісти. Харків, 1925.
5. Федорів Ю. О. Історія церкви в Україні. Торонто: Українська видавнича служба. Лондон. 1967. 364с.
6. Чубатий М. Про правне становище церкви в козацькій державі Богословія. Т. 3. Львів, 1925. Ч. 1. С. 19–53.
7. Бондаренко В.Д. Українська автокефальна церква: процес становлення. Людина і світ. №8. С.15 - 40.

Я. А. Нікітченко,

голова методичного об'єднання вчителів природничих наук, учитель біології Маньківського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №1 Маньківської селищної ради

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДСТАВНИКІВ ТИПУ МОЛЮСКИ РОЗРОБКА УРОКУ ІЗ БІОЛОГІЇ. 8 КЛАС

Мета: сформувати загальне уявлення про будову та процеси життєдіяльності представників типу Молюски, порівняти їх із кільчастими червами, визначити ознаки ускладнення будови; розвивати пізнавальні інтереси, вміння працювати в групі, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки; виховувати почуття прекрасного, любов до живої природи.

Обладнання: акваріумні молюски, вологі препарати «Виноградний слимак» та «Беззубка», черепашки молюсків, таблиця «Тип Молюски», малюнок «Різноманітність молюсків», стенд «Походження тваринного світу», сувеніри із черепашок.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Зміст уроку

I. Організаційний момент.

Створення психологічного настрою.

Учитель. Вітаю вас з чудовим зимовим днем! Погляньте за вікно! Земля, дерева, кущі вкриті сніговою ковдрою. Природа ніби завмерла в очікуванні весни... Багато неживих тіл поховано під снігом. Але рослини залишили насіння, тварини відклали яйця. Прийде час, і сонце своїм теплом пробудить їх до життя.

А поки природа відпочиває, ми з вами маємо можливість пізнавати її таємниці, мандруючи сторінками наших підручників та енциклопедій, вивчаючи кімнатні рослини та турбуючись про наших домашніх улюбленців.

Нехай у цей зимовий прохолодний день вас зігріє тепла посмішка. Погляньте на свого товариша по парті і усміхніться йому. Нехай тепло ваших посмішок зігріє ваші серця, а позитивні емоції будь протягом усього нашого уроку і допоможуть здобути нові знання.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Учитель. Перш ніж розпочати вивчення нової теми, давайте пригадаємо особливості зовнішньої і внутрішньої будови кільчастих червів.

Вправа «Вірю – не вірю». Якщо твердження правильне, піднімаємо руку, якщо ні – не піднімаємо.

1. Тіло кільчастих червів розділене на сегменти.
2. Симетрія тіла двобічна.
3. У кільчастих червів немає порожнини тіла.
4. Кільчасті черви мають вторинну порожнину тіла.
5. Травна система наскрізна, складається з переднього, середнього і заднього відділів.
6. Кровоносна система замкненого типу.
7. У кільчастих червів наявне серце.
8. Органи дихання – легені.
9. Дихають усією поверхнею тіла, а жителі водойм – з допомогою зябер.

10. Видільна система має вигляд довгих звивистих трубочок (метанефридії).

11. Нервова система представлена черевним нервовим ланцюжком.

Отже, ви добре справилися із завданням і отримали перепустку до вивчення наступної теми.

Тип Кільчасті черви відкриває в системі тварин вищий рівень організації – вториннопорожнинних (целомічних) тварин. Риси їх організації простежуються у всіх інших типів вториннопорожнинних тварин аж до хордових.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Як ви гадаєте, чи є на планеті Земля ще складніше організовані тварини, ніж ми вже вивчили?

Сьогодні ми ознайомимось з такими організмами.

Це одна з трьох груп тварин (поряд із членистоногими та хребетними), які процвітають у наш час. Вони походять від кільчастих червів, але формою тіла та способом життя на них не схожі.

У деякого із вас вони викликають неприємні відчуття, відразу через вигляд свого слизького тіла, в інших – спогади про літо, річку, море, а де в кого – навіть посмішку.

Хто ж вони?

Відповідь криється у наступних рядках загадки:

*Мур мурований, склеп склепований,
А в тім склепу живий похований (слимак).*

Слимак – типовий представник типу молюски.

Тема уроку: Загальна характеристика типу

Молюски.

Молюски досить різні та зовні між собою не схожі: це і голі слизуни суходолу, і жабурниці прісної водойми, і каракатиці, восьминоги та кальмари підводного морського царства.

Що ж об'єднує їх в один тип?

Які спільні пристосувальні ознаки будови й життєдіяльності є у різних молюсків?

Відповіді на ці запитання ми відшукаємо протягом уроку.

Оцінювання результатів вашої праці буде вимірюватися в грошових одиницях – каури. Каури – це рід молюсків, черепашки яких використовувались в якості монет спочатку в Китаї, а потім і в Індії, Японії, Кореї, Таїланді протягом 16 сторіч (із IV – по XIX сторіччя).

Критерії оцінювання:

- повторення раніше вивченого матеріалу – 2 каури;
- робота в групі (лабораторії) – 3 каури;
- виконання завдань у зошиті – 2 каури;
- участь в обговоренні – 1 каури;
- унаочнення на урок (малюнок, черепашка, живий молюск) – 2 каури;

Виконання тестових завдань – 4 каури.

Всі результати праці фіксуються у відомості на зарплату.

IV. Сприйняття нового матеріалу.

Учитель. Ознайомлення з молюсками не випадкове. Ці тварини належать до чітко означеної

групи і вже понад 100 років тому їх стали розглядати як окремих тип. У розвитку молюсків є багато спільного з розвитком кільчастих червів. Ось чому після повторення особливостей їх будови маємо нагоду звернути увагу на таких тварин, як молюски.

1. Систематичне положення (бесіда).

Яке місце Молюсків в системі органічного світу?

- Імперія Клітинні
- Надцарство Еукаріоти
- Царство Тварини
- Підцарство Багатоклітинні
- Тип Молюски
- Клас 1. Червононогі.
- Двостулкові.
- Головоногі.
- Загальні відомості про молюсків.

Вправа «Незакінчене речення» (виконується в зошиті за допомогою підручника, основні терміни записуються на дошці).

1. Молюски призвичаїлись до _____ та _____ середовища життя. 2. Тіло складається з _____, _____, і _____ шкіри _____ . 3. Тулуб оточений складкою _____ . 4. Між тілом і мантиєю є _____ порожнина. 5. Тіло більшості молюсків вкрите захисною _____ . 6. У молюсків розвинені системи органів _____ .

7. Кровоносна система молюсків _____ типу. 8. Органами дихання мешканців водоймищ є _____, у наземних тварин переважно – _____ . 9. Органи виділення молюсків – _____ . 10. У статевому відношенні вони є _____ організми та _____ . 11. Розвиток може бути _____ або _____ .

На дошці записати терміни: 1) малакологія, 2) несегментовані, 3) голова, 4) нога, 5) тулуб, 6) мантия, 7) мантийна порожнина, 8) вторинна порожнина, 9) черепашка, 10) незамкнена кровоносна система, 11) зябра, 12) легені, 13) тертка, 14) печінка, 15) нирки, 16) роздільностатеві, 17) гермафродити, 18) прямий розвиток, 19) непрямий розвиток, 20) розкидано-вузлова нервова система.

Особливості зовнішньої та внутрішньої будови. (Виступи наукових співробітників дослідницьких лабораторій.)

Нас цікавить ще дуже багато запитань щодо особливостей зовнішньої і внутрішньої будови молюсків.

Проте сьогодні юними дослідниками будете саме ви.

ДОСЛІДНИЦЬКА ЛАБОРАТОРІЯ 1

Дітям задається випереджувальне завдання: підготувати відповідь на запитання «Які особливості зовнішньої будови молюска?»

Відповідь. Молюски мають несегментоване, слизисте, м'яке тіло, тому їх називають ще м'якунами. Їх тіло, як правило складається з трьох відділів: голови, тулуба та м'язового виросту – ноги. Зовні вкрите черепашкою, яка може бути недорозвиненою, або повністю відсутньою. Розміри від декількох міліметрів до 19 м. Голова має ротовий отвір, щупальця, іноді хапальні органи, може бути частково, або повністю редукована. Нога має пласку підшву, пристосовану для повзання. Молюски пересуваються завдяки скороченню м'язів ноги. Зовнішні покриви складаються з в'їжджаної епітелію, містять у собі значну кількість слизових та білкових залоз. Слиз дуже важливий для молюсків. Оскільки він допомагає їм рухатися. Наявність слизу на рослинах – доказ того, що тут побували нічні ненажери – голі слизуни. Слиз також забезпечує захист від хижаків і допомагає зберігати вологу.

ДОСЛІДНИЦЬКА ЛАБОРАТОРІЯ 2

Запитання «Тіло молюсків покрите мантиєю, а в більшості – черепашкою. Яку роль у житті молюсків відіграють ці покриви?»

Відповідь. Складки шкіри охоплюють з боків усе тіло, нагадуючи цим старовинний одяг – мантию. Тому і мають таку назву.

Більшість молюсків має добре розвинену черепашку (або мушлю), що добре захищає їх, але заважає руху. Тому молюски, які ведуть «активний спосіб життя», у процесі еволюції її втрачають.

У черевонігих молюсків черепашка має вигляд спіралі. Через її отвір – устя – у разі небезпеки втягаються голова і нога. Цікаво, що серед молюсків є «правші» та «лівші». Щоб визначити напрямок закрутки, слід узяти черепашку в руку верхівкою догори. Якщо отвір, який називається устям, буде спрямований праворуч, то ця черепашка право закручена, якщо ліворуч – лівозакручена. Виноградні слимаки найчастіше бувають «правшами».

Устя багатьох водяних видів (наприклад, рапани) закривається міцною кришечкою з рогоподібної речовини. Ця кришечка слугує для захисту від ворогів.

У двостулкових молюсків черепашка складається з двох частин – стулочок, які міцно закриваються за допомогою м'язів-замкачів. Проте морські зірки легко відкривають мушлі молюсків за допомогою присосків на променях. Мушлю слід розкрити лише на кілька міліметрів, і морські зірки цього вистачить, аби запустити свій шлунок усередину мушлі і поласувати м'ясом молюска.

Молюски нарощують черепашку впродовж усього життя. Улітку черепашка росте швидше, ніж узимку. Тому на її поверхні помітні широкі літні й вузькі зимові смуги річного приросту. За їх кількістю можна приблизно встановити вік тварини.

Черепашки часто збирають, оскільки вони витончені, вигадливі, вишукані та мають яскраві кольори. Найчарівніші черепашки можна знайти у теплих морях. Черепашки молюсків (особливо мешканців тропічних морів, наприклад конусів чи мурексів) використовують як сувеніри, з них виготовляють гудзики та прикраси.

В черепашках двостулкових молюсків інколи утворюються перли – найдорогоцінніший продукт моря. Початок народженню перлини дає випадкове чужорідне тіло, наприклад, піщинка. Чужорідне тіло роздратований молюск починає покривати шарами перламутру. Внаслідок цього через деякий час з'являється крихітна перлина.

ДОСЛІДНИЦЬКА ЛАБОРАТОРІЯ 3

Запитання «Які особливості будови травної системи молюсків? Як вона пов'язана із способом їх живлення?»

Відповідь. За способом живлення молюски надзвичайно різноманітні. Так виноградний слимак живиться листям винограду та інших рослин. А великий ставковик – водяними рослинами. Багато видів, що живуть у морях, є хижаками, наприклад, рапана.

Будова травної системи молюсків пов'язана із способом їхнього живлення. Вона складна, поділяється на передню, середню та задню кишку. Передній відділ кишечника складається з ротової порожнини, глотки та стравоходу. У глотку можуть відкриватися слинні, а в розширення середньої кишки (шлунок) – травна (печінка) залози. Ці залози виробляють травні соки, здатні розщеплювати їжу. У деяких хижих морських видів, що живляться іншими молюсками, до складу слини входить сірчана кислота, яка розчиняє черепашку жертви, або отруту, яка її паралізує.

У ротовій порожнині черевонігих молюсків міститься мускулястий язик, вкритий рядами хітинових зубців, які утворюють тертку (або радулу). За допомогою тертки ставковик, наприклад, знімає шар одноклітинних водоростей із поверхні підводних предметів. Виноградний слимак віддирає клітини листків та стебел. У хижих, окрім

тертки, в ротовій порожнині є ще щелепи, які слугують для перетирання їжі.

Через глотку та стравохід їжа надходить у шлунок, а потім у кишку. Кишка петлеподібно вигинається всередині тулуба й закінчується на його правому боці біля краю мантиї анальним отвором.

ДОСЛІДНИЦЬКА ЛАБОРАТОРІЯ 4

Запитання «Яка будова кровоносної системи молюсків?»

Кровоносна система добре розвинена, однак вона незамкнена, тобто, кров рухається не тільки кровоносними судинами, але й надходить на деякий час у проміжки між органами.

На відміну від кільчастих черв'яків, є м'язовий орган – серце, скорочення якого забезпечує рух крові в організмі. Воно складається з відділів (камер) – одного або двох (інколи чотирьох) передсердь та шлуночка. До серця від органів дихання надходить збагачена киснем кров. Стінки камер серця по черзі скорочуються (20–30 разів на хвилину), проштовхуючи кров у судини. Великі судини переходять у тоненькі капіляри, з яких кров виходить у проміжки між органами. Потім кров знову збирається в судини і поступає в зябра або легені.

У молюсків кров синього забарвлення. Це зумовлено високим вмістом міді в крові.

ДОСЛІДНИЦЬКА ЛАБОРАТОРІЯ 5

Дихання – необхідна умова існування організмів. Як у молюсків відбувається газообмін?»

Більшість водяних молюсків дихають зябрами, а наземні і деякі водні – легенями. Легеня – це особлива кишеня мантиї, у стінках якої знаходиться велика кількість кровоносних судин. Зябра – це двопір'ясті або пластинчасті вирости з тоненькими стінками, які також містять багато кровоносних судин.

Деякі сучасні групи м'якунів пройшли дуже складний еволюційний шлях: вони вийшли з морських водойм на сушу, придбали в зв'язку з цим легеневий тип дихання, а потім знову пішли на «постійне проживання» в прісній воді, зберігши там однак придбаний на суші тип дихання. Тому мешканці водойм, щоб дихати, час від часу спливають до поверхні води, захоплюючи при цьому повітря. Воно проникає через дихальний отвір у легеню, там відбувається насичення крові киснем і звільнення від вуглекислого газу. Великий ставковик підіймається на поверхню води для дихання 7–9 разів на годину.

Інші представники водойм дихають розчиненим у воді киснем за допомогою зябер, розміщених у мантийній порожнині. Шкірне дихання суттєвої ролі не відіграє.

ДОСЛІДНИЦЬКА ЛАБОРАТОРІЯ 6

Як відбуваються процеси виділення та розмноження у молюсків.

Відповідь. Система виділення молюсків представлена нирками. Будова нирки досить складна. З одного боку вона відкривається лічкоподібним отвором з безліччю війок у навколосерцеву сумку, а з іншого – вивідним отвором у мантийну порожнину поруч з анальним отвором. При цьому сам канал нирки тісно переплетений із судинами кровоносної системи, з яких у нього проникають продукти обміну речовин.

Серед черевонігих є як гермафродити (всі легеневі), так і роздільностатеві (частина зябродішних). Запліднення у них внутрішнє.

Із відкладених ікринок у наземних і прісноводних видів виходять маленькі особини, подібні до дорослих. Це прямий розвиток. У деяких морських видів розвиток відбувається із перетворенням. При цьому з яйця вилуплюються личинки тієї чи іншої будови. Вони відрізняються від дорослих особин і ведуть планктонний спосіб життя. Переміщуючись разом із морськими течіями на великі відстані, таким чином, личинки сприяють розселенню виду.

Цікаво, що деякі молюски протягом життя можуть змінювати стать. Так, устриця, народжуючись

самцем, згодом стає самицею. Відклавши яєчка, самиця знову стає самцем. У холодних водах устриці змінюють свою стать раз на рік, а в теплих морях вони роблять це значно частіше.

Значення моллюсків у природі та в житті людини. (розповідь учителя).

V. Осмислення та узагальнення.

Бесіда:

1. Розкрийте зміст таких понять: МАЛАКОЛОГІЯ, МАНТІЯ, МАНТІЙНА ПОРОЖНИНА, НЕЗАМКНЕНА КРОВОНОСНА СИСТЕМА, ГЕРМАФРОДИТИ.

2. Дайте порівняльну характеристику моллюсків і кільчастих червів.

3. У чому виявляється пристосованість ставковика до умов існування?

Тестові завдання

I варіант

1. **Моллюски мають тіло:** а) сегментоване; б) несементоване.

2. **Кровоносна система моллюсків:** а) замкнена; б) незамкнена; в) відсутня.

3. **Нервова система моллюсків:** а) стовбурового типу; б) дифузна;

в) розкидано-вузлова.

4. **Вкажіть, що є органом виділення у моллюсків:** а) печінка; б) нирки; в) зелені залози.

5. **Мантійна порожнина моллюсків – це простір між...** а) тілом і мантією; б) раковиною і мантією, в) раковиною і тілом.

6. **Ознакою ускладнення будови моллюсків, порівняно із кільчастими червами є наявність:**

а) стравоходу; б) печінки; в) слинних залоз.

7. **Вкажіть структуру, властиву для представників типу Моллюски:** а) хітинова кутикула; б) червоний нервовий ланцюжок; в) тертка; г) первинна порожнина тіла.

8. **Вкажіть структуру, не властиву представникам типу Моллюски:** а) черепашка; б) очі; в) гермафродити; г) зовнішнє запліднення.

II варіант

1. **Тіло моллюсків:** а) поділене на відділи; б) не поділене на відділи.

2. **Органи виділення моллюсків:** а) нирки; б) видільні трубочки; в) мальпігієві судини.

3. **Вкажіть тип нервової системи моллюсків:** а) нервова трубка; б) розкидано-вузлова; в) черевний нервовий ланцюжок.

4. **Порожнина тіла моллюсків:** а) первинна; б) змішана; в) вторинна; г) відсутня.

5. **Вкажіть структуру, властиву для представників типу Моллюски:** а) печінка; б) воло; в) зелені залози; г) хітинова кутикула.

6. **Мантійна порожнина моллюсків – це простір між...** а) тілом і мантією; б) раковиною і мантією, в) раковиною і тілом.

7. **Ознакою ускладнення будови моллюсків, порівняно із кільчастими червами є наявність:**

а) судин; б) серця; в) слинних залоз.

8. **Вкажіть, які особливості будови кровоносної системи моллюсків:** а) замкнена, є серце; б) замкнена, немає серця; в) незамкнена, є серце; г) незамкнена, немає серця.

VI. Підсумок

Самооцінювання.

Відповіді на проблемні запитання.

Формулювання висновків.

V. Домашнє завдання.

1. Прочитати матеріал параграфа 27.

2. Підготування повідомлення «Перлини моря».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Серебряков В.В. Біологія 8: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2008. 288 с.

2. Моріс Рік, Барбара Корк, Карен Гоутмен, Хітер Еймері, Дженіфер Оуен та ін. Таємниці живої природи. Москва: Росмен, 2002. 200 с.

3. Шаламов Р. В., Литовченко О.А. Тваринний світ України. Харків: Школа, 2006. 144 с.

4. Різноманітність моллюсків, середовища їхнього існування та спосіб життя. URL: https://pidru4niki.com/77350/prirodoznavstvo/riznomanitnist_molyuskiv_seredovischa_yihного_isnuvannya_sposib_zhittya

Н. П. Калашник,

практичний психолог Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 33 ім. Василя Симоненка Черкаської міської ради

«СВІТИ НАВКОЛО МЕНЕ І Я У ЦИХ СВІТАХ»

РОЗРОБКА ЗАНЯТТЯ ДЛЯ УЧНІВ 3, 4 КЛАСІВ

Мета: формувати розвиток читацької компетентності та критичного мислення. Дослідити особливості розвитку школярів, їх індивідуальні ритми та суперечності, провідні поведінкові реакції.

Завдання: сприяти новому баченню людей і світу навколо себе для побудови нових, більш конструктивних взаємин; розглянути поняття: казкові світи, персонажі, риси характеру.

Обладнання: іграшка, плакати з рисами характеру (умовно позитивні, негативні, нейтральні риси), зразок для заповнення бланку (на екрані, чи плакаті), бланки для заповнення учнями, картки з варіантами прямої мови персонажу (див. Додатки), іграшкова корзинка.

Форма проведення: групова.

Хід роботи

Вступ. Вітання. Повідомлення теми заняття.

Прийняття Угоди. Учням пропонуються, роз'яснюються, прописуються пункти угоди та її важливість у нашій взаємодії, наприклад: ПІДНЯТА РУКА, БЕЗ КРИТИКИ, ДОБРОЧЕСНІСТЬ, МОБІЛЬНА ТИША, тощо. Обов'язково запитуємо дітей чи є у них потреба додати ще якісь пункти угоди, якщо так то додаємо.

Актуалізація теми. З давніх часів люди створювали різні казкові, фантастичні світи. Переказували їх дорослим і дітям, щоб передати знання про добро і зло, правила поведінки, життєві цінності, перемогу добра над злом.

Люди вірили в чарівність нашого світу, і наділяли людськими рисами явища природи, рослини, тварини. Тому ми можемо впізнати у казкових персонажах себе, своє оточення, чи своїх ворогів.

Давайте пригадаємо, які види казок ви знаєте? Які є дійові особи, персонажі?

Так, дійсно казки є **народні та авторські**. А також:

- про тварин (найдавніші казки, у яких тварини є головними героями - «Пан Коцький», «Солом'яний бичок», «Рукавичка», «Царівна-жаба» - чарівна шкіра, «Кривенька качечка» - чарівне пір'ячко, «Дідова дочка й бабина дочка» - чарівна верба);
- чарівні або фантастичні (в них герої наділені надприродною силою, мають чарівні предмети – «Котигорошко» - горошина, «Івасик-Телесик» – чарівний хлопчик з полінця);
- побутові (повчальні життєві історії – «Язиката Хвеська», «Названий батько»).

Найчастіше дійовими особами та персонажами казок є люди, тварини, рослини та предмети, які наділені як позитивними рисами характеру так і негативними. Тобто, герої казок можуть бути негативними (носії зла - гультяй, ледар, ледащизня, нероба, Кривда, Горе, Біда, Злиденність, Смерть...) та позитивними (добротворці, мудрі, кмітливі, добропорядні, Правда, Щастя, Добро).

Вправа «Характер персонажу»

Мета: навчити розпізнавати прояви та риси характеру, розвивати критичне ставлення до зразків і мотивів поведінки людей.

Обладнання: іграшка, картки з варіантами прямої мови персонажу, іграшкова корзинка з уявними чи реальними смаколикками.

Інструкція: педагог пропонує чотирьом учням спробувати побути акторами, а класу уважно спостерігати за їх діями. Дітям-акторам необхідно програти діалог між іграшкою та персонажем. Бажаючи отримують по картці з варіантом прямої мови персонажу: це – «дівчинка зі смаколикками» у корзинці. Іграшка просить «дівчинку зі смаколикками» пригостити її. Завдання кожної дитини-актора: взяти корзинку і дати відповідь іграшці, виразно проговоривши написане у картці.

Далі учні виходять з ролі, займають свої місця. Якщо бажаючих бути акторами багато – даємо можливість програти діалог і їм. Потім розпочинаємо обговорення.

Обговорення: учням пропонується, скориставшись підказками (плакати з рисами характеру), описати характер «дівчинки зі смаколикками». Педагог акцентує увагу школярів на тому, що **характер** – це психічні риси людини, які виявляються у поведінці. Обговорюємо, який з програних варіантів персонажу був для них позитивний, який негативний, і чому.

Запитання до учнів: які риси характеру мають позитивні персонажі, які – негативні? Чи можуть позитивні та негативні риси бути в одному персонажі? Підсумок: кожен персонаж, як і кожна людина, має різні риси характеру – позитивні, негативні, нейтральні. У різних життєвих обставинах ми можемо бути добрими і злими, працьовитими і лінивими, щедрими і скупими, тощо.

Вправа «Казка»

Мета: зняти розумове напруження, дати дітям невеликий відпочинок, викликати позитивні емоції та налаштувати на подальші вправи.

Інструкція: педагог виразно, повільно, дещо загадково декламує вірш. Учні пропонується уважно слухати і виконувати віршовані інструкції.

*Повіки опускаємо,
Заплющуємо очі.
У тиші уявляємо,
Як в казку поринаємо.
Всіх огеортає спокій:
Чарівний і глибокий.
Там може гріє сонечко,*

*А може йде сніжок?
Для когось є печера,
Чи зоряний пилок.
Там і герої різні:
Байдужі, добрі, злі,
А може вони щедрі,
Або ж вони скупі?
Когось вони повчають,
Когось застерігають,
А може надихають
До здійснення всіх мрій?
Героїв ми згадали,
У казці побували.
Ми з неї виринаємо
Та очі відкриваємо!*

(автор Калашник Н.П.)

Вправа «Улюблений казковий світ та його персонажі»

Мета: розвивати вміння критично мислити, аналізувати персонажі, збагатити понятійний словник учнів.

Обладнання: плакати з рисами характеру, зразок для заповнення бланку, бланки для заповнення учнями.

Інструкція: педагог пропонує учням згадати улюблений казковий світ та його персонажів. Далі, за зразком заповнити отриманий бланк. У ньому діти прописують: назву твору, його автора, двох героїв твору: позитивного та негативного (на думку дитини). Добирають до кожного персонажа як позитивні так і негативні риси характеру, наприклад: Попелюшка – добра, працелюбна, терпляча, турботлива, покірна, невпевнена, безвільна; Баба-Яга – відлюдниця, зла чаклунка, примхлива, гостинна, мудра, турботлива.

За цими рисами інші учні будуть відгадувати персонажів та казковий твір, тому необхідно ретельно, творчо добирати риси характеру обраних персонажів. Заповнені бланки діти здають педагогу.

Вправа «Відгадай»

Мета: актуалізувати читацьку потребу, розвивати пізнавальні процеси, розширити та закріпити знання учнів про казкові світи та їх персонажів.

Обладнання: заповнені учнями бланки.

Інструкція: педагог зачитує риси характеру персонажів, а діти відгадують їх та казкове джерело. Можна використовувати підказки, на кшталт: казкове джерело – є друковане, є мультфільм, є кінофільм, є серіал; казка народна чи авторська; українська чи зарубіжна, тощо.

Рефлексія

Запитання до учнів: Що зацікавило вас на цьому занятті? Що ви дізналися вперше? Що вас здивувало? Який казковий твір та його героїв легко було відгадати, а який важко? Що вам найбільше запам'яталось на цьому занятті? Яку казку вам захотілось прочитати найближчим часом?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкіна О.В. Критичне мислення учнів початкових класів (Закінчення). *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 4. С. 37–44.
2. Белкіна О.В. Критичне мислення учнів початкових класів (Початок). *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 4. С. 37–42.
3. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. URL: <http://bit.ly/3YJ7lpA>
4. Денищук Р.В. Розробка уроку з «Я у світі» на тему «Характер людини». Освітній проект На Урок. URL: <http://bit.ly/3RXqmCA>
5. Підлипна Л. Казка в роботі практичного психолога. *Психолог*. 2016. № 11-12. С. 46–50.

6. Стецо Н. В. Методична розробка « Вплив казки на розвиток особистості». Освітній проект Всеосвіта. URL: <https://bit.ly/3H5Sa753>

Додатки

«Риси характеру»

Товариськість – замкнутість, тактовність – безтактність, правдивість – брехливість, ввічливість – грубість, чуйність – жорстокість, щирість – лицемірство, доброзичливість – заздрість, турботливість – байдужість, працелюбність – лінь, ініціативність – консервативність, добросовісність – безвідповідальність, наполегливість – безвільність, самокритичність – некритичність, вимогливість – невимогливість, скромність – хвалькуватість, почуття гідності, самоповага – самолюбство, нікчемність, акуратність – неохайність, бережливість, економність – марнотратство, роздай біда, щедрість – скупість, сміливість – боягузтво, терплячість – непосидючість і невгамовність, рішучість – невпевненість, цілеспрямованість – безцільність.

«Варіанти прямої мови персонажу»

1. «Будь ласка, пригощайтесь смаколиками, можете взяти всі!»
2. «Я з радістю пригощу вас одним смаколиком! Виберіть, що вам до вподоби».
3. «На жаль, я не можу вас пригостити. Всі смаколики пораховані за кількістю гостей».
4. «Йди геть! Я тобі нічого не дам!»

«Бланк для відповідей»

П.І. _____ Клас __	Назва твору _____
ПП-Позитивний персонаж (на вашу думку) _____	НП-Негативний персонаж (на вашу думку) _____
Запишіть 3-4 позитивних рис характеру (якостей) ПП: - - - -	Запишіть кілька позитивних рис характеру (якостей) НП: - - - -
Запишіть кілька негативних рис характеру (якостей) НП: - - - -	Запишіть 3-4 негативних рис характеру (якостей) ПП: - - - -

В. Ю. Носова,

вихователь групи подовженого дня, учитель української мови та літератури, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вихователь-методист Червонослобідського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №2 Червонослобідської сільської ради Черкаської області;

Н. Г. Бережна,

учитель початкових класів, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист Червонослобідського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №2 Червонослобідської сільської ради Черкаської області

«ЕКОНОМІЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП»
РОЗРОБКА ЗАНЯТТЯ-ГРИ ДЛЯ УЧНІВ 2 КЛАСУ

Мета: формувати фінансову компетентність здобувачів освіти, систематизувати знання дітей про загальноновживані економічні терміни: «економіка», «економія», «гроші», «банк», «товар»; уточнити уявлення про грошові одиниці України; ознайомити з історією виникнення грошей; вчити дітей будувати повні речення при відповіді, розвивати пам'ять, уяву, логічне мислення; прищеплювати ощадливість, вчити правильному та раціональному використанню грошей; сприяти розвитку самостійності, організованості, відповідальності, вмінню працювати разом.

Обладнання: скринька, макети грошових одиниць України, рекламних товарів

(чобітки, шапка, лампочка, молоко, іграшка бей-блейд), ілюстровані картки, мікрофон, мультимедійна презентація (розміщена за QR-кодом).

ХІД ЗАНЯТТЯ

Організація класу. Хвилинка афірмації

*Ось дзвінок сигнал нам дав.
Працювати час настає.
Тож і ми часу не гаймо,
Заняття наше починаймо!
Станьте діти всі рівенько
Усміхніться всі гарненько
Усміхніться самі до себе
Усміхніться всі до мене
Усміхніться до гостей
Привітайтеся: «Добрий день!»*

2. Оголошення теми і мети заняття

Учитель. Діти, сьогодні наше заняття відбудеться у форматі економічного калейдоскопу.

Спочатку з'ясуємо, чи розумієте ви значення слів: економіка і та калейдоскоп.

Що таке калейдоскоп?

Калейдоскоп – це іграшка, що дозволяє створювати візерунки. Погляньмо на екран, саме так з'являється візерунки у калейдоскопі, ніби висипаються із маленьких скелець.

А чому він економічний? Що це за наука економіка?

Економіка – це наука про ведення господарства, уміння правильно користуватися грошима.

Отже, на сьогоднішньому занятті «Економічний калейдоскоп» ми поговоримо про такі економічні поняття як «гроші», «товар»; з'ясуємо історію виникнення грошей; дізнаємось, звідки вони беруться та як економічно їх витратити.

Поетична хвилинка

1.

Учитель. Послухаємо віршики про економіку. Економіка – наука для дорослих і малят. Нелегка вона, цікава!

Але швидко нас навчить,

Як з грошима поведись!

Як фінансами управляти

Кожна людина повинна знати.

Як воду й світло берегти,

Знають навіть дітлахи.

Розповідь учителя з елементами бесіди «Історична скринька»

• У нас на столі ви помітили червону скриньку. Подивіться, що лежить у ній? (мушлі, камінці).

• Раніше у людей не було грошей.

• Як ви вважаєте, як тоді люди купували собі їжу, речі? (Відповіді дітей.)

• У давнину, коли грошей зовсім ще не було, люди просто обмінювалися товарами. Потім почали використовувати мушлі, камінці, а згодом – коштовні метали: золото та срібло, ділячи їх на маленькі шматочки різної форми. У нас в Україні понад тисячу років тому почали карбувати золоті та срібні монети: златники та срібляники, які отримали назву «гривня».

• У нашій скриньці зібрані гроші, якими люди

користувались дуже давно, та наші гроші, якими користуємось ми зараз. «Гроші»- паперові, їх називають «купюра або банкнота», та металеві гроші, це «монети». (Показ виставки грошей). Гроші друкуються державою на спеціальному обладнанні.

- Як називаються гроші у нашій країні? (Вони називаються гривнями).
- Чому купюри та монети різного кольору? (Щоб люди не плутали їх).

Калейдоскоп «Народна мудрість про гроші» (робота у групах)

У народі кажуть: «Бажаєш гроші мати, потрібно добре працювати». А що ще каже народна мудрість про гроші, ви дізнаєтесь, коли виконаєте наступне завдання в групах.

Вам необхідно скласти із запропонованих ілюстрованих карток прислів'я. (Зразки карток можна переглянути та завантажити за QR-кодом.)

Спочатку повторимо правила роботи у групах:

• Умій слухати свого товариша.

• Говори по черзі.

• Дотримуйся мобільної тиші.

• Сигналізуй про закінчення роботи.

• Копійка гривню береже.

• Заощаджуючи, можна назбирати велику суму.

• Копійка копійку кличе.

• Якщо маєш невеликі заощадження грошей, завжди виникає бажання мати більше.

• Рахуй гроші стиха, не матимеш лиха.

Завжди потрібно планувати, скільки і на що маєш витратити, аби потім не засмучуватись, що у тебе не вистачило коштів на необхідні речі.

Вправа «Мікрофон»

1. А зараз на вас чекатиме цікава вправа «Мікрофон»

2. Що треба робити, аби у вас було більше грошей? (Економічно жити.)

3. Як називається бережливе і ощадливе використання товарів, грошей та послуг? (Це *економія*.)

4. Як ви розумієте вислів «економічно жити»? (Не витратити багато води, світла, газу. Не ламати іграшок, берегти одяг і взуття, телевізор не дивитись довго.)

5. Як у школі ми можемо бути бережливими і економічними? (Не псувати меблі. Не бруднити килимки.)

Поетична хвилинка 2

Як виросту велика,
Я буду працювати!
І гроші економно
Я буду витратити!
Про фінанси все вивчаю,
І батькам допомагаю!
Кишенькові гроші маю
І ціну їм добре знаю!
Непотрібне – не купляю,
Про бюджет сім'ї подбаю.
Гаманець давно вже маю –
Гроші в ньому я тримаю!
Щоб гроші в гаманці були,
Ви правила запам'ятайте:
Газ, електрику і воду бережіть!
Гроші економно витрачайте!
Гарні професії здобуйте!

Фізкультхвилинка

*Економчик йшов та йшов,
Тут він гривеньку знайшов!
Покрутився раз і два,
Нахилився раз і два!
Гривеньку підняв,
У гаманець її поклав!
От який я молодець!*

Вправа «Корисна справа»

Учитель. Ми з вами теж вчилися бути економними. На уроках трудового навчання виготовляли годівнички для птахів із вживаного матеріалу. Ось деякі із них. (Демонстрація виробів).

- А яке друге життя ми можемо дати непотрібним та старим речам?
- Із сторінок старих журналів можна зробити чудові закладки або прикраси для кімнати.
- Зошити не викидаємо, а здаємо на макулатуру. Отримаємо гроші і водночас збережемо дерева в лісі.
- Із старих коробочок можна зробити органайзер для олівців.

Групування «Де живуть гроші?»

Учитель. А зараз ми з вами з'ясуємо, де живуть гроші? Із поданих карток виберіть одну, на якій зображено місце, де можуть жити гроші. І поясніть, звідки вони там беруться. Обрані картки прикріпіть до «грошей» до зображення, прикріпленого на дошці.

(Матеріал для роботи

розміщений за QR-кодом.)

Звідки ж беруться у нас гроші?

1. Мама й тата кладуть у гаманець гроші, які вони заробили на роботі.
2. У скарбничку кладуть гроші люди, які хочуть заощадити.
3. Сейф потрібен для зберігання великої суми грошей.
4. У банкомат гроші кладуть працівники банку, аби люди, які їх заробили, могли звідти взяти.
5. Банк – це установа, де знаходяться, зберігаються та видаються гроші.
6. Касовим апаратом користуються для збереження отриманих від покупок грошей.

Вправа «Встанови відповідність» (Робота з презентацією)

– Що можна купити за гроші? Як назвати це одним словом? (Товар.)

Учитель. На слайді ви бачите різні товари. Пропоную розмістити їх до відповідних магазинів.

Продукти – в продовольчому.
Іграшки – в іграшковому.
Електроприлади – в електротоварах.
Взуття – в магазині взуття.
Одяг – в магазині одягу.
А щоб товар користувався попитом, йому потрібна... (Реклама.)

Реклама – повідомлення про товар, його якість та можливість використання. Вона повинна бути такою, щоб товар хотілося придбати. У класі завчасно стартувала рекламна кампанія. Юні рекламодавці підготували свої виступи.

(Зразки зображень рекламних товарів можна переглянути і завантажити за QR-кодом.)

ЛЕД – лампочку ти придбай!

Вона може довго працювати

І денне світло нам давати!

Економна, стильна і яскрава,

Бюджет сім'ї оберігає!

Молоко дає нам сил,

До вподоби воно всім –

Здоровішаємо з ним!

Молоко вживайте зранку –

Кращого нема сніданку!

Я без шапки аж ніяк,

Вуха мерзнуть зразу – так...

Тож носіть її щодня,

Щоб не застудитись!

Маю модні чобітки:

Гарні і зручненькі!

Дуже тепло ніжкам у них –

Раджу всім дівчаткам!

У мене іграшка нова,

Модна та сучасна!

З друзями ми граємось,

Бей-блейдами змагаємось.

Гра «Так чи ні»

З тобою хочеться мені

Зіграти в гру «Чи так, чи ні».

Коли «Так» – сідай рівненько, говори нам: «Так»,

А як «Ні» – хутчіш вставай, пальчиком сигнал давай.

Коли з дому я іду, світло вимикаю. (Так.)

Про електрику і струм ніколи не дбаю. (Ні.)

Гроші я кладу в кишеню. (Ні.)

А цукерки – в гаманець. (Ні.)

Все, що хочу, я купляю, про бюджет сім'ї не дбаю. (Ні.)

Молоко, сир і сметану я купую у продтоварах. (Так.)

І у цьому ж магазині я куплю спідничку синю. (Ні.)

Газ і воду економлю. (Так.)

Економіка навчить, як з грошима поведись!

(Так.)
Хто у гру оцю пограв, економістом справжнім став!

Підсумки. Гра «Добавляночка»

Учитель. Чи були ви уважними під час заняття, з'ясуємо у грі «Добавляночка». Зараз вам необхідно буде додати необхідні слова.

Відгадай-но, як те зветься

Що за гроші продається... (Товар)

Це не просто диво-дар

А справжнісінький... (Товар)

Меблі, хліб і олівець

Продає нам... (Продавець)

За сметану, хліб і сир

У касі чек проб'є... (Касир)

Лікарю і акробату
Видають за труд...(Зарплату)
Порося потрібне мені
Те, що з діркою на спині...(Скарбничка)
Раз, два, три, чотири, п'ять,
Усі уміють рахувать.
Щоб товари нам продати,
Треба, що в кишені мати? (Гроші)
На товарі в магазині
Ми завжди побачим...(Ціни)

Учитель. На занятті всі були уважні та старанні. Сподіваюсь, що ви назавжди запам'ятаєте, що таке економіка, економія, гроші, товар. Будете працюючими, навчитесь заробляти гроші та витратити їх із розумом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варецька О.В. Духовно-економічне виховання молодших школярів на основі курсу «Початки економіки». Запоріжжя: КПУ, 2010. – 80 с.
2. Ковальчук Г.О. Організація навчання з економіки: навч. посібник. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2002. – 305с.

3. Нетрадиційні уроки з економіки: навч.-метод. посіб. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. – 128с.
4. Історія грошей. «Джміль». 2018. №3 URL: <https://jnil.com.ua/2018-3/economika>
5. Харченко С.Ф. Доби́рка заняття з економічного виховання для дітей. URL: <https://naurok.com.ua/dobirka-zanyat-z-ekonomichnogo-vihovannya-dlya-ditey-molodshogo-doshkilnogo-viku-330998.html>
6. Древаль О.М. Методичні матеріали: Конспект інтегрованого заняття з економічного виховання «В пошуках скарбу» URL: <https://vseosvita.ua/library/konspekt-integrovanogo-zanatta-z-ekonomichnogo-vihovanna-v-posukah-skarbu-dla-starsoi-grupi-271135.html>
7. Дерипаско Л.І. Поетичні рядки на кожен етап уроку. URL: https://kalinovakraina.blogspot.com/p/blog-page_0.html
8. Удовиченко О.М. Презентація-додаток «Економічні загадки» URL: <https://www.slideshare.net/ssuserde793d1/ss-70724176>
9. Вірші та загадки про економіку. URL: <https://dovidka.biz.ua/virshi-ta-zagadki-pro-ekonomiku>
10. Бандура А.В. Конспект заняття «Економічний Брейн-ринг». URL: <https://urok-ua.com/konspekt-zanyattya-dlya-ditey-starshoyi-grupi-dnz-ekonomichniy-breyn-ring/>

Л. В. Гончарова, Н. В. Лесечко,

учителі початкових класів Новоукраїнського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад загальноосвітня школа І-ІІ ступенів» Чорнобаївської селищної ради Черкаської області

ОЗНАЙОМЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Гострою потребою ХХІ століття стає формування такого способу життя, який був би основою для довготривалого гармонійного розвитку людства. Необхідними стають наявність такої системи цінностей та світоглядних переконань, які б стосувались культурного світогляду кожної людини та суспільства загалом, які б не залежали від економічних коливань, у яких захист та збереження природи, турбота про людину, її життя та повага її прав вважалися б настільки важливими, як і саме життя. Саме такі стійкі принципи і сформували появу поняття «сталій розвиток», тобто такий розвиток, що задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [7].

Враховуючи орієнтацію системи освіти нашої країни на європейське співтовариство та з метою забезпечення потреб підростаючого покоління у контексті глобалізаційних процесів, вітчизняна педагогіка активно працює над науково-методичним забезпеченням освітнього простору з урахуванням ключових принципів сталого розвитку. Про це свідчить наявність численних інструктивно-методичних матеріалів, статей, методичних рекомендацій та навчальних програм.

Аналіз наукових розвідок, дав змогу дослідити, що ідеї про необхідність стримувати безконтрольно

зростаюче споживання природних ресурсів вперше були висловлені ще давньогрецькими філософами. Але зазвичай поняття сталого розвитку пов'язують із англійським економістом Томасом Робертом Мальтусом. На початку ХVІІІ століття Мальтус висловив гіпотезу про те, що зростання населення відбувається в геометричній прогресії, а зростання виробництва продуктів харчування та ресурсів – в арифметичній, що в свою чергу призводить до голоду, катастроф та навіть війн.

Через 170 років після публікації перших робіт Мальтуса, у 1972 році міжнародна громадська організація «Римський клуб» випустила першу доповідь – «Межі зростання» (The Limits to Growth) – результати математичного моделювання вичерпання природних ресурсів внаслідок зростання населення. Модель містила 12 сценаріїв, п'ять з яких описували катастрофічне зниження населення до 1-3 млрд осіб через надмірне зростання споживання, а сім сценаріїв були сприятливішими і спиралися на підвищення екологічної, демографічної та соціальної усвідомленості людства.

У тому ж 1972 році була створена Програма Організації Об'єднаних Націй (ООН) з навколишнього середовища, яка започаткувала обговорення екологічних проблем на глобальному рівні. За ініціативи представників ООН поняття сталого

розвитку було сформульовано і введено в обіг у доповіді голови Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН у 1987 році. Наступні міжнародні зустрічі сприяли координації зусиль усіх країн та виробленню на цій основі стратегії рішучих дій та практичних заходів у подоланні впливу технологічних факторів на довкілля. Наступним кроком у даному напрямі 57-та сесія Генеральної Асамблеї ООН 1 березня 2005 року проголосила декаду «Освіта для сталого розвитку», визначивши таким чином освіту як глобальний пріоритет у просуванні людства до сталого розвитку [3].

Сьогодні наукова думка налічує декілька варіантів поняття «сталий розвиток»:

- розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби;
- такий розвиток суспільства, за якого покращуються умови життя людини, а вплив на довкілля залишається в межах господарської ємності біосфери так, що не порушується природна основа функціонування людства;
- соціальний розвиток, що не перериває природні умови існування людського роду [3].

Однак, очевидним є те, що всі запропоновані формулювання виділяють у понятті «сталий розвиток» два важливі аспекти: природа та суспільство.

Фундаментом сталого розвитку природи та суспільства безумовно є система освіти, оскільки у процесі навчання людина вчиться пізнавати, діяти, засвоює ціннісні орієнтири, які визначають її життєву позицію.

Аналіз наукових джерел дає змогу визначити, що універсальною моделі освіти для сталого розвитку не існує, оскільки підходи до її забезпечення у кожній країні відрізнятимуться в залежності від екологічних, соціальних та економічних умов.

Схематично роль освіти для сталого розвитку особистості показано на рисунку 1.

Рисунок 1. Освіта як ключовий фактор сталого розвитку особистості

Ціль освіти для сталого розвитку можна визначити як безперервний особистісний розвиток людини, що допомагає їй зрозуміти свої потенційні можливості, забезпечує підвищення якості її життя, формує навички необхідні для досягнення гармонії у співпраці з суспільством та державою.

Збереження якісних характеристик забезпечується інваріантною складовою освіти, насамперед, фундаментальними науковими відкриттями галузі філософії, фізики, математики, природознавства, хімії. Зберігається найцінніше у знаннях з усього, що накопичено людством: системність, міцність, повнота, творчість, їх доказовість, надійність, що дає

можливість задовольняти потреби тих, хто навчається якісно сьогодні і в майбутньому.

Розвиток як безперервна зміна кількісних характеристик забезпечується варіативною складовою освіти, надаючи можливість вибору змісту освіти до освітніх потреб, можливостей та уподобань тих, хто навчається.

Роль нашої країни у дослідженні фундаментальних та прикладних проблем системи освіти на користь сталого розвитку досить потужна, оскільки Україна багатонаціональна, полікультурна держава, що має на своїй території унікальні природні цінності та налічує вагомий педагогічний потенціал, в дошкільній ланці зокрема.

Дані положення знаходять підкріплення у «Національній доповіді: Цілі Сталого Розвитку: Україна» [2] та в Указі Президент України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (30 вересня 2019 р.) [8].

Так, у «Національній доповіді: «Цілі Сталого Розвитку: Україна» (2015–2030 роки) адаптовано 17 глобальних цілей сталого розвитку.

Окрім ключових цілей, розглядаються основні напрями сталого розвитку:

- **Економічний:** поняття «економічної ефективності» розглядається зовсім під іншим кутом. Як стало зрозуміло, тривалі економічні проекти, що враховують закономірності природи, у результаті виявляються ефективнішими, ніж проекти, під час реалізації яких не враховуються можливі екологічні наслідки.

- **Екологічний.** Основна мета сталого розвитку в галузі екології – стабільність фізичних та екологічних систем. Ігнорування потреб екології призведе до деградації навколишнього середовища та поставить під загрозу існування всього людства.

- **Соціальний** напрям сталого розвитку спрямований на збереження культурної та соціальної стабільності, а також зменшення кількості руйнівних конфліктів [2].

З огляду на зазначені вище положення, наголосимо, що у сучасних умовах освіта учнів початкової школи у галузі взаємодії природи та суспільства, як складова загальної системи освіти, має здійснюватися на користь сталого розвитку – цілеспрямованого безперервного процесу навчання, виховання та розвитку дітей, спрямованого на формування цілісної картини світу, початкових навичок екологічної поведінки, виховання емоційно-ціннісного суб'єктивного ставлення до себе, до світу природи, оточуючих людей, виховання бережливого ставлення до природних ресурсів та ін.

Важливим аспектом у питанні формування в учнів початкової школи навичок, орієнтованих на сталий розвиток, є залучення батьківської аудиторії, як повноцінних учасників освітнього процесу. А зацікавленість педагогів і батьків в упровадженні ідей сталого розвитку в освітній процес – головна умова формування у дітей екологічно, економічно і соціально доцільної поведінки, яка сприяє поліпшенню взаємин між дітьми й оточенням, підтримує моральний і психологічний клімат, формує у дітей усвідомлене ставлення до споживання енергії й води, витрат сировини, зміцнення власного здоров'я, формує навички продуктивної комунікації та сприяє розвитку особистості загалом.

Враховуючи зазначені положення для ознайомлення учнів початкової ланки з цілями сталого розвитку особистості, пропонуємо вихователям та батькам звернути увагу на запропоновані нами нижче рекомендації.

Важливе значення має *інтегрований підхід до організації освіти для сталого розвитку*, що сприятиме становленню та всебічному розвитку

особистості дитини. Необхідно розробляти та впроваджувати в практику роботи закладів освіти педагогічні моделі, засновані на засадах інтеграції цілей сталого розвитку у сукупний освітній процес, здійснювати ознайомлення учнів з цілями сталого розвитку через музичну, художню діяльність, експериментування, спостереження тощо [1].

З метою ознайомлення учнів з особливостями цілей сталого розвитку допоможе використання методів проектної та дослідницької діяльності. «Навчання через дослідження» орієнтується насамперед на активне залучення дітей. Його основний принцип – стимулювання та задоволення пізнавального інтересу дитини, що зазвичай реалізується як певний алгоритм: формулювання питання, вивчення ситуації, пошук вирішення, осмислення та обговорення результатів. Проектна діяльність – це спільна навчально-пізнавальна, творча чи ігрова діяльність, що має спільну мету, узгоджені методи, способи діяльності, спрямовані на досягнення загального результату. Проект сприяє розвитку самостійності, цілеспрямованості, відповідальності, креативності, наполегливості, толерантності, ініціативності, розвиває вміння працювати в команді, співпрацювати та домовлятися, у процесі роботи над проектом діти набувають соціальної практики, адаптуються до сучасних умов життя. Серед основних тем проектів пропонуємо наступні: «Дерева – наші друзі», «Маленькі екологи», «Властивості води», «Ми – друзі природи», «Батарейки, здавайтесь!», «Досліджуй, думай, дій», «Цікава економіка», «Про довкілля дбаємо – гарне майбутнє маємо», «Я – заощадливий», «Кишенькові гроші», «Я і соціум», «Таємниці ввічливості», «Сила посмішки» та ін. [2; 4].

Одним із потужних навчальних засобів, який стимулює практично-інтелектуальний розвиток дітей, не обмежуючи свободу експериментування, розвиває уяву та навички спілкування, допомагає жити у світі фантазій, розвиває здатність до самовираження є ігри. Саме у процесі реалізації освіти для сталого розвитку, формування екологічної, економічної грамотності та соціально відповідальної поведінки слід відзначити особливий потенціал ігор на формування мотивації та установок, моделювання досвіду сприйняття та вирішення реальних проблем. Серед навчальних ігор доречно застосовувати ігри-бесіди, ігри на місцевості, настільні ігри, ігри-конкурси (змагання).

Сучасне покоління дітей у науковій літературі, згідно з теорією поколінь, характеризується як таке, якому властива короткотривала концентрація уваги та кліпове мислення. Адже в умовах глобалізації й функціонування інформаційного суспільства діти з ранніх етапів розвитку споживають саме цифровий контент. Тому використання медіаресурсів (Додаток А) та цифрових технологій при ознайомленні учнів початкової школи з цілями сталого розвитку, на нашу думку, сприяє **вирішенню наступних завдань**:

- поглиблює розуміння проблем сталого розвитку особистості та можливості участі у їх вирішенні;
- розвиває навички критичного аналізу отриманої інформації і формує вміння бути незалежними та активними її споживачами задля сталого розвитку суспільства і себе як його частини;
- розвиває навички комунікацій у медіа середовищі, спрямовані на просування цінностей сталого розвитку, вирішення соціальних проблем;
- стимулює творчість, що підтримує залучення дитини до розвитку креативних рішень у вирішенні соціально-важливих проблем задля сталого розвитку суспільства [4;6].

Повноцінними учасниками освітнього процесу є батьки. І саме проведення спільних заходів з участю

батьків допомагає розвивати зацікавленість у дітей, піднімає авторитет сім'ї, гурту дітей, батьків, педагогів. Соціальне партнерство з батьками – процес досить трудомісткий, вимагає великої підготовки та чіткого планування спільної діяльності, але при вмілому поєднанні інноваційних форм співпраці з сім'єю стає невід'ємною частиною освіти для сталого розвитку. **Серед основних напрямів роботи, націлених на співпрацю з батьками в умовах освіти для сталого розвитку, пропонуємо наступні:**

- участь батьків у заходах, спрямованих на ознайомлення з цілями сталого розвитку (економічні ярмарки, екологічні квести, екологічні десанти, свята, конкурси та змагання);
- інформування батьків про завдання та зміст освіти для сталого розвитку (консультаційні дні, батьківські всеобучі, інформаційні кафе, діалоги, підготовка стендів, добірка літератури для опрацювання у родинному колі та ін.) [5].

Отже, ознайомлення учнів початкової школи з особливостями цілей сталого розвитку у педагогічній практиці розглядається як новий напрям освіти, який через системний та комплексний підхід сприяє створенню гнучкого, здорового та сталого суспільства, вносить у систему освітнього процесу якісні зміни, виховуючи особистість на цінностях справедливості, рівності, терпимості, достатності, взаємоповаги, відповідальності, екологічності та ін. Розглядаючи освіту як ключовий фактор сталого розвитку особистості, навчаючи ідеям сталого розвитку дітей, у педагогів та батьків теж формується нова система цінностей, змінюються звички та суспільні інтереси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність. Підготовка керівних та педагогічних кадрів до реалізації Концепції Нової української школи: Збірник статей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Харків, 6 квітня 2017 року). – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2017. С. 85-88. URL: http://conf-hano.at.ua/load/zbirniki/elektronnij_zbirnik_materialiv/4-1-0-680.
2. Національній доповіді: Цілі Сталого Розвитку: Україна. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/%d0%9d%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%be%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b0%20%d0%b4%d0%be%d0%bf%d0%be%d0%b2%d1%96%d0%b4%d1%8c%20%d0%a6%d0%a1%d0%a0%20%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%b8_%d0%bb%d0%b8%d0%bf%d0%b5%d0%bd%d1%8c%202017%20ukr.pdf
3. Освіта для сталого розвитку: нова освітня технологія, а не модний тренд. Психолого-педагогічний порадишник. URL: <http://leleka.rv.ua/osvita-dlya-stalogo-rozvytku-nova-osvitnya-tehnologiya-chy-modnyy-trend-psyhologo-pedagogichnyy-poradnyk.html>
4. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку: посібник / за заг.ред. О. І. Пометун. Київ. 2015. 120 с.
5. Пометун О. І. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку: навч.-метод. матер. для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти: посібн. Київ: Педагогічна думка, 2015. 120 с.
6. Піроженко Т.О., Соловійова Л.І., Карабаєва Л.І. [та ін.]. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посіб. за ред. Т.О. Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 64 с.
7. Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання XXI ст. URL: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20>
8. Указ Президента України Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

Додаток А
Перелік посилань відеоресурсів для організації освіти для сталого розвитку учнів початкової школи

1. Мультфільм «Людина і Земля». URL:
2. <https://www.youtube.com/watch?v=-JAUlBwjTRg>
3. «Славен будь» («Славен будь: Піклування про наш спільний дім»). URL:
4. https://www.youtube.com/watch?v=j_Ss2Yniaf0
5. Корисні підказки. Вода. URL:
6. <https://www.youtube.com/watch?v=RmErh04ndGs>
7. Мультфільми для дітей про правила дорожнього руху. URL:
8. <https://magneticone.org/multfilmy-dlia-ditei-pro-pravyyla-dorozhnoho-rukhu/>
9. Моя сім'я. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1VJYfUpjw>

10. Що таке СІМ'Я? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8qxcgfNVwnl>
11. Сім'я. Весело про сімейні цінності. URL: https://www.youtube.com/watch?v=J0C_1NACXvs
12. Мистецтво доброти: навчіть дитину піклуватися про інших. URL:
13. <https://ocsнау.net/mystecztvo-dobroty-navchit-dytynu-pikluvatysya-pro-inshyh/>
14. 12 патріотичних мультфільмів, які розкажуть дітям цікаві факти про Україну. URL: <https://viv1256.com/lists/12-patriotychnykh-mul-tfil-miv-iaki-rozkazhut-ditiam-tsikavi-fakty-pro-ukrainu/>
15. Мультфільм «Звідки прийшли гроші». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=l5SWt6Js7P8>
16. Абетка грошей – Що таке гроші? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6c4nQUJb-6g>
17. Гроші. Коротенька історія грошей (Анімація). URL:
18. <https://www.youtube.com/watch?v=FblrEEvtRB8>

М. В. Василенко,

учитель початкових класів Кримківської гімназії Шполянської міської ради об'єднаної територіальної громади Черкаської області

«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

РОЗРОБКА ІНТЕРАКТИВНОГО УРОКУ – ТРЕНІНГУ. 3 КЛАС

Тема. «Приховані можливості речей». Пригода 1.Що приховує яблуко?

Мета: формувати ключові компетентності:

• екологічну - розуміти важливість збереження природи;

• уміння вчитися – викликати інтерес до навчання; мати власну думку, обґрунтовувати її; розвивати свої здібності, пам'ять, увагу;

• соціальну - формувати вміння працювати в групі, команді, виконувати різні ролі та функції в колективі;

• загальнокультурну – формувати мовленнєву культуру;

• комунікативну – вчити змінювати коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню, зміцнювати комунікацію в групі.

Формувати предметні компетентності:

• навчальну – продовжити знайомити з прихованими можливостями речей;

• дослідити властивості яблука;

• розвивальну – розвивати допитливість, прагнення шукати, пропонувати нові ідеї, досліджувати, робити висновки на основі проведених досліджень;

• здоров'язбережувальну – вчити піклуватися про своє здоров'я.

Очікувані результати:

• дитина дотримується норм мовленнєвої етики;

• вміє працювати в групі;

• висловлює власну думку, аргументує її та поважає позицію інших;

• знає властивості яблука;

• піклується про своє здоров'я.

Обладнання та матеріали:

О.Волощенко, О.Козак, Г.Остапенко

«Я досліджую світ» 3 клас. 2 частина.

Матеріали для дослідження: яблуко, банан, буряк, лимон, вода, мед, посуд, папір.

Мовленнєві опори (Я думаю...Я зрозумів...На мою думку...)

Хід уроку – тренінгу

Учасники сідають на стільці, розставлені по колу.

1. Знайомство (2хв.)

Тренер:

• Я відомий шукач пригод та прихованих можливостей.

• Чи хочете ви взяти участь у пригодницькому пошуку сенсацій разом зі мною? Тоді представтесь.

(Учні по черзі називають себе і одну свою позитивну рису або річ чи інтерес, який на їхню думку може бути унікальним.

(Напр. Я Сергій, я можу читати слова задом наперед).

2. Нагадування правил взаємодії в групі (2хв.):

• всі учасники мають рівні права;

• кожен має право на висловлення своїх поглядів;

• говорити чітко, коротко, зрозуміло;

• висловлюватися по черзі;

• цінувати думку інших;

• шукати позитивні підходи у вирішенні проблемних ситуацій.

3. Виявлення очікувань. (2хв.)

Доповніть речення: «На минулому уроці я дізнався.... Сьогодні очікую...»

4. Оголошення теми уроку. (2хв.)

Тренер, показуючи яблуко, говорить: «Сьогодні ми розпочнемо наш урок з теми «Що приховує яблуко?». Разом відправимось у всесвіт яблук. Дізнаємось про різноманіття сортів, їх користь, а також спробуємо розгадати деякі секрети, пов'язані з цим смачним фруктом. Готові до захопливої подорожі? Почнімо!»

5. Надання необхідної інформації. (6хв.)

Тренер. А що робить яблука такими особливими? Яблука мають багато властивостей. Наприклад, вони соковиті, духмяні, солодкі, смачні; у них різна форма та колір.

Робота в групах. Розгляньте завдання 1 на с.59 підручника, подумайте, порадьтеся і запишіть на

аркуші все, що ви знаєте про яблука. (Діти зачитують свої записи)

Тренер. Існує безліч сортів яблук. Кожен має свою текстуру, смак, властивості. Деякі більш кислі, які використовують для випічки; інші – солодкі – на соки, салати, джеми. Можливо, ви чули такі сорти «Голден», «Гренні», «Фуджі»?

6. Колективна рольова гра «Магазин». (3хв.)
Учні розігрують сценку, де продають і купують яблука, використовуючи вивчену лексику.

7. Дослідницька робота. (7хв.)
Діти сідають за стіл, на якому лежать різні фрукти та овочі. Розрізають їх на кілька частин. Через деякий час кілька з них почорніли на місці зрізу.

Завдання: Розгляньте завдання 4, с.60, висловіть гіпотези, проведіть досліді. Дізнайтесь, який спосіб дасть найкращий результат. Зробіть свої висновки.

Тренер. Давайте знайдемо інформацію в чаті GPT про те, чому на місці зрізу яблука темніє. (Зачитують відповідь)

8. Робота в групах за інтерактивним методом «Навчаючи-вчуся». (5хв.)

Тренер дає кожній групі картки з інформацією. Протягом двох хвилин група вивчає свою інформацію, а потім ознайомлює товаришів з іншої групи.

Картка 1

Яблука на 25% складаються з води, тому не тонуть в ній.

В світі існує більше 7500 сортів яблук.

Картка2

Яблука- це хороше джерело вітаміна С, який має важливу роль у зміцненні імунітету.

На виготовлення 1л соку потрібно в середньому 36 яблук.

9. Робота в парах.(3хв.)

Опрацювати матеріал підручника (№5 с.60)

- Поміркуйте: яблуня – колонія -це дерево чи кущ?

10. Перегляд відеоматеріалу про Кролевецьку яблуню за посиланням. (5хв.)

11. Заключна частина .Зворотня інформація. Рефлексія. (3хв.)

Учасники розповідають про отримані знання та нові відкриття.

- На скільки справдились ваші сподівання?
- Що цікавого було?
- Повідомте факти, які були для вас новими, цікавими, несподіваними.
- Можливо щось не сподобалось?

Вправа «Вигук про урок» (Ура! Знаю! Можу! Чудово! Складно! Допоможіть!)Учні вигукують своє слово.

Тренер: Дякую за те, що ви зі мною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова українська школа. Тренінги, заняття, семінари-практикуми для учителів / упоряд. Ю.Є Бардакова. Харків: вид. група «Основа», 2020.72с.

2. Інтерактивні технології навчання в початковій школі [Текст] : посібник для студ. вищих пед. навч. закл. та вчителів загальноосвіт. шк. / О. А. Біда [та ін.] ; Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. - Умань : Софія, 2007. 209 с.

Н. Ю. Бабіченко,

учитель початкових класів, учитель-методист Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11 Смілянської міської ради Черкаської області

НЕТРАДИЦІЙНІ СПОСОБИ МАЛЮВАННЯ ВЕСНЯНИХ КВІТІВ РОЗРОБКА УРОКУ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА. 1 КЛАС

Мета: *формувати ключові компетентності:* вміння вчитися (організувати своє робоче місце, орієнтуватися в часі та березги його, планувати свої дії, доводити роботу до кінця); здоров'язберезувальну компетентність (удосконалення духовної складової здоров'я); соціальну компетентність (продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі, проявляти ініціативу, мобільність, уміння адаптуватись і визначати особисті цілі та виконувати різні ролі та функції у колективі), громадянську компетентність (шанобливе ставлення до природи).

Формувати предметні компетентності: вчити учнів малювати фарбами весняні квіти в техніці натискання, правильно розміщувати малюнок на папері, заповнювати зображенням усю площину аркуша; розвивати естетичні смаки; виховувати бережливе ставлення до природи.

Обладнання: репродукції картин Катерини Білокур «Весняні квіти», О.Шовкуненко «Тюльпани і бузок»; тека «Червона книга України. Рослини», зразки

малюнків, презентація, музичний супровід, пензлики, фарби, повітряні кульки.

Мистецтво може відчуватися дітьми... Воно їм близьке і необхідне, потрібно тільки знайти шлях до дитячої душі...

С.Т. Швацький

ХІД УРОКУ

І. Організація та емоційне налаштування учнів класу. Хвилинка гарного настрою

- Поверніться до наших гостей. Зігрійте їх своїми посмішками.
- Посміхніться один одному.
- Зобразіть радість.
- Закрийте очі. Уявіть, що ви квіточка. Рано-вранці лагідне сонечко почало пригрівати ваші голівоньки-квіточки. Ви посміхнулися сонечку, простягнули до нього свої листочки, розкрили пелюсточки на зустріч новому дню і ... прокинулись.
- Якою квіточкою ви себе уявили?

Вчитель (презентація).

II. Мотивація навчальної діяльності.

Напевно, немає жодної людини, яка хоч раз у житті не помилювалася квітами. Яскраве забарвлення, чудовий аромат і неземна їх краса не залишає нікого байдужим, вони проникають нам в душу, викликають захоплення. Вони прикрашають наше життя, піднімають нам настрій своєю неповторною красою та ароматом. За допомогою них ми передаємо свої емоції, почуття, прихильність, повагу, вітаємо зі святом. Чарівні квіти, такі тендітні і такі прекрасні.

Проблемне питання: Як ви вважаєте, що можна зробити, щоб і помилуватися чарівністю квітів і не зривати їх?

Повідомлення теми і визначення цілей та завдань уроку

Учитель. Тема нашого уроку «Весняні квіти». Сьогодні на уроці ми будемо вчитися малювати фарбами весняні квіти в техніці натискання; правильно розміщувати малюнок на папері, заповнювати зображенням усю площину; ознайомимся з репродукціями картин відомих художників; а також, відчуємо себе справжніми митцями і намалюємо весняні квіти.

Бесіда

З приходом весни все оживає, прокидається від сну. Зимові холодні кольори поступаються місцем теплим. Яскравіше світить сонечко і з його теплом весна додає кольорів Землі. З'являються перші весняні квіти.

– Які весняні квіти ви знаєте?

Зверніть увагу на дошку. Перші вісники весни – це і первоцвіт, і проліски, і підсніжники, і ряст. Вони розквітають найпершими, тому в людей виникає бажання зірвати їх і принести додому. Тому не дивно, що з кожним роком кількість квітів зменшується. Саме тому більшість із них занесені до Червоної книги.

Споглядання і аналіз репродукцій картин

Подивіться на зображення картини відомої української художниці Катерини Білокур. Вона зобразила перші весняні квіти: проліски, котики, фіалки.

- Що ви відчуваєте дивлячись на цю картину?
- Які кольори використала художниця?

В натюрморті «Тюльпани і бузок» відомий український художник Олексій Олексійович Шовкуненко використав більш насичені яскраві кольори.

- Який настрій викликає у вас дана картина?
- Що об'єднує ці картини?

Фізкультхвилинка

Інструктаж про виконання практичної роботи

Спробуємо і ми намалювати весняні квіти: фіалки, кульбабки, або гіацинти. Ми будемо користуватися такими інструментами: широким і середнім пензликами, а також маленькою повітряною кулькою. Працювати ми будемо в одній техніці – **натискання**.

Спочатку вибираємо формат аркуша. І гіацинт, і фіалка, і кульбабки мають високу ніжку, тому кладемо аркуш вертикально.

Далі обираємо квіти, які ви малюватимете.

1. Беремо суху повітряну кульку і на її кінчик наносимо широким пензликом ту фарбу, якого кольору квітка.
2. Зверху вниз притискуємо кульку до аркуша паперу.
3. Малюючи фіалку обираємо фіолетовий колір і не сильно притискаючи ставимо п'ять відтисків, це відповідає кількості пелюсток.

4. Якщо ви вирішили малювати гіацинт, то шляхом притискання кульки надаємо квітці овальної форми.

5. Щоб намалювати кульбабку притискаємо кульку щільніше, але так, щоб вона не лопнула.

6. Після нанесення квітів більш тонким пензликом домальовуємо стебло і листочки. Слідкуйте, щоб ці деталі були доречними і відображали зміст вашого малюнка.

(Звертаю увагу на помилки)

Повторення техніки безпеки

- Пензликом працювати обережно, щоб не завдати шкоди собі і сусідові по парті.
- Не крутіться і не заважайте іншим.
- Пензлики кладіть на підставочку.
- Користуйтеся серветками або ганчірочками.
- Намагайтеся працювати охайно, не розбризкувати фарбу.

РЕЛАКСАЦІЙНА ГРА «КВІТКОВИЙ ДОЩ»

(Якщо хтось з учнів у поганому настрої або пережив стрес).

Дитина стає в центр кола, опускає руки вниз, заплющує очі. Всі навколо нього. Уявили, що на дитину падає незвичайний дощ із тисячі невидимих кольорових різноманітних квітів. Діти відчувають красу квітів, їх аромат. Учитель слідує за виразом обличчя дитини, яка в центрі кола, і стимулює процес гри: діти умовно можуть додавати кількість квітів і радіти разом своєму подарунку дитині у вигляді квіткового дощу.

Гра завершується, якщо на запитання вчителя: «Чи достатньо квітів тобі подарував клас?». Дитина дає позитивну відповідь.

Самостійне виконання роботи

Поети оспівують красу квітів у віршах, художники – в картинах, а композитори у своїх музичних творах. Ви будете працювати під музичний супровід видатного польського композитора Фредеріка Шопена «Весняний вальс». (Індивідуальна робота з учнями, які потребують допомоги).

Перегляд і демонстрування дитячих робіт. Жива виставка, аналіз дитячих робіт з акцентом на позитивні моменти.

Підсумок уроку. Рефлексія

Що вдалося(не вдалося), у чому успіх. Які б квіткові побажання ви подарували б гостям?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. Київ: вид. дім «Освіта», 2012. 300с.
2. Демчук М. Нетрадиційні техніки. *Палітра педагога*. 2001. №3. С. 22-23.
3. Вікіпедія. Катерина Білокур. URL: <http://ru.wikipedia>.
4. Зразки нетрадиційних технік малювання. URL: https://skviravo.ucoz.ru/dns1/gavriljuk_t.v-dosvid.pdf

Додаток

ЗРАЗКИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ МАЛЮВАННЯ МИЛЬНИМИ БУЛЬКАМИ

Для цього необхідні: шампунь, гуаш, вода, аркуш паперу і трубочка (соломинка). В гуаш додаємо шампунь, воду, все добре розмішуємо і дуємо в трубочку до тих пір, поки не утвориться піна. До піни прикладаємо аркуш паперу, домальовуємо деталі. Малюнок готовий.

МАЛЮВАННЯ ДОЛОНЬКАМИ

Долоньки вмокають у фарбу і притискають на аркуш паперу. Пробкою штампують голівку, пензликом домальовують лапки, дзьобик, очки і на папері готовий горобчик. А якщо додати трішки жовтої фарби, вже готова синичка.

МАЛЮВАННЯ ДМУХАВКАМИ

Зробити ляпку. Відхилити аркуш від себе, щоб зручно було дмухати на нього (через соломинку).

Домалювати листя пальчиком, пензлем, жмаканям папером.

Малюючи з дітьми пейзажі, натюрморти, можна ще мокрі роботи посипати кам'яною сіллю. Після висихання, залежно від освітлення, малюнок блищатиме: роса на квітах, краплинки води на овочах чи фруктах, іскристий сніг.

ЛЯПКОГРАФІЯ

Аркуш паперу складають навпіл і прогладжують пальцями лінію згину.

На внутрішній бік згину капають кілька ляпок фарби різного кольору.

Знову складають аркуш, прогладжують його.

В одержаному зображенні можна впізнати якийсь образ. Олівцем можна домалювати деякі елементи, щоб образ був виразніший.

МАЛЮВАННЯ ШТАМПАМИ З ОВОЧІВ

З картоплини, буряка, моркви тощо вирізають штампки. З їх відбитків складають візерунки, композиції або створюють образ будь-якого предмета.

МАЛЮВАННЯ ЖМАКАНИМ ПАПЕРОМ

1. М'який папір мнуть руками.

2. Вмочують у фарбу, тримаючи за кінчик.

3. Притискають до аркуша.

МАЛЮВАННЯ СВІЧКОЮ

1. На аркуші паперу восковою свічкою роблять малюнок.

2. Накладають на нього фарбу поролоною губкою або пензликом (на фарбованому тлі проявляється білий малюнок, зроблений свічкою).

МАЛЮВАННЯ КЛЕЄМ ПВА

1. Зображення наноситься на аркуш прямо з тюбика, не розмазується пензлем.

2. Після висихання, робота знову ж таки тонується аквареллю з допомогою губки (клеювий контур залишається білим).

МОНОТИПІЯ

1. Рідкою фарбою вкриваємо прозору пластикову плівку згори донизу.

2. Притискаємо її до аркуша паперу, перевіряємо чи не залишилося повітря.

3. Починаємо повільно знімати, йдучи до верхнього краю.

Так можна малювати акваріум, море, океан тощо.

МАЛЮВАННЯ ЗУБНОЮ ЩІТКОЮ

1. Вмочуємо зубну щітку у фарбу.

2. Прикладаємо її до аркуша і вказівним пальцем притискаємо.

3. Малюємо що нам необхідно.

З допомогою зубної щітки виходять гарні ялинки, сосни, квіти.

МАЛЮВАННЯ ПІР'ЯМ

1. Вмокаємо пір'їну у рідку фарбу.

2. Робимо розводи нею по всьому аркуші, тримаючи за кінчик (заметіль).

МАЛЮВАННЯ «ОБ'ЄМНИМИ» ФАРБАМИ

Змішати 0.5 склянки крохмалю, 1/8 склянки води, 0.5 склянки солі усе добре розмішати.

Розкласти суміш у баночки, у кожен баночку додати по 2 чайні ложки гуаші різного кольору.

Здобутою сумішшю можна створювати рельєфний малюнок.

МАЛЮВАННЯ ПАЛЬЧИКАМИ

Цей спосіб можна пропонувати дітям з трьох років. Діти доповнюють сюжет (дощик, сніг, бруньки на деревах, ялинкові іграшки, намисто).

Кожен палець можна фарбувати у різний колір.

МАЛЮВАННЯМ ЛИСТЯМ, ПІНОПЛАСТОМ, ГУБКОЮ

Фарба наноситься на вологий предмет, робиться відбиток і домальовується.

I. С. Мерінова,

вихователь дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 65
«Котигорешко» Черкаської міської ради Черкаської області

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ

Сучасний стан суспільства можна охарактеризувати різними кризовими явищами, які торкаються усіх галузей життєдіяльності особистості. Різні фактори, серед яких техногенна цивілізація та індустріальне суспільство, що вимагають затрат колосальних природних ресурсів, унеможливають існування людини лише за їх рахунок. Тим не менш, цивілізація, створена людством, ще не досягла того рівня, де вона змогла б замінити природу, хоча людство все менше відчуває себе її частиною, а загроза для життєво-важливих інтересів майбутніх поколінь з кожним днем набуває все більших масштабів [3].

Вирішенню цих проблем можна зарадити лише одним способом – переходом суспільної спільноти до гармонійної, упорядкованої динаміки розвитку суспільства у поєднанні з природою.

Система ж освіти у даному контексті є найважливішим інструментом, а ідеї екологічного виховання дітей дошкільного віку набувають особливої значущості як у зарубіжній так і вітчизняній педагогіці.

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти одним із основних завдань освітнього напрямку «Дитина у природньому довіллі» визначено забезпечення різнобічного та гармонійного розвитку особистості дошкільника та формування у нього

ціннісного ставлення до самого себе, інших людей, природи, культури [1].

Аналіз науково-педагогічної літератури дав змогу виокремити основні визначення екологічного **виховання як базового у дітей дошкільного віку**, а саме:

- формування системи поглядів та знань про взаємодію людини та природи;
- формування свідомого ставлення до природи, дбайливого використання її багатств;
- формування екологічної культури, дбайливого ставлення до природи, національних і загальнолюдських цінностей;
- формування у дітей бережливого ставлення до природи та примноження її багатств заради власних інтересів та для майбутніх поколінь;
- організація навчально-виховної діяльності, спрямованої на формування екологічно вихованої особистості, що передбачає опанування системою знань, умінь, поглядів, переконань та активної діяльності задля збереження та примноження багатств навколишньої дійсності;
- систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури;
- формування початкових уявлень про сталі дії і поведінку, усвідомлення необхідності збереження ресурсів планети й особистої причетності до цього... [2].

Отже, з точки зору педагогіки, екологічна культура – широка інтегративна властивість особистості, яка проявляється у сформованому усвідомлено-правильному ставленні безпосередньо до самої природи в усьому її різноманітті, до людей, які охороняють та примножують її багатства, усвідомленні себе, як частини природи, розумінні цінності життя і здоров'я та їх залежності від стану навколишнього середовища та умінні творчо взаємодіяти з природою.

Завдання екологічного виховання найповніше сформульовані у працях Лисенко Н.В. Дослідниця серед **основних завдань** виокремлює:

- формування системи елементарних наукових екологічних знань, доступних розумінню дитини-дошкільника (насамперед, як засоби становлення усвідомленого ставлення до природи);
- розвиток пізнавального інтересу до світу природи;
- формування умінь та навичок спостережень за природними об'єктами та явищами.
- виховання гуманного, емоційно-позитивного, дбайливого ставлення до світу природи та навколишнього світу загалом;
- розвиток почуття емпатії до об'єктів природи;
- формування початкової системи ціннісних орієнтацій (сприйняття себе як частини природи, взаємозв'язку людини і природи, самоцінність та різноманіття значень природи, цінність спілкування з природою).
- формування початкових умінь та навичок екологічно грамотної та безпечної для природи та для самої дитини поведінки;
- освоєння елементарних норм поведінки взаємодії з природою, формування навичок раціонального природокористування у повсякденному житті;
- формування вміння та бажання зберігати природу та за необхідності надавати їй допомогу (догляд за живими об'єктами), а також навичок елементарної природоохоронної діяльності у найближчому оточенні;
- формування елементарних умінь передбачати наслідки деяких своїх дій щодо навколишнього середовища [4].

Однією з найбільш ефективних видів діяльності, що сприяє реалізації завдань екологічної освіти, є організація на базі закладу дошкільної освіти **проектної діяльності**. Адже саме проектна діяльність належить до основних інноваційних методів особистісно

орієнтованого розвитку дітей. Основна її мета в тому, щоб надати дітям можливість самостійно набувати знань у вирішенні практичних завдань або проблем, які потребують інтеграції знань із різних предметних галузей.

Пропонуємо приклади проектів, які сприяють формуванню основ екологічної культури у дітей дошкільного віку.

Лабораторія неживої природи. Організовується з метою збагачення уявлень дітей про об'єкти неживої природи, що зустрічаються, насамперед, у найближчому оточенні. Оснащення лабораторії не потребує особливих витрат. Це різноманітні лопатки, відерця, формочки, лійки, інвентар для експериментів.

Результатом роботи лабораторії стане не тільки збагачене уявлення малюків про об'єкти неживої природи, а й освоєння простих форм наочно-дієвого та наочно-подібного мислення.

Захисники природи. Проект розрахований для дошкільників старшої групи. Протягом літа запропонуйте дітям попрацювати у «Зеленому патрулі». Це справжня дитяча природоохоронна організація, яка має свою спецформу та Статут, статті якого діти вигадували разом із батьками та вихователями. Дошкільники мають змогу уважно стежити за дотриманням правил поведінки в природі і пояснювати їх не лише одногрупникам, а й друзям та одноліткам. Наприклад, з метою охорони птахів, діти можуть не тільки виставляти попереджувальні знаки біля годівничок, але й роз'яснюють, чому і як птахи захищають своїх пташенят, чим харчують їх, як виховують. Природоохоронна діяльність «Зеленого патруля» дає можливість спостерігати за поведінкою комах, птахів, ростом рослин та дерев.

Майстерня природи. Художню майстерню вихователі разом із дітьми можуть обладнати прямо на ділянці. Природа від народження дарує нам почуття краси навколишнього світу. Але як зрозуміти цю красу? Що допоможе описати її сутність? Саме участь у даному проекті дає можливість дітям зрозуміти, що мистецтво відображає навколишній світ. І художники, і поети, і композитори у своїх творах відображають красу навколишньої дійсності, мелодійність пташиного співу, неповторність живої природи, те що, милує наш погляд щодня.

Під керівництвом вихователів даний проект дає можливість створювати чудові пейзажі, натюрморти з пластиліну, пофарбованого піску, мініатюри з глини та ін.

Рекомендовано влаштовувати виставки, фестивалі та вернісажі, які можуть відвідувати не лише діти інших груп та їхні батьки, але й мешканці довколишніх будинків.

Рослини-фітотерапевти. У рамках реалізації проекту запропонуйте дітям протягом літа дослідити рослинний світ. У ході роботи над проектом діти не лише мають змогу спостерігати та робили замальовки, а й у співпраці з батьками вчать знаходити потрібну інформацію в енциклопедіях та довідниках.

Знайдену інформацію використовують для виготовлення ігор, посібників, випуску міні-енциклопедій, леп-буків, малюнків, художніх мініатюр та ін.

Метеобюро «Народні прикмети». Передбачити погоду, навіть не слухаючи її прогноз по телебаченню чи шукаючи його в Інтернеті, можуть діти-учасники проекту «Метеобюро «Народні прикмети»». У рамках проекту дошкільники так багато дізнаються про рослини-синоптики, що навіть створюють власний довідник, який містить інформацію про рослини, які передбачають погоду. До даного проекту доречно залучати і батьків вихованців. Запропонуйте батькам разом із дітьми скласти казки, створити книги для екологічної бібліотеки, зібрати колекцію народних прикмет, змайструвати скриньку для прикмет та ін.

Метеомайданчик «Юний гідрометеоролог». У рамках даного проекту для занять юних метеорологів, які діти сприймають як нову цікаву рольову гру, рекомендовано обладнати в групі закладу дошкільної освіти метеомайданчик, де буде міститись барометр,

анемометр, термометр, компас, метеорологічна карта, глобус та ін.

Щоденні спостереження за погодою дозволять підсилити цікавість дітей до даного виду діяльності, оскільки діти вмітимуть користуватися компасом, знатимуть, яким приладом можна виміряти швидкість вітру, як дізнатися температуру повітря та ґрунту. Граючи, діти розуміють, що їхня діяльність потрібна як дорослим так і їм самим, адже юні дослідники після проведених метеоспостережень можуть порадишити як одягатися на прогулянку, чи можна висаджувати рослини у відкритий ґрунт (посадка залежить від температури ґрунту), чи слід поливати рослини або можна обійтися розпушуванням ґрунту навколо них та ін.

Екологічна стежка. Стежина створюється на території та у приміщенні закладу дошкільної освіти із описом природних об'єктів. У відповідності до пори року здійснюється її реконструкція. На екологічній стежці проходять цільові прогулянки, екскурсії, дослідні подорожі, спостереження, екологічні ігри, конкурси, вікторини.

Квітуча клумба. Участь дошкільнят у даному проєкті у співпраці з батьками та вихователями дає можливість дітям дошкільного віку відчувати себе у ролі дизайнерів, вчитися створювати красу навколо себе, вміти доглядати за рослинами, створювати клумби та підтримувати в них порядок.

Досліджуючи рослини та їх особливості, діти разом з вихователями мають змогу експериментувати, набути навичок дбайливого, творчого ставлення до навколишнього світу, працювати на відкритому ґрунті.

«Не засмічуй планету». Даний проєкт спрямований на розвиток пізнавальної активності дошкільників через організацію пошуково-дослідницької діяльності. *Участь у проєкті надає дітям можливість опанувати знання самостійно розділяти побутові відходи на сухі та вологі, проходити тривалий шлях розвитку від розрізаних, відокремлених, конкретних уявлень, понять до системи законів і узагальнювальних закономірностей. А завдання вихователя – залучати дітей, а разом з ними батьків, до цього невичерпного джерела знань.*

У рамках проєкту доречно проводити бесіди з дітьми з актуальних питань: *що таке сміття?, як правильно викидати сміття?, чи може сміття бути корисним?, як зменшити кількість сміття?, як люди позбуваються сміття?, чи можна щось зробити зі сміття?*

Також проєкт дає можливість організувати та оформити виставку малюнків «Чиста планета Земля», виставку творчих робіт «Друге життя старим речам» та екологічну акцію: «Макулатуру здай на подарунки обміння!» [5].

Екологічна культура дітей перебуває у прямій залежності від екологічної культури дорослих, що їх виховують.

Сприймати проблему розвитку екологічної культури дітей ізольовано від сім'ї неприпустимо. Адже чуйне та дбайливе ставлення до природи, елементарне знання її законів, вміння правильно взаємодіяти з нею та любити все живе сформуються у дітей настільки, наскільки правильно батьки зацікавивши дітей, зможуть вибудувати роботу з екологічного виховання.

Саме тому проєктна діяльність, як унікальна освітня технологія, дає можливість організувати спільну екологічну діяльність дитини та батьків. Для дитини це форма пізнання навколишнього світу, а для дорослих – можливість співпраці та партнерської взаємодії з дітьми з питань екологічного виховання.

Під час організації проєктної діяльності батьків з дітьми рекомендується батькам навчати дітей спостерігати, звертати увагу на різні явища природи, вчити їх висловлюватись, давати оцінку, робити висновки; своїм прикладом (діями, вчинками, словами, поведінкою) виховувати дбайливе ставлення до неповторного світу

природи, адже кожен проєкт підсилює еколого-виховну роботу закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Наведемо приклад екологічного проєкту для дітей та їх батьків.

«Екологічне літо». Незалежно від того, де ви плануєте провести літо, можливість спілкування дитини з природою є скрізь. Запропонуйте батькам та їх дітям можливі варіанти такого спілкування, а у вересні попросіть презентувати результати їхнього спільно з дітьми проведеного на природі літнього часу. Результати можуть бути представлені у вигляді записаних дитячих оповідань, малюнків, виробів, фотографій, творчих поробок, коротких відео, слайдах чи постера та ін.

Бесіда з батьками. Дітям потрібне спілкування з природою! Їх потрібно вчити відчувати природу: чути її звуки, бачити ритми явищ, красу рослин, доцільність процесів, що відбуваються в кожній травинці, у кожному листочку. Природа розвиває всі сфери особистості дитини – моральну, розумову, фізичну, естетичну та волюву.

Як зробити спілкування дитини з природою розвиваючим? Це важливе питання, і із самого початку бажано дати дитині зрозуміти, що у природі все живе, воно не може говорити, але все відчуває і травинка, і комашка, і столітній дуб.

Природа – це найцікавіший світ, повний загадок. Рослини, тварини (звірі, комахи, риби, птаці) – такі ж живі істоти, як і ми, але живуть вони іншим життям, і щоб його побачити, треба бути дуже уважним. Вміння спостерігати та робити висновки – дуже корисна якість, яка стане в нагоді дитині в житті. Природа як об'єкт спостереження надає нам безмежні можливості.

Якщо під час прогулянки ви бачите, що дитина зупинилася, її увагу щось привернуло, постарайтеся не поспішати. Щиро поцікавтеся, що помітила ваша дитина, і не поспішаючи привертайте увагу дітей до краси природи, причому концентруйте увагу на конкретному об'єкті: рослині, квітці, хмаринці, комашці. Саме так можна виховати у своїй дитини почуття прекрасного.

Літо на дачі. Це нові враження, збагачення життєвого досвіду та знань про навколишній світ, користь для здоров'я. На дачі дитину можна ознайомити з «чарівним насінням», в якому міститься і корінь, і стебло, і листочки, і навіть плоди рослини. Але чаклунство діятиме, якщо насіння виявиться неглибоко під землею, йому буде тепло і сиро, сонечко світлитиме на цю ділянку землі і хтось, у міру необхідності, буде її поливати. Утримання у пам'яті відразу кількох умов «чарівництва», необхідність чекати, реальна турбота про насіння розвивають волюву, моральні, розумові якості дитини, які виховують інтерес до явищ природи та допитливість.

Якщо дитина виявить бажання, можна виділити їй свою маленьку грядку.

Нехай малюк посадить на ній два-три види рослин. Завдання ж дорослих – підживлювати цікавість дитини, захоплюватися її успіхами та переживати разом з нею негаразди. При цьому, важливо догляд за грядкою на себе не перекладати. Позитивні емоції, які малюк відчує коли рослина зійде, зростатиме, почне цвісти окуплять його старання слова. Якщо на грядці нічого не виросте не біда! Негативний результат – теж результат, тоді обговоріть із малюком, чому це сталося.

Літо біля води. Природа тут інша, незвична – візерунчасті мушлі, зернистий пісок, річка... Коли у дитини від емоцій виникає купа запитань, не слід дорослим одразу давати відповіді. Доречно підготувати питання-помічники – нехай дитина подумає і знайде відповідь сама. Наприклад, на питання, чому після дощу на доріжках багато черв'яків, можна запитати: чи потрібний черв'як природі? Чому? Кому саме?

Візьміть із собою на прогулянку лупу. Нехай малюк перетвориться у маленького дослідника. Одне з найголовніших правил поведінки у природі: «Не руйнуй!» насамперед слід виконувати дорослому, адже за його прикладом діятиме і дитина.

Спостерігати за мурашкою, що вічно поспішає, слухати спів птахів чи шум прибою, вдихати пряні та солодкі запахи польових квітів, пробігтися босоніж травою чи теплим морським піском – такі враження не лише збагатять палітру відчуттів дитини, але й допоможуть їй стати більш сприйнятливим до всього, що її оточує.

Літо у місті. Вимикайте телевізор і вирушайте з дитиною на прогулянку туди, де можна подихати свіжим повітрям, наживо побачити різні види дерев, квітів, комах та птахів.

Пограйте з дитиною в ігри «Хто більше покаже та назве видів дерев (квітів, чагарників, трав)», у такій ігровій формі (а не за картинками) дитина на все життя запам'ятає назви, зовнішній вигляд, запах рослин. Цікавою може бути гра «Відагай»: дорослий і дитина по черзі загадують один одному загадки. Наприклад: «Я бачу те, що ти поки що не бачиш! Воно красиве, пофарбоване у бузковий колір». Дитина оглядається, шукає очима і, нарешті, помічає грона квітів на кущах бузку. Потім вони змінюються ролями. Така гра дуже цікава, розвиває спостережливість, комунікативні вміння.

Не забувайте привертати увагу дітей і до краси природи, причому концентруйте увагу на конкретному об'єкті: рослині, квітці, хмаринці, деревці, куцику, пташці чи комасі. Саме так ви виховате у дитини почуття прекрасного.

Різний природний матеріал, який легко знайти в парках, скверах, на галявинах (гілочки, шишки, кора, камінці, листочки, сухоцвіття та ін.), допоможуть не нудьгувати у дощовий день. А виготовлення виробів, предметів для ігор та декору розвиватиме не лише творчість, а й дрібну моторику рук у дитини [6].

Отже, сучасна еколого-соціальна ситуація висуває перед педагогами завдання пошуку новітніх підходів до екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Виховання культури взаємодії з природою починається з доступного для дитини змісту: з рідного дому та поведінки у побуті. У дитини починають закладатися основи екологічної культури та безпечної поведінки у значущих для життя та здоров'я сферах природокористування: питна вода, електрична енергія, відходи домашнього господарства та ін.

Феномен екологічної культури у дітей дошкільного віку забезпечує правильне ставлення до об'єктів та явищ природи, екологічне мислення, практичні дії з охорони природи, бажання спілкуватися з природою і відображати свої враження через різноманітні види діяльності. А залучення дошкільника у співпраці з батьками до доступних видів діяльності, вироблення екологічно правильного ставлення до навколишньої дійсності, наближає дитину до поступового формування свідомої екологічно доцільної поведінки у навколишньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. [Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. Інваріантний складник. Освітні напрями.](https://ezavdnz.mcf.ua/867848) URL: <https://ezavdnz.mcf.ua/867848>
2. Іванчук С. А. Модель виховання основ культури споживання в дітей старшого дошкільного віку. Серія «Педагогічні науки». *Вісник Черкаського університету.* № 5. 2017. С. 5-13.
3. Концепція екологічної освіти України. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7. С. 3-23.
4. Лисенко Н.В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник. Київ: «Слово», 2015. 352 с.
5. Плохій З.П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника: навч. посібник. Київ: «Світлич», 2010. 144 с.
6. Соцька О. Від знань та емоцій до еколого-доцільної поведінки. *Дошкільне виховання.* 2014. № 11. С. 24–27.

I. В. Семенука,

вихователь-методист закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Ластівка» село Хутори Червонослобідської сільської ради Черкаської області

ІГРОВИЙ ДАЙДЖЕСТ ДЛЯ БАТЬКІВ

Неможливо уявити розвиток дитини дошкільного віку без гри. Гра – основний вид діяльності дітей дошкільного віку, у процесі якої розвиваються духовні та фізичні сили дитини: її увага, пам'ять, уява, дисциплінованість, спритність. З іншого боку, гра – це своєрідний, властивий дошкільникам спосіб засвоєння життєвого досвіду. У грі дитина закріплює навички, якими нещодавно оволоділа, розвиває найважливіші сторони своєї психіки. Діти в грі відчують себе впевненими, за своїм бажанням спілкуються з однолітками, реалізують і поглиблюють свої знання та вміння. Граючи, вони пізнають навколишній світ, вивчають кольори, форму, властивості матеріалу і простору, знайомляться з рослинами, тваринами, адаптуються до різноманіття людських відносин і т.д.

У грі дитина буває сильнішою, добрішою, витривалішою, кмітливою, ніж у багатьох інших ситуаціях. І це природно. Гра також допомагає дитині навчитися організовувати свою діяльність, розвиває допитливість та самостійність.

Ігри, які створюються самими дітьми, називаються *творчими чи сюжетно-рольовими*. У процесі сюжетно-рольової гри створюється уявна ситуація, яка полягає в тому, що дитина бере на себе роль дорослого і виконує її у сформованій ним самим ігровій обстановці. Ігри дозволяють дитині в уявній ситуації здійснювати будь-які рольові дії, що залучають її, включитися в різноманітні події.

Сюжетно-рольова гра – це споконвічна, свідомо-взаємодія маленької людини зі світом, це спосіб її самореалізації та самовираження. У грі дитина така, якою їй хочеться бути, у грі дитина там, де їй хочеться бути, вона – учасник цікавих та привабливих подій. У сюжетно-рольовій грі дитина має можливість переробити отримані з навколишнього світу враження, знання. У ході гри яскраво виявляються особливості мислення та уяви дитини, її емоційність, активність, потреба у спілкуванні, що розвивається.

Під час ігор формуються всі ключові навички і компетентності дитини, відбуваються значні зміни в її психіці, що створює перехід до нової вищої стадії розвитку.

Але сьогодні ігрова діяльність зазнає істотних змін: вона займає все менше часу в життєдіяльності дошкільника, витісняється іншими видами діяльності – переглядом телевізора, комп'ютерними іграми, підготовкою до школи, що відбивається на загальному розвитку дошкільника, його спілкуванні з дорослими та однолітками.

З грою дитину ознайомлює дорослий (вихователь, батьки), тому він має створити всі умови для вільного творчого розгортання ігрової діяльності та посприяти повноцінному розвитку в ній кожної дитини. Не маючи ігрового досвіду, дитина не має можливості навчатися самостійно визначати мету своєї діяльності та планувати її. Подана інформація спрямована на допомогу вихователям, які працюють з батьками, і батькам, які за бажанням можуть створити всі умови для вільного творчого розгортання ігрової діяльності та посприяти повноцінному розвитку в ній кожної дитини.

Отже, з'ясуємо, які ж сюжетно-рольові ігри можна організувати вдома? Багато залежить від фантазії, творчого потенціалу батьків: хтось із захопленням займається будівництвом космічного корабля, хтось стане лікарем і почне «лікувати» іграшки, або ж організує «похід» з дитиною до магазину чи бібліотеки. Таким чином, батьки ознайомлять дітей з різноманітними ситуаціями повсякденного життя, розвинуть уяву дитини, а діти примірять на себе роль дорослого.

Скільки часу потрібно приділяти грі? Кожна дитина індивідуальна, тому часових обмежень для проведення гри немає. Як правило, батьки здатні зрозуміти, в який момент дитині набридла гра і тоді немає сенсу продовжувати її далі.

Роль батьків у грі. Найочевидніший вплив дорослого на сюжетно-рольову гру – це її зародження, коли батьки можуть показати як і що можна грати. Враховуючи те, що дитина схильна до наслідування, то, даючи напрямок сюжетно-рольової гри, дорослий отримує в руки потужний інструмент впливу на майбутні нахили дитини, таким чином його виховуючи.

Батькам варто **запам'ятати правила**, що діють при організації ігор:

Гра не повинна будуватися на примусі.

Гра – творчий процес, не треба заганяти дитину у жорсткі рамки.

Намагайтеся, щоб гра мала розвиток. Уміння розпочати гру також важливо, як і вміння припинити, або перевести її в інше русло.

Якщо ви помічаєте, що дитина вже кілька тижнів грає в ту саму рольову гру, наприклад, у лікарню, при цьому гра не має розвитку, і вона прокручує одні й ті ж сюжети – плюшевий ведмедик отримує занадто багато ліків – настав час втручатися. Для початку необхідно допомогти розвинути гру, змінити ігрову ситуацію, додати нових героїв. Наприклад, перетворіться, скажімо, на головного лікаря і відправте дитину-лікаря на допомогу хворому в іншу країну. Покажіть, де вона знаходиться на карті, допоможіть побудувати корабель або машину... ось так поступово ви залучите дитину до нової ситуації. А потім тихесенько відходьте і дайте їй самій розвивати гру.

Також втручатися дорослому розумно, якщо гра стає надто жорстокою та злою, герої

перетворюються на лиходіїв. Але не поспішайте бігти до свого «монстра» та зупиняти гру! Згадайте, чи добре ви йому пояснили поняття добра та зла, доброго та поганого? Адже всі ці поняття – не найпростіше з того, що має розуміти дошкільник. Ще придивіться уважніше, на яких героїв він перетворився: може, це «чудовисько» зовсім не зле? У сучасних мультфільмах зовнішній образ і навіть імена оманливі. Тому намагайтеся контролювати літературу та видовища, які отримує ваша дитина. І якщо вже вона «прилипла» до якогось сумнівного мультика, подивіться його разом із малюком. Ваші уривчасті зауваження щодо поведінки героїв, будьте певні, запам'ятаються. Якщо очевидно, що дитина свідомо грає у жорстоку і злу гру, дайте їй виговоритися, може це – агресія, що накопичилася, і їй необхідний вихід.

Потім зацікавте дитину новою цікавою грою. Може в ній погані герої перетворяться на хороших, а може, з'являться хороші герої, які будуть привабливішими за поганих? Вирішувати вам.

Сюжетно-рольова гра займає у житті молодшого дошкільника головне місце приблизно з трьох років. Сюжет – основний елемент сюжетно-рольової гри. Без нього гри не буде. Сюжет – це область діяльності, яку відтворюють діти. Граючи, дошкільник відтворює події, взаємини із життя, у своїй ігровій дії (оглядати пацієнта, готувати пиріг, будувати будинок тощо).

Наступний важливий елемент гри – **це її зміст**, який дитина втілює за допомогою певної ролі. Роль – це головний компонент гри та засіб реалізації сюжету. Роль для дитини – це її позиція. Тобто, дошкільник, «приміряючи» роль, ототожнює себе з якимось героєм і живе у грі за принципом відповідності цій ролі, що базується на власних уявленнях. В основі ролі – правила поведінки, який малюк запозичує з дорослого світу, переймаючи манеру поведінки дорослих.

Сюжетно-рольові ігри виконують низку функцій. По-перше, це соціокультурна функція. У ході такої гри відтворюються культурні традиції та цінності народу. А сама гра виступає еталоном культурних цінностей, тому що в ній закладено правила взаємодії та поведінки людей, суспільні та загальнолюдські норми. Без дотримання цих правил неможливо організувати повноцінну гру.

По-друге, сюжетно-рольові ігри виконують комунікативну функцію. Граючи, діти вчаться встановлювати нові зв'язки та відносини у зв'язку із досягненням своєї мети. Адже у грі просто необхідно спілкуватися!

По-третє, це активна функція. Гра – це завжди дія, реальна діяльність. До того ж, одна сюжетно-рольова гра складається з багатьох видів діяльності.

По-четверте, сюжетно-рольові ігри виконують функцію самореалізації. Не кожна дитина може бути «учителем» або «командиром загону». Будь-яка гра має на меті, для досягнення якої необхідно застосувати свої знання та навички.

І, нарешті, сюжетно-рольові ігри здійснюють **корекційну (захисну) функцію**. У цьому, мабуть, найважливіша їхня роль. Гра – модель суспільства, його життя та стосунків. І тому під час гри дитини можна навчити бачити та вирішувати свої проблеми. («Я хочу бути хорошим тигреням,

але не вмію «р-р-р-ричати». Висновок: треба навчитися!»).

Правильно побудовані сюжетно-рольові ігри дозволяють дорослим спостерігати та робити висновки. Якщо сюжетно-рольову гру для дитини не організувати – вона все одно гратиме в неї сама. Деякі мами дивуються і навіть обурюються, бачачи, що їхня дитина вдома «розмовляє сама з собою», причому дуже захоплено. Але це цілком нормально – дитина грає. І чим менше вона награлася в дитячому садку – тим більше створюватиме ігрові ситуації у своїй уяві. Все тому, що людина живе в суспільстві, і як тільки отримує певне соціальне вміння – їй потрібно її реалізувати та розвинути. А зробити це поки що найпростіше у грі. Таким чином, гра стимулює прискорення розвитку людини.

Сьогодні організовувати ігри в дитячому садку та вдома досить просто і весело, тому що існують спеціально створені виробниками дитячих товарів набори для гри «в магазин» або «в лікарню», «в подарок» або «у військових», «у дочки- матері» і все що підкаже фантазія. Існують спеціально на дітей пошиті костюми, що символізують різноманітні соціальні ролі та дають дитині повністю поринути у будь-який образ. Існують набори для пальчикового театру, що добре організує сюжетно-рольову гру, і набори-конструктори, що дозволяють побудувати цілий маленький «ігровий світ». І це чудово. Тому що в цьому і висловлюється наша турбота про розвиток дитини-дошкільника – дати можливість повноцінній ігровій діяльності.

Найпоширеніші сюжетні ігри. Найстаріша сюжетно-рольова гра – це гра в «сім'ю». Зазвичай дитина сама починає в неї грати, і батькам потрібно тільки її контролювати, а також постаратися зрозуміти, як вона оцінює батьків та близьких, чи не існують будь-які проблеми. Гра в «сім'ю» доречна і для звичайного сімейного вечора, і для веселого проведення часу з гостями. Спочатку розподіліть ролі між учасниками. Причому татом може бути і дитина, а справжня мама може виконувати роль маленької донечки. Увійти у роль допоможуть рольові атрибути: одяг, іграшки, особисті речі тощо.

Важливо перед початком гри проговорити основні дії тієї чи іншої ролі. Наприклад, «тато ходить на роботу, допомагає виконувати домашні справи, ремонтує меблі, майструє. Мама – господиня в будинку, готує їжу, стирає, прибирає, стежить за дітьми. Дитина грає, ходить у дитячий садок, допомагає мамі, пустує». А ще у сім'ї можуть бути дідусь, бабуся, тітка, собака, кішка тощо. У «Сім'ю» можна грати по-різному. Все залежить від настрою та фантазії. Можна грати не тільки в «справжню» сім'ю, а й у «лялькову», «звірячу».

Перед тим, як розпочати гру, важливо розуміти, що для успішного освоєння ігрової діяльності важливий не тільки сам процес гри, а й підготовка до неї і потім обговорення того, що вийшло, а що ні.

Тому іноді замість того, щоб купувати новомодну іграшку, може краще разом із дитиною поринути у його чудовий світ. Грайте зі своїми дітьми у сюжетно-рольові ігри, гра – не пуста забава. *Подаємо зразки ігор, які можна проводити у колі сім'ї.*

«Виконай у темряві»

Умова гри: гравець протягом 1-3 хв. повинен подивитися, що знаходиться на столі та запам'ятати порядок розташування предметів. Потім гравцю зав'язують очі. На прохання ведучого він бере предмети, які називають йому. Можна рахувати бали за правильно виконане завдання.

«Побудуй у темряві»

Умова гри: приготуйте для гри 10-12 кубиків або обклеєних сірникових коробок. Гравець повинен із зав'язаними очима і однією рукою спорудити стовпчик із основою в 1 кубик. Це не так важко, але у кожного виходять стовпчики різної висоти.

Гравець отримує скільки балів, скільки кубиків у побудованому стовпчику.

«Тарілка»

Умова гри: уявімо, що в сусідній кімнаті хтось спить. Його будити не можна. А потрібно покласти одну на іншу тарілки. Шум робити не можна. Виграє той, хто спричинив менше шуму.

«Зіпсований телефон»

Умова гри: гравці поділяються на дві команди. Ведучий вручає першому гравцю кожної команди складений лист із написаною скоромовкою. За сигналом перші гравці прочитують скоромовку і пошепки передають її зміст стоячи, своєму сусідові і так до кінця. Команда, яка передала скоромовку швидше та правильніше, виграє.

«З якої пісні?»

Умова гри: гра будується за принципом телевізійної гри «Вгадай мелодію». Тут також можна присуджувати бали за правильно вгадану пісню.

«Намалюй картинку паличками»

Умова гри: Взяти сірникову коробку і запропонувати дитині з сірників викласти картинку. У ній розмістити дерево, будинок, гойдалку, сонечко тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голюк О. Ціннісні орієнтації батьків як основа забезпечення гармонійного буття дитини у сім'ї. *Імідж сучасного педагога*. 2015. №6 (155) С. 41-44.
2. Колеснік К. Основні орієнтири виховання підростаючого покоління в Україні. *Наукові пошуки XXI століття : молодіжний вимір III Міжнародної дистанційної науково-практичної конференції*. Київ, 2015. С. 177-182.
3. Кондукова С. Особливості застосування гри в системі дошкільного сенсорного виховання дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2015. №1. С. 15-21.
4. Любчак Л. Методика організації ігрової діяльності: Практикум. Вінниця : ЦОП «Документ Принт», 2017. 196 с.
5. Федорова М. Особливості організації сюжетно-рольової гри у вихованні моральних цінностей дітей. *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4. С. 125-129.
6. 745 ігор для дошкільників / уклад. О. А. Шевцова. Х.: «Основа», 2013. 366 с.

А. П. Дон,

практичний психолог, учитель основ здоров'я Бабанського ліцею Бабанської селищної ради Уманського району Черкаської області

ХАЙ БУДЕ МИР У НАШІЙ РІДНІЙ УКРАЇНІ!

РОЗРОБКА ВИХОВНОЇ ГОДИНИ ДЛЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета: виховання в учнів патріотичних почуттів, національної свідомості, людяності, доброти, милосердя, гордості за Україну; довести необхідність збереження миру в усьому світі; розкрити взаємозв'язок участі у відстоюванні миру й готовності до захисту рідної землі; розвиток розуміння, що активна громадянська позиція українців, особиста відповідальність за долю держави будуть гарантією незалежності та миру в Україні; виховувати почуття патріотизму, ціннісного ставлення до всіх держав, особистої відповідальності за мир у всьому світі.

Обладнання: карта України, ручки, олівці, паперові фігурки голубів, ватман.

Якщо ми хочемо світу миру і справедливості, ми повинні рішуче покласти інтелект на службу любові.

Антуан де Сент-Екзюпері

Перебіг заходу

Вчитель. Раніше для нас, українців, мир – це була повсякденна реальність. На вулицях нашої неньки-України було спокійно, всі діти ходили до школи, посміхалися. Але відбулися різкі зміни, підкралося горе... На Україну напав ворог. Наша держава не готувалася до війни.

*А по Україні мальви зацвітають
Різнокольорові — прямо в небеса...
Всіх людей до миру й щастя закликають —
На Землі чудовій скрізь така ж краса!
А війна цю землю чарівну плюндрує,
Косить автоматом мальви під вікном
І людей вбиває, все довкіл руйнує,
І зникають мрії з вогняним стовпом.
Мальви в синє небо квіти простягають,
(в нас були ці квіти символом життя).
Миру в неба просять, у людей благають,
Бо в людей не буде потім майбуття...*

Н. Красоткіна

Ми – мирні люди. Але десятки тисяч людей за покликом серця взяли зброю в руки і стали на захист рідної землі. Нам, українцям, зараз, як ніколи, потрібно усіма силами боротися за мир, щоб завжди світило тепле, ясне сонечко, щоб небо було завжди чисте та голубе, щоб завжди були посмішки на обличчях у людей.

Вправа «Я – зірка». (Звучить тихо легка музика).

Учитель. Сядьте зручніше й заплющіть очі. Зробіть два глибоких вдихи й видихи. Уявіть, що над вами висить золота зірка. Це – ваша зірка. Вона піклується, щоб ви були щасливими. Відчуйте її тепло. Уявіть, що ви теж випускаєте промінці ясного світла й це світло йде до всіх дітей у класі. Тепер надішліть своє світло людям, яких немає в цій кімнаті: батькам, знайомим, друзям. Попрошайтеся з зіркою та розплющіть очі.

Учитель. Мир на планеті – надзвичайно актуальна тема в усі часи. І це не дивно. Адже будь-яка людина, що загляне всередину себе, у свою душу, у свій розум, підтвердить, що зберегти мир іноді нелегко навіть у собі, що вже казати про стосунки між людьми, а тим більше між країнами. Сьогодні ми поспілкуємось про необхідність збереження миру в усьому світі.

Про мир і щастя мріють люди з давніх-давен, скільки існує людство, стільки й живе у серцях чарівна мрія про мир. Бо ж лише коли мир є, то можуть здійснитись усі найзаповітніші прекрасні мрії людини, її надії і помисли, тоді кожен може реалізувати себе повністю, розкрити свої здібності і таланти. Тільки зараз ми до кінця зрозуміли, яким важливим є для нас мир.

Діти, я хочу, щоб ви висловили свою думку, які у вас виникають асоціації, коли ви чуєте слово «МИР»!

Згідно зі словником МИР – це:

1. Відсутність незгоди, ворожнечі, сварок, згода.
2. Відсутність збройної боротьби між двома або кількома народами, державами.
3. Угода сторін, що воюють між собою, про припинення воєнних дій; мирний договір.
4. Спокій, тиша.

Є ще одне цікаве пояснення походження слова «мир». Для цього звернемося до старослов'янської абетки, у якій кожна буква має своє значення, а саме:

М – що означає «думати», «міркувати», «мислити»;

И – буква, зміст якої можна виразити словами «якщо» і «коли». Також використовувалась у значенні сполучника «і».

Р – це давньослов'янська буква, яку ми знаємо сьогодні як букву

Р: «говори, прорікай, читай уголос».

Отож, хочу сказати діти, що символом виховної години буде птах. Так, це білий голуб, який, ви знаєте, є символом Миру. Голуба з оливковою гілкою в дзьобі стали використовувати в ролі символу після того, як Пабло Пікассо 1949 року намалював картину «Голуб миру». За Біблією, Ной випустив голуба, щоб дізнатися, чи зійшла вода з землі. Птах повернувся з оливковою гілочкою в дзьобі. Це був знак приходу миру й оновлення життя.

Сьогодні ми проведемо акцію «Голуб миру». Кожен із вас виріже «Голуба миру». Ми почепимо на карті України ваших голубів, які, я вірю,

принесуть нарешті мир та спокій нашій Батьківщині, припинять кровопролиття та страждання тисячі українців. Нехай ці голубки повернуть додому батьків, синів, чоловіків та братів, щоб спокій запанував у душах та серцях людей. Я знаю, так воно і буде, тому що якщо багато людей чогось одного бажають, то їх мрії неодмінно стають реальністю.

Діти чіпляють голубів миру.

Голубко біла, ти лети у світ,
Хай буде мир у небі голубому.
Бо голуб миру, кажуть з давніх літ,
Приносить радість родові людському.

Дійсно, немає нічого важливішого, ніж мир на планеті, мир у сім'ї й у душі кожної людини. Ми з вами добре знаємо, що суспільство може досягти розвитку тільки тоді, коли буде складатися зі свідомих культурних особистостей. Культура забезпечує повноцінне життя людини й розвиток суспільства в цілому.

Вправа «Знайди зайве слово»

Учитель. Я промовлятиму слова, а ви уважно слухайте і вибирайте зайве слово. Обґрунтуйте свій вибір:

- ШКОЛА
- СОНЕЧКО
- ЛЮБОВ
- РАДІСТЬ
- ВИБУХ
- МАМА
- ТЕРОРИСТ
- УКРАЇНА
- ДОБРОТА
- ПРИРОДА
- ВІЙНА
- МИР

Мирне небо над головою... Раніше, у часи мого дитинства, ця фраза була обов'язковою в привітаннях, разом із побажаннями щастя та здоров'я. Я тоді не до кінця розуміла цей вислів. Мирне небо здавалося настільки звичним, що його побажання були наче побажання повітря. І ось... Сьогодні над Україною закружляли темні хмари лихоліття. Чорні сили хочуть розірвати на частини нашу державу, забрати в нас мирне щасливе життя. Наша держава не готувалася до війни. Ми – мирні люди. Але десятки тисяч людей за покликом серця взяли зброю в руки й стали на захист рідної землі. Волелюбні нащадки козацького роду з чистими душами та добрим серцем стійко витримали зло та ненависть ворога й не озлобились, а там, у воєнних таборах, з радістю читають листи подяки українських школярів.

До вашої уваги вірші **Єлизавети Соколенко**
Збройні сили

*Україно, коханий мій краю,
Тобі жити єдиній завжди!
Бо тебе сам Господь захищає,
Береже від напасті й біди.
Споконвіку у нас так велося –
Захищати страждений народ.
Щоб на нивах зростало колосся
Й не толочив їх чобіт заброд.
Ще не вмер дух козацького гарту!
Він живе, він нуртує в серцях!
Збройні Сили – пишатися варто! –
Гордовито тримають свій стяг!
Доблесть, мужність синів України
Дивувала й дивує весь світ.
І народ наш ніколи не згине:
Збройні Сили – це нації цвіт!
Не зламати повік дух свободи*

*Поки є у нас захисники.
Незалежність козацького роду
Донесемо в прийдешні віки!*

Робота в групах.

Об'єднайтеся в три групи.

Кожна група повинна довести доцільність трьох принципів, дотримання яких дозволить світові жити мирно.

I група. Принцип відмови від насилля (агресії) як способу спілкування й переконування.

II група. Принцип непримусування: бути вимогливим до себе, а не до інших. **III група.** Принцип прийняття: людина має право бути несхожою на інших.

Рефлексія. «Незакінчені речення».

– Сьогодні я дізнався (дізналася)...

– Я б хотів (хотіла)...

– Мені варто подумати...

Ви, діти, – молоді жителі нашої планети. І від вас залежить майбутнє. Ми повинні навчитися розуміти й поважати одне одного, нехай почнеться на Землі нова історія – історія Людства, яке не знає війни. Ми прагнемо миру!

Очікування «Святковий салют».

Перед кожним із вас є стікер у вигляді зірочок. Якщо вам сподобалася виховна година, *ваші очікування здійснилися, якщо вас схвилювала обговорена проблема, то прикріпіть їх до дошки, і ми побачимо святковий салют на честь дружби, взаєморозуміння й миру.*

Учитель. Покоління ХХІ століття, хвилює майбутнє планети. Ми прагнемо миру та мріємо, щоб не було вбивств, щоб не гриміли постріли, не лилася кров.

Діти, шануйте і любіть свою прекрасну, рідну неньку-Україну, шануйте славні традиції, звичаї нашого народу, пам'ятайте завжди і скрізь, що ви – діти козацького роду, онуки славних пращурів великих, що не корились ні мечу, ні кулеметному вогню, а свято вірили у світле майбутнє своєї держави.

Бажаю миру кожній родині, збережімо наші сім'ї і нашу Україну!

Давайте хвилиною мовчання вшануємо пам'ять цих людей, адже вони віддали своє життя в ім'я світлого майбутнього.

Вічна пам'ять

Тим, хто загинув!!!

Вічна слава

Тим, хто живий!!!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірші про мир до сліз. URL: <https://dity.in.ua/statti/viyana/virshi-pro-mir-do-sliz>
2. Ворожейкіна О.М. Мій клас – випускний! Харків, 2008. 202с.
3. Година спілкування. 11 клас./Упоряд. М.О.Володарська. Харків: Вид-во «Ранок», 2011.192с.
4. Години спілкування. 9-11 класи./Укладач В.М.Андрєєва. Харків: «Основа», 2014.128с.
5. Кращі виховні заходи/Упоряд. В.О.Гноїнська. Харків: Вид-во «Ранок», 2011. 319с.
6. Місюра Т.М. Виховний захід "Урок миру" [ІНФОурок: [сайт]. URL: <http://infourok.ru/vihovniy-zahid-urok-miru-527222.html/>.

I.I. Следь,

заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель історії
Чорнобаївського ліцею Чорнобаївської селищної ради Черкаської області

ЖІНКИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

РОЗРОБКА ВИХОВНОЇ ГОДИНИ ДЛЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ТА СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мета: формування в учнів знань про відомих жінок України, про їхню роль у суспільстві; формування бережливого, шанобливого ставлення до жінки; виховання почуття любові до людей, жінок, держави.

Виховна година проходить в актовій залі школи.

ПЕРЕБІГ ЗАХОДУ

Ведучий 1. Доброго дня, шановні гості. Історія дає нам величні приклади самопосягати і жертв жіноцтва для добра Вітчизни та народу в часах давніх і нових.

Ведучий 2. Легендарні Іфігенія й Андромаха часів Троянської війни...

Ведучий 1. Клеопатра Єгипетська...

Ведучий 2. Цариця Грузії - Тамара...

Ведучий 1. Княгиня Ольга...

Ведучий 2. Жанна Д'Арк...

Ведучий 1. Леся Українка...

Ведучий 2. Це імена, які вписані в історію.

Ведучий 1. За всіх часів і в усіх народів жінка уособлювала затишок родинного вогнища: народження й виховання дітей, збереження родовідних традицій та обрядів, привітність і лад в оселі.

Ведучий 2. Її безмежна любов, ніжність і тепло душі надихали чоловіків на ратні подвиги, наснажували високістю думок поетів і філософів, працьовитістю - ратаїв, героїзмом - князів і воїнів.

Ведучий 1. Та над усе жінка була і залишиться носійкою родинного тепла, своєрідним оберегом духовних цінностей.

Ведучий 2. Та сьогодні ми хочемо розповісти про роль жінки в історії України.

Ведучий 1.

Ти розумна і добра, ти весела і гарна на вроду,

Та чи знаєш ти, дівчино, якого ти роду?

Ведуча (Княгиня Ольга). Ми жили споконвіку – над Россю, над Бугом, Славутичем...

Ми плекали наш сад, ми творили мелодії гусельні, ми жили споконвік. Звалились предки русинами й русами.

І сіяв Київ-град, між великими сіяв столицями.

Ярославни були у державах Європи царицями.

Дивували ми світ і соборами, й пружною крицею,

І книжками, і медом, й золотою, мов сонце пшеницею.

Ми б далеко пішли все новими, як день, доріженьками,

-Та змагались віки із сусідами, із воріженьками.

Ведучий 2.

Поезії про тебе пишуть люди,

В піснях чарівних квітне образ твій,

Де б не була ти, жінко, ти повсюди

Достойно творила й твориш вічний подвиг свій!

Звучить пісня «Україночка» у виконанні дівчат

8 класу.

Ведучий 1.

Все, що нас із життям єдна,

В цьому світі від народження дня і до останньої миті,

Все, що у всесвіті цінне, через руки жіночі пройшло

неодмінно.

Ведуча 1. Своє уявлення про жінку-русинку, яка тисячі років творить життя, зцілює своєю добротою, зуміли передати в подібні Богоматері давньоруські майстри іконопису. Недаремно в культурі українського народу найбільш розповсюдженими були два мотиви: **Богоматір Милування – мати, яка пестить дитину і Оранта Заступниця, Покровителька.**

Читець.

Як сонце світить і гаріє,

Сяє і сяє з небес

Твій погляд, Діво Маріє, Діво Княгине чудес!

Як гожа і свіжа рожа,

Що роси живучі п'є.

Так живить, Матінко Божа,

Благословення твоє!

Прислухайсь: мова барвиста,

Мов срібні звуки в імлі,

Це славим Тебе, Пречиста,

Ми, діти, - квіти землі!

Ведучий 2. Поряд з Богоматір'ю – символом найвищого і світлого – український народ шанує земну жінку. Яка уособлює в собі не тільки високу культуру, а й безмежну сердечність і чуливість. Ці риси українки наша жінка пронесе через лихоліття і бурі, на які так щедра наша історія. Визначна поетеса Олена Теліга у двадцятому столітті підтвердить це:

Не зірвуться слова,

І у руці перо не зміниться на спис,

Бо ми лише жінки,

Унас душа – криниця,

З якої ви п'єте: змагайся і кріпись!

1 ведуча.

Герої нашого дійства – княгиня і князівна, козачка і шляхтянка, просвітителька і селянка, письменниця і воїн, митець і вчена... У їхніх долях віддзеркалюється доля всіх наших жінок на протязі славної і багатостраждальної історії України.

Сторінки письмових джерел 11-15 століття рясніють іменами бурхливих подій історії Київської Русі. І не важко помітити, що в історії зовнішньої і внутрішньої політики давньоруської держави, її економіки і культури залишили помітний слід не тільки мужні правителі-воїни, але і далекоглядні, освічені правительки.

Княгиня Ольга, про яку віками ткалось мереживо народних переказів, як про діяльну, мудру, «віщу» правительку і захисницю землі Руської. Вона провела першу в історії Київської русі фінансову реформу, встановила норму дапнини. Великі заслуги Ольги в галузі церковного будівництва, сприянні християнізації Русі призвели до ушляхетнення й шанування княгині після її смерті. Її прилучено до лику святих і названо «рівноапостольною».

1 ведучий. Ще й зараз знаходиться у Франції у міській бібліотеці Реймса найдавніша пам'ятка київського походження – Євангеліє. Її привезла у Францію дочка Ярослава Мудрого Ана, яка вийшовши заміж за французького короля, стала королевою Франції. Про авторитет Анни у французькому суспільстві говорить той факт, що їй було надано право ставити всій підпис на документах великої державної ваги. Її чіткі, ясні написані знайомим «уставом» літери ситоять поруч з хрестами неграмотних королівських чиновників, придворних і самого короля Генріха I. Ця привілея Анни була унікальним явищем для французького королівського роду 11 століття.

2 ведуча.

Представниці руських княжих династій залишили після себе слід, як подвижниці на ниві освіти:

1. Онука Ярослава Мудрого **Янка Всеволодівна** заснувала у 1086 році першу жіночу школу при Київському Андріївському монастирі. Це була перша жіноча школа не тільки в Київській Русі, а й у Європі.

2. Власниця волинського містечка **Гощі Раїна Соломорецька** заснувала чоловічий монастир, де була діюча церква, школа.

3. **Раїна Вишневецька** за своє коротке життя заснувала три знамениті монастирі: Гусятинсько-Прилуцький, Ладинсько-Підгорський і Мгарсько-Лубенський.

4. **Княгиня Анастасія Гольшанська** дала великі кошти на переклад і друк знаменитого Пересопницького Євангелія.

5. **Княгині Олена і Софія Чорторийські** у 1597 р. заснували спеціальну фундаці. При Пересопницькому монастирі, ї дали кошти на шпиталь для недужих, убогих і заснували школу для селянських дітей.

6. **Ганна Гойська** подарувала Почаївській лаврі земельні посіпості та образ Божої матері, що одержала його від грецького митрополита Неофіта.

7. **Софія Русова з сестрою Марією** заклали по смерті батька дитячу школу і ясла.

8. **Графиня Єлизавета Милорадович** (тітка гетьмана Скоропадського) заснувала школи, фінансувала підпільні українські друкарні в Галичині. Її пожертви у дев'ять тисяч гульденів уможливили заснування літературно-наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові.

Ведучий 1. Кожна жінка має ім'я. Кожне ім'я має свою історію, свої корені. П.Флоренський у праці «Імена» зазначає, що ім'я людини, як найтонша її сутність, певною мірою визначає духовність його носія.

Ведучий 2. Кожне ім'я щось означає, береже в собі якусь таємницю.

Ведучий 1. Софія - мудрість, а Єлена (Олена) - факел.

Ведучий 2. Валентина - сильна, а Наталія - природна.

Ведучий 1. Марина - морська, а Лідія - прекрасна.

Ведучий 2. Галина - тиша, спокій, а Софія - премудрість.

Ведучий 1. Оксана - гостинна, Тамара - пальма.

Ведучий 2. Ірина - та, яка несе мир, Зінаїда - божественна.

Ведучий 1. Інна - бурхливий потік, а Зоя - життя.

Ведучий 2. Ніна - лагідна, Катерина - завжди чиста.

Ведучий 2. Ольга - свята, Маргарита - перлина.

Ведучий 2. Євгенія - благородна, знатна, Анна - благодать.

Ведучий 1. Нагадаємо, що іменинницями березня є Марина, Кіра, Євдокія, Антоніна, Галина, Марія. Вітаємо їх.

Ведучий 2. Імена... Учені-психологи довели, що дитина отримує певну психологічну орієнтацію, пов'язану зі своїм іменем: ім'я не тільки впливає на саму людину, а й формує її психіку і нахили.

Ведучий 1. Зокрема, у Світлан простежуються здібності до різних видів мистецтв.

Ведучий 2. Наталії зазвичай упевнені у власній неповторності.

Ведучий 1. Ірини дуже добрі, однак трішки дивні.

Ведучий 2. Анни готові прямувати до своєї мети будь-яким шляхом.

Ведучий 1. А якщо потрібно виконати серйозну справу, то краще за Ольгу цього не зробить ніхто. Як і будь-яка жінка, Оля - загадкова.

ГРАЮТЬ КОМАНДИ

Ведучий називає склад команд. Результати гри фіксуватимуться на табло.

Ведучий 2. Оголошуємо перший тур: «Ім'я їй - жінка!».

Ведучий 1. Завдання учасникам: кожна команда має правильно відповісти на 9 запропонованих запитань; обговорення відбувається в команді, а відповідь озвучує капітан команди.

Ведучий 2. Умови гри: зараховується лише одна відповідь, за правильну нараховується 1 бал, час для обдумування варіанту відповіді - до 5 секунд.

Ведучий 1. Команди готові? **Увага! Звучать запитання для команди:**

1. Ім'ям цієї фінікійської царівни, яку викрав закоханий Зевс, названо одну з частин світу. (Європа.)

2. Як звали дружину київського князя Ігоря? (Ольга.)

3. Своєю світовою славою ця англійська письменниця зобов'язана кримінальним злочинам. (Агата Крісті.)

4. Назвіть ім'я першої жінки на Землі. (Єва.)

5. Дружина єгипетського фараона Ехнотона (XVст. до не.) - прекрасна... (Нефертіті)

6. На чию честь було названо столицю Греції? (Афіни Паллади - богині мудрості і справедливості, війни.)

7. Усім відома американська кіноактриса Норма Бейкер. Назвіть її псевдонім. (Мерлін Монро.)

Ведучий 2. Команді 1 зараховано ... правильних відповідей.

Ведучий 1. Увага! Звучать запитання для команди 2.

1. Назвіть автора повісті «Інститутка». (Марко Вовчок.)

2. Яку німфу покарала Гера, позбавивши її голосу? (Ехо)

3. У назві якої п'єси Івана Котляревського є жіноче ім'я? («Наталка-Полтавка».)

4. Ця американська співачка знялась у відомому кінофільмі «Охоронець». (Уітні Х'юстон.)

5. Остання цариця Єгипту з роду Птолемеїв - знаменита... (Клеопатра.)

6. Ця жінка - прем'єр-міністр Індії в 1966-1977 та в 1980-1984 роках. (Індіра Ганді.)

7. Кого називають українською Сафо? (Марусю Чурай.)

8. Дочка Київського князя Всеволода Ярославовича - імператриця германська. Назвіть її ім'я. (Євпраксія.)

9. Назвіть справжнє ім'я французької письменниці Жорж Санд. (Аврора Дюпен.)

Ведучий 2. Команді 2 зараховано ... правильних відповідей.

Ведучий 1. Увага! Звучать запитання для команди 3.

1. Назвіть псевдонім Лариси Петрівни Косач. (Леся Українка.)

2. Як звали дочку Зевса й Деметри - дружину Аїда? (Персефона.)

3. Назвіть ім'я дружини Лавріна з «Кайдашевої сім'ї» Івана Нечуя-Левицького. (Мелашка.)

4. Дочка Ярослава Мудрого - французька королівна. Назвіть її ім'я. (Анна.)

5. Назвіть історичний роман у віршах Ліни Костенко - вершину її творчості. («Маруся Чурай».)

6. Псевдонім цієї співачки у перекладі з французької мови означає «горобчик». Назвіть її. (Едіт Шаф.)

7. У назві якого міста є сто жіночих імен? (Севастополь.)

8. Назвіть ім'я героїні феєрії Олександра Гріна «Червоні вітрила». (Ассоль.)

9. За давньогрецьким міфом, саме вона випустила на волю всі лиха, хвороби, напасті, які відтоді й оселилися серед людей. Хто вона? (Пандора.)

Ведучий 2. Команді 3 зараховано ... правильних відповідей.

Ведучий 1. Увага! Звучать запитання для команди 4.

1. Назвіть ім'я головної героїні драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». (Мавка.)

2. Столиця європейської країни, названа жіночим ім'ям. (Софія.)

3. Богиня кохання у давньогрецькій міфології, яка, за легендою, народилася із морських хвиль. (Афродіта.)

4. Назвіть першу жінку-космонавта Радянського Союзу. (Валентина Терешкова.)

5. Продовжіть: Кий, Щек, Хорив і сестриця... (Либідь.)

6. Актриса, яка зіграла роль Роксолани в однойменному фільмі. (Ольга Сумська.)

7. Продовжіть рядки: «В Путивлі-граді вранці-рано співає, плаче... (Ярославна.)

8. Кого із жінок називали «залізною леді»? (Маргарет Тетчер.)

9. Назвіть жіноче ім'я, яке у перекладі з грецької мови означає чайка. (Лариса.)

Ведучий 2. Команді 3 зараховано ... правильних відповідей.

Гра-логогриф «Загадка Оля».

Таку гру-логогриф пропонуємо усім командам одночасно. Отже, «Загадка Оля». Плакат «Загадка Оля» допоможе вам швидше відшукати правильну відповідь. У кожному слові-загадці, як бачите, є Оля. Ви маєте, уважно прослухавши запитання, додати до схеми кожного слова необхідні літери, щоб отримати правильну відповідь.

Правила гри: запитання звучить один раз; капітан команди на ігровій картці записує відповіді навпроти номерів запитань. Умови гри: час для обдумування відповіді - 5 секунд; відповідь писати розбірливо і без скорочень.

Ведучий 2. Увага! Оголошуємо зміст запитань:

1. Перша Оля - у назві дерева. (Тополя.)
2. Друга Оля - у назві професії. (Столяр.)
3. Третя Оля - у назві навчальної дисципліни. (Психологія.)

4. Четверта Оля - у назві птаха, який може пірнати й бігати по дну під водою. (Оляпка.)

5. П'ята Оля - у назві невеликої країни на Піренейському півострові. (Португалія.)

6. Шоста Оля - у назві городньої рослини родини бобових. (Квасоля.)

7. Сьома - у назві різновиду барбарису, що росте в Північній і Центральній Америці. (Магнолія.)

8. Восьма - в обрядовій пісні з побажаннями багатства, здоров'я, яка виконується під час свята Різдва Христового. (Колядка.)

Ведучий 1. Прошу капітанів подати ігрові картки для підрахунку правильних відповідей та набраних командами балів.

Ведучий 2. Оголошуємо другий тур: «Жінки в міфах, легендах, переказах, історії, літературі...».

Правила гри: усі команди грають одночасно; кожна команда може пропонувати свій варіант відповіді лише один раз; сигнальну картку можна піднімати лише після звукового сигналу. Якщо сигнальну картку одночасно підняли кілька команд, капітани дають письмову відповідь. Умови гри: час для обдумування - до 30 секунд, кожне запитання оцінюється в один бал, відповідь дає капітан команди або представляє члена команди, який відповідатиме. Ведучим допомагатимуть асистенти.

Ведучий 1. Оголошуємо зміст запитань:

- Хто мав у серці те, що не вмирає? (Леся Українка)
- Назвіть римську богиню квітів та юності. Її іменем у сучасній мові називають рослинний світ. (Флора.)

• Нестор-літописець порівнював її із зорею, що передусь сходу сонця, маючи на увазі хрещення княгині, а під сонцем - прийняття християнства на Русі у 988 році. Назвіть ім'я княгині. (Ольга.)

• У стародавній римській міфології Фортуна вважалася богинею «сліпого випадку», щастя. Зображувалася на кулі або на колесі, або із крилами, з рогом достатку в руці. А що символізували куля чи колесо? (Мінливість щастя.)

• На Всесвітній виставці, що відбулася у Парижі (1954 р.), успіх її творів приголомшив французів. Одну з її картин викрали. У 1956 році їй присвоїли звання народної художниці УРСР. Навколо картин художниці і досі точаться дискусії: одні вважають її твори космогонічними, інші відносять їх до декоративно-прикладних, ще інші кваліфікують як високохудожні самобутні творіння. Хто вона, ця народна художниця? (Катерина Білокур.)

• Заради якої жінки турецький султан Сулейман I Пишний розпустив свій гарем і не хотів нікого знати, крім своєї Гуррем? (Роксолани.)

• Протягом перших десятиріч ХХ століття на оперних сценах світу загальноновизнаними були чотири особи чоловічої статі: Матіа Баттістіні (баритон), Тітта Руффо (баритон), Федір Шаляпін (бас), Енріко Карузо (тенор). І тільки одна жінка спромоглася сягнути їх висот («стати в один ряд» з ними. Назвіть її. {Соломія Крушельницька - лірико-драматичне сопрано.})

• За легендою, халіф Багдада Шахріяр убивав своїх дружин після першої ж ночі, боячись їх зради. Назвіть ту, яка залишилася живою і зуміла врятувати інших. (Шахерезада - дочка візира, яка розповідала захоплюючі казки протягом тисячі п'яти ночі.)

• Назвіть єдину жінку, яка двічі ставала лауреатом Нобелівської премії: у 1903 році - з фізики, у 1911 році - з хімії. (Марія Склодовська-Кюрі.)

• У 1901 році німецька фірма «Даймлер» почала випускати автомобілі нової марки. За пропозицією представника фірми у Франції Еріка Емніка новий автомобіль було названо іменем його дочки. Яким саме? (Мерседес.)

Ведучий 2. Дякуємо всім активним учасникам попередніх змагань, у ході яких команди набрали таку кількість балів (називає результати).

Ведучий 1. Оголошуємо третій тур: «Перлини думки».

Ведучий 2. Завдання командам: спробуйте правильно завершити літературний вислів чи афоризм про жінку. Зараховується лише повна правильна відповідь. Кожна правильна відповідь оцінюється в один бал. Право першої відповіді надається команді, капітан якої першим підніме сигнальну картку після звукового сигналу.

Ведучий 1. Увага! Розпочинаємо третій тур.

• Ж.Саньяль-Дюбек стверджував: «Чоловіки не завжди люблять того, кого цінують, жінки цінують лише того, ...». Кого? (Кого люблять.)

• Ж.Лабрюель зауважував: «Легше запитати старця про те, коли він помре, ніж жінку - про те, ...». Про що? (Коли вона народилась.)

• А.Карр писав: «Вік жінки має три виміри: той, що здається, дійсний, і...». Який третій вимір має вік жінки, на думку А.Карра? (Який вона сама собі приписує.)

• А.Турньє констатував: «Коли жіночі очі затуманюються сльозами, то ...». Що відбувається? (Бачити перестає чоловік.)

• Іван Бунін стверджував: «Жінки ніколи не бувають такими сильними, як тоді, коли озброюються...» Чим? (Слабкістю.)

• П.Бомарше писав: «Природа сказала жінці: будь прекрасною, якщо можеш, мудрою - якщо хочеш, однак...». Якою жінка має бути неодмінно? (Розсудливою ти повинна бути неодмінно.)

• Г.Буше зауважував: «Існує тисяча хитрощів, щоб змусити жінок заговорити, але немає жодних, щоб змусити їх...» Що зробити? (Замовкнути.)

Ведучий 2. Дякуємо всім уболівальникам, помічникам ведучих, членам команд за виявлену під час гри активність, кмітливість та прагнення до перемоги. Оголошуємо загальні результати гри.

Підсумки гри. Звучить музика і під музику ода жінці. Автор – Ірина Мучичка.

Цінуй себе, прекрасна жінко,
Бо в тебе лиш одне життя!
Знайди для роздумів хвилинку,
Щоб будувати майбуття.
Залиш всі справи,
Слухай тишу
І бережи тепло душі,
Волосся вітер хай колише,
А ти помрій і не спіши
Цінуй себе, прекрасна жінко,
Ти ж мама, донечка, сестра,
В твоєму серці всі відтінки,
В очах горить вогонь добра
Ти гідно терпиш усі муки,

Приносиш затишок у дім,
У тебе працюючі руки,
Ти гори зрушуєш без слів.
Цінуй себе, прекрасна жінко
Бо час ніхто не поверне,
Залиш для себе хоч годинку
І пам'ятай про головне:
Ти – свого роду берегиня,
Не загубись у сірих днях.
Будь мудрою, бо ти – єдина!
Яскраво розмалюй свій шлях!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стороженко І. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у визвольній війні українського народу середини XVII століття. Кн. 1: воєнні дії 1648-1652 рр. . Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1996. 320 с.

2. Уривалкін О. Довідник з історії України. Київ: Дакор; КНТ, 2009. 1008 с.
3. Бойко О. Д. Історія України: посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2002. 656 с.
4. Остапенко П. В. Усі видатні постаті історії України. Харків : ТОРГСІН ПЛЮС, 2006. 352 с.
5. На урок. URL: <https://naurok.com.ua/pozaklasniy-zahid-zhinki-v-istori-ukra-ni-277490.html>
6. Матвійчук Н.А. Виховний захід, присвячений Дню соборності. URL: <https://naurok.com.ua/samoosvita-vchitelya-istori-83696.html>
7. Літературний вечір «Жіноча доля на життєвих перехрестях...». URL: http://vika1977shova23.blogspot.com/2017/04/blog-post_89.html
8. Українські міфи, легенди та народні перекази. URL: <https://mala.storinka.org>

І.М. Борзяк,

учитель математики та інформатики Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 22 Черкаської міської ради Черкаської області

БЕРЕЖІТЬ ЛІС ВІД ПОЖЕЖ І ЗНИЩЕННЯ

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ

Мета: пояснити причини та наслідки лісних пожеж; формувати модель поведінки з дотриманням правил пожежної безпеки та вмінням поводити себе при знаходженні лісової пожежі; дати дітям представлення про роль лісу у житті людини; розвивати уміння формулювати особисту думку, навички роботи із різними джерелами інформації; сприяти розвитку комунікативних навичок під час роботи у групі, уміння вислуховувати думку інших, формулювати власні переконання.

Обладнання: комп'ютер, проектор, екран, презентація, мережа Інтернет.

Перебіг виховного заходу

I. Вступна частина

Учитель повідомляє тему та мету заходу.

Дітей поділяють на 4 групи.

Учень

Лишає він страшні сліди,

Усе він пожирає.

А як даси йому води,

Відразу помирає. (вогонь)

Учитель. А яким чином можна загасити вогонь?

Діти відповідають на запитання.

Завдання: На дошці записані приказки про вогонь,

поясність їх зміст.

Вітер – рідний брат вогню.

Вогонь – не вода, якщо схопить – не вплинеш.

Не жартуй з вогнем – можеш обпектись.

Від іскри до пожежі – один маленький крок.

(кожній групі своя приказка, 3-4 хв на роздум).

Завдання. Які асоціації у вас викликає слово «вогонь», «лісова пожежа»?

II. Основна частина

Учитель. Ще півтора мільйона років тому людина приборкала вогонь. В історії людства це зіграло велику роль. Завдяки вогню люди отримували тепло і світло, ним відганяли диких звірів, а м'ясо робилось на вогні

смачнішим. Протягом багатьох років саме вогонь вів нас до цивілізації та культури. Щоб навчитися використовувати вогонь та керувати ним, людям знадобилось чимало років. Вогонь під час неправильного його використання обертається в жорстокого ворога, який знищує все довкола і забирає людські життя.

Пожежа – стихійне лихо, при якому вогонь, вирвався з-під контролю людини (слайд презентації).

Учень

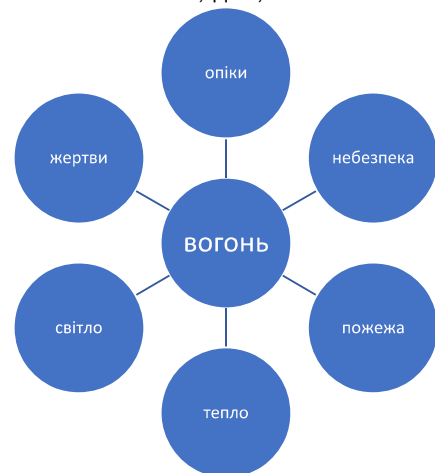
На виклик пожежна машина летить

Сміливий пожежник в кабіні сидить.

Його телефон «101» люди знають,

І в разі пожежі завжди викликають.

Учитель. Звичайно, діти, коли сталась пожежа,

потрібно звати на допомогу пожежників. Щоб викликати спеціалістів набираємо номер «101».

А які ж причини загорянь у лісі можуть бути? Дуже багато пожеж у лісі виникає тоді, коли ми порушуємо

правила пожежної безпеки у місцях, де ми відпочиваємо. Також пожежі у лісі можуть виникати від блискавки та загорянь торф'яних порід.

Вогонь розмножується по землі при низових пожежах, загоряється та вигорає все, що знаходиться на землі:

сухе листя, мох, гілля, потім вогонь розповсюджується на стовбури дерев. Низові пожежі поділяють на стійкі та бігли. Бігла пожежа поширюється з великою швидкістю. При стійкій пожежі вигоряють низовини та підстилка, сильно вигоряють куці, корені та кора дерев, повністю згорає земний горючий настил.

При жаркій погоді, вітру та низовій пожежі, що затяглась, особливо в лісах, де ростуть хвойні дерева, пожежа може розповсюдитись на крону дерев і перерости з низової в верхову. Для верхових пожеж характерно розповсюдження вогню по кроні дерев. При цьому згорають листя, хвойні гілки. Сильний вітер великий помічник при виникненні верхових пожеж. При верховій пожежі всі дерева гинуть. Як і низові, верхові пожежі поділяються на бігли та стійкі. При сильному вітрі іскри розлітаються на велику відстань і тому можуть стати причиною виникнення пожеж в житлових будинках та спорудах, які знаходяться поруч біля лісосмуг. Швидкість поширення верхової пожежі може досягти 10-25 кілометрів за годину. Такі пожежі затяжні і їх дуже важко загасити.

Грунтові пожежі виникають при горінні торф'яних родовищ. Такі пожежі майже неможливо загасити. Їх тривалість може досягати декількох місяців. Під час розповсюдження вогню в глибину торф'яного масиву відбувається загоряння підземних шарів торфу.

За розмірами лісові пожежі поділяють на невеликі, великі та особливо великі. Площа невеликих лісових пожеж досягає до 5 га. Великих – від 5 до 200 га, а особливо великі пожежі займають площу понад 200 га.

Лісові пожежі виникають також від легковажності або недотримання правил пожежної безпеки людьми, які приходять на природу відпочивати, порибалити або на охоту. В суху та спекотну погоду причиною загоряння може стати недопалок, який викинуто на сухе листя, сірник, яким розпалювали вогнище або вогнище, яке не було загашено.

Тому в лісі необхідно дотримуватися найпростіших правил пожежної безпеки. (Кожна група розробляє правила пожежної безпеки, 10хв).

Відповіді учнів:

1. Вогнище можна палити в таких місцях, де немає хвойних дерев.
2. Місце, де буде розводитись вогнище, потрібно навколо обкопати, а коли будете йти, то вогонь необхідно гарно загасити за допомогою піску або води.
3. Іскри не повинні розлітатися від вогнища, слідкуйте за цим.
4. Сірник чи недопалені гілки заборонено кидати не загашеними, тому що наслідки можуть бути жахливими.
5. Не пустувати на природі сірниками.
6. Якщо поблизу не має дорослих, школяр сам повинен викликати допомогу за телефоном «101» і повідомити місце пожежі.

Якщо ж ви опинилися на місці пожежі:

- не потрібно приймати необдуманих, поспішних і панічних дій;
- не потрібно тікати від полум'я, в протилежний бік від вогню, а рухайтесь проти вітру, закривши одягом тіло;
- швидко виходьте з небезпечної зони, перпендикулярно до напрямку розмноження вогню;
- якщо ж уникнути небезпеки неможливо, виходьте на велику галявину або увійдіть у воду. Слід лягти та накритись вологим одягом і дихати повітрям над поверхнею землі, тому що там менш задимлене повітря. Обличчя потрібно закривати тканиною, бажано вологою;
- щоб загасити низові пожежі, потрібно зробити віник з гілок листяних порід дерев і забити полум'я, можна загасити водою або закидати вологим ґрунтом, загасити ногами;
- якщо ви гасите пожежу не самі, знаходьтесь недалеко один від одного, не відходьте на далеку відстань від доріг та просік;
- щоб високі дерева не завалили вас, будьте обережні, вони вас можуть травмувати;
- особливо обережними слід бути у місцях торф'яних пожеж, тому що там можуть утворюватися глибокі вирви. Отже, потрібно перевіряти палицею глибину шару, що вигорів;
- після виходу з місця пожежі повідомте пожежну службу безпеки про місце, розміри та характер пожежі.

Тестування (групам пропонується відсканувати QR-код і пройти тестування – 5 хв). URL: <https://onlinetestpad.com/hn4aenp6qp7os>

III. Заключна частина

Вчитель. Пожежа – жахлива стихія вогню, з якою дуже важко боротися. Кожна людина повинна про це знати. Будь-яка пожежа починається із загоряння, яке інколи може ліквідувати одна людина, якщо має певні навички та знає правила поведінки під час пожежі. Тому, у разі виникнення пожежі, особливо в лісі, необхідно заздалегідь знати: де і які засоби пожежогасіння розміщуються та як ними користуватися.

Катастрофи, стихійні лиха завжди призводять до руйнації, до травм, опіків, до панічних проявів, розгубленості. Тому люди стають не здатними себе захистити, не можуть надати допомогу постраждалим.

Отже, ні в якому разі не слід панікувати!

Остерігайтеся під час пожежі надвисокої температури, диму та загазованості, обвалу конструкцій будинків і споруд, вибухів технологічного обладнання, падіння обгорілих дерев, а також провалів. Небезпечно входити в зону задимлення.

Якщо людина знає правила безпеки під час пожежі, вона може не лише врятувати своє життя, а й надати допомогу іншим людям та врятувати матеріальні цінності від вогню. Актуальними залишаються питання практичних навичок рятування людей під час пожежі, надання долікарської допомоги потерпілим.

І пам'ятайте: краще **попередити небезпеку, запобігти, ніж її ліквідувати та боротися з нею. Вогонь помилок не пробачає.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Охріменко А.І, Цина А.Ю. Пожежна безпека в загальноосвітніх закладах України. Менеджмент освіти. 2013. № 4. С.38-46.
2. Стеблюк М.І. Лісові й торфові пожежі. Цивільна оборона та цивільний захист: підручник. Київ, 2007.
3. URL: https://pidruchniki.com/16330826/bzhdlisovi_torfovi_pozhezhi.
4. Перехейда О.М. Пожежна безпека у школі. Організація пожежної безпеки: навч. посібн. Київ: Основа, 2012. С. 111.
5. Кого вогонь зігріває, а кого обпікає. Джміль. 2015. № 5. С. 24.
6. Рекомендації щодо поводження з вогнем любителю відпочинку на природі URL: <http://cipo.com.ua/news/?p=98313/>

В. В. Шкляренко,

учитель початкових класів Конельськохутірської філії I ступеня Соколівського опорного закладу загальної середньої освіти I-III ступенів Соколівської сільської ради Черкаської області

ЗЕМЛЯ – ТВІЙ ДІМ, І ТИ – ГОСПОДАР В НІМ

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ УЧНІВ СЕРЕД- НЬОЇ ШКОЛИ

Мета: поглибити знання дітей про багатогранність і цінність природи. Розширювати уявлення про різноманітність живої та неживої природи; знання учнів про зв'язок людини з природою, її вплив на культуру нашого народу. Виховувати бережливе ставлення до природних багатств землі, усвідомлення того, що Земля – наш загальний дім.

Земля забезпечує достатньо, щоб задовольнити потреби кожної людини, але не жадібність кожної людини.

Махатма Ганді

Перебіг заходу

Звучить пісня «Кольорова планета» А. Побужанської. На екрані відеоролик «Кольорова планета».

Ведучий. Світ навколо нас різноманітний і дивовижний, заселений різними істотами – рослинами і тваринами, і кожна з них є неповторним дивом. Людина також частинка цього дива, родич кожної з маленьких билинок і дуже близький родич кожної з маленьких і великих представників царства тварин.

Зростає людство з року в рік,

Марніє лиш природа-мати.

Адже від нашого свавілля

Планета змушена страждати.

Ще зовсім недавно людину вважали царем природи, тобто всього суцього на Землі. Проте тепер люди, нарешті, зрозуміли, що це зовсім не так. Все живе в цьому світі тісно взаємопов'язане, і від того, чи збереже людина навколишню природу, залежить її майбутнє. Природа це надбання усього людства. Її охорона у руках кожного з нас. **Планета Земля - спільний дім усього живого на землі.**

Ведучий. Наша планета не витримує екологічних потрясінь: Чорнобиль, засухи в Африці, землетруси в Японії, виснаження озонового прошарку атмосфери, скорочення розмаїття фауни і флори, кислотні дощі над Європою, «парниковий ефект», проблема промислових відходів.

Ведучий. Наша планета оточена повітряним шаром, який називається атмосферою. Усе в ньому живе і дихає повітрям: люди, звірі, птахи, рослини. Перший космонавт Юрій Гагарін порівнював нашу планету з коштовним діамантом, який прекрасний з висоти космічної орбіти. Цьому діаманту загрожує небезпека.

Викиди диму з труб фабрик і заводів, вихлопні гази автомобілів, спалювання опалого листа призводить до забруднення повітря. Внаслідок забруднення атмосфери люди все частіше хворіють на хронічні бронхіти, алергії, злоякісні захворювання. Викиди хімічних, цементних заводів, доменних печей, транспорту викликає подразнення очей, горла, загострення легеневих захворювань. За один рейс Київ – Нью-Йорк супер реактивний лайнер спалює 35 тонн кисню, автомобіль викидає за рік у повітря 10 кг гумового пилу. Промисловість України щомісяця на 1 кв.

км викидає 17 тонн сажі. Радіація Чорнобиля загрожує майбутньому планети. Біда причаїлась скрізь: у ґрунті, у воді, у повітрі, у їжі. Нині в Україні склалась важка ситуація. Смертність перевищує народжуваність, збільшується кількість психічних, онкологічних захворювань. Великих проблем додала війна з росією.

Через війну і російську агресію тільки у нас на Україні спустошилися найчарівніші її куточки.

Наталія Запорожець (Горить Ірпінь...)

Горить Ірпінь... Завали скрізь й руїни;

Купка людей сховались під мостом –

Це біль та відчай для всієї України.

Я всю війну Європою обходив,

Раніше пекло бачив лиш в кіно.

Дітей вбивають нелюди прокляті,

Ракети кидують на школи і садки.

Клятий москаль іде на свого брата...

У вирвах всі дороги і стежки...»

Ведуча. Вода На Землі багато води, але більша частина – солоні моря та океани. На 100 л солоної води припадає 2 л прісної. Україна – один з найменших забезпечених водою регіонів Європи. Щоб одержати тонну пшениці, рису, бавовни потрібно відповідно 2000, 8000, 10 000 м куб. води. Якщо тіло людини поділити на три рівні частини, дві з них – це вода. Вона життєво необхідна для роботи організму людини. Без достатньої кількості води їжа людини не перетравлюється в організмі, мозок не в змозі чітко працювати, у людини починається запаморочення, вона втрачає свідомість. Впродовж доби людина повинна випивати 5-6 склянок води, щоб бути здоровою. А вода постійно забруднюється, її не економлять. Деякі країни не мають запасів питної води. Гонконг одержує воду трубопроводом з Китаю, Алжир транспортує її з Європи. вода – найдорожча сировина. А люди забруднюють водою промисловими і побутовими стоками. Бережімо водні ресурси!

Група учнів-дослідників:

Учень 1. Усім з дитинства відомо: чисто там, де не сміять. Але чому люди забувають цю просту істину? Природа просто не здатна переробити ту величезну кількість сміття, яку ми їй «даруємо» щодня. Здається, що ми скоро закидаємо себе сміттям.

— 4 % території України (це дорівнює площі наших Карпат) займають сміттесховища, які отруюють навколишнє середовище і пагубно впливають на здоров'я людей. На території нашої країни діє всього лише 4 сміттєспалювальні заводи. У Києві працює лише один і переробляє 3 % відходів. Для порівняння: в Японії функціонують 3000 таких заводів з використанням екологічно чистих технологій.

Учень 2. Згідно із програмою, прийнятою у Києві, запроваджується сортування побутових відходів. Але це все діє, на жаль, не на належному рівні.

Наприклад, в Канаді, якщо хтось викинув сміття, яке може бути перероблене, в простий бак, отримує штраф на 200 доларів.

У Бельгії, якщо господар помістив скляні пляшки до пластикових мішків для залишків харчових продуктів, штраф може сягати сотень євро. Нам до цього ще далеко.

А все починається з малого: з тієї обгортки від цукерки, яку ми кинули, з того сміття, яке залишили під партою після уроків, з крихти хліба, що впала від нашого бутерброду...

Тому:

Все на Землі, все треба берегти:

І дерево, і птаха, і оту тваринку.

Не чванься тим, що цар природи ти,

Бо врешті, ти – лише її частинка.

Віки летять, а в неозорім морі

Єдине сонце для земля горить.

І всі колись з'єднаються в просторі –

Людина, звір, і квітка, і блакить.

СКАРБНИЦЯ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Учні виходять з гаслами і стають у коло:

Дай землі, то і вона тобі дасть.

Земля — тарілка, що покладеш, те й візьмеш.

Земля багата — народ багатий.

З брудної води ще ніхто чистим не вийшов.

Пролиту воду назад не збереш.

Хто хоче чистої води, нехай іде до джерела пити.

Горнися до природи — не матимеш пригод.

Земля — наша мати, горнися до неї.

Посадив дерево — себе прославив, посадив сад — рід прославив.

Не плюй у криницю, бо схочеш водиці.

Ведуча. Поглянь навколо себе і ти побачиш, як скрізь гарно: дерева, травичка, квіточки, а над ними тішаються у веселому таночку різноманітні метелики, пухнасті трудівниці бджілки, легкокрилі бабки. Десь сховались у траві сюркочуть коники. У блакитному небі яскраво світить сонечко, кружляють у легенькому вальсі пухнасті хмаринки. А в лісах і садах весело виспівують птахи. О, яка навколо краса! Вдивляйся у цю красу, милуйся нею – і ти відкриєш для себе прекрасний світ доброти. Прислухайся до співу пташок, спостерігай як дзюркочить струмочок і з кожним днем відкриєш для себе щось нове та цікаве.

Бережи рідну землю. Не зривай даремно квіти, не топчи їх, а уважно вдивляйся – і побачиш у них краплиночки Божої краси. Не ламай даремно гілок, не забруднюй нашу землю і тобі буде приємно ходити по ній – чистій, мудро і гарно прикрашеній Богом.

Ведуча.

Зупиніться! – останній є шанс,

Схаменіться! – благаємо вас.

Все задумано мудро в природі –

Жити всьому у мирі та згоді.

Зупиніться! – останній є шанс

Ця планета – не тільки для нас.

Люди, будьмо ж людьми,

Збережемо її назавжди.

Ведучий. Людина – головний герой у природі. Добра чи не дуже, вихована чи навпаки, любляча природу чи зовсім байдужа до неї. І ось, саме через байдуже, жорстоке ставлення людини до матінки-природи завдало їй великої шкоди.

Ведуча. Якщо ми не схаменемось, якщо не припинимо бездушно знищувати природу, то наша планета Земля перетвориться на суцільну пустелю.

Зупиніться! Останній є шанс,

Схаменіться, благаємо вас!

Ми так знищимо все в світі цім,

А, що лишимо дітям своїм?
Світ існує не тільки для нас
Зупиніться – поки ще є шанс.

Озирніться навкруги-

Сохнуть в річки береги,

Хилять вниз голівки квіти

Бджілкам нікуди летіти...

Друже мій, прошу, давай

Покладем безумству край!

Я так прошу, тебе,

Мій любий, друже!

Ти бережи усе навкруг, ще й дуже

Вишневі ті садочки і гаї,

Де чути ніжну пісню солов'їв.

Лише тоді ти ніжною весною,

Чи тихим вечором, чи дниною ясною

Зустрінешся з метеликом, а чи хрущем

На квітах в лузі, а чи під кущем.

Звучить пісня «Метелик».

Бережіть природу , люди!

Не травмуйте, не губіть!

Хай краса її повсюди

Не згасає ні на мить.

Подивіться, як природа,

Наче дівчинка жива

Після земної негоди

Сонцю вії підніма.

Друзі, квіти бережіть!

І даремно їх не рвіть.

Бо чарівної краси

Не побачим я і ти.

Ведучий. Природа просить нас, благає пощади. Ми називаємо себе господарями на Землі, то ж і вести себе ми повинні як справжні господарі.

Не хочу

Метелика ловити я не хочу

Він – квітка неба, хай живе собі,

Хай крильцями барвистими тріпоче,

Щоб радісно було мені й тобі.

Я квітку лісову не буду рвати

Її додому я не понесу.

Бо вдома їй джмеля не погойдати

І не носити ранками росу.

Ми любимо Землю і я, і ти

І будемо планету свою берегти.

Її ми вквітчаєм – і ти, і я,

І буде прекрасна наша Земля!

І ні стеблинку, гілку чи травинку

Я не ображу – то страшенний гріх.

Бо в кожній з них живе тремка живинка,

Що світиться довірою до всіх.

(**Анатолій Костецький**)

Людина повинна пам'ятати, що вона прийшла на цю Землю, щоб жити, працювати, розвиватися і творити, а не руйнувати!

Ніколи не забуваймо про те, що кожен із нас і всі ми разом узяті — невід'ємна частинка матінки Землі. Давайте відповімо їй теплом на тепло, любов'ю на любов. Не будемо забувати про те, що, дбаючи про природу, ми піклуємося і про Землю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 70 цитат про захист навколишнього середовища.

URL: <https://uk.chicadventureit.com/our-home-save-70-quotes-about-protecting-environment>

2. Костецький А. Не хочу. URL: <https://www.ukriib.com.ua/books/printit.php?tid=5825>

3. «Земля — мій дім, а я — господар у ній»: година спілкування. URL: <https://osnova.com.ua/godina-splukuvannya-zemlya-miy-dim-a-ya-gospodar-u-nim/>

4. 7.Савлук Г. Усний екологічний журнал «Жити в злагоді з природою» // Географія та основи економіки в школі. – 2007. - № 2. – С. 36-39

26 КВІТНЯ – ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ ТРАГЕДІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

ТРАГЕДІЯ ЧОРНОБИЛЯ: ВЧОРА, СЬОГОДНІ... А ЩО БУДЕ ЗАВТРА

26 квітня 2024 року – 38 річниця Чорнобильської трагедії. Це День національної жалоби, адже наслідки катастрофи, що відбулася у Чорнобилі, страшні: смерть, безлюдна пустеля на багато кілометрів, онкологічні захворювання, глибока моральна травма у душах багатьох поколінь. Трагедія продовжує до сих пір хвилювати людей: і тих, кого вона зачепила своїм недобрим крилом, і тих, хто пізніше народився далеко від покривдженої землі. Тому про те, що сталося, не можна забувати, адже пам'ять – це данина живих усім, хто загинув, рятуючи інших. За рік після вибуху на ЧАЕС Юрій Щербак написав документальну повість «Чорнобиль», Іван Драч видав свою знамениту поему «Чорнобильська Мадонна», а британський рок-музикант, співак David Bowie відгукнувся про трагедію у пісні «Time Will Crawl». Протягом багатьох років до осмислення подій у Чорнобилі долучаються не тільки поети, митці, а і науковці, дослідники і освітяни. «Дзвони Чорнобиля» звучать у кожному освітньому закладі України, намагаючись достукатись до дитячих сердець.

Про Чорнобильську трагедію діти дізнаються під час проведення нетрадиційних уроків, виховних заходів, лінійок пам'яті, годин-реквієм, годин-споминів; екологічних годин. Учні є безпосередніми учасниками круглих столів, літературно-музичних композицій. Вони самі створюють історичні репортажі і переглядають кіносеанси пам'яті. Суттєвим доповненням до заходів, присвячених Чорнобилю, стають тематичні книжкові виставки, організовані шкільною бібліотекою, фотовиставки, конкурси дитячих малюнків, презентації тематичних проєктів, віртуальні виставки.

Освітня діяльність із цього напрямку ведеться постійно, удосконалюється, набуває нових форм. Провівши моніторинг друкованих матеріалів зазначимо, що тематика проведених заходів (згідно із поданими розробками) різноманітна, а саме:

*Чорнобильський вітер по душах мете.
Чорнобильський пил на роки опадає.
Годинник життя безупинно іде.
...Лиш пам'ять, лиш розум усе пам'ятає.*

- « Дзвони Чорнобиля».
 - «Біда забрала в мене щастя радіти теплому дощу...».
 - «Чорнобиль в серці України, а тінь його по всій Землі».
 - «Чорнобиль не має минулого часу».
 - «Чорнобиль...чорний біль нашої землі».
 - «Дзвони Чорнобиля».
 - «Лазуровий пил».
 - «Гірчить Чорнобиль крізь віки».
 - «Чорнобиль...Трагедія... Наслідки...».
 - «Чи є життя після апокаліпсису?».
 - „Людської пам'яті мости”.
 - «Вони життям платили за життя – світ атомний собою заступивши».
 - «Чорнобиль – скорбота пам'яті людської».
 - «Герої-ліквідатори Чорнобильської аварії».
 - «Чорні крила біди».
 - «Біль і пам'ять Чорнобиля».
 - «Крізь вогонь і воду».
 - «І мертвим, і живим, і ненародженим...».
 - «І не забути синів землі, що відвели вогонь».
 - «Просить дерево пам'яті: «пом'яни, пом'яни...».
 - «На невмирущому полі пам'яті».
 - «Атом може бути різний».
 - «Гіркий полин Чорнобиля».
 - «Біль, що не має кордонів».
- Структуру таких заходів класні керівники обирають, враховуючи вікові особливості учнів, їхні уподобання й інтереси, можливості та готовність запрошених виступити з відповідної тематики перед учнівською аудиторією. Але **МЕТА І ПРОВІДНА ІДЕЯ ВСІХ ЗАХОДІВ одна:**
- *висвітлення* мужності і героїзму українського народу (пожежних, військових, звичайних простих громадян) у боротьбі з екологічним лихом;
 - *донесення* до свідомості учнів таких понять як «любов до України», «самовідданість і патріотизм громадян», «активна громадянська позиція»,

«особиста відповідальність за долю суспільства, держави»;

- формування всебічно розвиненої людини, особистості, що буде
- протистояти злу, насильству, несправедливості та руйнуванню навколишнього світу;
- розвиток в учнів потреби будувати, створювати, відроджувати Україну.

Під час занять педагоги використовують міжпредметні зв'язки, спираючись при цьому на знання учнів з історії, літератури, природознавства, біології, географії, хімії, фізики, основ здоров'я.

До прикладу, учень повідомляє «*Чорнобиль. Це назва невеличкого районного центру, що знаходиться в 130 кілометрах від Києва. Заснований ще за часів Київської Русі, стародавній Чорнобиль дав свою гірку назву потужній атомній електростанції, будівництво якої було розпочате в 1971 році. В 1983 році вже працювало чотири енергоблоки цієї електростанції із запланованих шести. Але Чорнобиль увійде назавжди як місто, що дало назву одній з найбільших в історії людства техногенних катастроф.*

Через деякий час на об'єкт АЕС, що горів, прибуло більше ніж п'ятдесят, потім більше ніж сотня бойових пожежних машин із Києва і області. У «Щоденнику бойових дій підрозділів і органів внутрішніх справ у місті Прип'яті», який вівся з перших хвилин боротьби з аварією, 26 квітня 1986 року зроблено запис: «Госпіталізовано 105 чоловік, серед них 16 з особового складу пожежних частин». А далі прізвище :

*Павлик Володимир Павлович
Кібенок Віктор Миколайович
Тишура Володимир Іванович
Титанюк Микола Іванович
Ващук Микола Васильович
Ігнатенко Василь Іванович
Телятников Леонід Петрович...*» (2).

Ще так: «*Практично все паливо масою майже в 200 т було викинуто з реактора. Частина його миттєво випарувалася, частину розкидало біля реактора, а частина знову впала в реактор і почала плавитися. До 8 т. радіоактивного палива було викинуто в атмосферу. Рухаючись в північно-західному та західному напрямках радіоактивні маси пройшли Україною. У Білорусії осіло 60% радіоактивних речовин.*

27 квітня радіація досягла Польщі, Фінляндії, Швеції.

30 квітня і 1 травня радіоактивні опади випали у Франції, Австрії, Угорщині, Чехословаччині.

Пізніше радіоактивні маси досягли Великобританії, Югославії, Італії, Греції. Підвищення радіаційного фону відмічалось в Китаї, Японії, Індії, Канаді, США. Поверхня Землі зазнала забруднення радіонуклідами в 400 разів більшого, ніж м. Хіросіма в 1945 році.

В Україні радіоактивне забруднення охопило територію в 50000 кв. км з населенням 2,5 млн. осіб. Чорнобильська катастрофа - це величезне екологічне лихо». (3)

Або так: «*Йод – 131, цезій – 134, 137, стронцій – 90, плутоній – 239, плутоній – 240, – весь цей радіоактивний дощ розлетівся і висіявся на територіях України, Білорусії, Росії. Радіоактивного забруднення зазнало майже 50 відсотків території України. В життя мільйонів людей увійшли слова «радіація», «зона», «ліквідатор», «відселення».*

Або ж: «*На квітучий українській землі з'явилися пусті міста і села, мертвий ліс, в який не можна ходити, сади з яблуками, насиченими радіоактивною отрутою, вода, яку не можна пити, і навіть повітря, яким дихаємо, стало ворогом.*

Впала з неба додола потривожена ангелом зірка

*Покотилась до обр'ю, збурила зоряну синь.
На душі стало сумно, на устах стало солонко-гірко,
Бо Чорнобиль – трава – не полин.*

Чом же ти, Україно, материнська вербова колиска

Знов така мовчазна, мов обпалена груша стоїш?

І течуть твої сльози, і болять твої роки так близько.

Чом не просиш у Бога здоров'я для діток своїх?

Ти завжди була з Богом, не нужденна ні хлібом, ні сіллю,

Як же ти допустила, щоб скалічили душу твою?

Впала з неба зоря, покотилась Чорнобильська зірка...

Сіра осінь прийде, готуватись до вічності треба,

І петля радіації стягує шию твою.

Встань, моя Україно, простягни свої руки до неба

Знай, що Бог ще чекає молитву твою.

*Знай тобі, Україно, процвітати у вічності треба
І відчути могутність, красу і всю велич свою.*

На сьогоднішній день два з половиною мільйони людей проживає в забрудненій зоні, з них вісімсот тисяч дітей. Смерть 35 тисяч людей пов'язана з аварією на ЧАЕС та її наслідками.» (4).

У багатьох заходах під час їх проведення акцентується увага на реакцію москви у ті часи. Москва брехала людям, що нічого страшного не сталося: „Заспокойтеся, люди, усе в порядку, усе добре, нічого страшного не сталося. А крикуни, які створюють паніку, будуть покарані, мешканців Прип'яті ми евакуювали на дві дні. Це тимчасово. Пожежу погасимо і люди повернуться в свої рідні будинки”.

Тоді на Першотравневу демонстрацію було виведено тисячі мешканців міст і сіл України і навіть навколишніх сіл, що поряд із Чорнобилем!!!!

Через кілька років Консультативний комітет з питань ядерної безпеки опублікував звіт, який розкрив питання серйозних проблем в конструкції самого реактора. Серед причин у цьому звіті були зазначені:

- неправильне проектування реактора;
- недостатнє інформування персоналу про небезпеки, пов'язані з особливостями конструкції;
- попри те, що персонал і справді здійснив ряд помилок, зроблено це було ненавмисно і в основному через недостатнє інформування.

Дефекти конструкції були результатом спішного будівництва, яке було проголошене ударною комсомольською будовою. Намагання вгодити радянській верхівці призвело до зниження якості робіт. Окрім того, реактор не пройшов всіх необхідних випробувань. У 1983 році вже були виявлені певні несправності, однак їх вирішили проігнорувати. (5).

ТАК БУЛО ВЧОРА!!! Коли 38 років тому у Чорнобилі сталася катастрофа. **А СЬОГОДНІ, тобто у 2024 році** Чорнобиль пережив нове випробування — російську окупацію військами. Із 24 лютого до 2 квітня ЧАЕС була захоплена рашистами. Російська армія окупувала Чорнобиль протягом п'яти тижнів, перш ніж покинути станцію 31 березня. Саме по цій землі проїхала російська бронетехніка, здійснюючи радіоактивний пил у повітря. Чорнобильська станція була захоплена силою, зброєю. Російські війська захопили Чорнобильську АЕС у перший день повномасштабної війни, 24 лютого. Тоді близько 300 людей, персонал і військові, які на той момент перебували на станції, стали заручниками окупантів.

Як потім розповів один з працівників станції, колона танків приїхала до ЧАЕС з боку Прип'яті, підійшла до одного з корпусів на території ЧАЕС і направила дула на будівлю. Росіяни погрожували «перетворити усіх на м'ясо». І це при тому, що на території атомного об'єкту вести бойові дії

категорично заборонено. Командир нацгвардійців наказав скласти зброю.

росія перетворила і чорнобильський об'єкт на арену війни. 30-кілометрову зону відчуження окупанти використовували для підготовки нових атак проти нашої оборони, а сама ЧАЕС опинилася під загрозою пошкодження і руйнування.

На щастя, глобальної катастрофи не сталося, але й після виходу російських військ з території ЧАЕС знадобляться роки, щоб дослідити, які захоронення радіоактивних відходів вони пошкодили, як в результаті цього розповсюдився радіоактивний пил та якої шкоди російські варвари завдали українській землі.

Весь цей час Україна повідомляла експертам МАГАТЕ про ситуацію на ЧАЕС.

Отже, минають часи, а московія залишається стабільно незмінною: брехливою, агресивною, безжальною і безвідповідальною.

Чорнобиль – вчора і сьогодні – це не лише велика трагедія, а й символ безмежної мужності багатьох тисяч наших земляків. Завдяки самопожертві ліквідаторів аварія стала символом жертвності в ім'я Батьківщини, в ім'я мільйонів людей та прийдешніх поколінь. А воїни ЗСУ, ризикують своїм життям, виконуючи свій обов'язок і захищаючи Європу від рашизму. Про це варто говорити дітям саме під час проведення заходів і проводити **паралель між минулим і теперішнім**.

Знання про Чорнобильську трагедію і відслідковування сучасних подій допоможуть виховувати в учнів патріотизм, почуття сприймання чужого болю як свого, повагу до людей, які віддали своє життя в ім'я майбутнього життя людства.

Що буде **ЗАВТРА?!** У річницю Чорнобильської катастрофи місія експертів МАГАТЕ під керівництвом глави Рафаеля Гроссі планує відвідати об'єкт для оцінки ядерної, фізичної та радіаційної безпеки, а також доставити життєво важливе обладнання та відремонтувати системи віддаленого моніторингу гарантій агентства..

Ми уже 38 років сприймаємо катастрофу на Чорнобильській АЕС як трагічну сторінку в історії України, але у десятикілометровій зоні з великою силою росте ліс і виживають дикі тварини.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чорнобиль і війна. У 36-ту річницю трагедії над ЧАЕС нависла нова загроза. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/chernobyl-voyna-36-tyu-godovshchinu-tragedii-1650903659.html>
2. Сторчак Т.Б. Поріс Чорнобилем Чорнобиль, бідою нашою поріс. До 36-х роковин Чорнобильської трагедії. Педагогічний вісник №1-2. 2022. С. 75.
3. Шкільне життя. URL: <https://www.schoollife.org.ua/165-2019/>
4. Шкільне життя. URL: <https://www.schoollife.org.ua/847-2016/>